

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE IN FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Sabina Škarja

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

**Artistična intervencija klovnov zdravnikov kot inovativno dopolnilno h
kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente**

Magistrsko delo.

Litija, 2008

Hvala, hvala, hvala

družini in prijateljem za vse spodbude in zadnji moraš,

mentorici doc. dr. Lei Šugman Bohinc za strokovne nasvete in prijazno pomoč,

mentorjema pri projektu mobilnosti Leonardo da Vinci

prof. dr. Tomu Schmidu iz Dunaja in prof. dr. Birgit Rommelspacher iz Berlina,

avstrijskim klovnom zdravnikom Rote Nasen (Elisabeth Dietl, Evelin Riedl, Christina Matuella, Bono in Natascha) in CliniClowns (Petra Weickl, Stephan in Sabine),

***slovenskim klovnom zdravnikom Rdeči noski (Eva Škofič Maurer, Natalija Berra, Tomaž Lapajne, Maja Dekleva, Alenka Marinič, Petra Markovič),
s katerimi sem obiskovala klovnovske vizite,***

socialnima delavcema Roswithi Cahak in Aloisu Huberju za vpogled v kreativno terapijo.

IZJAVA O AVTORSTVU

KAZALO

IZJAVA O AVTORSTVU	3
KAZALO	4
UVOD.....	6
1 Bolezen in zdravje.....	10
1. 1 Opredelitev koncepta bolezni in zdravja.....	10
1. 2 Bolečina	12
2 Otrok kot pacient v bolnišnici.....	15
2. 1 Hospitalizacija pediatričnega pacienta.....	18
2. 2 Družbeno okolje pediatričnega pacienta v bolnišnici	21
2. 2. 1 <i>Pediatrični pacient in družina</i>	23
2. 2. 2 <i>Pediatrični pacient in medicinsko osebje</i>	25
2. 2. 3 <i>Pediatrični pacient in terapevtsko osebje</i>	28
3 Kreativna terapija v bolnišničnem okolju	29
3. 1 Koncept kreativnosti in kreativne terapije	31
3. 2 Kreativni pristopi v terapiji.....	33
3. 2. 1 <i>Likovna terapija</i>	33
3. 2. 2 <i>Glasbena terapija</i>	36
3. 2. 3 <i>Dramska terapija</i>	39
3. 2. 4 <i>Plesno-gibalna terapija</i>	41
4 Klovni zdravniki v bolnišnici	44
4. 1 Zgodovina figure klovna: kdo je klovni in od kod izvira?.....	46
4. 1. 1 <i>Antika</i>	47
4. 1. 2 <i>Dvorni norčki in srednjeveški karnevali</i>	48
4. 1. 3 <i>Ljudsko gledališče in Commedia dell'Arte</i>	49
4. 1. 4 <i>Cirkus - kraljestvo klovna in novodobni klovni</i>	51
4. 2 Zgodovina ideje: Predstaviteljski programi klovnov zdravnikov v bolnišnici	54
4. 2. 1 <i>Komplementarna medicina Patcha Adamsa</i>	54
4. 2. 2 <i>Big Apple Clown Care Unit in Michael Christensen</i>	56
4. 2. 3 <i>Rote Nasen International</i>	58
5 Artistična intervencija klovnov zdravnikov kot inovativno dopolnilo h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente	61
5. 1 Klovnovska vizita v bolnišnici.....	63
5. 1. 1 <i>Obisk pri medicinskih sestrah</i>	64
5. 1. 2 <i>Klovnovska preobleka</i>	66
5. 1. 3 <i>Vstop v bolniško sobo</i>	68
5. 1. 4 <i>Klovnovska vizita</i>	69
5. 1. 5 <i>Veščine klovnov zdravnikov in klovnovska identiteta</i>	70
5. 2 Klovni zdravniki kot kreativnoterapevtski medij	78
5. 2. 1 <i>Terapevtski učinek humorja in smeha na zdravje</i>	81
5. 2. 2 <i>Uporaba klovnovske maske v terapiji</i>	89
5. 3 Klovni zdravniki kot izvirni delovni projekti pomoči	91
5. 3. 1 <i>Dogovor o sodelovanju</i>	92
5. 3. 2 <i>Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev</i>	93

5. 3. 3 Osebno vodenje.....	94
5. 3. 4 Perspektiva moči: opolnomočenje.....	96
5. 3. 5 Etika udeležnosti.....	98
5. 3. 6 Znanje za ravnanje.....	98
5. 3. 7 Ravnanje s sedanjostjo ali koncept soprisotnosti.....	99
6 METODOLOGIJA.....	101
6. 1 Opredelitev problema in namen.....	101
6. 2 Delovne hipoteze.....	101
6. 3 Populacija.....	103
6. 4 Metode raziskovanja za preverjanje delovnih hipotez.....	104
6. 5 Slovenski klovniki zdravniki Rdeči Noski.....	106
6. 6 Obdelava podatkov: kvalitativna analiza.....	110
7 UGOTOVITVE IN RAZPRAVA.....	111
SKLEP.....	153
LITERATURA.....	156
INTERNETNI VIRI.....	161
PRILOGE.....	165
Priloga A: Intervju: Elisabeth Dietl, vodja programa klovnov zdravnikov Rote Nasen.....	165
Priloga B: Intervju: Petra Weikl, klovnica zdravnica pri CliniClowns.....	166
Priloga C: Opazovanje z delno udeležbo: klovnovska vizita s klovnoma zdravnikoma CliniClowns, Kinderstation St. Pölten.....	168
Priloga Č: Opazovanje z delno udeležbo: klovnovska vizita s klovnoma zdravnikoma Rote Nasen, Kinderstation Krems.....	169
Priloga D: Intervju: Eva Škofič Maurer, umetniški vodja programa klovnov zdravnikov Rdeči noski.....	171
Priloga E: Intervju: Alenka Marinič in Maja Dekleva, klovnica zdravnici Rdeči noski.....	176
Priloga F: Opazovanje z delno udeležbo: klovnovska vizita s klovnosama zdravnicama s. Marjetko in dr. Anastazijo, Rdeči noski, Pediatrična klinika Ljubljana.....	178
Priloga G: Opazovanje z delno udeležbo (zdravnica Uršula Tišler): klovnovska vizita s klovnosama zdravnicama s. Marjetko in dr. Anastazijo, Rdeči noski, Pediatrična klinika Ljubljana.....	179
Priloga H: Izjave klovnov zdravnikov, turneja Rdečih noskov.....	181
Priloga I: Izjave bolnišničnega osebja, turneja Rdečih noskov.....	184
Priloga J: Dnevniški zapisi klovnov zdravnikov.....	187
Priloga K: Izjave hospitaliziranih pediatričnih pacientov.....	190
Priloga L: Izjave bolnišničnega osebja.....	192
Priloga M: Izjave družin hospitaliziranih pediatričnih pacientov.....	196
Priloga N: Otroške risbe po obisku klovnov zdravnikov.....	197
Priloga O: Etični kodeks dela klovnov zdravnikov.....	199
Priloga P: Vsebinske kode izjav.....	201

UVOD

Carmelo je imel pri svojih štirinajstih letih telo petletnega otroka in izjemno voljo do življenja. Pri treh letih je imel resne težave z ledvicami, v istem letu pa mu je po preboleli pljučnici odpovedala polovica pljuč. Pri petih letih je imel visok krvni pritisk in je prebolel kap. Pri osmih letih je zbolel za epilepsijo in srčnim obolenjem. Pri desetih letih je prejel dodatno ledvico, ki pa mu jo je imunski sistem po petih mesecih zavrnil. Dve leti kasneje so mu kirurgi z željo po nadzoru visokega krvnega pritiska odstranili neuporabno ledvico, kar ga je obsodilo na dializo.

V istem času ga je zapustila njegova mama. V njegov svet pa je vstopil dr. Stubs, ki je dvakrat tedensko prihajal k njemu na obisk. Carmelo ga je sprva ignoriral, vendar je dr. Stubs nekega dne opazil rahlo zanimanje zanj. Carmelo ga je celo poklical na domači telefon: »Je Dr. Stubs tam? Pri telefonu Carmelo. Kako ste?« Od tega dneva je Carmela prevzelo vse, karkoli so počeli klovni zdravniki. Eden od ostalih klovnov zdravnikov ga je vpletel v svojo točko čaranja: »Carmelo, ti si neverjeten igravec!« »Da! Sem! Igram ves čas: razmišljam o vseh stvareh, ki bi jih storil, če bi bil zdrav in jih igram v svojih mislih. Pretvarjam se.« Dr. Doctor je glasno razmišljal: »Veš, klovni zdravniki bi potrebovali nadarjenega klovna, kot si ti.« Carmelo je odvrnil: »O, z veseljem bi bil klovn.« Dr. Stubs je odvrnil: »Težava je, da si v invalidskem vozičku.« Carmelo je ponosno odvrnil: »Vendar lahko hodim!« (Carmelo ni hodil že 8 mesecev.) Z odločnostjo je vstal in se podal proti Dr. Stubsu z majavimi nogami. Dr. Stubs je odvrnil: »Začel boš za dolar na dan.« »Vraga,« je rekel Carmelo. »Zelo dober klovn bom, moral bi dobiti 2 dolarja na dan.« In jih je.

Za Carmela je pomenila priključitev klovnom zdravnikom hkrati priključitev človeštvu: dala mu je razlog za obstoj. »Ko dobi svojo plačo, je boljše kot transfuzija krvi.« Čeprav pri šestnajstih fizično ni zrasel, pa je čustveno zelo napredoval. »Ta bolnišnica je kot moj dom, zdravniki in sestre pa kot moja družina. Tukaj me vsi poznajo«. Z izboljšanjem razpoloženja se je izboljšalo tudi Carmelovo zdravje: pridobil je težo, se sprehajal po oddelku in se igral s klovni zdravniki. Decembra leta 1988 se je dvakrat ustavilo njegovo srce. Spominja se: »Jokal sem, ker sem mislil, da bom umrl in nisem hotel umreti! Nočem izgubiti svojih prijateljev! Klovni so kot moji bratje in sestre, zelo jih imam rad. Tako sem se prisil, da sem ostal živ! Ko sem se počutil bolje in je Michael ličil moj obraz, sem mu povedal, da ga imam zelo rad.«

Na skupni klovnovski viziti z Dr. Stubsom gre Carmelo v klovnovski preobleki do dvanajstletnika. »Jaz sem dr. Hector. Preveril bom tvoje oči. Vidiš to ribo?« »Pridi bliže.« »Jo zdaj vidiš? Pridi zelo blizu.« Ko se fantek zelo približa, ga Carmelo poškrupi z vodo iz ribe. Vsi so presenečeni.

Carmela je posvojila nova družina in pod ljubečim nadzorom nove mame je preživel najlepše obdobje svojega življenja. Svojo službo pa je še vedno obdržal: »Mami, danes moram v službo. Klovni ne morejo živeti brez mene.« Tako ga reševalci vsak ponedeljek odpeljejo v bolnišnico, kjer mu Dr. Stubs naliči obraz in ga odpelje s seboj na vizito.

Januarja 1990 Carmelo zboli za pljučnico in infekcija se trmasto upira zdravljenju z antibiotiki. Čeprav je bil Carmelo zelo bolan, je vztrajal, da v svojem vozičku spremlja Dr. Stubsa na vizitah. Obupano se drži svojih sanj. »Še toliko stvari želim narediti! Želim se naučiti brati. Rad bi napisal knjigo o tem, kako je biti klovn. Rad bi bil na televiziji in povedal, kako je biti jaz. Rad bi imel ledvico, da bi uriniral kot ostali ljudje.« Sredi aprila so Carmelu odpovedala jetra. Klovni so stali objokani ob njegovi postelji, Dr. Stubs je držal njegovo roko in se pogovarjal z njim. Nekega dne se je Carmelo prebudil: »Kje je Michael? Hočem nazaj na delo.« Vendar je bil prešibak. Dodatna infekcija se je razvila na njegovem srcu, tako da so morali izvesti operacijo na odprtem srcu, s katero so odstranili obolelo tkivo. Kljub temu, da se je Carmelo močno boril za svoje življenje, so njegovi organi drug za drugim odpovedovali. Nekega dne je sestro prosil, naj ga skopa in obleče v njegova najljubša poletna oblačila. Potem je zaprl svoje oči in odšel.

Življenjska zgodba kronično bolnega hospitaliziranega pediatričnega pacienta, ki jo je klovn zdravnik Dr. Stubs (Michael Christensen) opisal v svojem dnevniku, nazorno predstavlja prispevek klovnov zdravnikov v bolnišnično življenje (Internet 1). Klovn zdravniki so od leta 1986 dejavni na bolnišničnih oddelkih, kjer v parih enkrat ali dvakrat tedensko obiskujejo kronično bolne pediatrične paciente in njihove družine. Klovn zdravniki so posebej usposobljeni, da s pomočjo medicinskega osebja, pri katerem se predhodno pozanimajo o posebnostih pacientov, ocenijo čustvene potrebe vsakega pacienta. Vendar lahko klovn zdravniki uspešno delujejo le na bolnišničnih oddelkih z odličnimi tehnikami nege in lajšanja bolečine, saj niso nadomestilo, temveč dopolnilo k medicinski oskrbi. Glavni namen programov klovnov zdravnikov ni doseganje medicinskega učinka, temveč **normalizacija in bogatitev vsakdanjega življenja in dela v bolnišnici**.

V prvem poglavju bom predstavila **koncept bolezn in zdravja** ter opredelila bolečino. Zdravje je med najpomembnejšimi razsežnostmi kakovostnega življenja, bolezen pa lahko to razsežnost bistveno okrni ali povsem odvzame. Svetovna zdravstvena organizacija v svoji ustanovni listini poudarja, da zdravje ni zgolj odsotnost bolezni, temveč »stanje popolne fizične, mentalne in družbene dobrobiti in ne zgolj odsotnost bolezni« (Internet 2).

Odrasli imamo na voljo številne vidike razumevanja bolezni in zdravja, ki niso naključna ugibanja ali napačna pojmovanja, temveč so vgrajeni v naše razumevanje vsakdanjega sveta. Otroci pa se šele učijo razumeti svoje telo in s tem povezana pojmovanja bolezni in zdravja. Otrok z diagnozo kronične bolezni se sooči s številnimi izzivi stresa zaradi nepričakovane krize. Kronična bolezen pomeni večkratno hospitalizacijo ali dolgotrajno bivanje v bolnišnici, zato bom v drugem poglavju raziskovala situacijo in **družbeno okolje (družina, medicinsko in terapevtsko osebje) hospitaliziranega pediatričnega pacienta**.

Cilj hospitalizacije je pomagati bolniku doseči optimalno zdravje v danih pogojih z njegovim sodelovanjem. Otroke prevzemajo čustva ob začetku zdravljenja, poleg tega pa se lahko slabo počutijo. Pogosto so pripeti na intravenozno infuzijo, ki jo morajo potiskati za seboj, saj drugače ne morejo zapustiti svoje postelje. Nastale zmede otrok ne more intelektualno pojasniti, kar še povečuje njegov strah. Kot odgovor na to

ekstremno situacijo se lahko umakne v svoj notranji svet ali nazaduje v razvoju. V tem pogledu otroku lahko pomaga tudi **uporaba kreativne terapije kot dopolnilni pristop**, kar bom raziskovala v tretjem poglavju. Kreativna terapija je komunikacija v jeziku štirih medijev: umetnosti, drame, plesa in glasbe. Kreativna terapija torej obsega elemente likovne, glasbene, dramske in plesno-gibalne terapije, ki uporabljajo različne kreativne procese v času namerne intervencije v terapevtski, rehabilitacijski ali zdravstveni ustanovi.

Pediatrični pacienti na dolgotrajni negi si ne bodo nikoli popolnoma opomogli, nikoli ne bodo ozdraveli ali imeli priložnosti za normalno otroštvo. Zato je dolgotrajna nega v bolnišnici prioriteta artistične intervencije klovnov zdravnikov in kreativne terapije. Za veliko večino teh pediatričnih pacientov je bolnišnica postala drugi dom, kjer bolnišnično osebje narekuje pravila njihovega vsakdanjega življenja.

Klovni zdravniki so razvojna posledica svojih predhodnikov, zato bom predstavila **zgodovino klovnov**. Današnji klovni so nasledek tisočletnega razvoja, saj jih v različnih pojavnih oblikah najdemo v vseh kulturah od antične Grčije naprej. Dvorni norčki so bili del osebja na kraljevskem dvoru in imeli privilegirane svoboščine, ki jih ni bil deležen noben drug razred. V poznem srednjem veku, ko so potujoči zabavljači začeli posnemati dvorne norčke, se je pojavil klovn kot profesionalni komični igralec. Z razvojem cirkusa je klovn postal njegov zaščitni znak.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je splošni zdravnik **dr. Hunter Patch Adams** uspel udejanjiti svoje videnje soustvarjanja pomoči, ki je predvsem v ideji, da je naloga medicine izboljševanje kakovosti življenja, ne zgolj odlašanje smrti. Desetletje zatem se je razvil prvi program klovnov zdravnikov **Big Apple Circus Clown Care Unit**. V evropskem prostoru je pomembna organizacija **Rote Nasen International**, predvsem kot idejni temelj slovenskih klovnov zdravnikov Rdeči noski. Poudarek je, da morajo biti klovni zdravniki posebej izurjeni umetniki z izostrenim socialnim čutom in močno osebnostjo. Po avdiciji se izbrani klovni zdravniki dodatno usposablajo v različnih klovnovskih veščinah in tehnikah, pridobivajo pa tudi osnovno medicinsko in psihološko znanje.

V petem poglavju predstavljam **artistično intervencijo klovnov zdravnikov kot inovativno dopolnilo h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente**.

Klovnovska vizita v bolnišnici se začne z obiskom pri medicinskih sestrah, ki so koristen vir informacij za klovna zdravnika, saj vedo največ o posameznih bolnikih, ker preživijo z njimi največ časa. Običajno bolne otroke obišče klovnovski par ženskega in moškega klovna enkrat do dvakrat tedensko, vedno na isti dan in v istem terminu. Posebni standardi določajo vstop klovna v sobo: preden klovni zdravnik vstopi v sobo malega pacienta, mora prositi za dovoljenje za vstop. V bolnišnici se namreč pogosto odloča o otroku brez njega, tako da je izbira ponudbe zelo pomembna. Otrok lahko zavzame položaj, ko lahko reče ne in to klovni zdravniki spoštujejo.

V končnem delu teoretske predstavitve problematike opredeljujem klovne zdravnike kot **kreativnoterapevtski medij** in kot **izvirni delovni projekt pomoči** z vsemi elementi (dogovor o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev, osebno vodenje, perspektiva moči: opolnomočenje, etika udeležnosti, znanje za ravnanje, ravnanje s sedanjostjo ali koncept prisotnosti).

Magistrsko delo bo torej poskušalo odgovoriti na raziskovalno vprašanje, ali predstavlja artistska intervencija klovnov zdravnikov v bolnišničnem okolju inovativno dopolnilo h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente. Problem bom raziskovala na študiji primera slovenskih klovnov zdravnikov Rdeči noski in dopolnila z izsledki opazovanj avstrijskih klovnov zdravnikov Rote Nasen, ki so vodilna organizacija na področju delovanja klovnov zdravnikov in tudi ustanoviteljica slovenskih Rdečih noskov. Z magistrskim delom kot sploh prvo strokovno in raziskovalno literaturo o klovnih zdravnikih v slovenskem prostoru želim prispevati k boljšemu poznavanju instituta klovnov zdravnikov, hkrati pa spodbuditi k nadaljnjim raziskavam na tem področju.

1 Bolezen in zdravje

»Človekova najpomembnejša naloga je, da rodi samega sebe in postane to, kar potencialno je.«
(Erich Fromm)

Struktura našega vsakdanjega življenja se spreminja tako naglo, da so postale interakcije med posamezniki oslABLJENE. Interesi se običajno osredotočijo okoli individualnih skrbi, kar pogosto poraja negativne posledice v obliki izolacije, osamljenosti, prezaposlenosti in stresa, kar ima lahko škodljive učinke za zdravje.

Najpomembnejši potencial družbe za rast je zmnožek naših individualnih kreativnih znanj in sposobnosti za reševanje problemov. V današnji stresni družbi je posameznik dejaven pri preprečevanju zdravstvenih težav z izbiro zdravega življenjskega sloga in vključevanjem kreativnosti v svoje življenje. Ob pojavu bolezni umetnost ne more in ne sme nadomestiti farmakološke oskrbe in dobre medicinske nege, lahko pa bistveno izboljša kakovost življenja, kar pa posledično vodi do polnejšega življenja navkljub bolezni (Kleveland 1998: 42).

1.1 Opredelitev koncepta bolezni in zdravja

»Pot ven vodi skozi vrata. Zakaj nihče noče uporabiti tega izhoda?«
(Konfucij)

V začetku 21. stoletja so kronična obolenja (kot so bolezni srca in ožilja, bolezni dihal) med največjimi težavami človeštva. Verjetnost, da bo posameznik zbolel za boleznijo, ki bo zahtevala dolgotrajno zdravljenje in nego ter potencialno pustila resne posledice na njegovih funkcionalnih sposobnostih in kakovosti življenja, je zelo visoka.

V zahodnih družbah je (bil) preteklo stoletje najpomembnejši model zdravja in bolezni prav **medicinski model**, ki se osredotoči na vzorce organske patologije, kar imenujemo **obolenje** (*angl. disease*). Medicinski model se ne ozira na pomene, ki jih obolenjem pripisujejo posamezniki, niti na to, kako se z njimi spoprijemajo. Tako spregleda subjektivno izkušnjo obolenja ali **bolezen** (*angl. illness*), ki je odvisna od pomena, ki ga posameznik pripiše določenemu nizu simptomov. Medtem ko se termin

obolenje nanaša na organ, se bolezen nanaša na nekaj, kar ima človek. V okviru medicinskega modela je bilo **zdravje tradicionalno razumljeno kot odsotnost obolenja** (Payne in Walker 2002: 22-23). Medicinski model bolezni se s sociološkega zornega kota nanaša zgolj na omejen razpon akutnih medicinskih obolenj.

Svetovna zdravstvena organizacija (angl. *World Health Organisation*) v svoji ustanovni listini poudarja, da zdravje ni zgolj odsotnost bolezni, temveč **fizična, mentalna in socialna dobrobit** (Kleveland 1998: 39; Hjort 1998: 101). Ta opredelitev poudarja, da je posameznik celovita osebnost s telesnimi, duševnimi, psihičnimi in socialnimi potrebami (Internet 2): »Zdravje je stanje popolne fizične, mentalne in družbene dobrobiti in ne zgolj odsotnost bolezni.«

Zdravje je **osnovna človekova pravica** (Internet 2): »Uživanje najvišjih možnih zdravstvenih standardov je ena izmed osnovnih pravic vsakega človeškega bitja ne glede na raso, religijo, politični nazor, ekonomsko ali socialno stanje.« Vsak posameznik ima torej pravico, da živi v varnem okolju z minimalnim zdravstvenim tveganjem in z dostopom do zdravstvenih storitev, zdravljenja bolezni in pomoči pri zagotavljanju zdravja.

Hjort (1998: 101) poudarja, da je zgornja opredelitev zdravja precej utopična in neživljenjska: »Zdravje je sposobnost za soočanje z neizogibnimi življenjskimi težavami, boleznimi, nesrečami, konflikti in starostjo.« Pri svojem zdravniškem delu s starejšimi pacienti je Hjort (ibidem) prepoznal dejavnike, ki pomembno pripomorejo k zdravju:

- osebne značilnosti (optimizem),
- dobro počutje in varnost (zaupanje in sposobnost za soočanje z življenjem) ter
- socialno omrežje (podpora družine in prijateljev).

Med zgodnjimi **sociologi**, ki so se ukvarjali z medicino, izstopa Parsons (v Payne in Walker 2002: 24), ki je »vlogo bolnika« opisal predvsem z vidika njegovih pravic in dolžnosti. Bolniki imajo tako pravico, da se umaknejo iz svojih družbenih vlog, pravico do skrbi in zdravstvene nege, hkrati pa dolžnost, da upoštevajo medicinske nasvete in ozdravijo, kakor hitro je mogoče. Zola (v Payne in Walker 2002: 25) je prepričan, da je naše vsakdanje življenje postalo predvsem domena medicine:

- Medikalizacija zasebnega življenja (nasveti o prehrani, telesni vadbi in spolnosti).

- Medikalizacija javnega življenja (prepoved kajenja v javnih prostorih).
- Medicinski nadzor pri predpisovanju zdravil in dostopu do storitev specialista.
- Dominantnost medicine na področju tabu tem (npr. zloraba otrok).

Za sociologe je izkušnja boleznih proizvod organizacije družbe, življenjski slogi in vzroki boleznih pa družbeno pogojeni: »Zdravje in bolezen sta proizvoda kulture in posamezniki kot družbeni akterji se nanju odzovejo in ju oblikujejo skladno s svojimi izkušnjami zdravja in boleznih. ... Družbene strukture so tiste, ki določajo, kdo bo zbolel, njihovo doživljanje svoje boleznih, diagnoze, zdravljenja in okrevanja.« (White 2002: 11)

Z vidika **antropologije** je imela zahodna medicina status objektivne in racionalne discipline v primerjavi s primitivno medicino, ki je slonela na magiji, ritualu in religiji (Payne in Walker 2002: 106).

Laične reprezentacije boleznih in zdravja poudarjajo, da zdravstveni delavci lahko pomagajo ljudem prepoznati potencialno resne simptome in jih opogumijo, da poiščejo medicinsko pomoč ali pa jim pomagajo lažja obolenja samostojno ozdraviti s preprostimi zdravili doma (Payne in Walker 2002: 106).

V okviru **biopsihosocialnega modela zdravja** velja, da kompleksna interakcija biološke osnove, psihološkega stanja in sociološkega okolja določa, ali bo posameznik zbolel ali ne. Natančni mehanizmi teh interakcij zaenkrat ostajajo nejasni (Payne in Walker 2002: 106).

1. 2 Bolečina

*»Vsak korak naju pripelje bliže h kraju, kamor sva namenjeni.
Čeprav se danes ne počutim dobro, je moje telo v oblasti mojega duha in ta hoče oditi.«
(Velma Wallis)*

Zdravje je med najpomembnejšimi razsežnostmi kakovostnega človeškega življenja. Bolezen lahko to razsežnost bistveno okrne ali povsem odvzame. **Bolečina** je neprijetno občutje, ki spremlja travmatični ali bolezenski proces. Bolečina ponavadi telesu sporoča o grožnji, zato jo prištevamo med stresorje. Nekatere reakcije na bolečino (umik, odskok ali krik) se pojavljajo kot refleksni odzivi že pri novorojenčku (Payne in Walker 2002).

Akutno bolečino povezujemo s travmo ali z boleznijo, saj je eden najpomembnejših simptomov, ki spodbudijo posameznike, da poiščejo zdravniško pomoč. Včasih bolnišnično osebje podcenjuje intenzivnost bolečine in posledično teži k dajanju premajhnih odmerkov zdravil, predvsem pri starejših pacientih in otrocih (Seers in Davis v Payne in Walker 2002: 168-169).

Kronična bolečina prizadene vse vidike posameznikovega življenja, saj predstavlja motnjo običajnemu življenjskemu slogu, spremeni življenjska pričakovanja in zahteva precejšnje prilagoditve (Roy v Payne in Walker 2002: 176). Kronično bolečino je, ne glede na njen vzrok, skrajno težko ali nemogoče odstraniti. Pogosto kronično bolečino povezujemo z depresijo; mnogi pacienti se umaknejo iz ustaljenih delovnih in družbenih dejavnosti, tako da jim ne ostane veliko dejavnosti, ki bi jih zamotile in odvrnile njihovo pozornost od bolečine. Prostočasne dejavnosti in socialna vključenost sta pomembna vira distrakcije, preusmeritve pozornosti od bolečine, saj posamezniku dajeta občutek vključenosti v dogajanje (Payne in Walker 2002: 173-175).

Akutno bolečino so včasih ločili od kronične na podlagi trajanja, kar pa danes ni več ustrezna klasifikacija. S psihološkega vidika se največja razlika nanaša na procese kognitivne in vedenjske prilagoditve posameznika ob vztrajnem doživljanju bolečine. Posameznik drugače dojema bolečino med akutno epizodo, kot občuti in se odziva na nediagnosticirano bolečino, ki ne kaže znakov prenehanja in se ne odziva na zdravljenje (Waddell v Payne in Walker 2002: 165).

Prilagoditvene reakcije na kronično bolezen lahko prevzamejo običajno sposobnost soočanja (Dorfman 1996: 57). Kronična bolezen posameznika obremeni in prizadene (Rakovec - Felser v Begić 2001: 18):

- bolezen z vsemi posledicami pomeni nenaden zasuk, na katerega se je treba prilagoditi, za kar potrebujemo čas, moč in oporo;
- bolezen pogosto pomeni izgubo varnosti;
- bolezen čez noč obremeni s skrbmi, dvomi in bojznimi ter napolni z žalostjo, osamljenostjo, odvisnostjo in nemočjo;
- bolezen v posameznikovo življenje prinaša spremembe, postavlja na glavo dosedanje vrednote in stališča;
- predvsem kronična bolezen občutno prizadene kakovost življenja;

- dolge hospitalizacije posameznika trgajo iz njegovega okolja, mu onemogočajo izvajanje določenih poklicnih in družbenih vlog, ga ovirajo v ljubiteljski, rekreativni in kreativni dejavnosti ter ga vse bolj oddaljujejo od občutij lastne vrednosti in potrebnosti;
- posameznik postane pasivno bitje.

Včasih so stranski učinki zdravljenja bolj boleči od (kronične) bolezni, kar tako starši kot otroci težko razumejo. Veliko otrok ima bolečine že pred samo diagnozo in prav ta bolečina jih pripelje k zdravniku. V okviru zdravljenja otroke pogosto zdravijo s pogostimi pregledi z injekcijami, s katerimi preverjajo napredek zdravljenja. **Strah**, ki ga otroci občutijo pred injekcijskimi iglami, bolečino še poveča. Večina otrok raka uspešno premaga, vendar nekateri tudi umrejo. V teh primerih družini pomagajo v okviru paliativne oskrbe. Glavni namen paliativne oskrbe je dobro počutje otroka, kar vključuje tudi blažitev bolečine z morfijem, radioterapijo ali operacijami (Internet 3).

2 Otrok kot pacient v bolnišnici

»Je med vami kdo, ki lahko obudi otroške izkušnje, ne le v spominu tega, kaj je počel ali kaj se mu je zgodilo, kaj je imel rad in česa ni maral ... Temveč z intimno penetracijo, oživiljeno zavestjo, kaj je občutil takrat, ko je tako dolgo minevalo obdobje od enega do drugega poletja.«
(George Eliot)

Odrasli imamo na voljo številne vidike razumevanja bolezni in zdravja, ki niso naključna ugibanja ali napačna pojmovanja, temveč so vgrajeni v naše razumevanje vsakdanjega sveta. Otroci pa se šele učijo razumeti svoje telo in s tem povezana pojmovanja bolezni in zdravja. Otroci zdravje ponavadi razumejo kot **»zmožnost početi stvari, igrati se, teči naokrog«** (Eiser in Paterson v Payne in Walker 2002: 45). Otrok z diagnozo kronične bolezni se sooči s številnimi izzivi stresa zaradi nepričakovane krize. Kronična bolezen pomeni **večkratno hospitalizacijo ali dolgotrajno bivanje v bolnišnici**; bolnišnica tako postane otrokov drugi dom.

Doživetje bolezni se pri otroku razlikuje od odraslega. Robertson (v Wallitzky 1998: 69) pravi, da je predvsem za otroke, mlajše od 4 let, hospitalizacija lahko velika težava, ki vsaj za nekaj časa zmoti otrokov razvoj. Bolne otroke v bolnišnici pestijo tudi različni strahovi:

- Strah pred izgubo ljubezni njihovih bližnjih (Troschke v Wallitzky 1998: 71).
- Strah pred tujim in nepoznanim: hospitalizacija otroku pomeni prekinitev od vajenega, pričakovanega (Blom v Wallitzky 1998: 71).
- Strah pred poškodbami: otroci se bojijo injekcij in operacij, ki jih spremljajo fizični in psihični postoperativni šoki (Wallitzky 1998: 72).
- Strah pred izgubo nadzora nad svojim življenjem v rutini bolnišničnega vsakdana (Troschke v Wallitzky 1998: 72).

Pri soočanju s strahom otroku v bolnišnici pomagajo **obrambni mehanizmi** ali slogi soočanja s stresom. To so »avtomatični procesi, ki posameznika ščitijo pred tesnobo in zavedanjem notranjih ali zunanjih nevarnosti ali stresorjev. Posamezniki se med svojim delovanjem teh procesov pogosto ne zavedajo. Obrambni mehanizmi posredujejo

pri posameznikovem odzivu na čustvene konflikte in na notranje in zunanje stresorje.« (Praper v Solarovič 2005: 113)

Otrokova zmožnost za racionalno razmišljanje še ni razvita, tako da **dogodke interpretirajo čustveno** (Boogman 1998). »Otrok ima poleg tega tudi drugačen občutek za čas kot odrasel človek. Že kratko obdobje si lahko zamišlja kot neskončnost.« (Troschke v Boogman 1998: 10). Otroci pogosto negativno reagirajo na bolezen in bolnišnično okolje, njihova reakcija na bolezen pa je odvisna od starosti in individualnih dispozicij (Boogman 1998: 11). »V naši kulturi otroci med 3. in 4. letom starosti nimajo predstave o pomenu smrti, pri sedmih letih imajo znanje, da vsi ljudje umrejo, z devetimi leti to znanje prenesejo tudi nase.« (Fuchs v Boogman 1998: 12). Blom (v Boogman 1998: 12) pripisuje psihološki pomen tudi bolnemu organu: »Prizadeti organ bo vplival na stopnjo tesnobe. Srce, možgani, genitalije in oči so še posebej pomembni za nezavedno. Grožnje njim predstavljajo grožnjo smrti in integriteti telesa.«

Bolezen, predvsem kronična bolezen, je »tista izkušnja, kjer so strukture vsakdanjega življenja in poznavanja zmedene. Kronična bolezen vključuje prepoznanje sveta bolečine in trpljenja, včasih celo smrti, ki pa jih običajno vidimo kot oddaljene možnost ali dogodke, ki se dogajajo drugim in ne nam.« (Bury v White 2002: 70)

Otroke ob začetku zdravljenja prevzemajo čustva, poleg tega pa se lahko slabo počutijo. Pogosto so pripeti na intravenozno infuzijo, ki jo morajo potiskati za seboj, saj drugače ne morejo zapustiti svoje postelje. Dnevi so polni cepljenj in zdravlil z neprijetnim okusom. Otrok je pogosto premlad, da bi razumel, kaj se dogaja in zakaj – vse se mu dozdeva kot kazen ali napad. Nastale zmede otrok ne more intelektualno pojasniti, kar še povečuje njegov strah. Kot odgovor na ekstremni položaj se lahko otrok umakne v svoj notranji svet ali nazaduje v razvoju. »Naša medicina je kljub ogromnemu napredku postala neosebna, celo nečloveška. Med podatki se hitro pozabi, da je pacient človek iz mesa in krvi. ... Otroci doživljajo bolnišnico z medicinskimi aparati kot ogrožajočo. Počutijo se kot objekt zdravnikov. Nekateri dolgotrajni pediatrični pacienti v sterilnem okolju klinike lahko celo izgubijo sposobnost za igro. Tako izgubijo tudi možnost, da svoje strahove in skrbi porazgubijo v igri.« (Meinke 2000: 10)

Tovrstne izkušnje zaznamujejo prve dni življenja s kronično boleznijo. Travmatski trenutki, ki se zdijo tako dolgi, da jih ni mogoče prenesti, družinsko življenje

spremenijo za vedno. Bolezen in zdravljenje lahko pomenita izziv ali motnjo za otrokov normalen razvoj, zato je pri otrocih, ki se soočajo z akutno izgubo, pogosta reakcija regresija. Nekateri otroci izgubijo sposobnost, da bi se ločili od svojih negovalcev. Otrokom je treba pomagati pri ohranjanju njihovega normalnega razvojnega napredovanja kljub omejitvam in izzivom bolezni (Payne in Walker 2002: 45). »Otrokove obrambne in prebroditvene sposobnosti so v prvih dveh letih življenja tako omejene, da preobremenitve neizbežno pomenijo t. i. 'totalitarne izkušnje'. Tako majhen otrok namreč še nima dovolj razvitih sposobnosti memoracije, predvidevanja, pojasnjevanja, poimenovanja niti še nima možnosti kontrole lastnih čustvenih in drugih impulzov.« (Cvetko 2005: 223)

V Eriksonovem modelu (Čaćinovič Vogrinčič 1998: 24-27) poteka **psihosocialni razvoj posameznika** in njegove osebne identitete v osmih zaporednih stopnjah. Na vsaki stopnji mora posameznik rešiti določene težave razvoja, vsaka naslednja stopnja v razvoju pa odpira nove možnosti, vendar je razvoj odvisen od dobro opravljene naloge na predhodni stopnji. Vsako razvojno obdobje pa s seboj prinaša možnost krize in ima svoj razvojni cilj.

Razvojni cilj prvega razvojnega obdobja (prvega leta otrokovega življenja) je **temeljno zaupanje**. V drugem obdobju (od prvega do četrtega leta otrokove starosti) je razvojni cilj **avtonomija**, v tretjem (od četrtega do petega leta) pa **iniciativnost**, ko si otrok zna že postaviti cilje in se organizirati za njihovo uresničitev. Četrto obdobje med šestim in enajstim letom starosti sovpada z vstopom v osnovno šolo, njegov razvojni cilj pa je **delavnost**. Otrok zmore prevzeti obveznosti in pokazati vztrajnost pri opravljanju nalog. Poseben pomen Erikson pripisuje peti razvojni stopnji v obdobju med 12. in 15. letom starosti, ki je ključno obdobje za razvoj **osebne identitete**. Ostala obdobja so obdobja v odrasli dobi. Šesto razvojno obdobje v zgodnjem odraslem obdobju odpira možnosti za **intimnost** v romantičnih odnosih, za ljubezen in solidarnost. Sedma stopnja psihosocialnega razvoja v srednjem odraslem obdobju se osredotoči okoli **ustvarjalnosti**. V osmi stopnji zrele dobe je sprejemanje sebe, spoštovanje drugih ali **integralnost** ključnega pomena. Vsako razvojno stopnjo pa lahko spremljajo tudi slabi izidi, ki je na prvi stopnji temeljno nezaupanje, na drugi stopnji dvom, sram, negotovost in nezmožnost uveljavljanja. Na tretji stopnji je slab izid konformizem in občutki krivde. Neugodni

pogoji v četrti stopnji otroku nakopičijo izkušnje neuspeha, v peti stopnji pa je posledica identitetna zmedenost. Slabi izidi na zadnjih treh stopnjah so izolacija, stagnacija in na zadnji stopnji obup.

Ena izmed razvojnih nalog otroštva je tudi ta, da se otrok nauči videti stvari z očmi nekoga drugega. Sposobnost **decentracije** ali sposobnosti **videti stvari z drugega zornega kota** je nasprotje egocentrizma. **Empatija** je zmožnost, da si predstavljamo, kako se posamezniki počutijo v določenih položajih. Vendar ni nujno, da drugi ljudje vidijo kompleksne položaje enako kot mi sami, kajti naša različna znanja in izkušnje s svetom različno oblikujejo naše zaznavanje (Čačinovič Vogrinčič 1998: 27).

Nekateri otroci, predvsem tisti s kroničnimi boleznimi, presenetljivo dobro poznajo svoje bolezensko stanje. Eiserjeva (v Payne in Walker 2002: 46) meni, da je bolje sklepati na otrokovo razumevanje glede na njegove vsakdanje izkušnje kot glede na njegovo stopnjo kognitivnega razvoja.

2. 1 Hospitalizacija pediatričnega pacienta

*»Bil sem besen, ker nimam čevljev. Potem sem srečal človeka brez noge in bil zadovoljen s svojo usodo.«
(kitajski pregovor)*

Bolezen povezujemo običajno z bolnišnicami, ki sodijo med najstarejše zdravstvene ustanove. Hospitalizacija je **zdravljenje v bolnišnici od prihoda do odpusta**. V času hospitalizacije naj bi imel bolnik zagotovljeno optimalno kakovost življenja iz perspektive medicinskega pojma tega izraza, torej »možnost človeka, da živi fizično, mentalno in socialno čimbolj podobno, kot je živel pred boleznijo« (Jakšič v Begić 2001: 20). Posameznik je namreč fizična in mentalna celota, tudi ko je bolan, vendar prevečkrat »bolezen postane središče pozornosti, oseba sama pa je pozabljena« (Paloheimo 1993: 2). Konvencija o otrokovih pravicah med temeljnimi pravicami poudarja tudi otrokovo pravico do najvišje ravni zdravstvenih standardov in storitev v ustanovah za zdravljenje bolezni in zdravstveno rehabilitacijo.

Bolnišnica je javni prostor, kjer različni uporabniki – pacienti, osebje in obiskovalci – ostanejo krajše ali daljše obdobje. V bolnišnici se zbirajo pripadniki vseh družbenih skupin, ki potrebujejo zdravljenje, se srečujejo z ostalimi pacienti, sorodniki in

medicinskim osebjem. Bartko (1998: 110) pojasnjuje, da »sprejem v bolnišnico vedno pomeni spremembo pacientovega življenja«. Odpovedati se mora svojim navadam, hobijem, običajnim vsakdanjim dejavnostim, spremeniti dnevno rutino in ritem življenja.

Cilj hospitalizacije je pomagati bolniku doseči optimalno zdravje v danih pogojih z njegovim sodelovanjem. Hkrati je treba naučiti pacienta razvijati skrb in odgovornost za lastno zdravje ter ga navaditi čim bolje živeti z boleznijo (Begić 2001: 20). **Počitek** je eden izmed pomembnih dejavnikov, ki pripomorejo k hitrejšemu okrevanju (Klemenc et alii 2005: 19).

Izhodiščni položaj otroka, ki je prvič sprejet v bolnišnico, je **strah** (Meincke 2000). Reakcija otroka na hospitalizacijo vsebuje naslednje faze (Požarnik v Tišler 2000):

- **Nemirna faza:** nemir, jok, zavračanje hrane, igrač in kontakta z zdravstvenim osebjem, močenje postelje, grizenje nohtov in zavračanje staršev, predvsem matere.
- **Depresivna faza:** žalost, potrtoost, brezvoljnost, zmanjšan interes do okolja, vdanost v usodo, počasnost, topost, odmaknjenost, psihosomatske težave in neješčost.
- **Končna faza:** navidezna prilagoditev bolniškemu življenju (po nekaj tednih), površni čustveni stiki, čustvena medlost in pomanjkanje spontane aktivnosti

Med hospitalizacijo pacient prestaja **diagnostične postopke** (preiskave v povezavi z ugotavljanjem njegovega zdravstvenega stanja) in **terapevtske posege**, ki so namenjeni zdravljenju bolezni (operacija, dajanje zdravil, oskrba ran, dietna prehrana). **Negovalni postopki** se nanašajo na opravljanje osnovnih življenjskih dejavnosti (dihanje, prehranjevanje, pitje, izločanje, hoja, sedenja, spanje in počitek, ležanje, oblačenje in slačenje, vzdrževanje normalne telesne temperature, osebna higiena, izogibanje nevarnostim v okolju, komunikacija in izražanje čustev, verske potrebe, delo, rekreacija in učenje). **Rehabilitacijski postopki** pa pomenijo fizioterapevtsko obravnavo (Klemenc et alii 2005: 18).

Sprejem v bolnišnico občutno zmoti vsakdanje življenje posameznika. Običajno se hospitalizirani pacienti pritožujejo zaradi pomanjkanja samostojnosti, zasebnosti, dolgočasje, izgube kontrole in občutka razosebljenja v vlogi pacienta. Otroci imajo običajno zmeden občutek za čas in prostor.

Podvreči se medicinskim postopkom, pa naj bo to le pregled ali pa zdravljenje, je lahko zelo stresna izkušnja, ki vključuje strah pred neznanim. Tudi manjši poseg lahko pri nekaterih kot posledico negotovosti zbudi tesnoba. Lazarus in Folkman (v Payne in Walker 2002: 112) menita, da je »stres poseben odnos med posameznikom in okoljem, ki ga posameznik zaznava kot obremenjujočega, ki presega njegove zmožnosti in ogroža njegovo blagostanje«. Običajna odziva na stresni položaj sta tesnoba in depresija, ki imata lahko potencialno zelo škodljive posledice, če ju doživljamo kot zelo intenzivno in/ali kronično stanje. Anksioznost ali **tesnoba** je »stanje čustvene napetosti, ki nastane v posamezniku, kadar zaznane notranje in zunanje zahteve presegajo zaznano možnost spopasti se z njimi« (Payne in Walker 2002: 219).

Cannon (v Payne in Walker 2002: 107) opredeli odziv človeka, ki se znajde v stresnem položaju, ki ga zaznava, kot zelo ogrožajočega. Na fiziološki ravni vzburjenje simpatičnega živčnega sistema povzroči sproščanje kemičnih nevrotansmitterjev (adrenalina in noradrenalina), ki aktivirajo telo, tako da povzročijo sproščanje v jetrih shranjene glukoze, povečajo kardiovaskularno aktivnost s pospešenim srčnim utripom in povišanim krvnim tlakom, povečajo viskoznost krvi, preusmerjajo kri iz prebavnih organov in kože v možgane in mišice, povečajo količino in globino dihanja in razširijo očne zenice. To stanje vzburjenja začasno poruši normalno stanje fiziološkega ravnovesja (homeostazo), dokler uspešno dejanje spopada z grožnjo ne omogoči ponovnega ravnovesja.

Hospitalizacija vključuje številne dejavnike, ki lahko vplivajo na otrokovo prilagoditev na bolezen (Turry 1999: 15):

- podaljšano bivanje v bolnišnici,
- ločitev od prijateljev in družinskih članov,
- omejeno gibanje ali fizična aktivnost,
- izguba nadzora in občutek nemoči,
- boleči in nadležni medicinski posegi,
- škodljivi stranski učinki medicinskega zdravljenja (npr. bolečina, slabost),
- napačno razumevanje narave in vzroka bolezni,
- konfrontacija z več izgubami na različnih ravneh,
- potencialno poslabšanje konfliktov ali psihopatologija,

- potencialne spremembe izgleda ali popačenje in
- strah pred smrtjo/uničenjem.

Ena izmed nevarnosti, ki ji lahko podležejo hospitalizirani pediatrični pacienti, je **naučena nemoč**. Po Seligmanu (v Payne in Walker 2002: 76-77) naučena nemoč pomeni, da se naučimo, da naša dejanja nikakor ne vplivajo na izid, kar lahko postane simptom depresije.

Podobno kot otroci z rakom tudi otroci, ki trpijo za kronično krvno boleznijo, prestanejo hospitalizacijo in pogosto prestajajo vsiljujoče medicinske posege. Vendar obstaja pomembna razlika, saj otroci s kroničnimi krvnimi boleznimi lahko živijo precej »običajno« življenje, kljub temu, da ima njihova bolezen močan učinek na njihovo rutino. Nekatere izmed teh težav so odkrite in dramatične (boleči medicinski posegi ali izguba las zaradi kemoterapije), medtem ko so druge bolj subtilne, vendar lahko še bolj izčrpavajoče (povečana odvisnost od drugih ali izguba nadzora). Pediatrični pacient Alexander pripoveduje: »Kemoterapija je bila še posebej težka. Nekaj časa nisem mogel jesti ... in govoriti. To je trajalo približno 3 mesece.« (Meincke 2000: 130). Potencial za manifestacijo specifičnih težav je odvisen tudi od »posebnosti bolezni, prognoze in protokola zdravljenja, stopnje otrokovega razvoja in njegovega značaja, razpoložljivosti in kakovosti podpore, otrokove strategije soočanja ter praga bolečine in stiske.« (Turry 1999: 16)

2. 2 Družbeno okolje pediatričnega pacienta v bolnišnici

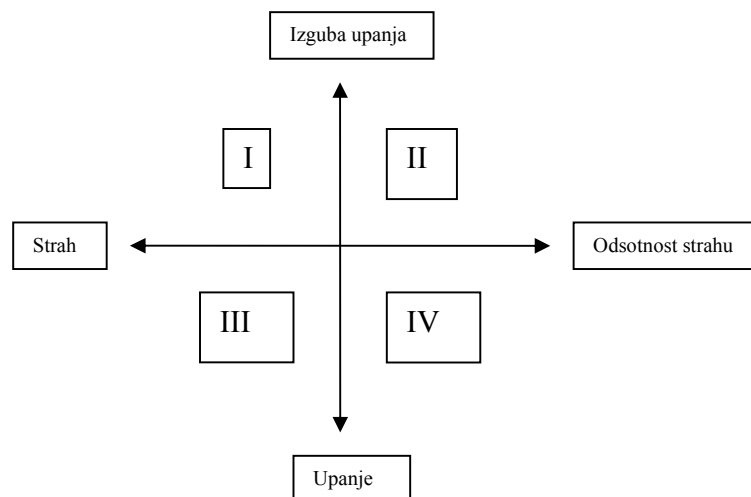
*»Pravica do resničnosti je temeljna pravica otroka, da se ga sliši, se ga jemlje resno.«
(Gabi Čačinovič Vogrinčič)*

Ljudje smo družbena bitja, ki živimo v družinah in skupnostih, s soljudmi, ki nas obkrožajo, pa vstopamo v interakcije. **Socialna mreža** je življenjski kontekst posameznika in sistem socialnih vezi, ki nas povezujejo z družino, sorodniki in prijatelji. Pomanjkanje družbenih omrežij, družbena izolacija in osamljenost predstavljajo psihosocialne težave in nevarnost za zdravje: »Najbolj stresni zdravstveni problem je za veliko ljudi kombinacija dolgčasa, strahu in osamljenosti.« (Adams in Mylander 1998:

92). V bolnišnici pa se predvsem umirajoči počutijo osamljeno in odtujeno od svojega okolja, zato Adams (1998: 82) posebej poudarja: »Umiranje je tisti proces nekaj minut pred smrtjo, ko možganom zmanjkuje kisika; vse drugo je življenje.«

Otroci težko razumejo spremembe, ki se dogajajo z njimi, med katerimi so spremembe telesa, ki jih s seboj prinaša kronična bolezen (npr. odpadanje las ob kemoterapiji). Poleg tega se jim porajajo vprašanja o tem, kdaj bodo spet zdravi, pogosto imajo tudi občutke krivde: »Veliko otrok verjame, da je njihova bolezen kazen za njihove prestopke.« (Doering in Renz 2003: 19)

Meincke (2000: 17-19, 21) predstavlja prizadevanja medicinskega in terapevtskega osebja v bolnišnici, da bi pacienti pridobili novo upanje in premagali strah (Slika 2. 1). Kombinacija občutkov v kvadrantu I je še posebej problematična, s kombinacijo v kvadrantu IV pa si otrok dovoli iti naprej, živeti in delati za najboljše.

Slika 2. 1: Prizadevanja, da bi hospitalizirani pediatrični pacienti pridobili upanje in premagali strah (Vir: Joachim Meincke 2000: 19)

Bolnišnične sobe so pogosto prenapolnjene, tako da ima družina malo osebne prostora. Ponavadi otroka obiskuje množica obiskovalcev s svojimi čustvenimi reakcijami, ki pripomorejo k splošnim občutkom strahu, jeze in zmedenosti, ki že tako vlada v zraku. Srečanja z različnimi strokovnjaki (zdravniki, medicinskimi sestrami, socialnimi delavci in terapevti) lahko pri starših povzročijo zmedo.

2. 2. 1 Pediatrični pacient in družina

*»Že mogoče, da nas je dež zmočil do kože, a morda bi se dalo hkrati umiti.«
(neznani avtor)*

Hospitalizacija je lahko dramatičen dogodek, ki povzroči zmedo pri otroku kot tudi pri njegovi družini. Družinska skupina je **prvi socialni sistem**, v katerem otrok živi. S svojimi značilnostmi vpliva na otrokovo osebnost v vseh fazah njegovega razvoja. »Starši so pomembni drugi, ki določajo svet, ki ga mora otrok ponotranjiti.« (Čačinovič Vogrinčič 1998: 23). Otrokov svet se konstituira v primarni socializaciji, ko si otrok »pridobi zaupanje v pomembne druge kot osebnosti in zaupanje v dejstvo, da je svet takšen, kot so ga določili oni. Svet pomembnih drugih je za otroka edina objektivna stvarnost.« (Berger in Luckman v Čačinovič Vogrinčič 1998: 23-24). Bowlby (v Čačinovič Vogrinčič 1998) je menil, da je zgodnji odnos model za razvijanje vseh kasnejših odnosov. Otroci, ki so deležni stabilne medosebne navezanosti, se lažje učijo in zrastejo v bolj zdrave odrasle posameznike.

Učinek diagnoze kronične bolezni se razširja od pacienta na družino. Bolnik in njegova okolica sta soočena s številnimi težavami, predvsem bolezen vpliva na vse družinske člane, jim poveča občutek pripadnosti in družino poveže med seboj. V družini se **kot posledica kronične bolezni prestrukturirajo družinske vloge**. Hkrati bolezen vzbuja strah pred separacijo, žalost in čustvene reakcije svojcev na bolnikovo stanje (Požarnik v Tišler 2000).

Kronična bolečina hudo obremeni družino in medosebne odnose (Snelling v Payne in Walker 2002: 176). Pri pacientih s kronično bolečino družinska terapija pomaga pri sprejemanju bolečine in učinkovitem spoprijemanju z njo (Roy v Payne in Walker 2002: 176). Eden izmed primarnih ciljev psihosocialne intervencije je pomagati družini pri čimbolj učinkovitem soočanju z danimi sposobnostmi, viri in posebnimi okoliščinami.

Družine se prve dni prilagajajo na novo okolje. Pričakovanje diagnoze, ki bo določila resnost bolezni, spremlja občutek tesnobe. Medicinski postopki, preiskave in operacije se skorajda rutinsko dnevno vrstijo. Življenje in vsakdanja rutina otroka sta bila nepreklicno spremenjena s trenutkom postavljene diagnoze. Starši so ponavadi obupani, vendar morajo mobilizirati svoje vire, da lahko ohranijo svojo vlogo skrbnikov v družini.

Čeprav preživljajo psihološko ekstremne situacije, morajo otrokom dajati upanje. Otrokova bolezen jih je iztirila iz varnega življenja in jih obsodila na življenje med upanjem in trepetom. Izjava mame kronično bolne punčke izraža **obup**: »Nihče mi ne more odvzeti bolečine ob izgubi tega otroka.« (Doering in Renz 2003: 21). Otrokove strahove pa povečajo še starši, ki otroku ne morejo povedati resnice o njegovi bolezni in se slepijo v nerealističnem optimizmu »bo že bolje«, tako pa otroka puščajo samega z njegovimi strahovi (Doering in Renz 2003: 17-20).

Starši se morajo odločiti, kako sporočilo prenesti ostalim družinskim članom, kako komunicirati z otrokovo šolo in kako sprejeti reakcijo svoje soseske. Za njihovega majhnega otroka, ki se je še prejšnji teden podil za žogo na igrišču, se zdaj uporabljajo strokovne besede, kot so kemoterapija, prognoza in operacija. Vzorci spanja otrok so pogosto prekinjeni, saj morajo medicinske sestre tudi ponoči prihajati in odhajati iz njihove sobe, da lahko prilagodijo zdravila in preverijo življenjske funkcije. Sorodniki so zmedeni, jezni in žalostni, prav tako ostali pomembni drugi v skupnosti, ki **poskušajo družini dajati podporo, hkrati pa se soočajo z lastnimi čustvi**. Vsi ti odnosi medsebojno učinkujejo v neprekinjenem krogu reakcij in prilagoditev: »Posameznik s kronično boleznijo vpliva na družinske člane, hkrati pa tudi reakcije družine pomembno učinkujejo na prilagoditev posameznika.« (Waldo, Lewis in Schmerl v Turry 1999: 17)

Starši imajo pomembno vlogo pri lajšanju bolečine, saj so **strokovnjaki** za svoje otroke, ker vedo največ o njihovih čustvih in so najbolj vključeni v njihovo zdravljenje. Svoje otroke najboljše poznajo in imajo z njimi čustveno povezavo, zato so njihovi najboljši **trenerji**; v težkih trenutkih zato lahko največ pomagajo svojemu otroku, že s tem, da so ob njem. Starši pogosto govorijo v imenu svojega otroka, so njegovi **zastopniki**, tako da so odgovorni za zagotavljanje lajšanja njihovih bolečin (Internet 3).

Bolezen sproži individualne reakcije glede na osebnost staršev, socialne in kulturne okoliščine, povezanost otroka s starši in pomen otroka za starše. Ponavadi starši iščejo razloge za pojav bolezni, mrzlično iščejo ozdravitev za otroka do popolnega izčrpanja sebe in okolice ali pa realno sprejemajo stanje. Težave, ki so bile prisotne v družini pred boleznijo otroka, se lahko navidezno zmanjšajo ali stopnjujejo. Med sorojenci je lahko prisotno ljubosumje in rivalstvo, identifikacija s starši v skrbi za

bolnega sorojenca ali strah in krivda zaradi podzavestnih agresivnih fantazij in impulzov, kot je pretirano žrtvovanje (Požarnik v Tišler 2000).

2. 2. 2 Pediatrični pacient in medicinsko osebje

*»Podpora vključuje čustveno potrditev, nasvet, vodstvo, odziv, materialno pomoč in storitve.«
(Rachelle Dorfman)*

Otroci v bolnišnici se soočajo z različnimi težavami, kronična bolezen pa predpostavlja dolga čakanja v bolnišnici. Otrok se mora spopadati ne le s svojo boleznijo, ampak tudi z novimi odnosi z različnimi ljudmi in novimi položaji (Meincke 2000).

Raziskave o zadovoljstvu pacientov z zdravstveno nego so večkrat pokazale, da so **medosebni vidiki zdravstvene nege najpomembnejši dejavnik pri pacientovi zaznavi kakovosti zdravstvene nege** (Payne in Walker 2002: 202). Ostali dejavniki, ki vplivajo na kakovost življenja v bolnišnici, so (Begić 2001: 66):

- vrsta bolezni,
- veliko število bolnikov,
- pomanjkanje zdravstvenega osebja in časa,
- osebne značilnosti bolnikov,
- kakovost prehrane,
- sodelovanje bolnikov v procesu zdravljenja,
- kakovost zdravstvene nege,
- odnos zdravstvenega osebja do bolnikov,
- medsebojni odnos bolnikov,
- pogoji dela za zdravstvene delavce,
- organizacija hospitalizacije,
- vrsta bolnišnice (javna ali zasebna, velika ali majhna),
- predolge hospitalizacije,
- kakovost strokovnih medicinskih storitev,
- higiena in urejenost bolniških prostorov,
- kakovost medicinskih tehniških aparatov,
- pomanjkljive informacije,

- komunikacija s svojci,
- medsebojni odnos zdravstvenih delavcev,
- odnos drugih bolniških uslužbencev do bolnikov.

Medicinsko osebje, predvsem medicinske sestre in zdravniki, morajo biti še posebej pripravljeni za razumevanje sporočil preko empatičnega odnosa, saj je opazovanje varovanca v vseh dimenzijah njegove osebnosti za medicinsko stroko zelo pomembno za odkrivanje in spodbujanje virov pacientove življenjske energije ter pomoč pri hitrejšem okrevanju. Vsak od nas nenehno oddaja sporočila ljudem okoli sebe; sporočamo s svojim telesom, z načinom oblačenja, barvami oblačil, gibi, pogledom, dotikom, barvo in jakostjo glasu ter z vsebino povedanega. Hkrati pa vsak izmed nas nenehno sprejema sporočila od drugih (Štebe v Rehar 1996: 38). Pomembna je spretnost opazovalcev, da v dialogu (besednem in nebesednem) preverijo in po potrebi popravijo svoje razumevanje razumevanja drugih. **Nebesedna komunikacija** je za medicinske sestre velikokrat celo bolj pomembna kot besedna; v medsebojni interakciji je le 7% verbalne sporočilne vrednosti, 38% jo prispevata barva in višina glasu ter 55% govorica telesa. Največjo sporočilno vrednost ima obraz pacienta, iz katerega lahko razberemo skrb, žalost, bolečino, strah, brezup, jezo, pa tudi zadrego, veselje, igrivost in vedrino. Drugi element neverbalne komunikacije je pogled, s katerim vzpostavimo prvi stik s človekom (Green in Štebe v Rehar 1996: 39).

Med medicinskim osebjem v bolnišnici sta ključna **zdravnik in medicinska sestra**. Zdravniku zaupamo zdravstvene težave, povezane z boleznijo ali zdravstvenim stanjem. Na podlagi pogovora, kliničnega pregleda, zdravnikovega znanja in izkušenj se pacient skupaj z njim odloča o poteku zdravljenja. Zdravnik je odgovoren za posredovanje informacij o zdravstvenem stanju, predstavitev prognoze (pričakovanih izidov) in morebitnih zapletov pri zdravljenju. Zdravnikova naloga je tudi, da se pozanima za status zdravega otroka v družini. Starše je treba pripraviti na otrokovo bolezen z informacijami o poteku, trajanju in predvidenem razpletu bolezni in z informacijami o zdravljenju, v katerega bo vključen otrok. Tako poskušamo zmanjšati duševne stiske staršev in pomiriti njihove občutke krivde, da niso naredili dovolj za otroka (Tišler po Požarnik 2000).

Bolnik od zdravnika pričakuje razumevanje, znanje, pravo diagnozo in terapijo, sprejemanje njegovih čustev (strah, napetost, nemir, nemoč, strah pred separacijo in smrtjo) ter pomiritev in optimizem. V najširšem smislu so vse bolezni psihosomatske, ker sta telo in duševnost vedno tesno prepletena (Nemiah v Tišler 2000).

Zdravniki lahko otrokom v času hospitalizacije pomagajo razviti **sheme in skripte o medicinskih postopkih**. Otroci imajo namreč premalo življenjskih izkušenj, zato jim manjka tudi razložitvenih shem, v katere bi organizirali svoje znanje o dogodkih. Sheme so mentalne reprezentacije dogodkov, ki glede na pričakovanja v danem položaju sprožijo rutinski vzorec vedenj ali skript. Sheme nam povedo, kaj naj pričakujemo, skripti pa, kako naj ravnamo. Posamezniki, ki nimajo sheme, se lahko počutijo prestrašene, ker ne znajo predvidevati, kaj se bo zgodilo (Nelson v Payne in Walker 2002: 46-47).

Zdravnik lahko pomembno vpliva tudi na bolnikovo čustvovanje, tako da predstavi sebe in ostalo osebje in tako zmanjša bolnikovo negotovost, da natančno odgovarja bolnikova vprašanja o poteku bolezni in zdravljenju, da ne poveča bolnikovega strahu in ga aktivno posluša. Hkrati mora imeti zdravnik do svojega bolnika vljuden, prijazen, profesionalen odnos, ki ne sme biti preveč domačen, izkazovati mora potrpežljivost in naklonjenost (Požarnik v Tišler 2000).

Z medicinskimi sestrami, ki izvajajo zdravstveno nego, se pacienti srečujejo 24 ur na dan in se z njimi pogovarjajo o svojih navadah, načrtujejo in izvajajo vse življenjske aktivnosti (osebna higiena, prehrana, odvajanje, gibanje, spanje in počitek), ki bodo pripomogle k izboljšanju njihovega zdravstvenega stanja in počutja (Klemenc et alii 2005: 14-17). »Delo medicinskih sester je delo za ljudi, in tisti, ki z ljudmi delamo, moramo imeti določene sposobnosti ali zmožnosti, saj v medosebne odnose z varovanci ne vstopamo kot naključni ljudje, temveč kot profesionalci.« (Štebe v Rehar 1996: 38)

Med ostalim medicinskim osebjem sta za pacienta pomembna **radiološki inženir in fizioterapevt**. Prvi je odgovoren za tehnično izvedbo diagnostičnih in terapevtskih posegov po predpisanih standardih. Če pa je motena funkcija gibalnega, živčno mišičnega, dihalnega sistema ali sistema srca in ožilja, bo fizioterapevt na podlagi ocene sestavil strokovni program, ki bo pripomogel k izboljšanju telesnih funkcij, kot so

vstajanje, gibanje, hoja, pravilno dihanje, dihalne in terapevtske vaje (Klemenc et alii 2005: 14-17).

2. 2. 3 Pediatrični pacient in terapevtsko osebje

»Ko je Bog želel ustvariti socialnega delavca, je najprej vprašal kamen, ali bi želel postati socialni delavec. Vendar je kamen odgovoril: 'O ne, Gospod, nisem dovolj trden!«
(George Alec Effinger)

Pomemben dejavnik pri hospitalizaciji je terapevtsko osebje (delovni terapevt, vzgojitelj, učitelj in socialni delavec), saj »sprejem v bolnišnico pomeni ločitev od najbližjih in motnje v utečenem življenjskem ritmu, kar v človeku pogosto zbuja občutek strahu, tesnobe, negotovosti.« (Klemenc et alii 2005: 3)

Delovni terapevt z izbranimi namenskimi dejavnostmi pripomore k izboljšanju pacientove samostojnosti in kakovosti življenja (svetovanje glede uporabe različnih terapevtskih pripomočkov) in prilagoditvene opreme.

Vzgojitelj in učitelj z upoštevanjem razvojnih značilnosti otroka, narave bolezni in bolniškega okolja načrtuje dejavnosti za izboljšanje otrokovega bivanja v bolnišnici. S pomočjo igre podpira bolnega otroka v njegovih prizadevanjih za čimprejšnjo ozdravitev in vrnitev v domače okolje. Vzgojitelj omogoči otroku dostop do igralnih sredstev, ki mu bodo popestrila bivanje v bolnišnici. Za šoloobvezne otroke, ki dlje časa bivajo v bolnišnici, je organiziran osnovnošolski program, ki ga izvajajo **učitelji** v okviru bolnišnične šole.

Ko pacient v času bivanja v bolnišnici potrebuje **pomoč socialnega delavca**, ga le-ta obišče po naročilu zdravnika ali oddelčne sestre ter skupaj s svojci pomaga pri reševanju socialnih stisk (Klemenc et alii 2005: 14-17). Socialni delavec »hkrati podpira in motivira« (Dorfman 1996: 113). »Konsistentna nega in razumevanje sta sama po sebi terapevtska in lahko predstavljata prizorišče za spremembo. Hkrati je tudi »aktivno poslušanje, ki zahteva nedeljeno pozornost, pomemben aspekt procesa.« (Dorfman 1996: 103)

3 Kreativna terapija v bolnišničnem okolju

»Terapevt mora imeti včasih možnost, da gre iz predvidenih terapevtskih okvirov in prekorači meje, saj morda prav v tem prekoračenju najde možnost za spremembo in razvoj. To pomeni spremeniti perspektivo, imeti druge vidike, biti pripravljen na presenečenja.«
(Lilja Cajvert)

Doživljanje osebnega življenjskega položaja je osnova za naše videnje realnosti vsakdanjega življenja. Medicinsko opredeljeni hendikep sam po sebi še ne determinira naše kapacitete za obvladovanje vsakdanjega življenja. Če celotno pojmovanje zdravja, kakovosti življenja in sposobnosti za obvladovanje težav prepustimo zgolj sistemu zdravstvene nege, smo izbrali ozek fokus. Preko znanja in intuicije, ki jo izražamo v slikah, glasbi, teatru in plesu, imamo priložnost razumeti nove položaje, ustvarjati nove načine obvladovanja bolezni in ostalih življenjskih izzivov.

Že od antike so bile **bolnišnice prizorišče umetnosti zdravljenja** (lat. *ars medicina*). Tudi v okviru holističnega pristopa je bolnišnica »prostor umetnosti« (Dyroff 1998: 30). Posamezniki so v bolnišnici sami v neznanem okolju, kjer potrebujejo **kreativno diverzijo**. Prav ta posebna nega je izjemno pomembna za paciente, saj pomaga preprečevati depresijo, ki bi ogrozila njihovo zdravljenje in splošno dobrobit. Kreativni aspekt bolezni je **aktiviranje življenjskega duha**, tako da človek ne postane samo bolezen (Franke 1997: 44).

Kreativnost in umetnost imata v bolnišnici lahko različne funkcije, med drugim sta pomembna orientacija pri arhitekturni zasnovi zgradbe ali notranji opremi bolniških sob. Švicarski arhitekt Emil Rysler (v Dyroff 1998: 30) verjame, da ima bolnišnična arhitektura pomemben vpliv na dobrobit pacientov, ker predstavlja pomemben okvir za družbeno interakcijo: »Ko je posameznik prisiljen vstopiti v bolnišnico ali zdravstveni dom, njegovo življenje doživlja dramatične spremembe. Negotovost o lastnem položaju preveva tudi strah pred nenavadnim in neznanim okoljem.« Kakovost prostora določa, do katere stopnje se bo bolnik pripravljen premakniti iz svoje sobe in poiskati družbeno interakcijo in se vpletati v družbene aktivnosti, ki mu bodo pomagale pri soočanju z novim položajem. Kreativna zasnova skupnih prostorov za srečevanja in bivanje v bolnišnici je pomembna tudi z vidika, da je najbolj pereča težava sodobne družbe prav osamljenost.

Zdravstveni delavci uvajajo dopolnilne pristope zdravljenja predvsem pri bolnikih na dolgotrajni negi. Ker so sodobne bolnišnice primarno usmerjene v zdravljenje bolezni, predstavlja integracija artistične intervencije za bolnišnice nov izziv. Bolnišnica, ki upošteva naslednje dopolnilne strategije, ne zdravi le bolezni, temveč tudi okrepi zdravje pacientov, bolnišničnega osebja, aktivno prispeva k zdravju populacije v lokalni skupnosti in razvija primer bolnišnice, ki se je sposobna strateško orientirati v kompleksnem okolju moderne družbe (Lobnig 1998: 55-56):

- **Strategije, osredotočene na pacienta.**
 - Boljša integracija preventivnih in rehabilitacijskih programov v bolnišnične storitve: Pričakovana korist za zdravje je pomemben kriterij pri razporeditvi izbir, ki jih bo ponudila bolnišnica.
 - Kakovostno zagotavljanje in izboljševanje medicinskih storitev: Večja pozornost do procesa zdravljenja ter boljše sodelovanje med bolnišnico in ostalimi deli sistema zdravstvene nege.
 - Večja pozornost za pacientovo dobro počutje: Razvoj bolnišnice v smeri izboljšanja okolja za paciente (arhitektura, upoštevanje pacientovih potreb in preferenc).

- **Strategije, osredotočene na bolnišnično osebje.**
 - Zagotavljanje zdravega delovnega mesta.
 - Bolnišnica postane organizacija, ki upošteva zdravstvene učinke svojih storitev ter uporablja strategije za zaščito in preprečevanje bolezni.

- **Strategije, osredotočene na okolje in skupnost.**
 - Sistematično sodelovanje z ostalimi organizacijami zdravstvene nege in socialnih storitev ter s prostovoljnimi organizacijami.
 - Sistematičen razvoj pozitivnega ugleda.
 - Sistematično sodelovanje s šolami, podjetji in kulturnimi organizacijami.
 - Sistematična pozornost ekološkim učinkom, ki jih povzroča bolnišnica.
 - Prevezemanje odgovornosti za preventivo in zagotavljanje zdravja v skupnosti.

- **Strategije, osredotočene na organizacijo.**

- Razvoj bolnišnice v »zdravo organizacijo«, ki se je sposobna orientirati v kompleksnem, dinamičnem okolju.
- Izboljševanje sodelovanja in integracije.
- Učinkovito izvajanje storitev.

Antična modrost pripoveduje, da stik z umetnostjo omogoča vir žive kreativnosti, ki lahko pomaga prebuditi duha iz najglobljega stresa. Biološko smo odvisni od ritma: bitje srca, dihanje in gibanje v našem telesu za zadovoljivo delovanje potrebujejo ritem. Če pozitivne učinke glasbe, slikanja, plesa in drame občutimo, že ko se počutimo dobro, postanejo ti še pomembnejši, ko zbolimo.

3. 1 Koncept kreativnosti in kreativne terapije

*»V zrnu peska videti cel svet in nebo v roži na poljani,
večni čas imeti v hip ujet in neskončnost obdržati v dlani.«
(William Blake)*

Umetnost kot oblika ekspresije je univerzalna povezava, ki omogoča izražanje vseh položajev človekovega obstoja, ne glede na čutila, talente, dejanja, socializacijo, mnenja ali dodelitev pomenov. »Artistično delo predstavlja **alternativne modele mišljenja**. ... Hkrati posameznika osvobajajo klišejev in predsodkov, ki jih sprožajo predvsem neizogibnost in počasno minevanje časa v bolnišnici.« (Wagner 1998: 63).

Kreativni procesi se odvijajo kontinuirano: tudi posameznik, ki zaradi hude bolezni začne gledati na življenje z drugega vidika, doživi kreativni proces. Kreativnost dopušča »opazovanje večih perspektiv« (Kruse 1997: 19). Kreativnost ali izražanje sebe preko kreativne dejavnosti je potencial vsakega posameznika (Warren 1993: 6). »Terapevtska uporaba metafor in anekdot od uporabnika ne zahteva verbalizacije nauka zgodbe. Večinoma se uporabnik niti ne zaveda, da je slišal terapevtsko metaforo ali anekdoto. Preko zgodbe terapevt komunicira neposredno z uporabnikovim nezavednim, ki sporočilo absorbira, inkorporira in morda izboljša uporabnikov položaj.« (Dorfman 1996: 107)

Van den Berg (v Šolar in Rozman 2000: 20) pravi, da je kreativnost »človekova sposobnost, ki lahko izzove preobrat v posameznikovem ustaljenem načinu delovanja in mišljenja«. Kreativnost kot proces vključuje med drugim tudi **energetski segment**: kreativnost mora nekdo ali nekaj stimulirati, tako da začetna spodbuda premakne um in telo. Kreativnost je strast, ki se najprej izraža s čustvi, presenečenjem, osuplostjo, včasih celo napetostjo. Primarna kreativnost je prežeta z nujno izraziti nove aspekte življenja z jezikom in znaki, oblikami in barvo, zvokom in glasbo, plesom in gibanjem (van den Berg v Šolar in Rozman 2000: 17-19).

Ker so običajno bolnišnični obiski kratkotrajni, lahko artistična intervencija posameznike zgolj usmeri v zeleno smer, saj je kreativnost kontinuiran proces (Hertel v Dyroff 1998: 33): »Nič več ni skrivnost, da ima vsak posameznik kreativno kapaciteto in mu je zgolj treba ponuditi priložnost za kreativnost.« **Drugačno videnje življenja v bolnišnici bo privedlo tudi do drugačnega sprejemanja življenja po odpustu iz bolnišnice.** Artistična intervencija prebudi kompleksna čustva in vpliva na posameznikovo vedenje. **Kreativnost je aktivno doživljanje**, »čutenje, mišljenje, dejanje, zaznavanje z vsemi čuti, izražanje in komuniciranje« (Hotz v Dyroff 1998: 29).

Raziskovalci kreativne terapije se že več kot 40 let ukvarjajo z oblikovanjem ustrezne definicije kreativne terapije. Sama bom uporabljala delovno definicijo, ki opredeli kreativno terapijo kot »uporabo umetniških in kreativnih aktivnosti, ki posameznikom pomagajo, da prebrodijo določene težave in si opomorejo po medicinskem ali kirurškem postopku ali zgolj izboljšajo kakovost njegovega življenja« (Warren 1993: 8).

Kreativna terapija je zbirno ime za različne oblike pretežno neverbalne psihoterapije in posebna skupinska ali individualna oblika zdravljenja za paciente z različnimi bolezenskimi slikami. Preko aktivnosti pomagajo posameznikom prepoznati čustvene, socialne, kognitivne in psihomotorične težave. Kreativna terapija dopušča položaje, ki so za paciente nove, kar jim omogoča pridobivanje novega znanja in odkrivanje svojih prednosti (Internet 4).

Kreativna terapija je komunikacija v jeziku štirih medijev: umetnosti, drame, plesa in glasbe. Kreativna terapija torej obsega elemente likovne/umetnostne terapije, glasbene terapije, dramske terapije in terapije s plesom, ki uporabljajo različne kreativne

processe v času **namerne intervencije v terapevtski, rehabilitacijski ali zdravstveni ustanovi**. S svojim posredovanjem negujejo zdravje, komuniciranje in izražanje, spodbujajo samoozaveščenost in omogočajo spremembo (Internet 5).

Henderson in Gladding (v Tyson in Baffour 2004) menita, da kreativna terapija:

- usmerja pozornost na proces kreativnega izražanja in na edinstveno naravo uporabljenih strategij;
- priskrbi izkušnje, ki posamezniku pomagajo, da bolje razume sebe in ostale;
- pomaga posameznikom razviti nove strategije za soočanje s težavami;
- okvirno povezuje pretekle, sedanje in prihodnje potrebe;
- omogoča posameznikom izražanje njihovega kulturnega ozadja in dediščine.

Kreativna oseba ni odvisna od ene same vizije, saj na določen fenomen gleda iz različnih perspektiv, prav tako ni tesno vezana na eno samo gledišče. »Potencial kreativnosti je tendenca po aktualizaciji.« (Schmid v Neumann in Peters 1996: 18) Hkrati je kreativna terapija edinstvena modaliteta, ki proizvede trajen, oprijemljiv rezultat (Tyson in Baffour 2004).

3. 2 Kreativni pristopi v terapiji

*»Ljudje potrebujemo morske pošasti v svojih osebnih oceanih ...
Ocean brez imenovanih pošasti je kot spanje brez sanj.«
(Steinbeck)*

Plesna, dramska, glasbena in likovna terapija so se najprej razvile v psihiatričnih ustanovah kot dopolnilna metoda osnovni psihoterapevtski metodi, pozneje, čeprav redkeje, pa tudi kot samostojna terapevtska metoda (Šugman Bohinc 1994: 319).

3. 2. 1 Likovna terapija

*»Lepe pokrajine na nas ne učinkujejo zgolj s prijetnimi vtisi, temveč predvsem z mislimi, ki jih prebudijo.«
(Auguste Rodin)*

Likovna terapija se je kot moderna psihološka zdravstvena metoda pojavila v povojnem obdobju prve svetovne vojne v Veliki Britaniji in ZDA. Likovna terapija je

uporaba umetniških materialov za samoizražanje in refleksijo ob prisotnosti usposobljenega umetnostnega terapevta. Proces poteka v trikotniku odnosa med terapevtom, pacientom in izdelkom (Internet 6).

Likovna terapija se od ostalih terapevtskih pristopov razlikuje po uporabi različnih medijev umetnosti (barva, kolaž, glina), ki jih uporablja za lažje neverbalno izražanje in konceptualizacijo izkušenj uporabnika. Slednji s pomočjo različnih materialov ustvari umetniško ekspresijo, tudi njeno interpretacijo vodi uporabnik in je ne vsiljuje terapevt. Predhodno znanje umetnosti ni potrebno, saj umetnostni terapevt ni primarno usmerjen v estetsko ali diagnostično oceno risbe, temveč želi v varnem okolju sprožiti spremembo na osebni ravni posameznika. Likovna terapija omogoča primerno okolje za varno izražanje čustev preko umetniškega dela, ker uporablja kreativnost in metaforo za raziskovanje predhodno še neartikuliranih težav (Internet 7).

Payne (v Saunders in Saunders 2000) navaja, da je »skupni imenovalec likovne terapije sočasna osredotočenost na neverbalno komunikacijo in kreativne procese, ki omogočajo zaupno, varno okolje, v okviru katerega lahko posamezniki prepoznajo in izrazijo močna čustva«. Graham-Pole (Internet 8) podaja naslednji primer: »Ko je Brenda obbolela za redkim obolenjem kostnega mozga, ni mogla več opravljati gospodinjskih del za svojo družino. Zmeda, ki je nastala v njenem prej skrbno urejenem življenju, ji je povzročala težave. Da bi ponovno pridobila nadzor nad svojim življenjem in nepredvidljivo prihodnostjo, je začela slikati. Slikanje ji je dajalo uteho, občutek, da so papir in barve njeni prijatelji, ki jim lahko izrazi najgloblje misli, čustva in strahove.«

Izdelava umetnostnega dela pomeni uporabniku gonilo za samoizražanje, komunikacijo in rast (Franklin v Saunders in Saunders 2000). Hkrati umetnostno delo omogoča terapevtu, da pomaga uporabniku najti kompatibilen odnos med njegovim notranjim in zunanjim svetom. Tomori (v Šolar in Rozman 2000: 27): »To, kar se dogaja v umetnostni terapiji, lahko opišemo z izrazi vedenjske terapije: katarza, povečanje sposobnosti za aktivno komuniciranje ter sprememba stališč in vedenja.«

Likovni terapevt mora razviti **pozitiven terapevtski odnos** z uporabnikom (Wadeson v Saunders in Saunders 2000). Likovna terapija uporablja vizualne simbole in prav ustvarjanje vidnega izdelka daje posamezniku občutek dosežka (McMurray in Schwartz-Mirman v Tyson in Baffour 2004). Retrospektivni kronološki pregled

ustvarjenih izdelkov je pomemben referenčni okvir za pregled napredka terapevtskega procesa (Hanes v Tyson in Baffour 2004). Kadushin (v Saunders in Saunders 2000) navaja, da so pomembni kazalniki pozitivnega odnosa povečani očesni stik, bolj sproščena drža telesa in fizična bližina.

Umetniški materiali so komunikacijsko sredstvo. Otroci z risbami prikazujejo svoje izkušnje, čustva ali strahove, v katerih dejanske izkušnje in podrobnosti iz vsakdanjega življenja pogosto prepletejo z domišljajskimi prizori (Kramer 1991: 37): »V igri so pravila preprosta. Otrok se mora naučiti razlikovati med igro in resničnostjo.« Otroci poudarjajo manjše prijetljaje, ki so zanje izjemno pomembni, saj so prevzeli njihove emocije in domišljijo. Tudi svojo bolezen spontano izražajo preko risb in z velikim zanimanjem sledijo risbam svojih sovrstnikov v bolnišnici. Barvanje in risanje sta kreativni medij, diagnostično sredstvo in »pomembni izrazni možnosti otrok, saj rišejo tisto, kar so nekega dne doživeli, kar se jim je pripetilo in jim je pomembno« (Steinhage 2002: 296).

Anna Freud v skladu s svojo psihodinamsko usmeritvijo navaja pomembno razliko med terapijo odraslih in terapijo otrok (v Reinelt et alii 1997: 22): »Otrok nima zavedanja, ki bi ga gnalo k ozdravitvi ... in se terapije ne udeležuje prostovoljno.« Zato je predvsem pri otrocih pomembna **neverbalna komunikacija** in **odkrivanje latentnega pomena**: simbol potrebuje prevod, da se projekcija ideje lahko prikaže v razumljivi podobi (Kramer 1991).

Slika 3. 1: Otroške risbe, ki so nastale po obisku klovna
(Vir: Internet 9)

Likovna terapija ima pomembno funkcijo v akutni psihiatriji, pri dolgotrajnih duševnih boleznih, zdravljenju zasvojenosti in alkoholizma, učnih težavah ter v psihiatriji

otrok in mladostnikov. Primerna je za otroke z bogato domišljijo, ki s težavo ubesedijo svoja čustva zaradi svoje starosti, razvojne stopnje, pomanjkanja zaupanja, strahu pred neznanim, travme (ločitev, družinsko nasilje, depresija) ali duševne bolezni (shizofrenija), zato za njihovo izražanje potrebujejo medij (Riley et alii v Saunders in Saunders 2000).

Umetnostni terapevt Ikuko Acosta (Internet 10): »Ker živimo v vizualnem svetu, se lažje identificiramo z grafičnimi izrazi. Vrednosti kreativnega izražanja, predvsem pri terminalno bolnih otrocih, ni mogoče izmeriti, ker prav preko vizualnega izražanja otroci izrazijo svoja prava čustva.«

3. 2. 2 Glasbena terapija

*»Glasba je moralni zakon.
Vesolju daje dušo, misli krila, domišljiji polet, žalosti šarm in življenje vsemu ostalemu.«
(Platon)*

Glasba je sestavni del človeške kulture in vsakdanjega življenja. V zgodovini človeštva je bila pomemben del ritualov zdravljenja, praznovanj in opogumljanja pred bojevanjem. Antični filozofi in zdravniki so razvijali teorije o povezavi glasbe z zdravjem posameznika (Benestad v Stige 1998: 167). Glasba ima katarzične, izrazne in osebne značilnosti, ki igrajo pomembno vlogo v posameznikovem življenju. Glasba lahko vpliva na mišljenje, občutke in delovanje, vendar glasba ni zdravilo, katerega učinke bi bilo mogoče vzročno pojasniti. Iz vsakdanjega življenja vemo, da je glasba učinkovita samoterapija, ki pomaga pri regulaciji razpoloženja (Hartogh in Wickel 2004).

Kreativna uporaba glasbe ima pomembno vlogo pri zadovoljevanju čustvenih, socialnih in duhovnih potreb posameznikov (Kennelly v Tyson in Baffour, 2004). Poslušanje, pisanje, petje, igranje in ples imajo edinstveni terapevtski učinek, saj je glasba izrazna dejavnost in slušni stimulans (Tyson v Tyson in Baffour 2004).

V okviru projekta mobilnosti Leonardo da Vinci sem se s socialnim delavcem in kreativnim terapevtom Aloisom Huberjem v Grazu udeležila **paraevrovizije European Songfestival 2005** za ljudi z intelektualnimi ovirami. Glasbeniki iz vse Evrope so predstavili svoja dela žiriji in občinstvu. Sam festival se je začel leta 1994 na pobudo *European Association for People with a Handicap*, od tedaj pa je postal sestavni del

dogodkov. Med drugim festival tudi odločilno prispeva k vplivu na pozitiven odnos družbe do ljudi z intelektualnimi ovirami. Tekmovanje je ponudilo presenetljivo kakovostno izvedbo in raznovrstnost glasbe (iz dnevnika usposabljanja avtorice):

Vtis je vsekakor pustil tudi belgijski pevec, ki je svojo točko pripravil v slogu filmov Davida Fyncha in zmagovalna pesem Portugalske, med katero je pevka Rita Joana v duetu z Márciom Reisom igrala lastno kompozicijo na svojevrsten glasbeni inštrument sound beam. Med odmorom, ko se je žirija odločala o zmagovalcu, je občinstvo zabavala imitacija skupine ABBA, ki pa je imela neverjeten učinek na vse udeležence. Tako so začeli vsi vneto plesati, tudi tisti na vozičkih so se s pomočjo svojih spremljevalcev vrteli v ritmih glasbe. Neverjeten učinek glasbe.

Slika 3. 2: Glasbena terapija na paraevroviziji European Songfestival
(Vir: Internet 11)

Glasbena terapija je podpora, ki uporabnika opolnomoči, da se izrazi v **varnem kreativnem prostoru**, kjer je verbalna komunikacija nezadostna ali ni na razpolago. Čeprav glasbena terapija vključuje interaktivno improvizacijo, ni glasbena vzgoja. Pri razvoju kreativnega potenciala je **pomemben proces ustvarjanja glasbe** in ne glasbeni izdelek. Glasbeni terapevt z instrumentalnimi in vokalnimi strategijami spodbuja h glasbenem ustvarjanju (Internet 12). Glasbena terapevtka Maria Rodoje pravi (Internet 13): »Naša zmožnost izražanja preko glasbe in zvoka je notranja kapaciteta, ki ni odvisna od glasbenih veščin ali verbalnega jezika.«

Glasbena terapija je neposredna podpora človekovem življenju, saj je osnovni vir ritma, ki spodbuja telo. Zdravniki, ki se posvečajo dolgotrajni negi pacientov, vedno bolj cenijo pozitivne učinke glasbene terapije pri spremembah čustvenega stanja pacientov (Trevarthen 1999: 9). Tudi Fagen in McDonnell (v Turry 1999: 17) poročata o

njenih učinkih pri zadovoljevanju čustvenih potreb hospitaliziranih pacientov. Na enotah intenzivne nege se glasba uporablja od devetdesetih let prejšnjega stoletja (Nöcker-Ribaupierre 1999: 50): »Razvijajoči otrok si je zmožen zapomniti akustične vtise med predporodno dobo in jih po porodu razlikovati od novih, nepoznanih vtisov.« Človekova zavest ima bogat potencial za glasbene impulze; že novorojenčki so pozorni na melodijo materinega glasu (Trevvarthen 1999: 9).

Pavličević (v Turry 1999: 18) opominja, da glasba deluje na celotno osebo, tako na našo bolezen kot tudi na potencial za kreativnost, spontanost in estetiko, s tem pa presega fizične omejitve bolezni.

Glasbena terapija uporablja tehnike poslušanja glasbe, pisanja pesmi, analize besedil pesmi in klinično improvizacijo (*angl. clinical improvisation*). **Klinična improvizacija** je »struktura, v katero se terapevt in otrok ali otroci vključijo aktivno, vzajemno, kreativno, spontano in prostovoljno« (Turry 1999: 29). Po mnenju Turryja (1999: 18-20) je to najprimernejši pristop za nagovarjanje potreb otrok kot čustveno izjemno zahtevne populacije. »S pomočjo klinične improvizacije se lahko terapevt odzove na individualnost vsakega otroka, od njega vzame glasbeno, verbalno, vedenjsko ali čustveno iztočnico, da ustvari osnovo za glasbo in odnos. Z odzivanjem na otroka in namensko, senzibilno uporabo glasbenih inštrumentov se lahko terapevt poveže z otrokovo izkušnjo.« (Turry 1999: 18) Terapevt se tako odzove na otrokov odziv obraza, njegovo gibanje in razpoloženje, tako pa doseže svoj cilj, da »komunicira z otrokom takšnim, kot je« (Nordoff in Robbins v Turry 1999: 18). Vsaka situacija zahteva fleksibilnost in kreativnost, če želimo vzpostaviti smiseln kontakt z otrokom.

V določenih primerih je cilj glasbene terapije otroku pomagati reševati problem, kot je prejem injekcije. V teh primerih je pomembno, da improviziramo glasbo **za otroka** in ne **skupaj z njim** (Turry 1999: 19). Terapevt otroka vzpodbuja, da se preko glasbe sprosti, opolnomoči in stimulira. S pomočjo improviziranih pesmi lahko otrok razišče svoja čustva v odnosu do bolezni in hospitalizacije, saj so učinkovit medij za naslavljanje bolečih tem (Turry 1999: 19): »Glasba intenzivira učinek vsebine besedila in priskrbi varno strukturo za projiciranje in shranjevanje impulzov in čustev.« Tako se sprostijo neprijetna čustva kot so žalost, strah in jeza, ter se varno raziščejo.

Številne pojavne oblike glasbene terapije otrokom pomagajo, da se skupinsko ali individualno soočijo z množico izzivov bolezni. Aktivno ustvarjanje glasbe otroka motivira k interakciji, igri in vpetosti v okolje (Nordoff in Robbins v Turry 1999: 22).

Aldridge (v Turry 1999: 26) razpravlja o »stimulaciji zavesti o življenju«, tudi v primerih, ko se pacient sooča s smrtjo: »Glasbena terapija s svojim poudarkom na osebnem stiku in vrednosti pacienta kot kreativnega človeškega bitja igra pomembno vlogo pri negovanju upanja pri posamezniku.«

Orffova (Voigt 1999: 167-171) je razvila glasbeno terapevtski pristop, ki se osredotoči predvsem na zdravljenje otrok z razvojnimi težavami, ki jim glasbena terapija ponuja priložnost, da razvijejo nove možnosti za interakcijo in komunikacijo. Glasbena terapija je aktivna oblika, pri kateri se otroci aktivno vključijo, terapevt pa opazuje njihovo vedenje in je pripravljen sprejeti njegove iniciative in vstopiti v interakcijo (Sarimski v Voigt 1999: 169). V predstavitvi petega glasu kot intervencije za hospitalizirane otroke mora glasbeni terapevt znati intuitivno izbrati primerne elemente za glasbeno izvajanje.

Bolezen in hospitalizacija imata pomemben učinek na običajni razvoj otroka in na družinske člane. Glasbena terapija je posebej relevantna za pediatrične paciente, saj participacija v glasbeni komunikaciji pomaga pacientom pri soočanju s težko, življenjsko ogrožajočo boleznijo.

3. 2. 3 Dramska terapija

*»Človek je najmanj on sam, ko govori v svoji lastni osebi. Daj mu masko in povedal ti bo resnico.«
(Oscar Wilde)*

Plemena so reševala svoje težave v plesnih ceremonijah, predvsem šaman kot plemenski zdravilec pa je krepil pomen simbolizma in dramske igre pri zdravljenem pomenu katarze. V zahodni družbi pa se je dramska terapija razvila v 19. stoletju pod vplivom gledališča, psihoanalize, antropologije in teorije o otrokovem razvoju.

Dramska terapija je ena od štirih vej kreativne terapije ali pomoči z umetnostjo, ki temelji na razumevanju, da so naša sedanja življenja posledica konkretnih dejanj in doživetij iz preteklosti in da se lahko spreminjamo le z doživljanjem novih, drugačnih

doživetij (**zdravljenje z dejavnostjo**). Dramski terapevt mora imeti veliko znanja o gledaliških tehnikah, kostumografiji, osvetljavi in maski. (Jennings v Šolar in Rozman 2000: 55).

Dramska terapija uporablja dramo za doseganje terapevtskih ciljev, kot so blaženje simptomov, čustvena in fizična integracija in osebnostna rast. »Drama se redko, če sploh kdaj, pojavi v izolaciji. Posamezniki se lahko priložnostno vključijo v izolirana dramska dejanja, vendar se drama lahko odvija šele, ko je navzočih več. Drama je primer človeške interakcije, ki se ukvarja s tem, da posamezniki komuniciramo drug z drugim verbalno, fizično in čustveno. Še pomembneje pa je, da so dramske interakcije del vsakdanjega življenja.« (Warren 1993: 111)

Z uporabo igre vlog, gledališke igre, pantomime, lutkarstva in ostalih improvizacijskih tehnik lahko dramski terapevti delujejo v različnih okoljih, med drugim tudi v bolnišnicah, šolah, centrih za duševno zdravje ali zaporih. Dramska terapija je »prenos gledališke umetnosti na klinično, zdravstveno in družbeno področje posameznikov s težavami. Vse spretnosti gledališča selektivno apliciramo na uporabnika« (Jennings v Šolar in Rozman 2000: 57). Učinkovito odgovarja na potrebe različnih skupin, zato jo lahko uporabljamo pri posameznikih, parih, družinah ali skupinah (Internet 14).

Dramska terapija je »namerna in sistematična uporaba drame in gledališča za doseganje zdrave psihološke rasti in spreminjanja«, ki prepleta gibanje, glas, govorico telesa in govor ter vključuje koncepte psihologije, psihoterapije, drame, gledališča in antropologije (Internet 14).

Združenje dramskih terapevtov (*angl. National Association for Drama Therapy*) opredeli dramsko terapijo kot »sistematično, namerno uporabo dramskih postopkov za lažjo fizično integracijo in osebnostno rast« (Internet 15).

Pendzik (v Snow, D'Amico in Tanguay 2003) predstavi **terapevtsko gledališče** kot pristop, ki vključuje terapevtski razvoj igre in njeno predstavitev pred občinstvom, ki ga spremlja drama terapevt.

Dramska terapija kot aktivni pristop pomaga pacientu, da pove svojo zgodbo in tako reši svojo težavo, doseže katarzo in poglobi notranje izkustvo, razume pomen podob in okrepi sposobnost za opazovanje vlog. Dramska terapija je kontekst, v katerem se

udeleženci iz varne dramske distance srečujejo s težavnimi življenjskimi situacijami in s spodbujanjem domišljije razvijajo osebne izrazne zmožnosti.

Dramska terapija kot oblika kreativne terapije se ne nanaša samo na vokalno artikulacijo izražanja čustev, temveč posamezniku omogoča izražanje njegovih težav tudi s pomočjo dramskega teksta, igre vlog in gibanja. Tako se posamezniki osredotočijo na raziskovanje idej in težav, izražanje čustev, razvijanje spontanosti, domišljije in kreativnosti, izboljšanje samopodobe ter razvijanje socialnih veščin (Internet 16).

Med dramskoterapevtskimi šolami prevladujeta anglosaksonska (cilj je katarza na osebnem nivoju, poudarek pa je na pripovedovanju zgodb) in nizozemska šola (sleherna človeška dejavnost je lahko terapevtska, tudi pripovedovanje šale s poudarjeno obrazno in telesno mimiko, ključna pa je improvizacija). Dramski terapevti delujejo na področju duševnega zdravja, izobraževanja, nege otrok in v zaporih, glede na različen kontekst pa uporabljajo tudi različne metode.

3. 2. 4 Plesno-gibalna terapija

*»Nič na svetu nima obstojnosti in plimi vedno sledi oseka.«
(Ovidij)*

Ples je močan terapevtski medij, ki vključuje neposredno izražanje s telesom. Plesno-gibalna terapija je sredstvo za izražanje v psihoterapevtskem odnosu, skladno s katerim gibanje odseva posameznikove vzorce mišljenja in čutenja ter preko katerega se lahko oseba kreativno vključi v nadaljnjo čustveno, kognitivno, fizično in socialno integracijo. »Plesno-gibalna terapija je uporaba izraznega giba in plesa, ki omogočata posamezniku osebno integracijo in rast.« (Payne v Šolar in Rozman 2000: 29)

Posameznikov svet čustev preko plesa postane bolj oprijemljiv (Internet 17). Prednosti plesno-gibalne terapije so (Internet 18):

- Večja samoozaveščenost, samospoštovanje in osebna avtonomija.
- Izkušnje povezave med mislijo, čustvi in dejanji.
- Večja zmožnost za soočenje z vedenjem.
- Izkušnje in upravljanje močnih čustev in misli.
- Povečanje virov komunikacije.

- Kontakt z notranjimi viri preko kreativne igre gibanja.
- Preizkušanje učinka posameznika na ostale.
- Preizkušanje skladnosti notranje resničnosti z zunanjim svetom.
- Začetek fizičnega, čustvenega in/ali kognitivnega preklopa.
- Razvoj zaupnega odnosa.
- Upravljanje čustev, ki motijo učenje.
- Spodbujanje sposobnosti za socialno interakcijo.

Vključitev **govorice telesa** (*angl. body language*) ponuja razširitev terapevtske zmožnosti (Coaten v Warren 1993: 58): »Telo je inštrument izražanja, v otroštvu pa preko gibanja svojih teles začnemo graditi sliko o svetu. z razvojem raziskujemo svoje sposobnosti in se učimo, kaj zmorejo naša telesa.« Na najosnovnejši ravni je ples »izjava čustev, ki jih izražamo preko gibanja« (Coaten v Warren 1993: 59). Tako postane konkretna aplikacija plesa in gibanja uporabna kot ekspresivno orodje za čustva, neverbalno komuniciranje in interakcijo kot tudi za vzpostavitev terapevtskega odnosa. Ekspresivnost vedenja lahko opazujemo preko napetosti mišic, dihanja, drže telesa in dinamike gibanja (Internet 19).

Te intervencije se **osredotočijo na zdravi del posameznika**, podpirajo njegovo psihološko stabilnost in krepijo samozavest. Posameznik skupaj s terapevtom dela na alternativnih vzorcih delovanja, spremembe na ravni gibanja pa učinkujejo na celotno osebnost udeleženca in njegove nadaljnje izkušnje. Verbalizacijo izkušnje gibanja se uporablja fleksibilno, odvisno od potreb udeleženca za integracijo novih načinov gibanja (Internet 20).

Plesno-gibalno terapijo uporabljamo pri posameznikih s čustvenimi in učnimi težavami, posameznikih, ki želijo vzpodbuditi komunikacijske sposobnosti, imajo izkrivljeno podobo o svojem telesu ali so v obdobju doživljanja izgube ali pomembnih sprememb. Splošni cilj plesno-gibalne terapije je **integracija fizičnih, čustvenih in kognitivnih procesov** posameznika. Specifični cilji plesno-gibalne terapije pa so (Internet 21):

- Razvoj realnejše percepcije o telesu, ki je nujna za ustrezno izkustvo sebe in drugih.
- Razširitev spektra gibanja (v smislu osebnega razvoja).

- Upravljanje močnih čustvenih izkušenj.
- Podpora avtentičnim gibom, samoizražanju in integraciji nezavednega.
- Pridobitev kompetenc za vzpostavitev pomembnih odnosov in izvedbo dejanj.
- Zmožnost integracije individualnih potreb in socialnih kompetenc.

Slika 3. 3: Kreativni otroški ples kot otroška plesna terapija in improvizacijski teater
(Vir: Internet 22)

Plesna terapevtka Patricia Rissmann s psihično bolnimi otroki (6 do 8 let) izvaja **kreativni otroški ples** kot otroško plesno terapijo in improvizacijski teater. Kreativni otroški ples se razlikuje od vseh ostalih plesnih zvrsti po tem, da je vsaka oblika notranje doživetje preko glasbene ali jezikovne ritmike.

4 Klovni zdravniki v bolnišnici

»Če se nekega dne ne boš dobro počutil, si zapomni nekaj malega, kar sem rekel ali naredil, in če ti prinese nasmeh na obraz ali hihitanje v tvoje srce, potem sem dosegel svoj namen kot klovn.«
(Red Skelton)

Pacienti, ki so v bolnišnici krajše časovno obdobje, vedo, da bodo ozdraveli. Pediatrični pacienti na dolgotrajni negi pa si ne bodo nikoli popolnoma opomogli, nikoli ne bodo ozdraveli ali imeli priložnost za normalno otroštvo. Zato je **dolgotrajna nega v bolnišnici prioriteta artistične intervencije klovnov zdravnikov in kreativne terapije**. Za veliko večino teh pediatričnih pacientov je bolnišnica postala drugi dom, kjer bolnišnično osebje narekuje pravila njihovega vsakdanjega življenja.

Pomanjkljivost dolgotrajne nege je njena organiziranost, ki je prilagojena kratkoročni nastanitvi pediatričnih pacientov. Rutina bolnišničnih postopkov s poudarkom na učinkovitosti, racionalnosti in medicinskem profesionalizmu lahko zasenči spoštovanje individualnih potreb pediatričnega pacienta in empatijo.

Artistična intervencija klovnov zdravnikov v bolnišnično okolje je bila v tradicionalnem pojmovanju motnja bolnišnične rutine bolnišničnega osebja s klasično strogim medicinskim mišljenjem. Za medicinsko osebje je včasih enostavneje, da se skrije za profesionalno masko, ki jih obvaruje pred preveliko vpletenostjo (Adams in Mylander 1998). V tem segmentu je viden prvi obris potenciala klovnov zdravnikov.

Klovni zdravniki so od leta 1986 dejavni na bolnišničnih oddelkih, kjer v parih enkrat ali dvakrat tedensko obiskujejo kronično bolne pediatrične paciente in njihove družine. Klovni zdravniki so posebej usposobljeni, da s pomočjo medicinskega osebja, pri katerem se predhodno pozanimajo o posebnostih pacientov, ocenijo čustvene potrebe vsakega pacienta. Klovni zdravniki so lahko prisotni tudi med zdravniško vizito.

Vsak klovn zdravnik ima edinstveno klovnovsko ime in karakter, ki ga pooseblja s kostumom in belo zdravniško haljo. V žepih in zdravniških torbah nosijo svoje pripomočke (lutke, stetoskop, glasbila, rdeče noske, kroglice za žongliranje itd). Klovnovski nastopi temeljijo na improvizaciji in so prilagojeni posameznemu pediatričnemu pacientu in njegovi bolezni.

Klovni zdravniki delujejo v čarobnem, domišljijemskem svetu, kjer je vse mogoče, kljub zavesti o bolnišnični realnosti. Klovni zdravniki lahko otrokom pomagajo razumeti

in izražati njihova čustva in misli, ohranjati in zaščititi svobodo njihove domišljije in igre ter jim pomagajo pri soočenju s kronično boleznijo brez prevelikega dodatnega duševnega trpljenja (Oppenheim, Simonds in Hartmann 1998).

Klovni zdravniki lahko celovito uspešno delujejo le na bolnišničnih oddelkih z odličnimi tehnikami nege in lajšanja bolečine, kjer so družine prisotne in otrokove psihološke potrebe zadovoljene. **Klovni zdravniki ne morejo nadomestiti nečesa, kar ne deluje.** Ker je njihovo delo potencialno čustveno destabilizirajoče za otroke, morajo biti klovni zdravniki profesionalci, posebej usposobljeni za delo v bolnišničnem okolju, in imeti redno supervizijo psihologa (Oppenheim, Simonds in Hartmann 1998).

Slika 4. 1: Klovnovska vizita avstrijskih klovnov zdravnikov Rote Nasen
(Vir: Internet 23)

Po mnenju Makoijeve (2000), pediatrinje in vodje programa klovnov zdravnikov na Madžarskem, klovni zdravniki omogočajo »sistem emocionalne podpore v nevidnem svetu neverbalne komunikacije in prijateljstva, kjer se lahko srečata klov in bolni otrok«. V sklopu svojega delovanja pripravljajo posebne delavnice, kjer se klovni zdravniki učijo, kako skrbeti za otroke različnih starosti (ibidem): »Klovni zdravniki imajo poseben pristop in znanje, ki ga nimajo niti starši niti bolnišnično osebje. Klovni zdravniki poskušajo razumeti edinstvene potrebe hospitaliziranih otrok.«

4. 1 Zgodovina figure klovna: kdo je klovn in od kod izvira?

*»Klovn ni le maska ali cirkuška figura. Klovni niso samo za smeh. Lahko so tudi žalostni, zaupni, znajo tudi tolažiti. Biti klovn je predvsem umetnost, ki se jo je treba naučiti.«
(Eva Škofič Maurer)*

Klovn je priljubljena figura, ob kateri se otroci hihitajo in s široko odprtimi očmi pričakujejo njegove trike. Klovn je poseben spomin iz otroštva, sproščujoč trenutek izven vsakodnevnih dejavnosti, kratek obisk domišljjskega sveta in poslanik veselja (Rémy 1989: 22): »Vse, kar je lesketajočega, skrivnostnega, divjega ali ekscentričnega, je karakteristika klovna.« Za otroke je klovn »živa risanka, resnična animirana figura« (Fife et alii 1992: 13).

Klovn je eden izmed komičnih nastopačev na odru, ki uprizarja smešne točke, običajno med predstavami ostalih umetnikov. Izvor besede klovn je v latinski besedi '*colonus*', to je tisti, ki v iskanju neznanega odkrije novo deželo in se tam tudi naseli, pri svojem iskanju pa krši pravila in norme tradicionalnega in normalnega (Fried in Keller 1996: 12).

Encyclopedia Britannica opredeli klovna kot »komični karakter pantomime in cirkusa, ki je prepoznaven po svojem značilnem ličenju in kostumu, smešnih burkah in balonih, s katerimi spodbuja smeh. Klovn, za razliko od dvornega norčeka, ponavadi izvaja humorne točke, absurdne položaje in energična fizična dejanja«.

Klovni so več kot zgolj norčavi ljudje s čudnim kostumom in živo masko. To so umetniki, ki se izpilijo z usposabljanjem. Če želi klovn oživiti svoje občinstvo in spodbuditi pristen smeh, mora znati običajne stvari prikazati kot smešne. Največja vrlina in umetnost klovnov je, da ljudi nasmejejo in jih zabavajo, tako da dialoge običajno dopolnjujejo z žongliranjem, akrobacijami, hojo po vrvi in čaranjem. Dober klovn ne pripoveduje starih šal predhodnikov, temveč raje popelje občinstvo v svoj svet. Uspešno pripovedovanje zgodb ima pri občinstvu dober odziv, ker popelje poslušalce iz trenutnega okolja in jih postavi v domišljjski svet, kjer lahko občutijo vonje, okuse in slike, ki jih klovn opisuje. Pozorno spremljajo vsebino zgodbe in ko pride do nepričakovanega preobrata, bruhnejo v smeh. Če klovnu uspe, da njegovo občinstvo pozabi nase in se smeji njegovim norčijam, je dosegel svoj namen (Speaight 1980). »Klovn pogosto reagira

nepričakovano. Kar konvencija označi kot slabost samodiscipline, je zanj prednost: on joka in se smeji. Takšno, kot je klovn, pa je lahko tudi občinstvo.« (Rémy 1989: 14)

Klovn je arhetipska podoba, njegove reprezentacije v mitologiji, gledališču, psihologiji, kulturi in skupnosti pa se zelo razlikujejo. Od začetka civilizacije se pojavlja na družbenem robu, osvobojen družbenih norm in navad (Towsen in Willeford v Carp 1998). Klovni so služili družbam kot **varnostni ventil**, saj družba dopušča v določenih primerih previdno izražanje prepovedanih impulzov, kar preprečuje resne spremembe družbenega reda (Berger 1997: 78). »Zgodovinsko so zdravilci in šamani skrbeli za zdravje večine skupnosti in uporabljali umetnost kot del svoje moči.« (Internet 8)

4. 1. 1 Antika

*»Domišljija ima vedno nove možnosti.«
(Harry Houdini)*

Klovnu podobne figure se pojavljajo v številnih primitivnih svetih ritualnih ceremonijah. Današnji klovni so posledica tisočletnega razvoja, saj jih v različnih pojavnih oblikah najdemo praktično v vseh kulturah od antične Grčije. Zgodnja oblika klovnov so bili dvorni norčki **danga** na faraonovem dvoru starega Egipta. Najzgodnejši slikovni prikaz klovnov so jamske slike na otoku Kreta okoli leta 2400 p. n. š. Grški klovni ali **deikeliktas** so z lesenimi maskami in živalskimi glavami hodili po ulicah Špate že v 7. stol. p. n. š. Podoben tip klovna z zašiljenim klobukom in zakrpano obleko je bil prisoten tudi v pantomimi starih Rimljanov. **Latinus** je zabaval voditelje in se norčeval iz zgodnjih kristjanov in bil tarča potegavščin soigralcev (Berger 1997).

Klovnu podobne figure najdejo svoje mesto v vseh kulturah in različnih izročilih; klovn je **folklorna figura** (Steiner 2005: 9). Vendar je klovn univerzalna figura z določenimi kulturnimi omejitvami (Barloewen v Steiner 2005: 10). »Zgodovina kaže, da so ljudje instinktivno prepoznavali potrebo po vključevanju elementov komedije in karikature v najbolj svete in skrivnostne rituale. Klovnu podobne figure so se pojavljale v antično grškem gledališču, kasneje v rimski kulturi in celo pri severnoameriških indijanskih plemenih Nove Mehike.« (Steele 2004: 8)

Klovni so prisotni v vseh družbah v različnih kontekstih, v prvobitnih družbah kot sestavni del sakralnega (Boyd 1988: 102). Klovni so imeli pomembno mesto v ceremonijah in vsakdanjem življenju kultur ameriških Indijancev. Določene ceremonije so se začele šele, ko je klovn vse nasmejal, saj so verjeli, da smeh zmanjša njihove obrambne mehanizme in jih bolje odpre za učenje. Preko rituala in obredov **sveti klovn** funkcionira kot **povezovalni element med skupnostjo in bogovi** (Highwater v Carp 1998). Klovni prinesejo bogove na človeško raven. Nekatera indijanska plemena so verjela, da jim njihovi klovni pomagajo ozdraviti bolezni. Pogosto so imeli klovni funkcijo učitelja, ki so otroke učili pravilno izvajati plemenske ceremonije, plemenske člane pa spoštovati družbena pravila (Internet 24). Družbeni red in disciplino so ohranjali preko satiričnega portretiranja in javnega posmeha vseh kršiteljev pravil vedenja plemena (Johnson 1993: 1-2).

4. 1. 2 Dvorni norčki in srednjeveški karnevali

*»Klovn je personifikacija humorne predstavitve osebnosti.«
(Annette Fried)*

Dvorni norčki so bili del osebja na kraljevskem dvoru, kjer so z glasbo, plesom, pantomimo in duhovitostjo zabavali plemstvo. Kralji in vladarji so imeli pogosto osebne klovne. Dvorni norčki so imeli kot privilegirani razred svoboščine, ki jih ni bil deležen nihče drug; svoboda govora jim je dovoljevala, da so se lahko brez strahu pred kaznijo norčevali iz vsakogar in vsega (Internet 25). »Lik dvornega norčka je nasprotje kralju. Kralj je ideal moškega, dvorni norček pa je njegovo pravo nasprotje. Bil je neke vrste posrednik med podložniki in kraljem, ki je kralju na smešen način predstavil težavno življenje podložnikov. Ker je veljal za norčka, je lahko kralju povedal resnico v obraz, ker je tako resnica manj resna. Tako resnico seveda, ki je bila odeta v šalo. ... Dejstvo, da je govoril resnico, je bilo samo po sebi noro.« (Južnič v Rehar 1996: 17)

Klovni, ki niso imeli sreče, da bi delali za kralja, so živeli nomadsko življenje na ulicah mest, kjer so privabljali občinstvo. Večinoma so bili fizično iznakaženi in kot takšni tarča posmeha. Poznani so bili po svojih številnih talentih, kot so žongliranje, akrobatika, pripovedovanje zgodb, lutkarstvo, čaranje, hoja po napeti vrvi, požiranje

ognja in delo z živalmi. Nosili so žive kostume v zeleni in škrlatni barvi, nabrane ovratnike, zašiljena tribarvna pokrivala in zvončke (Speaight 1980).

Zgodnji komiki so nastopali kot sekundarne figure v farsah in pantomimah, kjer so parodirali dejanja resnejših karakterjev in ohranjali občinstvo budno, tako da so ga občasno obmetavali z oreški (Berger 1997). Iz para kralj in dvorni norček se je kasneje izluščil klovnovski par beli klovn in avgust.

Slika 4. 2: Sodobni karneval dvornih norčkov Berliner Gauklerfest v Berlinu
(Vir: Internet 26)

Vloga današnjega klovna je, da s smehom zdravi človeške pomanjkljivosti in napake, saj tako posamezniki spoznajo, da se nerodnosti ne dogajajo samo njim.« (Turk 2003: 58).

4. 1. 3 Ljudsko gledališče in Commedia dell'Arte

*»Komedijant se norčuje iz občinstva, klovn pa iz samega sebe.«
(Red Skeleton)*

V poznem srednjem veku, ko so potujoči zabavljaji začeli posnemati dvorne norčke, se je pojavil klovn kot profesionalni komični igralec. Potovalna družina italijanske commedie dell'arte je v pozni drugi polovici 16. stoletja razvila enega izmed najbolj slavni klovnov. **Arlecchino** (Harlequin, Arlequin) se je iz komičnega služabnika

in burkeža razvil v akrobatskega izvajalca ukan, katerega poslanstvo je pokvariti trike ostalih klovnov (Internet 27).

Commedia dell'arte je komična gledališka predstava, ki so jo izvajali profesionalni igralci v potujočih skupinah v 16. in 17. stoletju v Italiji. Njena posebnost je improvizirana igra na osnovi iztočnic, ki je zahtevala odzivanje na soigralce in občinstvo. Glasba, ples in duhoviti dialogi so prispevali h komičnem učinku. Igre so bile satire, ki so smešile lokalne škandale, dogodke ali okuse. Njena priljubljenost v renesančni Evropi je v veliki meri posledica posebnih sposobnosti igralcev, ki so bili akrobati, plesalci, glasbeniki, govorniki in improvizatorji s posebnim občutkom za človeško naravo (Internet 28). Igralci so predstavljali fiksne družbene tipe, ki so postali arhetipi številnih priljubljenih karakterjev evropskega gledališča 17. in 18. stoletja. Večina izvajalcev je nastopala na zunanjih prizoriščih mestnih trgov na začasnih odrih (Internet 27).

Potreba po stalnem presenečanju in duhovitosti je vzpostavila novo dimenzijo v tedanjem gledališču, saj so igralci postali **prvi evropski profesionalni igralci**. Dejanska igra ni bila nikakor posledica trenutnega navdiha, saj je bil predmet izbran, igralski liki oblikovani in poimenovani, odnosi med njimi pa določeni. Pomemben del igre so bile komične prekinitve, ki so jih izvajali najboljši igralci (Internet 29).

Commedia dell'arte je pomembno vplivala na sodobno gledališče. Potujoči angleški igralci 17. stoletja so vpeljali odrskega klovna v Nemčijo, med drugim tudi priljubljeni karakter **Hanswurst (Pickelherring)**, čigar kostum s prevelikimi čevlji, brezrokavniki in klobuki je ostal nespremenjen do danes.

Okoli leta 1642 je nastopilo mračno obdobje v zgodovini klovnov. Puritanci so zaprli angleška gledališča za 18 let, klovn pa tudi po ponovni otvoritvi v predstavah niso bili dobrodošli. S svojimi predstavami so nadaljevali na ulicah, vendar so oblasti po letu 1700 uvedle zakone, ki so dovoljevali samo tiho igranje in tako se je rodila pantomima. **Pantomima** je »umetnost tihega izražanja« za portretiranje dejanj, misli ali konceptov preko gibanja in čustev brez uporabe besed, s katerimi klovn ustvari iluzijo, da nevidne stvari postanejo vidne (Fife et alii 1992: 47). Okoli leta 1830 se je v Parizu razvila nova oblika pantomime, ki je standardizirala francosko podobo zaljubljenega patetičnega klovna **Pierrota**, čigar melanholičnost in eleganca sta ostali sestavini tradicije klovna (Speaight 1980; Internet 30).

4. 1. 4 Cirkus - kraljestvo klovna in novodobni klovni

*»Igrate igro. Igrate se s tem, da ne igrate nobene igre.
In če vam pokažem, kako vendar igrate, potem prekršim pravila in vi me boste kaznovali.«
(Laing)*

Beseda cirkus (lat. krog) izhaja iz rimskih časov, ko so na hipodromih, imenovanih cirkusi, izvajali tekmovanja s konjskimi vpregami ali sprejemali zmagovalce po vojnih zmagah. Osnova izraznosti in sestavni del vsake točke v cirkusu je **trik** (premagovanje fizičnih zakonov). Osnovne zvrsti v cirkusu so **akrobatika, klovkada, gimnastika, žongliranje, dresura, ekvilibratika, atletika in čaranje**.

Z razvojem cirkusa je klovn postal njegov zaščitni znak. Med prvimi cirkuškimi klovni je bil oče klovnov in mojster uporabe obraznega in telesnega izražanja ter komičnih domislic, **Joseph Grimaldi**. Po njegovem mnenju mora biti dober klovn tudi dober pantomimik in tako je klovn postal »ustvarjalna zvezda pantomime« (Speaight 1980: 32).

Šele v 20. stoletju je Albert Fratellini prvi uporabil rdeči nosek, zaščitni znak klovnov. Pomemben klovn v tem času pa je bil tudi kralj klovnov, slavni melanholični pantomimik, poliglot, akrobat in nadarjeni glasbenik **Karl Adrien Wettach »Grock«**, ki je zbujal smeh v neprestanem boju z različnimi predmeti. Do danes ostaja Grock »utelešenje klovna«, saj tako odrasli kot otroci v njem lahko prepoznamo sintezo neumnega avgusta in elegantnega belega klovna (Fried 1996: 58).

Slika 4. 3: Kralj klovnov »Grock« združuje naivnost neumnega avgusta in eleganco belega klovna
(Vir: Internet 31)

V cirkusu sta se razvila dva tradicionalna tipa klovnovske figure: »pametni« klovn z belim obrazom v elegantnem kostumu živih barv in »neumni« klovn avgust v smešni obleki z lasuljo, lažnim nosom in grotesknim ličenjem (Speaight 1980: 68).

Klovn z belim obrazom (angl. *whiteface*) je aristokrat med klovnih, saj je najstarejši, najbolj inteligenten in najbolj prepoznaven tip klovn. Ko nastopa z ostalimi klovnih, je običajno njihov vodja. Njegov prednik je srednjeveški dvorni norček, ki pa je nastopal brez maske. V nasprotju z ljudskim prepričanjem klovnih ne nosijo maske, da bi prekrili ali skrili svoje značilnosti, temveč da bi jih prikazali. Kot klovn se običajno obnaša resno, barve na njegovem kostumu se ujemajo in niso tako intenzivne kot pri ostalih klovnih. Ličenje je enostavno z osnovno belo barvno obraza in poudarja naravne značilnosti obraza: oči, ustnice in nos (Fife et alii 1992).

Klovn avgust (angl. *auguste*) je verjetno najbolj priljubljen med klovnih, čeprav ima neprimerne manire. Njegovi gibi so pretirani in ličenje pretirano poudarja naravne značilnosti obraza (velik nos in ogromna usta). Njegov kostum sestavljajo ohlapna oblačila živih barv in preveliki čevlji (Fife et alii 1992). Fried in Keller (v Matuella 2005: 32): »Avgust začne vsako stvar od začetka. Vse mu je novo, nikoli se ne more ničesar naučiti – je kot velik otrok.«

Tudi danes klovnih na svojih seminarjih delajo po načelih obeh arhetipskih figur klovn. V resničnosti se avgust in beli klovn dopolnjujeta; beli klovn je »starejši modrec« in avgust »igrivi otrok« (Matuella 2005: 30).

Federico Fellini (1920-1993), italijanski filmski režiser, je opisal nasprotje med belim klovnom in avgustom (Matuella 2005: 30-31, 33): »Prvi je eleganca, gracioznost, inteligenca, jasnost – vse, kar je veljalo za ideal moralnosti v zgodovini. ... Avgust je otrok, ki se upira tej popolnosti. ... To je boj med ponosnim kultom esteticizma in instinktom, svobodo plemena.« Fellini vzame igrivi prepir med belim klovnom in neumnim avgustom kot boj med »kultom gosposkosti« in »svobodo plemena«. Oba tipa klovn sta antagonizma življenja, podobno kot otrok in učitelj. »Kljub temu, da mora klovn veliko vedeti o svoji dejavnosti, pa mora v določenem trenutku vse naučeno potisniti v ozadje in se prepustiti trenutku. To daje nezavednemu možnost, da deluje.« (Dimitri v Matuella 2005: 35).

Tretji tradicionalni tip klovnovske figure, **karakterni klovn**, se najpogosteje predstavlja kot žalostni potepuh (angl. *tramp*) in veseli potepuh (angl. *hobo*). **Žalostni potepuh** je ameriška inovacija, s katero so zasloveli Emmett Kelly, Red Skeleton in Charlie Chaplin. Slednji je menil, da pristni smeh sprožimo le, če smo se sposobni igrati s svojo bolečino (Internet 32). Žalostni potepuh je melanholični karakter, ki kljub konstantni nesreči v življenju ne obupa (Steele 2004). Čeprav je **veseli potepuh** v podobnem položaju kot žalostni potepuh, pa ima bolj drzen odnos do življenja, saj je prepričan, da se bo vse obrnilo na bolje. Kostum je pri obeh na prvi pogled raztrgan, vendar ne sme biti nikoli umazan. Karakterni klovn lahko predstavljajo različne življenjske vloge; priljubljeni so predvsem policisti, ženske in otroci. (Fife et alii 1992).

Karakter klovn omogoča pravilne reakcije na nove položaje. Pripomočki, ki pomagajo opredeliti klovnovski karakter, so sestavni del kostuma ali njegovi dodatki (Fife et alii 1992: 33-36):

- **rokavice** (skrijejo roke in utrdijo podobo klovn kot domišljjskega junaka),
- **lasulja** (pritegne pozornost in vzpostavlja komunikacijo z občinstvom),
- **klobuk** (pripoveduje o karakterju klovn in njegovem življenjskem slogu),
- **čevlji** (pomembni zaradi uporabnosti in prikaza identitete),
- **kravata** (doda barve, čeprav je konvencionalno del poslovne obleke),
- **žepi** (pomemben dodatek in prostor za pripomočke) in
- **ostali pripomočki** (rdeči nos, gumbi, očala, robčki, glasbila, žogice itd).

Klovn lahko prepoznamo po edinstvenem komičnem karakterju, ki ga naredi prepoznavnega pri občinstvih. Razvoj klovnovskega karakterja je najtežji aspekt artikulacije, saj predstavlja njegov edinstven pogled na svet, ki vpliva na njegovo pojavnost in odzive. Občinstvo zanima karakter klovn, ki deluje realistično: če ima klovn pretiran kostum, občinstvo pričakuje prav tako pretiran karakter.

4. 2 Zgodovina ideje: Predstavitev programov klovnov zdravnikov v bolnišnici

4. 2. 1 Komplementarna medicina Patcha Adamsa

»Če zdraviš bolezen, lahko zmagaš ali izgubiš. Če zdraviš osebo, pa boš zagotovo zmagal.«
(Hunter Patch Adams)

Umetnost je že več stoletij posameznikom pomagala lažje sprejemati medicinsko diagnozo ali iskati duhovno spodbudo v težkem času bolezni, saj medicina paciente pogosto obravnava kot pasivne sprejemnike in jih enači z njihovo boleznijo. Zdravnik in medicinska sestra sta bila v preteklosti bolj enakovredna, današnji zdravstveni sistem pa temelji na nevprašljivi hierarhiji. Do dvajsetih let prejšnjega stoletja so bile bolnišnice prostor revnih, saj so se ostali zdravili na svojem domu.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je splošni zdravnik dr. Hunter Patch Adams uspel udejanjiti svoje videnje soustvarjanja pomoči in zdravljenja s posebno noto (Internet 33): **»Naša naloga je izboljševanje kakovosti življenja, ne zgolj odlašanje smrti.«** Njegova senzibilnost, inteligentnost, talent za komičnost in izkušnje, ki jih je pridobil kot pacient v psihiatrični bolnišnici, so ga prepričale, da se ne posveča zgolj medicinskemu pojmu zdravja kot odsotnosti bolezni, temveč je »zdravje veselo in vitalno življenje« (Internet 34).

Adams je združil dve različni plati svoje osebnosti (klovna in zdravnika) ter postal **prvi klovn zdravnik**. Adams je z drugačnim pogledom na tradicionalno medicino in vnosom nekonvencionalnih idej postal pionir v odkrivanju medicinske vrednosti smeha in sočutja (Internet 35): »Tistega, zaradi česar toliko ljudi trpi v današnjem svetu – osamljenost, dolgčas in strah – ne moremo pozdraviti s tableto.«

Adams je profesionalni klovn, igralec, pisec različnih iger, politični aktivist in državni diplomat, ki s svojimi številnimi potovanji raziskuje možnosti za mir med narodi. Adams s somišljeniki so dejavni v več kot 40 državah, sam je na poti 300 dni v letu, predvsem po predavanjih na univerzah in zdravstvenih šolah (Internet 74): »Moje

življenje je ena sama družbena akcija. Hočem biti koristen. Naloga klovna in zdravnika je pristopiti k trpljenju in se ne bati spregovoriti.«

Adams je tudi oster kritik modernega (ameriškega) zdravstvenega sistema, kjer je zdravljenje zgolj še poslovna transakcija (Internet 37): »Intimnosti do pacientov in ostalega osebja ni več. Moderna opredelitev najboljše medicine so najvišje plačani specialisti in najdražja oprema.« V tradicionalni medicinski negi ni priporočljivo, da se preveč zblizamo s pacientom, saj to lahko vodi do prenosa čustev. »Bolnišnica naj bi bila zelo resno okolje: ljudje trpijo in umirajo, zdravniki naj bi bili resni. Vendar nisem hotel tega. Včasih je bila seveda resnost popolnoma primerna, vendar največkrat ne.« (Adams in Mylander 1998: 12)

Slika 4. 4: Idejni oče klovnov zdravnikov Hunter Patch Adams
(Vir: Internet 36)

Svojo kritiko modernega (ameriškega) zdravstvenega sistema je udejanjil z izgradnjo brezplačne bolnišnice **Gesundheit! Institute** v Severni Virginiji, ki vključuje 40-posteljno bolnišnico, gledališče, delavnice, telovadnice, zelenjavne vrtove in sadovnjak. V svoji zdravniški praksi je uspel pozdraviti več kot 15.000 ljudi brez plačila, zavarovanja za primer malomarnosti ali formalnih prostorov.

Gesundheit! Institute je zmagoslavje udejanjenega idealizma in eksperiment v holistični medicinski negi. Za svoje storitve zdravniki ne zaračunavajo denarja, financirajo pa se izključno preko donacij in prostovoljnega dela (Internet 37): »Gesundheit je družbenopolitično dejanje, ki je zraslo iz globoke skrbi za kakovost človeškega življenja v svetu, kjer sta prevladujoči vrednoti pohlep in moč. ... Gesundheit!

Institute je pita v obraz pohlepa – s prevzemom zdravstvene nege kot najdražje dobrine v Ameriki in jo darovati nazaj brezplačno.« Nekatera izmed načel bolnišnice (Internet 33):

- Vsi zdravstveni pristopi so dobrodošli (tradicionalna medicina, homeopatija).
- Vsi pacienti se obravnavajo kot prijatelji.
- Zdravstvene storitve so brezplačne.
- Izkušnjo zdravstvene nege bo prevevala zabava.
- Bolnišnica nima zavarovanja za primer malomarnosti.
- Zdravje osebja je enako cenjeno kot zdravje pacientov.

Vizija o drugačni, bolj humani medicini je požela spoštovanje in občudovanje svetovne javnosti. Kreativne rešitve za glavne teme v zdravstveni negi, ki jih je udejanjil Patch Adams, so ga postavile mnogim za zgled. Njegovo delovanje so počasi začeli sprejemati somišljeniki, med drugim tudi zdravnik **dr. John Graham Pole**. Nego svojih pacientov je poskusil humanizirati z vpeljavo umetnosti (glasbe, plesa, slikanja, gledališča, pisanja, lutkarstva, klovnade in čaranja) v bolnišnično okolje. Danes pa globalno delujejo številne organizacije klovnov zdravnikov, ki otrokom in starejšim v bolnišnicah, domovih za ostarele in rehabilitacijskih centrih prinašajo smeh in veselje, s katerim jim pomagajo prebroditi bolezen in omogočiti hitrejšo rehabilitacijo.

4. 2. 2 Big Apple Clown Care Unit in Michael Christensen

*»Nihče ne pričakuje, da bo klovn globokoumen. Nihče ne pričakuje, da bo klovn karkoli drugega razen zabaven. Poglej še enkrat! Klovn te bo ujel nepazljivega in spregovoril neposredno tvojemu srcu – te pripravil, da se boš smejal samemu sebi in jokal s svetom.«
(Shobi Dobi)*

Big Apple Circus Clown Care Unit je **prvi program klovnov zdravnikov**, ki ga je leta 1986 vzpostavil Michael Christensen, potem ko je doživel bolezen in smrt v družini. Clown Care Unit klovnji zdravniki so skrbno izbrani in usposobljeni profesionalni umetniki, ki so usposobljeni za delo v občutljivem bolnišničnem okolju. V okviru Clown Care Unit vsako leto več kot 90 klovnov zdravnikov opravi okoli 250.000 klovnovskih vizit na pediatričnih oddelkih različnih bolnišnic v večjih mestih ZDA (Atlanta, Baltimore, Boston, Chicago, Miami, New Haven, New York, Seattle in Washington). Po

poletni superviziji in usposabljanju, kjer se naučijo tudi o pravilni higieni, so klovni zdravniki pripravljani na nastop. To niso prostovoljci, temveč izurjeni umetniki, izbrani zaradi svoje senzibilnosti. Klovni zdravniki delujejo na enotah intenzivne nege, v centrih za presaditev kostnega mozga, centrih za zdravljenje opeklin, na pediatričnih enotah pacientov z AIDS-em, na urgenci, klinikah za akutno nego in enotah za fizično terapijo, kjer akutno in kronično bolnim otrokom prinašajo smeh in radost med njihovim bivanjem v bolnišnici (Internet 38).

Slika 4. 5: Dr. Stubs na klovnovski viziti z enim izmed svojih pacientov
(Vir: Internet 38)

Van Blerkomova (v Koller in Gryski 2007: 2 in Internet 70) razpravlja o vlogi klovnov zdravnikov organizacije Big Apple Circus Clown Care Unit kot »šamanskih zdravitelcev«, ki izvajajo komplementarno terapijo. Svojo teorijo podpira z izgledom klovnov, uporabo lutk, glasbe, karakterja, pripomočkov in njihovo vlogo družbenih kritikov. Znotraj programa Clown Care Unit sodeluje tudi s programom **Hole**, v okviru katerega odpeljejo otroke z rakom in kroničnimi krvnimi boleznimi na poletni tabor skupaj z dvema klovnomo zdravnikoma.

Klovni zdravniki uporabljajo parodijo, s katero pomagajo demistificirati in poenostaviti zapletene medicinske postopke. Klovni zdravniki izvajajo klovnovsko medicino, v okviru katere izvajajo transplantacije rdečih noskov, transfuzije s čokoladnim mlekom in svojim pacientom predpisujejo recepte smeha. **Laura Wingate**, operativna vodja programa klovnov zdravnikov Clown Care Unit, pravi (Internet 1): »Naši klovni zdravniki ocenijo trenutni položaj in dajo bolnemu otroku, kar potrebuje; naj bo to

hilitanje, nasmešek, krohot ali ples na hodnikih.« Umetniški direktor **Dominique Jando** pa dodaja (ibidem): »Čustva, ki jih sprožimo, imajo korenine v cirkusu kot zadnjem spominu na starodavne festivale, ko so ljudje praznovali dobro žetev ali zmagoslavje v bitki. Cirkus je takšen ritual. Cirkusanti izpolnimo sanje.«

Ustanovitelj Big Apple Clown Care Unit, **Michael Christensen**, ki deluje kot klovni zdravnik **Dr. Stubs**, poudarja (ibidem): »Naša vizija uporabe umetniške odličnosti opominja otroke in odrasle na njihova pozitivna čustva. Pri tem slavimo človeški potencial. Intimno okolje, kjer nastopamo, je ključno za to izmenjavo, saj so naši opazovalci bolj udeleženci, ki delijo radost z nastopajočimi in drug z drugim, kar še dodatno oplemeniti našo izkušnjo.«

V svojem prvem nastopu je Dr. Stubs nastopal za otroke po operaciji srca. Za svoj nastop je prejel bel plašč in starinsko zdravniško torbo, predstojnik oddelka ga je predstavil kot novega glavnega zdravnika. Dr. Stubs je dobil svoje ime po svojem kostumu s pisanimi nogavicami s trakci, ki ponazarjajo poraščene noge. Stara zdravniška torba je polna zvoncev, plastičnih rib in ostalih pripomočkov za trike. Z ostalimi klovni daje transplantacije noskov in prepeva nesmiselne pesmi, s katerimi ustvarja veselo prekinitev običajnega dneva v bolnišnici.

4. 2. 3 Rote Nasen International

»Ko moder človek najde pot, poskuša živeti skladno z njo. Ko povprečnež najde pot, le deloma živi po njej. Ko norček najde pot, se ji smeje. Vendar če se norec poti ne bi posmehoval, to ne bi bila pot. Ko iščete pot, vsekakor prisluhnite smehu norčkov.«

(Lao Tsu)

Rote Nasen International združuje 5 partnerskih organizacij (**Rote Nasen Deutschland, Rdeči noski Slovenija, Cerveny Nos Slovaška, Zdravotni Klaun O. S. Češka in Piros Orr Bohocdoktorok Alapitvany Madžarska**), ki imajo skupni menedžment in umetniško vodstvo. Slovenski Rdeči noski so se vključili v mednarodno partnerstvo maja 2004 s podpisom partnerske pogodbe. V okviru mednarodne organizacije deluje tudi projekt Schule für Humor Vienna kot izobraževalni center za klovne zdravnike (Internet 39). Ob praznovanju dneva otroka v septembru avstrijski Rote Nasen in Rote Nasen International prirejajo **Rote Nasen Tag**, ko se klovni zdravniki širši

javnosti predstavijo na dunajskih ulicah. O dnevu rdečih noskov v svojem dnevniku piše klovnesa zdravnica sestra Marjetka (arhiv Rdečih noskov):

Z Dr. Rigoletom in Dr. Rozeto sem na lep sončen dan prvič v svoji »medicinski« karieri obiskala beli Dunaj in to prav na dan, ko se tam zberejo klovni zdravniki iz širne Evrope. Morda je vplivalo na prijetno vzdušje prav sonce, zagotovo pa truma klovnov, ki so me obkrožali in se mešali z naključnimi prebivalci Dunaja, tisto sobotno dopoldne. Nasmeh se mi je risal na obraz še naslednje jutro, ko smo odpotovali nazaj domov. Pa čeprav mi nihče na Dunaju ni želel posoditi svojega sladoleda ...

Rote Nasen v Avstriji (ustanovljeni leta 1994) so nasledniki prve organizacije klovnov zdravnikov **CliniClowns**, ki je leta 1991, na pobudo grofinje **Stephanie von Windisch-Graetz**, po zgledu Michaela Christensena iz ZDA začela s klovnovskimi vizitami na otroškem dializnem oddelku bolnišnice AKH na Dunaju. Klovni zdravniki obiskujejo kronično bolne otroke, od leta 1999 pa tudi starostnike v njihovih bolniških posteljah in od leta 2004 bolnike v rehabilitacijskih centrih, kjer jih s pomočjo svojih znanj in smeha poskušajo popeljati s seboj v domišljjsko deželo, kjer ni bolezni in kjer vlada smeh, ki pomaga povrniti upanje in moč za boj proti bolezni (Internet 40).

Slika 4. 6: Rote Nasen International klovni zdravniki na Rote Nasen Tag na Dunaju (Vir: Internet 41)

Rote Nasen klovni zdravniki so **posebej izurjeni umetniki** (igralci, lutkarji, kabaretisti, čarodeji, pantomimiki, akrobati, žonglerji itd.), ki s pomočjo humorja dajejo bolnim pacientom na pediatričnih oddelkih, v domovih starostnikov in v rehabilitacijskih centrih voljo do življenja. Poleg samega talenta morajo imeti kandidati izostren socialni čut in močno osebnost. Po avdiciji se izbrani klovni zdravniki dodatno usposablajo v različnih klovnovskih veščinah in tehnikah, pridobivajo pa tudi osnovno medicinsko in

psihološko znanje ter izvajajo trening senzibilnosti. Delavnice vodijo strokovnjaki iz različnih področij, kar omogoča vsakemu kandidatu, da razvije svojo klovnovsko identiteto (Internet 41).

Po trimesečnem poskusnem obdobju kandidati postanejo pravi klovni zdravniki, vendar se tukaj njihovo izobraževanje ne konča, pač pa nadaljuje s kontinuirano umetniško in psihološko supervizijo kot tudi intenzivnim nadaljnjim umetniškim usposabljanjem z domačimi in mednarodnimi učitelji. Supervizija je nujna tudi zaradi refleksije timskega dela in za teoretično izobraževanje o higienskih standardih pri bolezni in psihologiji razvoja. V najinem razgovoru **Elisabeth Dietl**, vodja program klovnov zdravnikov Rote Nasen, poudarja: »Dokler imajo klovni na sebi rdeči nosek kot zid so varni, potem pa tudi oni reflektirajo vse trpljenje otrok.«

Klovni zdravniki v okviru organizacije Rote Nasen obiskujejo tudi nekatere šole, kjer izvajajo predvsem preventivni izobraževalni program z nastopi po različnih šolah, imenovan **SchoolCare**: zdravim otrokom prikažejo bolnišnično okolje kronično bolnih otrok v bolnišnici ali rehabilitacijskih centrih.

V okviru Rote Nasen International s podporo Svetovne zdravstvene organizacije je češka organizacija klovnov zdravnikov **Zdravotni klaun** pod vodstvom psihologinje mag. Jane Vitove izvedla raziskavo na onkološkem in hematološkem oddelku Pediatrične klinike. Hospitalizirani pediatrični pacienti na teh oddelkih so takoj po sprejemu vključeni v psihoterapijo in igralno terapijo, v okviru katerih se izvajajo tudi klovnovske vizite. Pri oceni učinkovitosti klovnov zdravnikov ni mogoče uporabljati standardnih metodoloških postopkov, saj etika dela ne dovoljuje kontrolne skupine otrok, ki ne bi bila deležna obiska klovnov zdravnikov. Prav tako ni mogoče izločiti vpliva ostalih programov, saj nobenemu otroku ne moremo odreči udeležbo v določenem programu. Otroke so razdelili na starostne skupine: predšolski otroci, otroci do 10 let, otroci od 10 do 15 let in starejši otroci. Po njihovih predhodnih ocenah je bilo pred nastopom klovnov zdravnikov povprečno obdobje prilagoditve otroka na hospitalizacijo 5 dni, med pilotnim projektom klovnov zdravnikov pa se je zmanjšalo na dan, pri starejših otrocih pa celo na pol dneva. Raziskava je dokazala, da **program klovnov zdravnikov skrajša obdobje prilagoditve hospitaliziranih pediatričnih pacientov na hospitalizacijo in prispeva k znižanju njihove tesnobe** (Internet 42).

5 Artistična intervencija klovnov zdravnikov kot inovativno dopolnilo h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente

»Danes sem prišla med vas v nevsakdanji opravi, zakaj, boste takoj izvedeli, če vam le ni odveč nastaviti ušesa mojim besedam. Seveda ne tiste, ki jih navadno nastavljate svojim pridigarjem, ampak tista, s katerimi poslušate sejemske kričalice, sleparje in pavlihe.«
(Erazem Rotterdamski, Hvalnica norosti)

Artistične intervencije klovnov zdravnikov v bolnišničnem okolju primarno ne obravnavamo kot terapijo, čeprav je njen učinek lahko terapevtski. Glavni namen ni doseganje medicinskega učinka, temveč **normalizacija in bogatitev vsakdanjega življenja in dela v bolnišnici**.

Klovni zdravniki želijo hospitaliziranim pediatričnim pacientom, ki imajo številna vprašanja in skrbi, pomagati, da (Oppenheim, Simonds in Hartmann 1998):

- **najdejo svoje mesto na bolnišničnem oddelku:** Klovni zdravniki pomagajo otrokom pri integraciji v bolnišnično okolje, ki jim je tuje in zaradi številnih rigidnih pravil pretirano hierarhično.
- **obvladujejo prostor:** V bolnišnici ima vsak prostor svoja pravila o dostopu in funkcije, ki jih je treba upoštevati pri prehodu iz enega prostora v drugega. Klovni zdravniki pomagajo otrokom razviti komplementarni odnos do bolnišničnega oddelka, ne da bi se uprli osnovni strukturi. Klovni zdravniki ustvarjajo nove prostore, kjer medicinski postopki sobivajo z domišljjskim svetom: tako lahko bolnišnični hodnik z glasbo in plesom spremenijo v gledališko predstavo, kjer mrgoli otrok z rdečimi noski.
- **potujejo po svoji poti:** Pogosto proteze, invalidski vozički, intravenozna infuzija, bergle, slabost ali čustva preoblikujejo vsakdanje dejavnosti otroka in znižajo njegovo raven energije. Klovni zdravniki posebej gibanje (skačejo na eni nogi ali stresajo kolena), otroci pa se pridružijo, tako da vključijo svoj način premikanja in hkrati priznajo svoje fizične omejitve.
- **se soočijo z glasovi in tišino:** Na pediatričnih oddelkih so tako glasni zvoki kot tišina lahko agresivni. Klovni zdravniki pomagajo, da se hospitalizirani pediatrični pacienti soočijo s hrupom, tako da določeno količino dnevnih zvokov integrirajo in jih

spremenijo iz nečesa agresivnega v mehanizem, s katerim se lahko soočijo. Piski intravenozne infuzije postanejo pesem, zapiranje vrat pa eksplozija, ki vrže klovna preko sobe.

- **ohranijo intimnost:** Otroci nimajo lastnega intimnega prostora, saj morajo biti na voljo za preglede in zdravljenja. Klovni zdravniki ustvarijo odkrit, intimni prostor, kjer pravila igre razumejo le otroci in klovni.
- **se premikajo med medicinskimi teorijami in svojo domišljijo:** Medicinsko osebje ima teorije o izvoru bolezni pediatričnih pacientov in o njihovem zdravljenju. Takšen teorije pa imajo tudi otroci, vendar ne želijo o njih razpravljati. Igre omogočajo otrokom, da varno in nekonfliktno izrazijo svoja čustva, hkrati pa jih opogumljajo.
- **se soočijo s svojim telesom:** Klovni zdravniki lahko simbolizirajo veliko položajev: igre izginotja lahko izzovejo tesnobo pri otroku, zato morajo klovni zdravniki ostati pozorni na otrokove reakcije in mu pomagajo ohranjati ravnotežje. Klovni zdravniki predstavljajo različne, unikatne, včasih celo nečloveške pojavne oblike in tako otrokom pokažejo, da niso edini, ki imajo drugačno telo.
- **se soočajo s čustvi:** Klovni zdravniki lahko udeležijo situacije, čustva ali misli, ki jih doživlja otrok, da bi preprečili nenadzorovano izražanje čustev ali njihovo potlačitev. Otroci se naučijo, da čustva niso nekaj sramotnega in da niso sami v svojih mislih in občutjih.
- **oddelek preoblikujejo v scene, kjer ima domišljija prosto pot:** Bolnišnica je kot igra vlog: zdravnik bo vedno zdravnik in otrok bo vedno otrok. Klovni zdravniki lahko preoblikujejo bolnišnični oder v igro, kjer otroci lahko svoje vloge izberejo sami, čakalnice pa postanejo prostor za parade. Igra vlog otrokom pomaga, da se odmaknejo od rigidne samopodobe in utesnjenih odnosov z bolnišničnim osebjem, kar jim preprečuje, da vidijo bolnišnico le kot prostor, ki si ga lastijo zdravniki in medicinske sestre.
- **pomagati drugemu bolnišničnemu osebju:** Delo bolnišničnega osebja je izziv, kljub temu da so izkušeni in predani, saj jim preti tveganje kroničnega stresa in izgorelosti, ko so priča trpljenju otrok. Klovni zdravniki pokažejo, da otroci niso pasivni, temveč ohranijo sposobnost za igro, domišljijo, kreativnost in samoizražanje. Klovni zdravniki parodirajo tudi bolnišnično osebje, tako da tudi oni lahko ohranijo sposobnost za igro in domišljijo ter svoja čustva izražajo v varnem okolju.

Klovni zdravniki pa ne obiskujejo le otrok, temveč tudi starostnike v domovih za ostarele in bolnišnicah ter rehabilitacijskih centrih. Stanovalka doma za ostarele Mutter-Werner-Haus v Reutlingenu v okolici Tübingena pravi (Internet 45): »Če je drugače s klovni ali brez? Ja, s klovni je lepše, vedno me razveselijo, kadar pridejo.«

Slika 5. 1: Klovni zdravniki Bremer Klinikclowns obiskujejo starostnike z demenco (Vir: Internet 44)

5. 1 Klovnovska vizita v bolnišnici

*»Božji otroci in njihova sreča sta razlog za moj obstoj.«
(Red Skeleton)*

Klovni zdravniki kontinuirano in redno obiskujejo bolnišnične sobe. Vodilo klovnovskih vizit je, da naj ostanejo kratke in norčave (angl. *»Keep it short and stupid!«*). S pomočjo klovnovske maske želijo nuditi duševno oporo otrokom v bolnišnicah. Bolnišnica je posebno mesto, kjer je človek ponavadi zlomljen in potrebuje varno mesto, da se ponovno zbere in okrepi, poudarja Line Petit, psihologinja na splošnem pediatričnem oddelku Univerzitetne bolnišnice v francoskem mestu Nantes (Internet 46): »Bolnišnice so miniaturne družbe s strogim rangiranjem poklicev in zadolžitev, ki so v zadnjih petih letih postale tudi dom nekaterih nenavadnih ljudi - klovnov zdravnikov, ki uporabljajo orodja in nazive medicinskega osebja. Njihove nazive spremljajo pretirana in očitno posmehljiva imena, kot so profesorica Levinja, doktor Komar itd. Medicinski inštrumenti postanejo pripomočki, ki jih uporabljajo za precej nenavadne in nepričakovane namene. Pod svojim plaščem skrivajo stetoskop, ko pa ga potegnejo ven, z njim delajo milne mehurčke. Klovni zdravniki služijo kot zabavna hišna ogledala zdravnikom. Klovni otrokom omogočajo, da tokrat na domišljjski ravni podoživijo predhodno bolečo izkušnjo in tako neprijetnemu položaju odvzamejo nekaj bolečine. Za

razliko od zdravnikov, klovni zdravniki nagovorijo zdravi del otroka. Klovni ohranjajo otrokovo sposobnost, da verjame, sanja in se smeji.«

Towsen (v Koller in Gryski 2007: 2) pravi, da je »**klovnova sposobnost prebuditi čustva superiornosti pri opazovalcu ključna naloga klovnade**«. Riddova (v Koller in Gryski 2007: 3) portretira klovna zdravnika kot nekoga, ki lahko spreminja otrokovo percepcijo bolnišnice že s samo prisotnostjo, hkrati pa mu omogoča potrebno sprostitev stresa. Klovnova ranljivost zrcali ranljivost otroka, ki je prav tako na nepravem mestu v bolnišnici in se mora končno, kljub podpori družine in prijateljev, sam soočiti s svojo boleznijo. Tudi v tem pogledu sta klovn in otrok zaveznika.

5. 1. 1 Obisk pri medicinskih sestrah

*»Klovn ne prinaša nobene poslanice. On je poslanik.«
(Brita Steiner)*

Z medicinskimi sestrami se morajo klovni zdravniki **pred začetkom vizite pogovoriti brez klovnovske preobleke**, ker to predstavlja drugačen odnos kot v klovnovski preobleki, hkrati jih je priporočljivo pozdraviti tudi po koncu vizite in tako vzpostaviti zaupen, osebni odnos (Internet 73).

Predvsem medicinske sestre so **koristen vir informacij za klovna zdravnika**, ker vedo največ o bolnikih, saj preživijo z njimi največ časa. Ta stik ima pomembno vlogo, saj klovne opozori na **posebnosti posameznega pediatričnega pacienta**; poleg podatkov o starosti in imenu tudi informacije o rojstnih dnevih in morebitnih posebnostih prestanih ali prihodnjih operacij (npr. otroci z operiranim slepičem se ne smejo smejati). Prav medsebojna obvestila med sestrami in klovni omogočajo, da otrok vedno pričakuje, da bo klovn poznal ime, želje, skrbi in situacijo posameznega otroka. Medicinske sestre dobro sodelujejo s klovni zdravniki in se z njimi pogosto tudi šalijo (Doering in Renz 2003: 51): »Zdaj pa pojdite stran, v tem cirkusu se ne da delati.« Nekateri zdravniki in medicinske sestre so zelo radodarni z informacijami o otrocih, tako da spregovorijo celo o trenutnem razpoloženju v sobi, medtem ko drugi na začetku podajo le najpomembnejše informacije in ohranjajo profesionalno distanco (Meinke 2000: 57).

Klovni zdravniki pogosto predstavljajo motnjo v ustaljenem bolnišničnem vsakdanjiku, saj nimajo uradne legitimacije. Sčasoma se vsi privadijo drug drugega. Na začetku je bila ena izmed bojazni medicinskega osebja, da bi izgubili svojo strokovno avtoriteto (Meinke 2000: 50). Wellmannova (v Meincke 2000: 143) je skeptična glede dela klovnov zdravnikov, saj njihovo delo ni terapija, ker niso terapevti: »Problematika posredovanja podatkov o pacientih klovnom potrebuje razpravo. Poleg tega tudi nimamo vedno predstave o integraciji klovnov zdravnikov v bolnišnično življenje. Tako so naša pričakovanja precej skeptična.«

Strokovni direktor Splošne bolnišnice Maribor **dr. Anton Crnjac** poudarja (Verovnik 2006): »Zavedamo se, da otrokom ob hospitalizaciji nekaj manjka, da v bolnišnici doživljajo stres. Prepričani smo, da bodo klovni zdravniki polepšali in popestrili prenekatero uro našim malim bolnikom in jim pomagali, da čim prej ozdravijo.« Klovni zdravnik **dr. Rigoletto, Tomaž Lapajne**, je prepričan (Internet 48): »Zdravniki in medicinske sestre vneto skrbijo za medicinsko plat zdravljenja, zato znotraj njihovega dela ni prostora za to, da bi skrbeli še za dobro voljo bolnikov, ki pa je pomembna, saj imajo otroci tako večjo voljo do življenja in je zdravljenje bolj uspešno.«

Laura Fernandez, ustanoviteljica klovnov zdravnikov v Nemčiji, pravi, da klovni prinesejo v bolnišnice nekaj, kar je tam redkost: humor in domišljijo. Medtem ko medicinske sestre in zdravniki poskrbijo za bolno stran otrok, pa klovni zdravniki negujejo zdravi del otrok. Tudi ko je otrok bolan in ima bolečine, se želi igrati in ne biti zgolj pacient. Klovni tako pričarajo nekaj trenutkov, ki otroka popeljejo izven sveta bolnišnice. Pogosto pa so klovni tudi poslaniki med svetom odraslih in otrok (Internet 47): »Mi, klovni zdravniki, smo z veselimi belimi haljami in rdečimi nosovi, otroku prijetnejša različica zdravnikov.« Klovni prihaja od zunaj, zato je na »meji med svetom otrok in odraslih. Odrasel je kot oseba, prepoznaven po velikosti telesa in številke noge, vendar je po obnašanju otrok. ... Klovni in otrok želita vzeti zahtevno avtoriteto vsemogočnega odraslega« (Kiphard v Meincke 2000: 23-24). Ko klovnu to uspe, nihče nanj ni jezen in tako postane »vezni član med svetom otrok in odraslih« (Titze v Meincke 2000: 24).

Klovni zdravniki, oblečeni v zdravniško haljo, imitirajo svoje kolege zdravnike. Hkrati tudi brez milosti **parodirajo spoštovane osebnosti** v njihovi pomembnosti in

resnosti (Doering in Renz 2003: 17): »Kaj, vi ste profesor? Pokažite mi prosim svojo izkaznico?« Klovn ima priznano »svobodo norca«, ki ne priznava nadrejenega in podrejenega, ampak samo dve vrsti ljudi: **otroke in odrasle**. Klovn je otrok, zaprt v telo odraslega, vendar njegovo srce brez pomislekov pripada otroku, predvsem kronično bolnemu otroku. »V svoji neumnosti sme klovn povedati resnico. On lahko izgovori ali naredi stvari, ki so v svetu odraslih tabu.« (Doering in Renz 2003: 30)

5. 1. 2 Klovnovska preobleka

»Koliko smo klovni, če nam vzamejo vse rekvizite, čarovniške trike, inštrumente, balone, rdeče noske, milne mehurčke, žongliranje in haljo? Je človek za klovnom prepoznaven? Ali prav klovn naredi človeka? Nam maska pomaga demaskirati našo človečnost in vzbuditi občutke?«
(Christina Matuella)

Preoblačenje klovna v bolnišnici poteka drugače kot v gledališču, saj pogosto prostor za preoblačenje pripada nekomu drugemu (medicinskim sestram, psihologom, vzgojiteljem). Vsakdanje obleke izginejo v omaro, iz njihovih kovčkov pa pridejo na plan klobuki, očala, zdravniška halja in različni klovnovski pripomočki (glasbila, ročne in prstne lutke, stetoskop z glasbo, izvendimenzionalni toplomer in različne plišaste igrače), ki izginejo ter se potem pojavijo na različnih nenavadnih mestih.

Klovnovska oprava je **nepopolna brez rdečega nosu**: »To je rojstvo klovna. Preko rdečega nosu se brez velikega pojasnjevanja spremeni trenutek, občutenje, obrazna in telesa mimika. Rdeči nos je motivacija za norčavost.« (Trautmann v Steiner 2005: 16) Šele nos »naredi pravega klovna, saj je prepoznavni znak, ki običajno osebo prelevi v 'nadindividualno bitje'. Rdeči nos vzpostavlja zaupanje in predstavlja vstopnico v otroški svet.« (Doering in Renz 2003: 48)

Klovn ima simpatije otrok na svoji strani, hkrati pa vsem nam vzbuja melanholijo na lastno otroštvo. Klovn je »dvospolno bitje iz otroka in odraslega – velik otrok, otroški odrasli – kar je edini recept njegovega uspeha. To je odrasla oseba, ki ji je dovoljeno ostati otrok, zato lahko gradi mostove med svetom otrok in odraslih. Ima lastnosti dobrega prijatelja, pri katerem se človek počuti kot doma. Čeprav je odrasel, vidi svet kot otrok.« (Doering in Renz 2003: 24-25)

Filozofija klovna je v transponiranju realnosti, ki prebudi otroka v nas. **Giora Seeliger**, umetniški vodja Rote Nasen, pravi (v Matuella 2005: 27): »Klovn gre vedno iz realnega položaja in ga razširi. Klovn vzame ljudi s seboj in transponira realnost. Vedno ima možnost drugačnega pogleda na stvari, čeprav noče vedno tega. ... Njegov moto je: 'Pot je cilj.' Vendar po tej poti ne gre naravnost. Od točke A do točke B je veliko ovinkov, vendar vseeno pride tja. Klovn na tej poti nikoli ne obupa, vedno se bojuje za svoje preživetje in prav v tem strahu za svojo eksistenco je dramatična globina njegove komičnosti. Njegov pogled na vsako problematiko je naiven. Rad se izpostavlja. Išče svoje občinstvo, rad stoji na odru, s ponosom kaže svoje pomanjkljivosti in zato ga občinstvo vzljubi. Klovn prenaša občutek svobode. Kot figura nima prihodnosti, zato svoje občinstvo postavi v stanje pričakovanja. Opredele se preko rdečega noska in svojega kostuma.«

Slika 5. 2: Klovnesa zdravnica dr. Ifigenija Sfrčkljana med klovnovsko vizito
(Vir: Internet 48)

Običajno bolne otroke obišče **klovnovski par (ženski in moški klovn)** enkrat do dvakrat tedensko, vedno na isti dan in v istem terminu. Srečanje z otrokom intenzivnejše, če na klovnovski viziti vedno nastopa klovnovski par, hkrati pa se otroku tako ponudi možnost izbire, s kom se bo identificiral (Meinke 2000: 57). Če klovnovski par v nastopu ni kompatibilen, se morajo partnerji zamenjati.

Caroline Simonds ali klovnesa zdravnica Dr. Giraffe pojasnjuje svojo klovnovsko identiteto (Internet 71): »Klovn je moj medij. Stanje tukaj in zdaj in ne stanje 'včeraj ali jutri'. ... To je resnična oblika mojega izražanja, moja umetnost. Klovn je zame

ločen od moje osebe, čeprav jaz preverjam klovna, Dr. Giraffe. Klovn je široko odprt, ranljiv in naiven. Če klovn ne bi bil naiven, ne bi mogel izraziti številnih pomembnih čustev. Samo klovn gre v svoji jezi tako daleč, da ne bo nikogar prizadel ali razžalostil. Bolj resen je klovn, več ljudi se mu bo smejala. Tvoj klovn je marioneta in ti si igralec, ki vleče vrvice. Veš, da si varen, da sta klovn in igralec ločena. Umetnik ima odgovornost do klovna, da ga ohranja varnega. Prav tako ima odgovornost, da je klovn uvideven pri svojih dejanjih in da ne bodo le-ta psihološko ali fizično ogrozila dobrobiti otroka ali njegovih staršev. Toliko našega dela je zaznavanje, kaj narediti in česa ne: če želiš samo nekoga spraviti v smeh, lahko tvegaš, da boš do njega nespoštljiv.«

5. 1. 3 Vstop v bolniško sobo

*»Čutim z njimi, a ne trpim z njimi. Čutiti z otroki pomeni: doživeti bolečine, vendar si jih ne naložiti nase.«
(klovn zdravnik Prayan Federl)*

Posebni standardi določajo način vstopa klovna v sobo: preden klovn zdravnik vstopi v sobo malega pacienta, mora prositi za **dovoljenje za vstop**. Klovni potrkaajo na vrata, jih previdno odprejo in vprašajo, ali smejo vstopiti. Obisk klovna je prostovoljna ponudba. V bolnišnici se tako pogosto odloča o otroku brez njega, tako da je ta prostovoljnost zelo pomembna. Otrok se lahko postavi v položaj, ko lahko reče ne in to klovni spoštujejo. Že ponudba klovnov, ne glede na to ali jo otrok sprejme ali ne, nosi v sebi možnost in odločanje, tako za otroka kot za klovna. Potem nastopi dilema za klovna, ali naj se naprej ukvarja z zavrnitvijo ali naj jo takoj sprejme? S kakšnim tempom naj vstopi v sobo? Prvi trenutki so najpomembnejši, saj se prav v prvih sekundah določi osnova klovnovske vizite. V vsaki sobi je drugačno razpoloženje, zato je izjemno pomembno prav dožemanje trenutka: Kdo leži v tej sobi? Koliko je star? Sem dobil vse pomembne informacije o njem? Skepticizem do klovna se zmanjša z njegovim vprašanjem: »Smem vstopiti?« ali »Želiš takšen rdeč nosek, kot ga imam jaz?«

Običajno ostanejo klovni zdravniki v vsaki sobi približno 10 minut. »Včasih se otroci razživijo, drugič pa le presenečeno širijo oči. Ti obiski so zelo pomembni, saj bolniki dobijo voljo, da lažje prenašajo boleče terapije, skupaj s klovni se spoprijemajo s

strahovi in za nekaj časa pozabijo na domotožje, ko pa se vrnejo domov, pa imajo na bolnišnico tudi prijetne spomine.« (Škofič Maurer, Internet 48)

Klovni strogo upoštevajo **higienske predpise** v bolnišnici, tako si pred vstopom v sobo dezinficirajo roke. Prav tako je pomembna občasna dezinfekcija pripomočkov.

5. 1. 4 Klovnovska vizita

»Klovn zdravnik govori z očmi. Tudi njegov smeh prihaja iz oči.«
(Anja Doering)

Vsaka **klovnovska točka** je sestavljena podobno: prihod, priprava na dogajanje, ki vključuje dvojnost, le-to pa izkoristi nepričakovani preobrat in omogoči drugačno dogajanje od pričakovanega. Takšna je točka klovnese Mike Make, ki pride na oder z vrvjo in občinstvo predvideva, da bo hodila po vrvi, potem pa začne obešati perilo. Občinstvo je tako s svojo percepcijo in smehom sestavni del klovnovske točke. Tudi **komična laž**, ko se dobro in resno zlažemo, da nam ljudje verjamejo, ima vse elemente klovnovske točke, vendar se preobrat pri komični laži odvija v glavi sobesednika in ne pred njegovimi očmi, kot je pri klovnovski točki (interno gradivo Eve Š. Maurer):

Nekoč sem nastopala v Kliničnem centru za otroke s krvnimi boleznimi, večinoma neozdravljivimi, večinoma takšnimi, za katere se niti ne pozna točnih vzrokov. Tam je bila tudi pogumna štiriletna punčka, ki se mi je zarezala v spomin – in za katero mi je žal, da je nisem še obiskala – in bil je vzgojitelj, ki je s to pametno punčko pel pesmico Marko skače. Marko je skakal – ampak po rdeči travi. In mala punčka mu je s smehom in občutkom pomembnosti, ker to ve, ugovarjala, da Marko skače po zeleni, ne pa po rdeči travi. In ne po kravi pri drugem napačnem ponavljanju, temveč po travi. Menda je ta 'smeh vzvišenosti' prvi smeh, ki ga je sposoben otrok.

Klovnovska vizita »sliko v glavi postavi na glavo. Opazuje preko obarvanih očal, situacijo si ogleda iz distance« (Keller-Pracht 2003: 7). Za ponazoritev navajam dnevniški zapis klovnovske vizite klovnese zdravnice Scharlotte pri organizaciji Clinic-Clowns-Hannover v nemški bolnišnici Celler Klinik (Internet 49):

„Tukaj ste končno! Živijo Scharlotta,“ nas pokliče deklica in odide v igralno sobo. Za njo vstopi tudi zdravnica z rdečim nosom, kovčkom v eni roki, kitaro na ramenih in torbo polno različnih drobnarij. „Živijo,“ pozdravi, „jaz sem Scharlotta in kdo ste vi?“ Scharlotta pristopi k otrokom, ki barvajo, postavi kovček na mizo in iz njega vzame svojo pobarvanko. Majhni deklici reče: „Tudi jaz imam pobarvanko, vendar notri ni nobenih slik, lahko pobarvaš tudi mojo pobarvanko? Kje že imam svinčnik?“ Potem prime čarobno palico in jo uporabi kot namišljeni svinčnik. „To vendar ni svinčnik!“ pravi deklica. Scharlotta ji odgovori „Poskusi vendar! Potrebujemo čarobni

prašek, torej izgovorimo skupaj čarobne besede Abrakadabra!“ Scharlotta počasi ponovno odpre knjigo in tu je polno slik tigrov, klovnov, akrobatov, kar povzroči vsesplošno začudenje in odobravanje. Končno gre Scharlotta do naslednje sobe, kjer potrka in vpraša: “Živijo, je kdo tu? Lahko vstopim?“ „OK ...“, se zasliši iz sobe in Scharlotta lahko vstopi. Majhen fantek je bil pravkar na operaciji in v očeh se mu še vedno zrcali strah. „Dobro, da sem te srečala. Nujno potrebujem tvojo pomoč. Po zdravstvenem domu se sprehaja nevaren ropar, ki ga moram najti,“ reče Scharlotta in potegne žogico iz torbe. Fantek se že malo čudi. „In policist je že tu,“ reče in potegne drugo žogico iz torbe. „Poskusiva ga ujeti. Mi lahko pomagaš?“ „Dobro, potem primi roparja, jaz vzamem policista in greva ...“ Ko fantek odpre roko, v njej ni na sama žogica kot je pričakoval, temveč 2 rdeči žogici. „Kako si to naredila?“ Scharlotta opazi, da strah počasi izginja. Po nekajminutni igri ga pozdravi: „Adijo in veliko sreče pri lovu roparja.“ Ko na naslednjem oddelku vstopi Scharlotta skozi vrata, pride do nje medicinska sestra: „Dobro, da si prišla. Majhna deklica v sobi 8 joka že več kot pol ure in ne glede na to, kaj naredim, je ne morem nikakor potolažiti.“ „Potem grem najprej k njej in preizkusim srečo,“ pravi Scharlotta in potrka na vrata sobe 8. Previdno pogleda v sobo z rdečim nosom med priprtimi vrati in sliši dekličin jok. Deklico pozdravi in jo vpraša, če bi jo lahko pozdravili ona in njena lutka Lilly. Deklica jima dovoli vstopiti v sobo in med tiho glasbo in milnimi mehurčki vstopita. Že po nekaj minutah deklica sprejme obe obiskovalki za svoji in neha jokati.

Klovn zdravnik lahko pri svoji točki uporabi tudi katerega izmed otrok za pomočnika, ki dobi nalogo, da ostale otroke nauči trike. Tako dobi otrok občutek smiselnosti in pomembnosti. Bolečina, razen v primeru resnično kronično bolnih pacientov ali po operacijah, večinoma ni najhujši občutek v bolnišnici, saj otroci dobivajo pomirjevala. Kar je skoraj huje, so otroku neprijazno bolnišnično okolje, dolgčas in osamljenost brez družine. »Klovni bolj kot nastopajo gradijo odnose. ... V bolnišnici pogosto srečamo sramežljive, nemočne in prestrašene otroke, vendar srečamo tudi prave junake. Presenečena sem bila, kako poln življenja je ta majhen fantek, kako se ne boji in kako odprt je za zunanji svet. Brez dvoma je imel rad klovne.« (Internet 50)

Klovn zdravnik v svoj nastop lahko **vkluči tudi starše in ostale obiskovalce bolnišnice**, vendar mora biti dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru. Enako pravilo velja pri kontaktih z zdravniki in medicinskimi sestrami. Ob koncu vizite ni dolgih poslavljanj, majhno darilo (nosek) in zavest: klovni ponovno pridejo.

5. 1. 5 Veščine klovnov zdravnikov in klovnovska identiteta

*»Klovn vedno znova odkrije nove in absurdne možnosti.«
(Marion Wallitzky)*

Klovn je »arhetip – vedno prisotna mitološka figura. Biti klovn ni stanje, temveč dinamični proces, dvosmerno gibanje: noge na tleh in glava v oblakih. Ta

dvojnost omogoča pojav domišljije. Noge na tleh pomenijo pozornost, živost vseh čutov do konkretne in objektivne realnosti, ki nas obdaja. ... Pristnost v konkretni realnosti je osnova domišljije klovna.« (Internet 51)

Klovni zdravniki so **profesionalni umetniki**, ki potrebujejo posebne sposobnosti, saj gre za interaktivno klovnado v intimnem okolju. S parodijo bolnišnične rutine pomagajo otrokom pri prilagoditvi na bolnišnico. Ker klovni zdravniki delajo v paru, morajo biti sposobni dela s partnerjem. Poleg sposobnosti za odlično izvedbo in improvizacijo, klovni zdravniki potrebujejo vitalne lastnosti kot so senzibilnost, fleksibilnost, toplina in skrb, saj skrbijo za psihosocialne potrebe hospitaliziranega otroka (Internet 43). Peter Spiel (klovn zdravnik Dr. Piccolo) o svojem delu v bolnišnici pravi (Doering in Renz 2003: 78): »Ljudi se naučiš prepoznavati na popolnoma drugi ravni kot v običajnem življenju. Spustijo te v svoje življenje.«

Karakterji klovnov zdravnikov so se razvili iz naravnega odnosa do zdravnikov kot avtoritativnih figur. Van Blerkomova (v Koller in Gryski 2007: 2 in Internet 70) tudi poudarja, da »živi kostumi in rdeči nosovi v kombinaciji z belimi zdravniškimi plašči pomagajo narediti zdravniško osebje bolj prijazno in manj zastrašujoče«.

Leiper poudarja (Internet 52): »Biti klovn ne pomeni izgubiti nadzor niti se ne pustiti popolnoma iz vajeti, temveč pomeni ohranjati zavedanje in senzibilnost za situacijo, odzivnost in ohraniti stik z reakcijami občinstva. ... Pri klovnadi sebe in svojega mesta ne jemlješ popolnoma resno. Vendar, da ti to uspe, jo moraš vzeti popolnoma resno. Preko pretiravanja, ponavljanja in poenostavljanja se ujameš v dogajanje na odru. ... Med improvizacijo na odru se pomen izkristalizira preko ponavljanja. ... Tehnike ponavljanja in poenostavljanja uporabljamo tudi v Gestalt psihoterapiji, da posameznike postavimo v stik z eksperimentalnim delom nečesa. V psihodinamičnem mišljenju so simptomi ekspresivni in defenzivni: lahko hkrati izražajo in prikrivajo pomen. Ko določeno gesto ponavljamo, se defenzivne funkcije začenjajo lomiti.«

Klovn zdravnik Christian Hölbling pojasnjuje **poslanstvo klovna v bolnišnici** (v Matuella 2005: 42): »Tako težko je, ker je tako enostavno. Vse, kar moramo storiti, je da otroka spravimo v smeh. Ali vsaj spodbudimo nasmeh. Da za kratek trenutek pozabi na svet, poln nesmisla. ... Vsak otrok se odzove drugače, vsaka interakcija je nova.

Veščin se ne moreš naučiti iz knjig ali pri učiteljih. ... Naša umetnost je umetnost trenutka.« Pristop klovna je odvisen od trenutnega položaja (Meincke 2000: 75). Klovno vedno uporablja trenutni položaj, zaznava atmosfero, je odprt za dogajanje v prostoru, zato mora znati ves čas improvizirati. Improvizacija »živi v izmenjavi pomenov z občinstvom.« (Fried 1996: 40). Prav **improvizacija** je glavno orodje klovnov zdravnikov, ki ga razvijajo tudi na rednih usposabljanjih na različnih improvizacijskih delavnicah. Povezava s trenutnimi čustvi je ključni aspekt improvizacije klovna. Pri delu v klovnovskem paru je improvizacija lažja, saj drugi klovno postane vir navdiha in pobudnik predlogov, hkrati pa tudi težja, saj se mora tudi drugi **izražati zelo jasno**, zato je ključnega pomena »poslušanje drugega in poslušanje sebe.« (Internet 53)

Improvizacija je »pobiranje idej, kjer lebdi, in njihovo oblikovanje s poimenovanjem, posnemanjem, reagiranjem nanje« in »konstruktivna igra. Njen namen ni doseganje popolnosti, temveč bivati v poteku procesa« (Kustermann 2003: 70, 78). Improvizacija vključuje vse attribute, ki jih pripisujemo humorju, tudi principe dinamičnosti kompozicije in dobrega pripovedovanja zgodb, kar vključuje ustvarjanje konteksta, raziskovanje omejitev, kršenje pravil, razrešitev napetosti, poslušanje, selektivnost, konstruktivnost, spoštovanje oblike, uporabo elementov presenečenja in konfirmacije za pridobitev in ohranjanje poslušalčevega zanimanja, iskanje kohezije, pretiravanje, posnemanje in interpretiranje.

Redno usposabljanje je za klovne zdravnike in kakovost njihovega dela izjemnega pomena (Internet 54). Klovnom zdravnikom lahko uspe obdržati kakovost le, če je njihovo delovanje na profesionalnem umetniškem nivoju z jasno določenimi standardi (kodeks dela klovnov zdravnikov podrobneje predstavljam v prilogi O). Meincke (2000: 70-72) navaja osnovna načela klovnovskega dela v bolnišnici:

- imeti odprta srca, oči in ušesa za otroke, njihove družine in nove dogodke;
- imeti izdelano klovnovsko identiteto;
- kontinuiranost in pripravljenost na timsko delo med klovni in bolnišničnim osebjem;
- pripravljenost na pisanje dokumentacije in udeležbo na superviziji;
- pripravljenost na nadaljnje izobraževanje na področju medicine in klovnade;
- odzivnost na otroke, bolnišnično osebje in klovnovski tim;

- pripravljenost na sprejem določenih dejavnosti, kot so iskanje sponzorskih sredstev, pogovori z medicinskim osebjem in iskanje informacij.

Slika 5. 3: Aktivno poslušanje je pomemben aspekt improvizacije
(Vir: Internet 48)

Kaj lahko stori klovn, česar drugi akterji v bolnišnici ne morejo? Predvsem to, da lahko otroka v trenutku čarobnega srečanja odpelje iz bolnišnice (Doering in Renz 2003: 20): »Ko pride klovn, je vse pozabljeno; nesprejemljivi svet bolnišnice postane kulisa za igro, v kateri lahko vsak odsmeje strahove stran.« Trimmova (v Doering in Renz 2003: 91) meni, da je »za majhnega otroka klovn bitje iz drugega planeta, predstavljajo si vse mogoče, kakšno bitje je klovn. Starejši kot so otroci, bolj vidijo človeka za klovnom«. Klovn »zazna vse podrobnosti zunanjega sveta, vendar jih vidi v novi, neobičajni povezavi in iz tega zgradi lastni svet distanciranega veselja, kar mu omogoča, da hkrati stoji na strani pacienta in terapevtskega osebja ter tako odločilno prispeva k izboljšanju razpoloženja in poteka zdravljenja v bolnišnici« (Internet 41). Klovn je več kot burkež: »Igra med klovnom in otrokom je srečanje, pri katerem se srečata dva popotnika, ki sta prispela od daleč, in dva, ki še vedno s čudenjem opazujeta svet.« (Doering in Renz 2003: 24)

Švicarski kabaretist Michael Birkenmeier pravi (v Matuella 2005: 29): »Klovn ima možnost, da v ljudeh nekaj prebudi, kar predvsem odrasli pogosto pozabimo: igro z domišljijo, da lahko 'nekaj dosežemo iz ničesar'. Klovn postavi humor na elementarni oder človeka, kjer je bistvo otroštva. ... Klovn postavi vse iz ničesar in nič postane vse.

... Začne se igrati z nečim, iz mize nastane žival in žival je zmaj. ... Hkrati mora klovn soljudi opolnomočiti s komičnostjo.«

Klovn zdravnik uporablja **individualni pristop** pri svojem nastopu. Vsak klovn razvije **klovnovsko identiteto**, ki se kot prava osebnost enaka pri vsakem pristopu (klovn Ruben Leonard Gunnar Madsen v internem gradivu Eve Š. Maurer): »Ne spreminjam se, tudi lik ostaja isti. Otroci se počutijo varni, če se ne spreminjaš. Včasih starši, ki so me videli, ko so bili stari 7 let, pripeljejo svoje otroke na predstavo in jim rečejo, videli smo tega klovna, ko smo bili stari toliko, kot si ti zdaj. ... Klovn ni nujno smešen. ... Smeh je le stopnica do zgodbe, ki mora biti resna. Vedeti moraš, kaj hočeš povedati, kaj je tvoja zgodba, ki pa jo potem lahko poveš na tisoč načinov.«

Slika 5. 4: Eva Škofič Maurer v dveh klovnovskih identitetah kot Mika Maka in kot klovnesa zdravnica dr. Ifigenija Sfrčkljana (Vir: Internet 48)

Odkritost in domišljija sta ključni besedi klovna. »Klovni zamajajo 'tako mora biti' svet.« (Kiphard 1998: 1) Klovn je »ogledalo sveta« (Doering in Renz 2003: 97), vendar hkrati **»pokaže drug pogled na svet«** (Fried 1996: 12). Klovni naredijo ravno obratno, kot se od njih pričakuje, s tem pa sprožajo smeh. »Vloga klovna je, da poruši tabuje, ki jih je vzpostavila družbena kontrola.« (Doering in Renz 2003: 94) S svojo spontanostjo prelevijo pediatrične paciente iz pasivne v aktivno vlogo. Hkrati se klovn s pediatričnim pacientom poveže »preko smeha ali joka. Za klovna to ni nasprotujoče, saj v sebi nosi oboje. On je ogledalo sveta.« (Doering in Renz 2003: 43). Klovn je »utelešenje in reprezentacija drugačnega pogleda« (Internet 55).

V socialnem delu to imenujemo **preokvirjanje** (Watzlawick et alii v Šugman Bohinc et alii 2007: 66-67): »Vire moči uporabniškega sistema si socialni delavci

prizadevajo podpreti in izkoristiti, neuspešne in neučinkovite vzorce poskusov obvladovanja problema pa konstruktivno preusmeriti s postopki preokvirjanja. Uporabnikov opis, njegovo doživljanje določene problemske situacije (ali vzorca njenega reševanja) postavimo v tak spoznavno-čustveni kontekst, da bo isto situacijo (vzorec njenega reševanja) začel doživljati kot pomembno spremenjeno in temu ustrezno drugače ravnal z njo oziroma v njej.« Temeljni načini preokvirjanja so »od problemov k rešitvam, od preteklosti k sedanjosti in prihodnosti, od virov nemoči k virom moči, od vzrokov ('zakaj') k opisom doživljanja in ravnanja ('kako'), od splošnega k osebnemu, od abstraktnega h konkretnemu, od prevladujočega k izjemam, od nesmiselnosti k smislu, z uporabo humorja, paradoksa (na primer pripisovanje simptoma, prestrukturiranje simptoma – problema in rešitve v času in prostoru itn), s pripovedovanjem (osebnih, mitskih, uporabniških) zgodb, pravljič, metafor, analogij« (ibidem).

Watzlawick in sodelavci kot ključno strategijo za povzročanje sprememb drugega reda navajajo **preokvirjanje**, ki ga opredelijo kot »prizadevanje 'spremeniti konceptualni in/ali čustveni kontekst ali gledišče, v odnosu do katerega oseba doživi situacijo, in ga umestiti v drug okvir, ki ustreza 'dejstvom' te iste konkretne situacije enako dobro ali celo bolje in s tem spremeni njen celotni pomen'. Rezultat preokvirjanja torej ni sprememba problemske situacije in njene rešitve, temveč pomen, ki ga klientski sistem pripisuje tej situaciji, torej njegova interpretacija problema in rešitve. Medtem ko se razpleti problema s spremembo prvega reda zdijo zelo zdravorazumski, samoumevni, pričakovani, pa vzbujajo spremembe drugega reda nepričakovan, čuden, begajoč, paradoksalen, nezdravorazumski vtis.« (Šugman Bohinc 2000: 95)

Ashby (v Šugman Bohinc 2000: 89) navaja **koncept razlike ali spremembe**, ki se nanaša na razliko med dvema opazovanima sistemoma ali na spremembo opazovanega sistema v določenem času. »**Spremembe prvega reda** potekajo znotraj sistema, ki sam ostaja nespremenjen, **spremembe drugega reda** pa so takšne, da njihov pojav spremeni sam sistem, in pomenijo korak izven danega sistema.« (Watzlawick et alii v Šugman Bohinc 2000: 92).

S **preokvirjanjem na podlagi raziskovanja in podpore** »klientski sistem usposabljam za njegovo uspešno in učinkovito izrabo lastnih virov (po)moči, kar se danes uveljavlja kot koncept perspektive in leksikona moči ... s Saleebeyevimi

postavkami, kot so dodajanje moči (angl. *empowerment*), včlanjenost, moč okrevanja, zdravljenje in celostnost, dialog in sodelovanje, odpoved neverjetju.« (Šugman Bohinc 2000: 95-96) »Drugo pomembno skupino strategij preokvirjanja predstavlja **uporaba paradoksa**, na primer predpisovanje simptoma, pozitivno konotiranje simptoma, namerno stopnjevanje absurdnosti simptoma ... Druge strategije preokvirjanja so še **prestrukturiranje problema in rešitve v času in prostoru, pripovedovanje zgodb, pravljič, analogij, metafor, šal itn., vprašanje čudeža, smisla** idr. Učinek preokvirjanja ima tudi strateško usmerjanje svetovalnega ali terapevtskega razgovora na osebno, konkretno, tukaj in zdaj, pa tudi preusmerjanje klientskega sistema od problema k rešitvi, od zakaj h kako, od preteklosti v sedanjost in prihodnost itn.« (Šugman Bohinc 2000: 96-97)

»Strategijo, katero nameravamo uporabiti (preizkusiti), da bi soustvarili ugoden kontekst za razvoj in stabilizacijo sprememb v smeri zelenega razpleta problema, moramo znati prevesti **v klientov osebni (lokalni) jezik, če naj se razvijejo spremembe v njegovem referenčnem okviru doživljanja in ravnanja s problemom in rešitvijo**. V zvezi s tem govorim o pridruževanju klientu kot o enem od ključnih vidikov vzpostavljanja in ohranjanja konteksta učinkovitega svetovalnega in terapevtskega dela.« (Šugman Bohinc 2000: 98)

Vivian Gladwell, vodja seminarjev za klovne pri britanski organizaciji Nose to Nose (Internet 52), pravi, da je prva in najpomembnejša lastnost klovna **igrivost** (angl. *spirit of playfulness*): »Biti neumen in igriv je lahko težko opravilo. Težko ne zaradi dejstva, da se moramo nečesa naučiti, temveč zaradi dejstva, da se moramo nečesa 'odučiti'. Ponavadi mislimo, da moramo delati z glavo, se spomniti nečesa, racionalizirati. To bolj zadeva poslušanje notranjega glasu, klovna je 'učna ura v svobodi'. Ne delamo s stereotipnimi podobami klovna, kljub temu pa uporabljamo rdeč nasek in pretirani kostum. Nasmejati ljudi ni le zabava, temveč tudi vstop v prostor naivnosti in nedolžnosti, kar povzroča tudi identifikacijo občinstva s klovnom. Klovn si sicer zamišlja različne okoliščine, ki pa so vedno zasidrane v resničnem življenju. Klovnada je uporabna tudi v kreativni terapiji. Konec koncev je vse, za kar gre, prav to, da odstiramo masko in razkrivamo, kaj je za njo. To je lahko zelo terapevtsko, tudi za samega klovna.«

Igra, ki jo prinaša tudi klovn v klovnovski viziti, je za otroka osnovna življenjska oblika, ki lahko posreduje največ informacij o njegovem svetu, mišljenju in občutkih (Reinelt et alii 1997: 84). Igra je po mnenju Fernandeza čustveno doživljanje otroka, saj predstavlja ventil za izživljanje različnih stvarnosti (Internet 54): »Tudi ko je otrok bolan in ima bolečine, se želi vseeno igrati in biti otrok – in ne le pacient. Ni mu treba stalno misliti na svoje bolno telo. Z malenkostmi, kot so rože, čarovniški trik ali glasbila, klovni popeljejo otroke za nekaj trenutkov iz resnega bolnišničnega sveta. ... Včasih so celo posredniki med otroki in svetom odraslih.«

Igra je pomembna tudi pri odkrivanju otrokove identitete (Erikson v Reinelt et alii 1997: 86), saj otrok »projicira lastne predstave o svetu v igro in si tako približa realni svet« (Reinelt et alii 1997: 85). Piaget (v Reinelt et alii 1997: 86-90) poudarja, da otrok od začetka gleda na svet kot na vedno nove oblike veščin, svoja spoznanja pa organizira v sheme, ki jih uporabi v konkretnih položajih, s katerimi se sooča, zato je socialno učenje izjemnega pomena. Tudi predstave o prijateljstvu so pomembno povezane z igro. Prijateljstvo predpostavlja sodelovanje in pomoč. Izjava 13-letnega pacienta: »Vsak potrebuje nekoga, ki mu lahko vse pove, stvari, ki jih nihče ne more doživeti. Zato ima človek prijatelja.« (Mussen et alii 1999: 62)

Klovni zdravniki v svojih točkah uporabljajo **žongliranje, oblikovanje balonov in čaranje**. Čaranje klovnov se razlikuje od čaranja čarodejev: čarodej navdušuje svoje občinstvo, tako da postanejo osupli nad njegovimi triki. Klovn pa ostaja primarno klovn in kot takšen neroden in neumen. Klovn izvede nekaj čarodejskih trikov, vendar jih predstavi tako, da občinstvo dobi vtis, da nima nadzora, s tem pa ohranja svojo podobo klovna. Zelo pomembno je, da se trik izvede samo enkrat, saj ob ponovitvi trik ne bo prišel do izraza, ker je občinstvo že pripravljeno. Dobri čarodeji so dobri igralci: gibanje mora delovati popolnoma naravno, pomembna pa je tudi preusmeritev pozornosti v napačno smer in sočasni vtis, da ima občinstvo popoln nadzor nad dogajanjem (Fife et alii 1992).

Pomembna lastnost klovna je tudi **naivnost** in **čudenje** klovna, ki ga povezujemo z naravnostjo in otroškostjo (Dimitri v Matuella 2005: 31): »Klovn je naiven, v resničnem življenju ne moremo biti tako naivni.« Kot otrok tudi klovn vse vidi kot prvič. »Klovn živi od trenutka do trenutka, od primera do primera. Resničnosti ne

išče v mišljenju, temveč v biti.« (Galli v Wallitzky 1998: 65). Tako otroci kot klovni »jokajo in se smejiijo iz celega telesa, prav tako so veseli ali žalostni s celim telesom. ... Klovni tako kot otroci želijo pokazati, kaj znajo. Če so se naučili česa novega, so na to ponosni in želijo to pokazati. Če jim uspe, so ponosni, če ne deluje, jokajo.« (Wallitzky 1998: 64)

Oliviero Giovannoni, učitelj ritmike v švicarski klovnovski šoli Scuola Teatro Dimitri, pravi (Matuella 2005: 29): »Klovn pokaže tragične in žalostne stvari tako, da niso nič več le tragične in žalostne. Klovn me spodbudi v sanjarjenje. ... Potrebujemo klovne, da nam pripovedujejo zgodbe in rečejo: življenje ni žalostno, temveč čudovito, jutri ne pričakujemo konec sveta, ampak morda šele nekje v naslednjem milijonu let.«

Klovni zdravniki morajo voditi dokumentacijo svojega dela za izboljšanje njegove kakovosti, upoštevati higienske standarde in se udeleževati supervizije. **Supervizija** je sestavni dela kontinuiranega usposabljanja: supervizor enkrat mesečno opazuje klovna pri njegovi viziti, sodelovanje z otroki, kontakt s starši in si zapisuje ugotovitve, ki jih potem reflektirajo na skupnih sestankih (Meincke 2000: 69). Supervizija v živo je ena izmed najučinkovitejših sistemov učenja.

5. 2 Klovni zdravniki kot kreativnoterapevtski medij

»Ljudje, ki živijo na celini, ponavadi vidijo ocean kot konec potovanja. Za ljudi, ki živijo na otokih, pa je morje vedno začetek.«
(Jonathan Raban)

Bolnišnica se neprekinjeno bori proti bolezni in smrti ter išče najboljše rešitve in terapije v korist otroka. Klovni zdravniki želijo na poseben način prinesiti v bolnišnični svet prav smeh in humor. Primarij Rolf Hirsch (v Keller-Pracht 2003: 19), ki se ukvarja s starejšimi pacienti kot gerontopsihiater, pravi, da je »smeh človekova pravica v vseh organizacijah«. **Klovni zdravniki niso alternativa terapevtom, temveč njihovo dopolnilo** (Doering in Renz 2003: 13). Klovni bolečine in bolezni ne morejo odstraniti, lahko pa klovn kot »poslanik smeha krajša pacientom čakalno dobo na operacijo in jim pomaga premagati strahove, šoke in bolečine« (Keller-Pracht 2003: 19).

Klovn se pojavlja v treh pojavnih podobah. Prva podoba je komična stran klovna, ki ujame pozornost gledalca; klovn spravlja občinstvo, predvsem otroke, v smeh.

S čustveno reakcijo, ki jo sproža, spodbudi tudi globoke psihosomatske učinke. Osebnost pravega klovna vedno vključuje določeno sentimentalnost, nežnost in prilagodljivost. Z drugimi besedami, klovni nam pokaže šarm in ranljivost, kar vedno pritegne občinstvo. Ker je njegova tragedija podobna naši, je rezultat očiščujoča izkušnja. Tretja ključna značilnost klovna je, da govori resnico. Če predvidimo neresnice in strupeni učinek, ki ga imajo le-te na naše zdravje, pozdravljamo nalogo klovna, da se bori s popačenostjo, kar postane zelo pomembna zaščitniška funkcija (Paloheimo 1993: 7-8).

Slika 5. 5: Klovni zdravniki spravljajo v smeh hospitalizirane otroke
(Vir: Internet 56)

Klovni nikoli **ne obupa**, ne glede na vse nevšečnosti (Doering in Renz 2003: 28): »Pogumno vstane in obstane, dokler ga ne zadane naslednja katastrofa, prežet z življenjskim optimizmom.« Klovni je tako utelešenje upanja in resnice. Nezgode klovna bolnim otrokom ne ponujajo le razloga za smeh, ampak tudi **okrepijo njegovo samozavest in voljo do življenja**. Iz otrokovega zornega kota je tu končno nekdo, ki je še manj sposoben od njega: ne ve, kako funkcionirajo naprave, katera zdravila mora vzeti, injekcijskih igel pa se boji še bolj kot sam otrok (ibidem). Hkrati je **klovni kot povečevalno steklo**, saj predstavi primere, ki se jim lahko smejimo (Matuella 2005: 28).

Najtežji so primeri, kjer znanje medicine ne uspe premagati bolezni in tako nastopi paliativna oskrba. Predvsem v takšnih primerih so klovni zdravniki primer **konstruktivne uporabe življenjske energije** (Wallitzky 1998: 63). Klovni zdravniki se soočijo z življenjem z vsemi močmi in optimizmom ter postanejo »otrokova predstava

moči, projekcija veselja in življenja.« (Meincke 2000: 112) Paul Kustermann, umetniški vodja klovnov zdravnikov Rote Nasen Deutschland, ki deluje na kliniki Vivantes Klinikum v Berlinu, v intervjuju za Berliner Zeitung (2005) pravi, da je klovnovska figura nosilec elementa svobode: »Najti upanje v trenutku, ko mislimo, da ni več upanja.« To je še predvsem očitno v trenutkih, ko pacientu ne pomagajo več nobena zdravila in bo umrl, torej pri kronično bolnih pacientih. V teh trenutkih klovni zdravnik vstopi v pacientovo sobo še posebej spoštljivo: »Potem stojiš pri otroku in njegovih starših v zadnjih skupnih urah. Ko otrok stegne roko in reče: 'Lepo, da si tu.'« (Internet 72)

Klovni zdravniki so se po besedah Elisabeth Dietl, vodje programa klovnov zdravnikov Rote Nasen Avstrija, izkazali izredno koristni pri otrocih s psihosomatskimi boleznimi, kot je anoreksija. Ti otroci so v težkem vzorcu in če ga klovnu uspe prebiti, lahko otrok razvije nove, manj škodljive vedenjske vzorce. Seeliger (v Matuella 2005: 28) pravi: »Klovno veselje do življenja nam omogoči, da stvari vidimo v drugačni luči. ... Smeh je vedno trenutek zdravljenja.« Tu se ponovno odvija preokvirjanje.

Klovni so bitja, ki svoja čustva intenzivno izražajo. Odzovejo se na dogodke, ki se zdijo običajnim ljudem trivialni, hkrati pa se ne obremenjujejo s smiselnostjo ali pravilnostjo. Intenzivnost izkustva klovna je posledica njihove usmerjenosti v sedANJI trenutek. Larague pravi (Internet 53): »Terapevtsko delo poskuša prepoznati simptom v njegovi kreativni obliki, tako da ga dovoljuje posamezniku izkusiti kot kreativni dosežek. ... Vzpostavitev prostora kreativnosti pomeni, da ima posameznik možnost za raziskovanje področja, kjer se zavedno ali nezavedno obrne stran od simptoma.«

Na pediatrični kliniki Berlin-Buch so na vzorcu 54 otrok (povprečna starost 11,5 let) izvedli **raziskavo na revmatološkem in onkološkem oddelku** o njihovem počutju v bolnišnici in vplivu klovnov zdravnikov (Meincke 2000: 40-47 in Kleu 2003). **Svoje počutje v bolnišnici so otroci in mladostniki opisali najpogosteje s pridevnikom *dolgočasno*.** Pri vprašanju, kdo jim najbolj pomaga pri prebolevanju bolezni, pa so odgovarjali, da predvsem ergoterapevti, socialni delavci, psihoterapevti in učitelji, sledijo klovni in psihologi, šele na tretjem mestu pa so medicinsko osebje in starši.

Pomembno **raziskavo o učinkih klovnov zdravnikov so pri otrocih z respiratornimi težavami** izvedli tudi na San Camillo Ospitale v Rimu leta 2003 (Internet

57). Raziskava je vključevala 43 otrok med 6. in 12. leti ter za primerjavo uporabljala kontrolno skupino. Eksperimentalno skupino je enkrat tedensko 3 ure obiskal klovnovski par. Otrokom v obeh skupinah so izmerili krvni pritisk, srčni utrip, temperaturo in dihanje, kot tudi izvedli psihološke teste. Končna analiza podatkov je pokazala izboljšanje vseh spremenljivk v eksperimentalni skupini, prav tako je okrevanje te skupine v povprečju trajalo 2 dni manj kot v kontrolni skupini, psihološki testi pa so izmerili zmanjšanje bolečine in takojšnji občutek sprostitve po obisku klovnov zdravnikov.

Columbia University in Richard and Hinda Rosenthal Center for Complementary and Alternative Medicine (v Koller in Gryski 2007: 6) sta izvedla **pilotno raziskavo o učinkovitosti distrakcije klovnov zdravnikov** na kardiološkem in onkološkem oddelku. Raziskovalci so sodelovali s profesionalnimi klovnimi zdravniki. Hipoteza raziskovalcev je bila, da »humorna distrakcija klovnov poveča sodelovanje pacientov, olajša starševsko napetost in zmanjša potrebo po pomirjevalih«. Rezultati so pokazali očitno zmanjšanje otrokovega stresa z vidika opazovalcev, z vidika samoocene otrok in z vidika ocene stresa otrok s strani staršev. Posledično so zdravniki lahko lažje delovali ob prisotnosti klovnov. Vzporedno so se pojavile tudi pozitivne spremembe razpoloženja in vedenja pri ostalem medicinskem osebju.

V kvalitativni raziskavi v Braziliji je Aquino s sodelavci (v Koller in Gryski 2007: 7) v polstrukturiranih intervjujih spraševali otroke med 4. in 12. letom starosti, naj opišejo svoje izkušnje s klovnimi zdravniki. Udeleženci so klovnne zdravnike opisovali kot zabavne, kar jim je omogočalo smeh in biti veseli, nekaterim pa je distrakcija klovnova omogočala, da so nehali jokati med bolečimi postopki.

5. 2. 1 Terapevtski učinek humorja in smeha na zdravje

»Pod cestno svetilko stoji pijanček in nekaj išče, na moč išče. Mimo pride policist in ga vpraša, kaj bi utegnil izgubiti, mož pa mu odgovori: 'Svoj ključ.' Nato iščeta oba. Nazadnje bi policist rad vedel, ali je mož prepričan, da je izgubil svoj ključ prav tu, ta pa mu odgovori: 'Ne, nisem ga izgubil tu, temveč tam – ampak tam je vse pretemno.«
(Paul Watzlawick)

Ideja o terapevtskem učinku smeha je prisotna že od antike, v sodobnosti pa se je popularizirala. Fenomen komičnega je univerzalen in vseprisoten v vsakdanjem

življenju, vendar ima različne izrazne oblike v posameznih kulturah (Berger 1997: 5). Aristotel (v Berger 1997: 18) je v svoji Poetiki opredelil **komedijo kot imitacijo človekovih slabosti**, ki kot posebna reprezentacija realnosti omogoča nebolečo kontemplacijo o določenih aspektih življenja in katarzo: »Izkušnja komedije je neboleča, ali vsaj relativno neboleča, v primerjavi s tragedijo.« Kant (v Berger 1997: 23) je smeh postavil v kontekst teorije estetike, ki izkušnjo komičnega obravnava ne zgolj kot fiziološki ali psihološki proces. Komično se pojavlja kot »razum srca« (Pascal v Berger 1997: 23). Prav tako Kant poudarja **medicinsko uporabo smeha**, češ da prihaja iz zdravega počutja in prikazuje možnost, kako duša postane zdravnik telesa.

Po vsej verjetnosti najpomembnejša filozofska misel o komičnosti v 20. stoletju je delo Henrija Bergsona (*Le Rire*). Smeh je izključno **človeški fenomen** (v Berger 1997: 28-30). To je »izraz ustnic in obraza, ki ga spremlja mimika in zvoki, medtem ko je humor sposobnost percepcije in uživanja smešnega dogodka.« (Pavleković in Šošić v Rehar 1996: 30) Bergsona je navduševala figura Don Kihota, ki ima vse značilnosti komičnega. Don Kihot živi v abstrakciji realnosti vsakdanjega življenja, ki jo poseblja Sancho Pansa. Njegova dejanja so kot iz sanj, vedno na meji z absurdnostjo (kot je videna s stališča običajnega sveta), vendar ima hkrati popolno svobodo na empiričnem nivoju, saj ga noben dokaz ne prepriča, da vitezi ne obstajajo več in da so njegova vojska mlini na veter.

Smeh je hkrati **skupinski fenomen** (Bergson v Rehar 1996: 33): »Kolektivno, družbeno dejanje, s katerim posameznik izraža pripadnost skupnosti. Smeh povezuje in združuje posameznike in ruši ovire. Smeh in humor sta del človeških interakcij v kulturnih in družbenih kontekstih.« Smeh in nasmeh igrata ključno vlogo tako v socializaciji kot tudi v odraslih odnosih, saj kot pomembna oblika komunikacije signalizira **prijateljstvo, sproščenost in solidarnost**. Smeh namreč signalizira: 'Nisem nevaren, nič ti ne bom storil. In ti?' Prav nasmeh je sredstvo, s katerim ob določenih priložnostih iščemo sprejemanje pri drugih posameznikih (Berger 1997: 54). Humor deluje »družbenopozitivno, saj spodbuja skupinsko kohezijo« (Berger 1997: 57), ker je »socialno vezivo« (Niemitz v Rusch 2005: 14). Humor ima hkrati tudi družbenonegativno funkcijo, saj določa skupino in izključuje ostale posameznike: »Smeh lahko služi kot povezava za zblíževanje ljudi ali kot orožje za ponižanje svojih žrtev.«

(Provine 2000: 2) Smejimo se, da prestanemo neprijetne trenutke ali pokažemo, da nam je določena stvar ljuba (Berger 1997).

Humor (lat. vlaga, življenjska tekočina) je tudi pomembna sposobnost za preživetje. Humor je kreativen, saj se igra s dogodki in reakcijami. Siebert (v Lexow 2006: 24) podarja, da humor omogoča mentalno fleksibilnost in zamenjavo perspektive«. To **preokvirjanje z uporabo humorja** pomaga najti konstruktivno obvladovati določen problem (Šugman Bohinc et alii 2007: 66-67). Humor predstavlja »preseganje samega sebe, če je nekdo zmožen s šalo ali dovtipi spreminjati celo skrajno neprijetno stanje svojega življenja« (Internet 48). Humor zadeva stanje duha in razpoloženje. To je »sposobnost, da neprijetne stvari, dogodke ali zadeve, celo nezgode prevedemo v vedro razpoloženje. ... S humorjem lažje prebrodimo težave in tudi težki položaji ne izgledajo tako tragično.« (Šošić v Rehar 1996: 37)

Tradicionalne teorije o humorju so (Reinhalter 1994: 54-57):

- 1. Teorija neskladnosti:** Humor je posledica zamenjave logičnega in poznanega pričakovanja z neobičajnim koncem dogodka.
- 2. Teorija superiornosti:** Humor na osnovi napak, neumnosti in nesreče nekoga drugega nam omogoča, da se počutimo superiornega, ločenega od dogodka, zato se ji lahko smejimo.
- 3. Teorija olajšanja:** Uporaba komičnega olajšanja za prelom napetosti ali suspenza.

Humor je odvisen od poslušalca in občinstva, zato je zelo zapletena kategorija: sposobnost igrati se z besedami in pomeni, je odvisna od sposobnosti razumevanja poslušalcev. Tako predšolski otrok čuti, doživlja in misli drugače kot odrasli. Njegovo ravnanje je impulzivno, nepredvidljivo in s stališča odraslega večkrat nelogično. Otrok je spontan, odziva se neponarejeno. Odraslim zato otroci učinkujejo naivno (Pešec v Rehar: 2000). McGhee (Internet 69): »Humor je v svoji osnovi oblika intelektualne igre – igre z idejami.« Humor se konkretizira, ko otroci pridobijo osnovno razumevanje zunanjega sveta in prezentacije, potem pa gredo otroci skozi različne faze:

- 1. faza (6 do 12, 15 mesecev):** otrok se smeje kakršnemukoli nenavadnemu vedenju svojih staršev kot zanj najpomembnejših akterjev.

2. faza (12, 15 mesecev do 3, 4, 5 let): otrok odkrije pretvarjanje, ki mu omogoča, da predmete uporablja, kot da bi bili nekaj drugega, kar vzbuja humor. Tudi napačna poimenovanja predmetov ali oseb in besedne igre so za otroka v tej fazi humorni.

3. faza (5, 6 let do 7 let): večina otrok razvije zanimanje za verbalni humor starejših otrok okoli njih in dvojne pomene.

Bennett in Lengacher (v Koller in Gryski 2007: 7) pravita, da humor deluje kot mehanizem soočanja za zmanjšanje stresa in psiholoških simptomov, ki so povezani z negativnimi položaji. Zato se delo klovnov zdravnikov lahko povezuje z zdravljenjem. McGhee (v Kustermann 2003: 34) pojasnjuje, da se telo »dobro odzove na pozitivna stanja, misli, razpoloženja in čustva (npr. ljubezen, upanje, optimizem, skrb, sreča, smeh in humor) in negativno na negativna (npr. sovraštvo, brezup, pesimizem, tesnoba, depresija, osamljenost)«.

Berger (1997: 57) poudarja, da se »humor lahko uporablja za **omehčanje hierarhičnih odnosov**«. Defenzivna funkcija humorja je, da pomaga upravljati s strahom, povezanim z grožnjo. Tako je humor povezan s fizičnim zdravjem, saj posamezniku pomaga, da si opomore po bolezni. Tako bolnišnični pacienti dokazano okrevajo hitreje, če na svoj položaj gledajo humorno, kar je povezano neposredno tudi z voljo do življenja in sposobnostjo za soočanje z boleznijo (ibidem).

Wootenova (v Kustermann 2003: 80-81) poudarja, da nam daje sposobnost smeha »trenutno sprostitev od intenzitete tistega, kar bi bilo sicer preobremenjujoče. ... Katastrofe, travme in bolezni ustvarjajo stres ne le za žrtve in paciente, temveč tudi za njihove družine in negovalce. Stres zmoti našo sposobnost učinkovitega delovanja. S soočanjem zmanjšamo to prekinitev. Pri bolezni se morajo pacienti soočiti s strahom pred bolečino in trpljenjem, pomanjkanjem zasebnost, izgubo izbire in nadzora nad preprostimi deli življenja. Družine se morajo soočiti z bremenom, najti dovolj časa in energije za nego. ... Sposobnost upanja človeku omogoča soočanje s težkimi dogodki, kot so katastrofe, porazi, osamljenost in trpljenje.«

Gelotologija (gr. *gelos*, *geloto* pomeni smeh) je raziskovanje humorja in smeha ter njunih učinkov na človeško telo (Internet 58). Gelotologija združuje znanja psihologije, medicine, sociologije, nevrologije in antropologije (Rusch 2005: 91).

Raziskave so pokazale, da ima minuta smeha enak učinek kot 30 do 40 minut mentalnega ali fizičnega sproščanja (Rubinstein v Rehar 1996: 31). Smeh spodbuja spontanost in ostaja »pomirjevalo za frustracije« (Rusch 2005: 103, 109). Psihoterapevtska pacientka navaja (v Neumann in Peters 1996: 32): »Ko sem vesela, je moj duh mirnejši.«

Smeh je **skupinska izkušnja** in lahko služi kot »sredstvo zблиževanja med ljudmi« (Provine 2000: 2). V skupnem smehu se posamezniki ne doživljajo več kot žrtve (Titze 2001: 288). Organizirani smejalni klubi izvajajo smejalno jogo, predvsem v Indiji, razširjeni pa so tudi na ostalih področjih. Med usposabljanjem pri projektu mobilnosti Leonardo da Vinci na Fachhochschule St. Pölten sem se udeležila smejalne joge v parku mesta Krems pod vodstvom socialne delavke in kreativne terapevtke Roswithe Cahak, ki se med drugim ukvarja tudi s socialnim delom na področju brezdomcev, z mediacijo, supervizijo in upravljanjem konfliktov. V nadaljevanju predstavljam svojo izkušnjo smejalne joge (iz študijskega dnevnika na dan 5. november 2005).

Roswitha je oseba z ogromno življenjske energije, ki jo izžareva že ob prvem srečanju, tako da se že ob prvem srečanju glasno smeje. Kljub oblačnemu vremenu, ki kaže na dež, Roswitha pokaže na streho paviljona in pripomni, da si je to prizorišče izbrala ne zgolj zaradi izjemno lepe lege, temveč predvsem iz praktičnega razloga, da so ob dežju in snegu lahko udeleženci terapije pod streho. Počasi začnejo prihajati prvi udeleženci terapije. Roswitha me vsakomur posebej predstavi in razloži, da sem iz Slovenije ter da morajo danes govoriti malo bolj počasi, saj mi preglavice povzroča avstrijski dialekt. Udeleženci (ženske in en moški) so vseh starosti, med njimi pa je tudi majhen kuža dveh udeleženk. Nihče izmed njih na srečanje ne pride brez nasmeha na obrazu.

Roswitha mi razloži, da pri terapiji s smehom ne gre samo za smeh, pač pa je enako pomembno tudi dihanje, kot pri običajni jogi. Za jogo je znano, da napolni človeka z veliko energije in nekaterim pomeni način življenja, stranski produkt pa je tudi razvijanje zdravega življenja. Jogijski mojstri ugotavljajo, da nekatere telesne in dihalne vaje dobrodejno vplivajo na telesno počutje in razpoloženje. Cilj joge kot starodavne indijske vede je združitev telesa, uma in duha.

Postavimo se v krog in terapija se začne s preteganjem udov. Roke zravnano stegujemo proti nebu, pri tem pa glasno vzdihujemo, podobno kot pri zehanju. Potem sledijo različne vaje, katerih enakovredna sestavina sta tako smeh kot tudi dihanje. Med vajami se udeleženci ves čas smejimo. Na začetku se mi zdi vse skupaj nesmiselno, vendar se odločim vztrajati. Mimoidoči nas gledajo in se tudi sami začnejo smejati, ne vem ali bolj zaradi posmeha ali spodbude. Skupina ljudi, ki se glasno smeji sama sebi ali svojim kolegom, lahko zunanjemu gledalcu izgleda precej zanimivo. Sčasoma pa se vživim v vaje in začnem čutiti rahle bolečine v trebuhu zaradi intenzivnega smeha, ki je sprva še bolj ali manj prisiljen, potem pa se zares začnem smejati vsaki pozi. Roswitha vodi vadbo in nas usmerja s svojo pomočnico Ute Hohlfeld. Med posameznimi vajami med ploskanjem, prepletajočo hojo v krogu in glasnim izgovarjanjem »hi ha ho ho ho« zamenjamo svoje mesto v krogu.

Med vajo Mobitel, roke držimo kot bi držali mobitel in si poskušamo predstavljati, da nam je nekdo preko mobitela povedal nekaj izjemno zanimivega in zabavnega, pri tem pa se smejimo na vse grlo. Z vajo Renčanje leva se urijo vratne mišice in odpirajo dihalne poti. Vaja izgleda tako, da poskušamo renčati kot lev in med glasnim renčanjem in oponašanjem prijema s krepplji glasno rjovimo. Rjovenje se prepleta s smehom, med katerim se smejemo sami sebi in ostalim soudeležencem. Med naslednjo vajo udeleženci rjovimo, kot da smo zadeli več milijonov evrov na loteriji, pri tem pa skačemo visoko v nebo in stegujemo roke proti nebo, pri čemer se pretegujemo.

Udeleženci si na koncu izberemo po želji še vaje, ki bi jih radi naredili, tokrat sta bili to vaja Spodbujanje rasti rožice in Blebetanje. Spodbujanje rasti rožice se začne v počepu. Predstavljati si moramo, kako raste roža od kalčka do razcveta. Začetni položaj je v počepu, medtem ko z rokami spodbujamo rast rožice in jo navidezno oblikovati: večja kot je roža, glasneje se moramo smejati, tako da začne rasti še hitreje. Vaja Hitro blebetanje sprošča negativno energijo, vsak hitro govori nerazumljive fraze v slogu blebetanja in hitrega govora, medtem pa kroži od enega do drugega udeleženca in mu blebete nerazumljive stavke, kar sproži obilo smeha. Žuganje in glasno opravljanje je vaja, ki jo lahko primerjamo z opravljanjem starejših sosed in njihovim žuganjem.

Druženje se po sami terapiji nadaljuje s skupnim kosilom in izmenjavo izkušenj. Vsi udeleženci me sprašujejo o mojem mnenju o sami terapiji, ali se mi je zdelo čudno, ali sploh še pridem. Čez 14 dni se ponovno srečamo.

Frankl (v Wallitzky 1998: 17) je kot prvi terapevt uporabil smeh v psihoterapiji: »Vsak strah ima svoje nasprotje, torej, humor.« Titze (v Wallitzky 1998: 61) vidi klovn kot »vodilno figuro terapevtskega humorja.« **Terapevtski humor** je skladno z opredelitvijo združenja za terapevtski humor *Association for Applied and Therapeutic Humor* (Internet 59) »katerakoli intervencija, ki promovira zdravje in dobrobit s promocijo odkrivanja igrivega izražanja ali absurdnega neznanega. Ta intervencija lahko izboljša delovno učinkovitost, podpira učenje ali se uporablja kot komplementarna metoda zdravljenja bolezni.«

Terapevtski humor ni zgolj uporaba humorja v določenem trenutku, ko ustvarimo psihološki, čustveni ali kognitivni učinek. Humor je postal **sestavni del holističnega pristopa k zdravju posameznika** (Šošić v Rehar 1996: 37), saj olajša težke položaje, vpliva na vedenje posameznikov in sproščeno informira o obstoju nevarnosti za zdravje. Sultanoff (Internet 60) poudarja »potencial humorja za izboljšanje zdravja in počutja preko njegove sposobnosti spreminjanja čustev in miselnih vzorcev«, vendar zdravstvene prednosti humorja prinese šele integracija humorja v življenjski slog posameznika.

Hagendoorn (v Rehar 2000: 3-5) med opredelitvami funkcij humorja izpostavi sproščujoč pozitivni učinek na telo in duha, socialno komponento humorja, ki olajšuje stik in izražanje mnenja. Na delovnem mestu preprečuje stres in povečuje kreativnost.

McGhee, Pert in Spitzer poudarjajo, da **humor izboljšuje fizično in duševno zdravje**, s tem da omogoča (Internet 61 in 62):

- **Sprostitev mišic** (sočasno delovanje do 300 različnih mišic).

- **Zmanjšanje stresnih hormonov.** Ko je posameznik pod stresom, njegovo telo preplavljajo hormonske in ostale telesne spremembe. Čeprav ni fizične ogroženosti življenja, telo reagira, kot da bi takšna grožnja bila.
- **Krepitev imunskega sistema.** Stres oslabi imunski sistem in nas naredi bolj ranljive za bolezni. Raziskave so pokazale, da imajo posamezniki z boljšim smislom za humor močnejši imunski sistem. Smeh prav tako sproža endorfine, naravne blažilce bolečine telesa in proizvede splošni občutek dobrega počutja.
- **Vadba za srce.** Po 15-20 sekundah smeha se pospeši srčni utrip in ostane povečan za od 3 do 5 minut, tako da nekateri smeh imenujejo »notranja vadba«.
- **Zmanjšanje bolečine.** Norman Cousins je v svoji knjigi *Anatomy of an Illness* namenil pozornost zdravstvenim prednostim humorja pri zmanjšanju bolečine, ki jo je doživljal ob svoji bolezni. Leta 1969 je v sodelovanju s svojim zdravnikom ugotovil, da mu 10-minutno gledanje komičnih filmov ali branje humornih knjig daje 2 uri spanja brez bolečin, s čimer je dokazal da je **distrakcija** ali **preusmeritev pozornosti** od vira neugodja pomembna prednost humorja (Internet 43).
- **Znižanje krvnega pritiska.** Raziskava na Univerzi v Grazu, pod vodstvom psihologinje Ilone Papousek, je pokazala učinek terapije s smehom na krvni pritisk (Internet 63): »Občutek sreče, ki ga povzroči smeh, distrakcija in izboljšanje posameznikovega razpoloženja lahko dolgoročno vpliva na kakovost življenja pacientov in zdravih ljudi.«
- **Lajšanje dihanja.** Smeh ima podoben učinek kot globoko gibanje in je posebno dobrodejen za bolnike z dihalnimi obolenji. Ko dihamo sproščeno, imamo ravnovesje med količino izdihanega in vdihanega zraka. Ko pa smo pod stresom, ne dihamo dovolj globoko, zato precejšnja količina zraka ostane v pljučih in ne vdihnemo dovolj kisika. Ko se smejimo, se znebimo dodatnega ogljikovega dioksida.

Znanstvene publikacije in kongresi na temo terapevtskega humorja raziskujejo psihološke učinke smeha, povečanje adrenalina in sproščanje endorfinov, krvni pritisk in srčni utrip, ki potrjujejo, da je smeh zdrav (Doering in Renz 2003). »Olajšanje, ki ga povzroči humor, je dokaz, da je humor povezan s fizičnim zdravjem in posameznikom pomaga, da si opomorejo od fizične bolezni. Pacienti v bolnišnici si hitreje opomorejo, če

na svoj položaj gledajo humorno. Komično je povezano tudi z voljo do življenja in s sposobnostjo soočanja z boleznijo. Humor omogoča interakcijo med pacienti in bolnišničnim osebjem.« (Berger 1997: 59)

V zdravstveni negi so izvedli raziskavo o učinkih humorja, vključno z razvijanjem različnih tehnik za spodbujanje njegove rutinske in konsistentne uporabe. **Humor v zdravstveni negi** potencialno izpolnjuje naslednje funkcije: manjša kulturne in socialnoekonomske vrzeli, manjša tesnoba, je komunikacijsko sredstvo, sprejemljiva sprostitelj jeze in frustracije, spodbuja zdravljenje in sporoča skrb. V nasprotnem primeru pa »neterapevtska uporaba humorja v prisotnosti pacienta, ki pa njega izključuje, lahko ima ravno obratne učinke: poveča medosebne vrzeli, tesnoba, preprečuje komunikacijo, ovira zdravljenje in izraža pomanjkanje skrbi. To preprečimo z osredotočenjem na pacienta; neterapevtski humor se zgodi prav v trenutku, ko nismo pozorni na potrebe pacienta.« (Šošić in Pavleković v Rehar 2000) Humor je ključnega pomena pri zdravljenju, vendar je najprej treba razviti »atmosfero zaupanja«, saj je spontani humor lahko žaljiv (Adams in Mylander 1998: 67).

Škofič Maurerjeva poudarja (interno gradivo): »Skozi humor so naše napake sprejemljive, zato je zelo pomemben za preživetje. Humor je naše orožje. ... Smeh je čustvo in dejanje, ki nas hkrati izčrpava in zadovoljuje. Lahko nas spravi v stanje čustvene vzhičenosti, ki nas vodi od smeha do solz in od solz spet do smeha.« Hkrati navaja tudi mnenja Frankla in Šterna. Frankl pravi, da v življenju ne moremo biti povsem srečni, dokler nimamo občutka, da je naše življenje smiselno. To se največkrat povezuje z ustvarjalnostjo, delom, zlasti pa z ljubeznijo in upanjem. Če tega nimamo, nastane bivanjska praznina, ko ima posameznik občutek nesmisla in ničvrednosti. Podobno meni Štern: »Kdor nima veselja do življenja, v njem ne vidi pravega smisla in tak človek bo z večjo verjetnostjo zapadel v položaje, ki mu bodo po neki posredni poti prinesle fizične nevspečnosti in morda celo prezgodnje slovo. ... Humor, katerega del je zdrava avtoironija, je znanilec sposobnosti preživetja posameznika.« (ibidem)

Misli, razpoloženja in čustva posameznika imajo pomemben učinek na telesno zdravje in mehanizme zdravljenja. Telo se dobro odziva na pozitivno razpoloženje (ljubezen, smeh, upanje, optimizem in humor) in negativno na negativna razpoloženja (sovrastvo, obup, osamljenost, depresija). Depresijo, jezo in tesnoba, ki imajo

negativni učinek na zdravje posameznika, lahko omilimo s pozitivnim humorjem: »Smeh je rezultat prijetnega psihološkega preobrata.« (Morreall v Matuella 2005: 53)

Čeprav je »smeh varno sredstvo za nudenje pomoči« (Titze 2001: 15), pa ugotovitve o terapevtskem humorju kažejo na **krožno povezanost dejavnikov** (McGhee v Solarovič 2005: 118): »Smisel za humor ni čudežno zdravilo, ki lahko pozdravi raka in druge bolezni, temveč ustvarja notranje pogoje, ki pripomorejo k telesnim mehanizmom, ki ustvarjajo in ohranjajo zdravje«.

5. 2. 2 Uporaba klovnovske maske v terapiji

*»Revolucija je lahko tradicionalni način za doseganje sprememb.«
(Paul Watzlawick)*

Uporabo klovnovske maske v terapiji predstavljam podrobneje, ker želim olajšati razumevanje, zakaj klovn zdravniki niso terapija oziroma njihovo delo ni klovnoterapija. Prav tako je za delo klovnov zdravnikov neustrezen izraz smehoterapija, saj je smeh le ena sestavina dela klovnov zdravnikov, ki pa ni nujno prisotna v vseh interakcijah s hospitaliziranimi pediatričnimi pacienti.

Uporaba klovnovske maske v terapiji (angl. *clown therapy*) vključuje improvizacijo, gibanje, dramo in karakterne tehnike, ki zbudijo klovnovski del osebnosti posameznika. Integracija tega unikatnega karakterja v zavest in vsakdanje življenje ima psihoterapevtski učinek, ki daje priložnost ogleda sebe in drugih iz položaja klovna.

Meincke pravi (2000: 75) »Ko si nadenemo masko, izgubimo masko, ki jo običajno nosimo.« Klovnovski nos je najmanjša maska, to je »maska, ki sname masko. Prek klovna lahko ponovno odkrijemo odprtost, spontanost in igro. Klovn daje naši domišljiji prosto pot, vendar naše noge drži trdno na tleh« (Internet 64).

Konceptualni okvir uporabe klovnovske maske v terapiji sestavljajo naslednja načela (Carp 1998):

- Vsak posameznik ima sposobnost, da notranje izkusi prednosti, ki jih uteleša klovn.
- Igra, spontanost, sproščenost, humor in kreativnost so glavne sestavine procesa zdravljenja, ki delujejo kot katalizatorji sprememb. Igra olajša vzpostavitev zaupanja med udeleženci, vzbuja humor, ohranja sproščeno atmosfero ter fizično in mentalno sprošča.

- Klovn je kreativni okvir za odkrivanje nezavednih vsebin, saj povezuje nezavedno z zavednim. Rdeči nos in maska sta hkrati zaščita in osvoboditev, ker omogočata osvoboditev iz vlog resničnega življenja (Emunah v Carp 1998): »Iluzija v gledališču ne vodi do izločitve resnice, ampak konfrontacije z njo.«
- Telo je medij, prek katerega se kreativno izraža klovnov karakter. Improvizacijske tehnike in spontana igra telo osvobodita fizičnih omejitev.
- Odnos med terapevtom in uporabnikom je bistvena komponenta, saj terapevt podpira posameznikovo doživljanje in ohranja povezavo z realnostjo.

Cilji uporabe klovnovske maske v terapiji so (Carp 1998):

- Več zaupanja vase in v ostale.
- Povečanje spontanosti in igrivosti, ki povzroči več interakcij z ostalimi posamezniki in smeh, ki pospešuje psihološko in fizično zdravje.
- Sposobnost uporabe telesa kot izraznega orodja.
- Razvoj večje sposobnosti za toleranco paradoksa in dvoumnosti, saj klovn kot paradoksalne figure pretiravajo.
- Dostop do nezavednega: Posameznikovo začetno srečanje s klovnovi običajno spremljajo presenečenje, zadrega, sram, povečana energija, odpor in/ali izguba nadzora. Reakcije so lahko izražene verbalno ali fizično (rdečica, dvig obrvi, odmik oči, manjša interakcija).

Klovn je skrivnostno **dvoumni karakter**, do katerega hkrati čutimo empatijo in posmeh (Willeford v Carp 1998). Kreativna igra preokviri naš občutek resničnosti in nas zdrami za nove perspektive, saj si dovolimo, da prevzamemo odprt in igriv odnos do življenja (Internet 48):

Ko si nadenemo masko, po možnosti takšno, v kateri nas ne more nihče prepoznati, je kot bi na novo zaživel, naenkrat smo 'nevidni' in zato lahko počnem norčije. ... Nismo več 'civilni' in vsakdanja pravila nas več ne oklepajo. In skozi to 'domišljijaskost' lahko postanemo resnični. S tem ko si masko nadenemo, maska odpade. Zdi se mi, da vsakdo išče masko za svojo dušo, za tisto neizpolnjeno in otroško sanjavo, kar se mora nekje izraziti. ... Jaz sem privilegirana, saj sme tisti navihani otrok, ki živi v meni, na vsakem mojem nastopu pokukati na plan. Kot klovnosa se lahko vsakemu vržem okoli vratu (kar zelo rada počnem) ali vsakega požgečkam. ... Škoda, da v šolah ne priverjamo dni rdečih noskov, ko bi vse postavili na glavo. Ko bi učitelji postali učenci in učenci učitelji, ko bi namesto na stolih sedeli na mizah, ko ..., ah, vprašajte otroke, kaj vse bi takrat lahko počeli. V glavnem norčije! Kot ognjemet bi eksplodirala skoznje vsa poredna energija, ki se zdaj kopiči in v šolskih odmorih čisto podivja. Ali veste, kako je v odmorih v osnovnih šolah?

Učitelji se blede tihotapijo ob stenah, najpogumnejši se derejo na učence, učenci pa tulijo kot jesiharji, si kradejo copate, vlačijo eden drugega po tleh, po zraku pa frfotajo zvezki ... Potem imam nastop. Moja predstava je grajena tako, da učitelji in učenci nastopajo z mano in ko te 'divje' učence povabim na oder, zmrznejo, momljajo nekaj predse, neumno bolščijo, se prestopajo ... Tudi učiteljem, ki jih povabim na oder, je pogosto nerodno, nekateri ne bi šli, drugi pa ... Z drugimi pa se zgodi neverjetna preobrazba, kot da bi s povabilom pritisnila na nek gumb in postanejo, kako naj tečem, 'neukrotljivi'; iz njih plane otrok s tako ihto, da lahko samo gledam in čakam, da odigrajo svojo predstavo.

Maska je **mediator**, ki omogoča posamezniku premagati človeške omejitve (Brook v Janzing 1998). Jacques Lecoq, ustanovitelj pariške *Ecole Internationale de Théâtre*, poudarja, da maska razširi igralčevo igranje, saj mu pokriti obraz daje svobodo, da »tvega in naredi nekaj, kar ni naredil še nikoli v življenju« (v Janzing 1998).

5. 3 Klovni zdravniki kot izvirni delovni projekt pomoči

»Vsaka stvar ima smešno plat. Potrebuješ le distanco, pogled od zgoraj in od strani. Klovni je nekdo, ki je sposoben videti življenje in svet po svoje, na svoj izvirni način. Kot da bi ostal otrok, ki ni dopustil, da bi se na njegov odnos do stvari nalepile ocene našega načina bivanja. O vsem se mora prepričati sam in oceniti po svoje.«
(Eva Škofič Maurer)

Koncept delovnega odnosa klovnov zdravnikov s hospitaliziranimi pediatričnimi pacienti, ki ga bom predstavila v nadaljevanju, je dopolnjen s konceptom izvirnega delovnega projekta pomoči (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 15-16).

Artistična intervencija klovnov zdravnikov je **izvirni delovni projekt pomoči**:

- Akcija je **izvirna**, ker se obisk klovnovskega para vsakokrat na novo in posebej oblikuje za vsakega posameznika, družino ali skupino udeleženi v situaciji in se soustvarja skupaj z njimi in zanje. Tako pri določenem pacientu in njegovem družbenem okolju pridejo v ospredje nekatere teme, ki se pri drugem sploh ne pojavijo. Kreativna improvizacija je najpomembnejši potencial klovnov zdravnikov. Klovni zdravniki se prilagajajo individualno vsakemu pacientu; svojo artistično intervencijo prilagajajo stopnji otrokovega razvoja in njegovemu individualnemu zdravstvenemu stanju. Vsak klovni razvije klovnovsko identiteto, ki je kot prava osebnost enaka pri vsakem pristopu. Hkrati pa vedno zaznava atmosfero, je odprt za dogajanje v prostoru, zato mora znati ves čas improvizirati. Prav improvizacija je glavno orodje klovnov zdravnikov, ki ga razvijajo tudi na rednih usposabljanjih na različnih improvizacijskih delavnicah.

- Akcija je **delovna**, ker v vsakdanjem življenju in delu posameznikov konkretizira dogovorjene spremembe in naloge skupaj z dogovorom za naslednje srečanje. Poudarek je na sodelovanju in dejavnostih, ki sledijo iz opravljenega dela v delovnem odnosu. Pediatrični pacienti lahko prejmejo vsak teden določeno zadolžitev, ki jo premlevajo v svojih mislih do naslednjega srečanja.
- Akcija je **projekt**, ker teče v času vedno isti dan v tednu skozi vse leto in je usmerjena k dobrim izidom ali zaželenim razpletom. Klovni zdravniki o svojem posredovanju pišejo dnevnik.

Delovni odnos med uporabniki in socialnimi delavci omogoči ustvarjanje rešitev za kompleksne probleme ljudi in je zastavljen vsakokrat znova kot **izvirni delovni projekt**. Elementi delovnega odnosa so: dogovor o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev, osebno vodenje, perspektiva moči, etika udeležnosti, znanje za ravnanje in ravnanje s sedanostjo ali koncept prisotnosti (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 9).

5. 3. 1 Dogovor o sodelovanju

*»Kdor hoče kaj doseči, vselej najde način. Kdor noče, vselej najde opravičilo.«
(Pablo Picasso)*

Prvi, nepogrešljivi korak je jasen in izrečen dogovor o sodelovanju, ki začne proces vzpostavljanja delovnega odnosa. Dogovor o sodelovanju omogoča vzpostavljanje delovnega odnosa, saj vsebuje pristanek na sodelovanje in »dogovor o tem, kako bomo delali« (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 9).

Bolne otroke v bolnišnici ne pesti zgolj akutna bolečina kronične bolezni, temveč pogosto tudi postoperativni šoki, občutki strahu in skrbi. V formalno bolnišnično okolje, ki je otrokom tuje, vstopa klovn kot poslanik smeha. Klovni zdravniki kot mojstri prefinjene parodije klovni zdravniki s pretiravanjem uporabljajo strah vzbujajoči medicinski žargon in postopke do humornih ekstremov, kar pomaga razbiti strah in tesnobo pacientov. Naloga klovna zdravnika je, da vzpostavi in varuje **varen prostor**.

Klovni zdravniki se najprej oblečejo v »delovno uniformo«, potem pa pri medicinskih sestrah, ki so izjemno koristen vir informacij, izvedo posebnosti o posameznih pacientih, kot so morebitne operacije. Ker gre za specifičen izvorni delovni projekt pomoči, ki se razlikuje od delovnih projektov pomoči v socialnem delu, je tudi dogovor o sodelovanju drugačen. Dogovor o sodelovanju se rodi v trenutku, ko otrok dovoli klovnu zdravniku vstop v svojo bolnišnično sobo. Preden klovni zdravnik vstopi v sobo malega pacienta, le-tega vedno prosi za **dovoljenje za vstop**. Dober klovni zdravnik vedno najde pot do bolnega otroka. V redkih primerih, ko jih otrok neprepričljivo zavrne, poskusijo vseeno najti možnost, da se mu približajo, tako da npr. vprašajo, če bi morda njegov medvedek sprejel klovnov obisk ali pa se v sobo prikradejo z izgovorom, če lahko uporabijo kopalnico.

Klovni zdravnik v svoj nastop lahko vključi tudi starše oziroma ostale obiskovalce bolnišnice, vendar mora biti dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru. Enako pravilo velja pri kontaktih z zdravniki in medicinskimi sestrami.

Pri artistični intervenciji klovnov zdravnikov ima poseben pomen neverbalna komunikacija. Pogosto so namreč pacienti tako bolni in utrujeni od medicinskih posegov, da je za klovna zdravnika uspeh že tako »majhna« sprememba kot je nasmešek na utrujenem obrazu, ki je znak, da je otrok sprejel dogovor in klovna zdravnika vključil v svoj svet.

5. 3. 2 Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev

*»Vid jemljejo mi stvari, ki bleščijo se.«
(Vlado Kreslin)*

Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev sta temelja delovnega odnosa (Lüssi v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 10). Osrednjo vlogo pri reševanju težav imata **dialog in sodelovanje**, kjer udeleženci v problemu sodelujejo pri ustvarjanju rešitve. Dobre pretekle izkušnje so možen vir odkrivanja moči.

Ker klovni zdravniki obiskujejo pediatrične paciente na štirih oddelkih Pediatrične klinike (nevrološkem, dializnem, nefrološkem in onkološkem), kjer

prevladujejo kronično bolni otroci, ki lahko tudi več let ostanejo v bolnišnici, je pomembno, da se jim na različne načine pomaga popestriti bolnišnični vsakdan. Klovni zdravniki ocenijo trenutni položaj in dajo bolnemu otroku, kar potrebuje; naj bo to hihitanje, nasmešek, smeh ali ples na hodnikih. Tako razvijejo pediatrični pacienti pogled tudi na drugo realnost, ki v bolnišnici redkeje pride do izraza, to je realnost domišljije, igre, kjer otrok lahko prevzame nadzor nad »neumnim« klovnom in ponovno pridobi samozaupanje. Tako npr. klovna zdravnika podučijo, da se transfuzije ne more narediti s čokoladnim mlekom ali novega srca kupiti na razprodaji v trgovini.

Klovn zdravnik mora biti pozoren na individualno zdravstveno stanje in razvoj posameznega otroka ter izbrati primerno dejavnost: v določenih primerih se osredotočijo na glasbo (petje in igranje inštrumentov), v drugih je pomembnejša improvizacija z ročno lutko, čarovniški triki, žongliranje. V sodelovanju z otroki si glede na situacijo prizadevajo rešiti težavo, ki največkrat pesti hospitalizirane otroke. Ko se vsi v sobi dodobra nasmejijo, je namen klovnov zdravnikov dosežen, tako vsi udeleženi v problemu postanejo tudi soudeleženi v rešitvah. Na eni izmed klovnovskih vizit, ki sem se jih udeležila tudi sama, so medicinske sestre skupaj z otroki in klovni zdravniki poskušale plesati tango. Ker so bili njihovi plesni koraki še precej okorni, so se odločili, da se bodo v naslednjih tednih naučili plesati tango, kar je bil dogodek za celoten bolnišnični oddelek.

Delo klovnov zdravnikov ima pozitiven učinek na kakovost bivanja pediatričnih pacientov v bolnišnici, saj poskrbijo za boljše splošno počutje pacientov, razvijanje socialnih mrež ter popestritev odnosov med otroki, medicinskim osebjem in starši.

5. 3. 3 Osebno vodenje

*»Klovn je kot aspirin, le da deluje dvakrat hitreje.«
(Groucho Marx)*

Koncept osebnega vodenja opredeli vlogo klovna zdravnika pri vodenju k dogovorjenim in uresničljivim rešitvam (Vries v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 10). V neposredni angažirani komunikaciji na nenavaden, humoren način raziskuje zgodbe pediatričnih pacientov skupaj z njimi, tako da v pogovoru vodi k **postopnemu**

oblikovanju zaželenih izidov. Zaželeni razplet je predvsem sprememba razpoloženja v bolnišnici in preokvirjanje doživljanja. Klovn zdravnik skozi zgodbo prikaže otroku drugačen pogled na bolnišnično situacijo: klovn kot »zdravnik« in hkrati klovn v pogovoru opolnomoči in opogumi otroka, s tem da se prikaže kot zmotljiv, hierarhično podrejen otroku. Hkrati se klovn zdravnik osebno odziva z delitvijo svojih izkušenj in skladno z načelom interpozicije (Lüssi v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 10-11) ravna empatično, saj se osebno odzove na dogajanja v odnosu. **Seveda ne morem trditi, da klovn zdravnik v kratkem času vizite vodi proces podpore in pomoči, ki bi bil primerljiv s svetovanjem socialnega dela.** Morda ga lahko primerjam z **idejo minimalnega zelenega razpleta**, ki ga opredeli klovn: doseči še tako minimalno spremembo v razpoloženju bolnega otroka v smeri boljšega razpoloženja. Če ima to tudi druge terapevtske učinke, toliko bolje. Klovn otrokove želje, povezane z njuno interakcijo, vključi v svoje delo humorno, z aktivnim poslušanjem in integracijo v svojo klovnovsko točko, kar je nujno za nevsiljivo interakcijo. V svoje delo klovn zdravnik vključi otroke pri izvedbi klovnovskih točk.

Koncept osebnega vodenja že vsebuje navodilo klovn zdravniku, da dela »osebno, konkretno, tukaj in zdaj« (Kempler in Vries v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 34). Klovn zdravnik je navzoč in se osebno odziva v odnosih, ki se vzpostavljajo, ter soustvarja pogoje za razvoj novih izkušenj, hkrati pa vzdržuje usmerjenost v zeleni razplet. Osebno lahko podelimo izkušnje, nejevoljo, veselje in prepoznamo vire moči. »S subtilnim in spretnim zrcaljenjem uporabnikove govorice telesa (značilnih vzorcev dihanja, obrazne mimike, kretenj in gibov, drže telesa, paralingvističnih znakov itn.) in povzemanjem njegovih lokalnih jezikovnih taktik in t. i. zaznavnih taktik socialna delavka spodbuja in razvija neposredni stik z uporabnikom in se uči razumevati njegov osebni zemljevid resničnosti, da bi lahko znotraj njega skupaj zarisala nove mogoče poti v smeri zelenih sprememb.« (Brooks v Šugman Bohinc et alii 2007: 53)

Ker je delo klovnov zdravnikov povezano s težkimi usodami kronično bolnih otrok in njihovih družin, se je pravzaprav klovn zdravniku težko izogniti osebemu pristopu. Zelo je namreč pomembno vključiti vse udeležene v iskanje rešitve težave. Pogosto so prav bolni otroci močnejši od svojih staršev, tako da morajo klovni zdravniki zamotiti tudi starše in jim vsaj za hip odgnati skrbi.

5. 3. 4 Perspektiva moči: opolnomočenje

*»Guliver ne more sam naprej.
Prav tako pa ni dobro, da imamo sami sebe za liliputance, ki si ne drznejo privzdigniti glasu.«
(Thierry Meyssan)*

Moč je evolucijski fenomen, ki je pri človeški vrsti dobil izrazito socialno konotacijo. Moč je zmožnost učinkovanja na okolje, ki se lahko pojavlja v formalnih in neformalnih interakcijah v fizični ali pogosteje v nefizični obliki (Dragoš et alii 2005: 11). Najbolj uporabljeno opredelitev moči, ki so jo njegovi nasledniki pogosto dopolnjevali, je opredelil sociolog Max Weber (v Dragoš et alii 2005: 11): »Moč označuje vsako stopnjo verjetnosti, da akter v družbenem odnosu vsili svojo voljo kljub odporu drugega in ne glede na osnovo, iz katere ta verjetnost izhaja.«

Pogoj za partnersko razmerje je **enaka porazdelitev moči** med akterji, tako da so drug z drugim v ravnotežju v diadnih interakcijah ali omrežnih interakcijah z več posamezniki ali skupinami. »Vse, kar uporabnik prinese v interakcijo socialnega dela, uporabimo v smislu krepitev njegove moči.« (Šugman Bohinc et alii 2007: 13) Artistična intervencija v bolnišnično okolje bi bila v tradicionalnem pojmovanju motnja bolnišnične rutine medicinskega osebja. Medicinske sestre in še posebej zdravniki so prejeli izobrazbo v okviru strogega medicinskega mišljenja. Za medicinsko osebje je včasih enostavneje, da se skrije za profesionalno masko, ki jih obvaruje pred preveliko vpletenostjo in obravnavanjem pacienta kot sebi enakovrednega posameznika.

V hierarhičnem medicinskem sistemu, kjer otrok nima besede pri odločanju o svojem življenju in zdravljenju, je klovn zdravnik zagovornik otrokovih pravic, interesov in želja. Otroke zamotijo med bolečimi medicinskimi postopki s parodijo in detabuizacijo bolnišnične rutine vsaj deloma pozabiti na bolezen. To je učinkovita strategija distrakcije, ki omili doživljanje zunanje grožnje, hkrati pa ustvari vez in medsebojno podporo med obema osebama v interakciji.

Paradigmatski premik v sodobnem socialnem delu predstavlja koncept perspektive moči kot ga predstavlja Saleebey (v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 12-14) v okviru leksikona moči (v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 13-14), kjer navaja osnovna načela, ki naj bi v okviru perspektive moči vodila strokovnega delavca: dodajanje moči, včlanjenost, moč okrevanja, zdravljenje in celostnost, dialog in sodelovanje ter odpoved

nejevernosti. V nadaljevanju bom naštetu poskusila razložiti v kontekstu artistske intervencije. Cilj reševanja kompleksnih socialnih problemov posameznikov v socialnem delu je jasno zastavljen: strokovna moč mora krepiti moč uporabnika. **Dodajanje moči** je podpiranje posameznikov, skupin ali družin, da odkrijejo in razširijo svoje vire in orodja v sebi in okoli sebe. Pred vstopom v bolniško sobo vsakega otroka klovni zdravniki prosijo za dovoljenje za vstop. Tako že na začetku podprejo in spodbudijo vire moči v otroku. Otrok v bolnišnici ne more odločati o ničemer, klovni zdravniki pa mu, še preden vstopijo v njegovo sobo, dajo možnost, da sam odloči, ali jih bo povabil naprej ali ne. Drugi vir moči je sama pojava klovna zdravnika, ki otroke iz bolnišničnega okolja popelje v domišljjsko deželo. Tako pediatrični pacient postane ponovno otrok.

Pomemben začetni korak vključuje **včlanjenost**, ki se nanaša na spoštovanje človekove potrebe, da je državljan, odgovoren in cenjen član skupnosti. Če posameznik ni ukoreninjen, če nima kje in komu pripadati, je naša strokovna naloga, da ga vključimo (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 13). Klovni zdravniki v okviru svoje intervencije poskušajo otroka vključiti v bolnišnično okolje na njemu razumljiv način.

Artistska intervencija klovnov zdravnikov sproža tudi **diskusijo** in **refleksijo** (Keller-Pracht, 2003). Ljudje smo socialna bitja, ki s soljudmi vstopamo v odnose. Socialna mreža je sistem socialnih vezi, ki vežejo tudi družino, sorodnike in prijatelje. Pomanjkanje socialnih omrežij in socialna izolacija ustvarjata psihosocialne probleme in izključenost. Učinek diagnoze kronične bolezni se širi od pacienta na družino. Življenje in vsakdanja rutina otroka sta bila nepreklicno spremenjena s trenutkom, ko je postavljena diagnoza. Starši morajo mobilizirati svoje dodatne vire, da lahko ohranijo svojo vlogo skrbnikov v družini. Vsi ti odnosi medsebojno učinkujejo eden na drugega v neprekinjenem krogu reakcij in prilagoditev (Waldo et alii v Turry, 1999: 17): »Posameznik s kronično boleznijo vpliva na veliko posameznikov v družini, reakcije družine pa imajo pomemben učinek na prilagoditev posameznika.« **Okrevanje** temelji na spoznanju, da posamezniki uspejo premagovati tudi težke življenjske udarce in da težave ne vodijo zgolj v patologijo in nemoč (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 13). Posameznik ima notranji sistem podpore, ki deluje neodvisno od zunanjih vplivov zdravljenja (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 13). **Dialog in sodelovanje** kot vira moči in okrevanja se povezujeta z etiko participacije v soustvarjanju nove življenjske zgodbe (Čačinovič

Vogrinčič et alii 2005: 13-14). Dialog odkriva uresničljive alternative, hkrati pa je za pediatrične paciente pomemben občutek, da so slišani, da ima.

5. 3. 5 Etika udeležnosti

*»Še vedno sem bolan. Kdaj ponovno pridete?«
(pediatrični pacient)*

Koncept etike udeležnosti namesto vzroka ali osrednje resnice postavlja v ospredje osrednjo vrednoto socialne misli in akcije (Hoffman v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 12). V okviru tega koncepta klovna zdravnika kot objektivnega opazovalca nadomesti sodelovanje v pogovoru, kjer nihče nima zadnje besede. Strokovnjaki odstopijo od svoje moči, da posedujejo resnice in rešitve ter se v svojem posredovanju osredotočijo na spoštovanje edinstvenosti človeka in interpretacije nove zgodbe in nastajanju. Soustvarjena nova zgodba je zgodba o odgovornosti vseh udeleženi v rešitvi in zgodba o zagotovilih, da lahko prevzamejo odgovornost za nove odločitve.

Klovni zdravniki z artistično intervencijo sprožijo diskusije na oddelku med pacienti, družino in medicinskim osebjem. Tako vodijo paciente, da sami iščejo odgovore na vprašanja, ki se jim porajajo, hkrati pa v bolnišnični skupnosti priskrbijo temo za pogovor, ki ni povezana z njihovim zdravstvenim stanjem ali medicinskimi postopki. Od svoje moči pa odstopijo tudi s svojim zunanjim videzom, klovnovsko preobleko in »neumnim« obnašanjem, ki je netipično za bolnišnično okolje in svet odraslih.

5. 3. 6 Znanje za ravnanje

*»Zakaj imamo metafore? Da se zavijemo vanje, ko nas zebe.«
(Tristan in Izolda)*

Znanje za ravnanje je za socialno delo ključni koncept, ki ga je razvil Rosenfeld. Gre za znanje, ki ga je mogoče v procesu socialnega dela pretvoriti v akcijo. Pomembno je, da zna klovna zdravnik vzpostaviti in vzdrževati delovni odnos in kontekst socialnodelovnega razgovora ter podeliti strokovno znanje z uporabniki v procesu soustvarjanja interpretacij v razgovoru in da omogoči prevajanje v osebni ali lokalni jezik

in nazaj v jezik stroke (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 14-15, 45). Ker artistična intervencija klovnov zdravnikov temelji na dopolnilnem pristopu kreativne terapije, na sofisticiran način pediatričnemu pacientu ponudi svojevrstno pot do duševnega zdravja, ki je pogosto ob kronični bolezni še bolj okrnjeno kot fizično zdravje.

Da bi strokovno znanje klovnov zdravnikov postalo znanje za ravnanje, se mora vsak posamezni klovn zdravnik potruditi, da lastno **strokovno znanje prevede v pediatričnim pacientom razumljivo znanje**. Tako klovn zdravnik uporablja metafore iz bolnišničnega sveta, jih poseblja, spreobrne njihov pomen in tako ustvari situacijsko komedijo, hkrati pa demistificira togi svet medicine. Svoje znanje mora vpeti v pogovor in smeh, ki se otrok dotakne, tako da ga o njem razmišljajo in ga podoživljajo do naslednjega srečanja. Klovni zdravniki vedno delujejo v klovnovskem paru, tako da se v svojem znanju dopolnjujejo med seboj v prizadevanju za idealno rešitev.

5. 3. 7 Ravnanje s sedanjostjo ali koncept soprisotnosti

»Vse je dobro ... Vse. Človek je nesrečen, ker ne ve, da je srečen. Samo zato. To je vse, vse! Kdor to spozna, ta bo srečen, takoj, v istem trenutku ...«
(Fjodor I. Dostojevski)

Delovni odnos je usmerjen v ravnanje s sedanjostjo, to je čas, ko smo v delovnem odnosu z otroki. Za izkušnjo sodelovanja in kompetentnosti si mora strokovni delavec zagotoviti čas, v katerem se razvije razumevanje in sporazumevanje ter steče proces soustvarjanja rešitev (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 14). Skladno z Andersenovim **konceptom soprisotnosti** mora biti strokovni delavec na voljo za sočutje in razgovor: »Poslušalec ni le sprejemnik zgodbe, temveč s svojo prisotnostjo tudi spodbuja dejanje ustvarjanja zgodbe. In to dejanje je dejanje konstituiranja sebe.« (Andersen v Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 14)

Delovni odnos, ki ga vzpostavljamo, usmeri klovn zdravnika v sedanjost, to je v čas, ko smo v delovnem odnosu z uporabniki, in čas, ki ga uporabljamo za sodelovanje. »Beg iz sedanjosti, včasih v preteklost, včasih v prihodnost, zavre proces soustvarjanja dobrih izidov.« (Čačinovič Vogrinčič et alii 2005: 42). Preteklost potrebujemo, da bi razumeli uporabnika in njegovo težavo, saj je možen vir dobrih izkušenj in moči. Vendar delamo v sedanjosti za prihodnost. Artistična intervencija klovnov zdravnikov ustvari

okolje, ki otrokom prinaša izziv, saj pomaga okrepiti voljo do življenja in spodbuditi. Obisk klovnov zdravnikov povečuje možnost, da bi se otroci prek pozitivnega razpoloženja lažje soočili z bolnišničnim položajem in bili bolj motivirani za okrevanje.

Z vstopom klovna zdravnika se spremeni **splošna atmosfera** v bolniški sobi. Klovni zdravniki prinesejo novo dimenzijo življenja v bolnišnico, ki pri pacientih sčasoma vpliva na njihovo doživljanje realnosti. S svojim delovanjem prek klovnovskih vizit omogočijo **preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja** togega, otrokom pogosto neprijaznega bolnišničnega okolja. Prav preokvirjanje s pomočjo klovnovskih vizit in sprememba perspektive življenja v bolnišnici otrokom pomaga, da se lažje soočijo s svojo boleznijo in bivanjem v bolnišnici, kar okrepi proces njihovega okrevanja. Preokvirjanje uporabnikovih neučinkovitih vzorcev reševanja problema se odvija »od virov nemoči k virom moči, od preteklosti v sedanost in prihodnost, od zakaj h kako, od problema k rešitvi, 'več o tem', 'bolj konkretno'«, med drugim tudi s pripovedovanjem zgodb, pravljic in šal (Šugman Bohinc, Internet 75).

Klovni zdravniki vzpostavijo distanco do strah vzbujajočih aspektov bolečine, kar pediatričnim pacientom pomaga prevzeti nadzor nad negativnimi čustvi. **Humor in smeh**, ki ju sprožijo klovni zdravniki, služita kot sredstvo za približevanje pacientom, hkrati pa pediatrične paciente zbližujeta z ostalimi pacienti, njihovimi družinami in medicinskim osebjem.

6 METODOLOGIJA

»Človek potrebuje nekaj norosti, drugače si nikoli ne drzne prerezati vrvi in biti svoboden.«
(Nikos Kazantzakis)

6. 1 Opredelitev problema in namen

V magistrskem delu me bo zanimalo, **ali predstavlja artistična intervencija klovnov zdravnikov v bolnišničnem okolju inovativno dopolnilo h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente**. Problem bom raziskovala na študiji primera slovenskih klovnov zdravnikov Rdečih noskov in jih dopolnila z izsledki opazovanj klovnov zdravnikov v Avstriji kot vodilni državi na področju delovanja klovnov zdravnikov.

Namen magistrskega dela je večstranski:

- prispevati k boljšemu poznavanju instituta klovnov zdravnikov in raziskovanju značilnosti njihovega sodelovanja s pediatričnimi pacienti ter vključitev v širši teoretski okvir s prepletanjem interdisciplinarnih znanj,
- preveriti pomen dela klovnov zdravnikov v bolnišnici za otroke, starše in medicinsko osebje,
- sistematično zbrati izkušnje nekaterih klovnov zdravnikov, tako pa prepoznati in izkoristiti znanja, ki na tem področju že obstajajo, vendar še niso zabeležena.

6. 2 Delovne hipoteze

H1: *Hospitalizacija in kronična bolezen tvorita kontekst, na katerega otrok odgovori s »kritičnim obdobjem«, saj težko razume telesne, psihološke in socialne spremembe, ki jih s seboj prinaša bolezen.* Kritično obdobje je prekinitev vsakdanje rutine v otrokovem življenju, ki mu pomeni varnost, poznanost, domačnost in konstantnost vsakdanjega življenja.

H2: Delo klovnov zdravnikov pozitivno vpliva na kakovost bivanja pediatričnih pacientov v bolnici. Postavke kakovosti bivanja v bolnišnici so: skrb za dobro splošno počutje pacientov, oblikovanje socialnih mrež, družinsko življenje, čustvene stiske ob bolezni, celovito življenjsko zadovoljstvo, odnos medicinska sestra-bolnik, odnos zdravnik-bolnik in dolžina hospitalizacije.

H3: Delo klovnov v bolnišnici se bistveno razlikuje od dela klovna na odru, saj klovni zdravnik za svoje delo potrebuje posebne sposobnosti. Klovni so bili skozi zgodovino predvsem družbeni kritiki, ki so skrbeli za družbeno higieno, tako so tudi klovni zdravniki latentno ohranili to funkcijo. Klovni zdravniki so profesionalni umetniki, ki imajo poleg izrazitega čuta za umetnost tudi naslednje sposobnosti: socialni čut, senzibilnost, improvizacija in močno osebnost.

H4: Klovni zdravniki medicinskemu bolnišničnemu osebju ne predstavljajo motnje, saj je njihova intervencija integrirana v bolnišnično okolje.

H5: Kreativna improvizacija je najpomembnejši potencial klovnov zdravnikov. Klovni zdravniki se prilagajajo individualno vsakemu pacientu; svojo artistično intervencijo prilagajajo stopnji otrokovega razvoja in njegovemu individualnemu zdravstvenemu stanju.

H6: Artistična intervencija klovnov zdravnikov ustvari okolje, ki pacientom prinaša izziv, saj pomaga okrepiti voljo do življenja in spodbuditi paciente. Obisk klovnov zdravnikov povečuje možnost, da bi se pacienti prek pozitivnega razpoloženja lažje soočili z bolnišničnim položajem in bili bolj motivirani za hitrejše okrevanje.

- Z vstopom klovna zdravnika se spremeni **splošna atmosfera** v bolniški sobi. Klovni zdravniki prinesejo novo dimenzijo življenja v bolnišnico, ki pri pacientih sčasoma vpliva na njihovo doživljanje realnosti.
- S svojim delovanjem prek klovnovskih vizit privedejo k **preokvirjanju pomena otrokovega doživljanja** togega, otrokom pogosto neprijaznega bolnišničnega okolja. Prav preokvirjanje s pomočjo klovnovskih vizit in zamenjava perspektive življenja v

bolnišnici otrokom pomaga, da se lažje soočijo s svojo boleznijo in bivanjem v bolnišnici, kar okrepi proces njihovega okrevanja.

- *Klovni zdravniki vzpostavijo distanco do strah vzbujajočih aspektov bolečine, kar pediatričnim pacientom pomaga prevzeti nadzor nad negativnimi čustvi. **Humor in smeh**, ki ju sprožijo klovni zdravniki, služita kot sredstvo za približevanje pacientom, hkrati pa pediatrične paciente zblížujeta z ostalimi pacienti, njihovimi družinami in medicinskim osebjem.*

Sintezna hipoteza (bo dokazana, če bodo dokazane tudi vse ostale delovne hipoteze): *Čeprav artistična intervencija klovnov zdravnikov primarno ni terapija, je njen učinek terapevtski, zato je sestavni del procesa rehabilitacije. Klovni zdravniki ne nadomeščajo medicinske nege in farmakološkega zdravljenja, pač pa izboljšujejo kakovost vsakdanjega bolnišničnega življenja, kar vodi v polnejše življenje kljub bolezni (krajša rehabilitacija in bolj znosno preživljanje časa v bolnišnici). Klovni zdravniki si prizadevajo s pomočjo svojega znanja, izobrazbe, izkušenj in klovnovske osebnosti skupaj s svojimi pacienti doseči predhodno jasno opredeljene cilje s pomočjo improviziranih klovnovskih vizit kot medija.*

6. 3 Populacija

Populacijo raziskave sestavljajo hospitalizirani pediatrični pacienti, ki jih obiskujejo klovni zdravniki na vseh štirih oddelkih Pediatrične klinike v Ljubljani (nevrološkem, hemato-onkološkem, nefrološkem in dializnem), kjer klovni zdravniki vsako sredo izvajajo redni program. V raziskavo bom vključila tudi **odzive otrok, medicinskega osebja, staršev in klovnov zdravnikov iz turneje Rdečih noskov**, v okviru katere so obiskali 324 otrok, odzive vseh udeleženih ob novinarski konferenci na Pediatrični kliniki Maribor, **mednarodno perspektivo** (intervjuje s klovni zdravniki, izjave relevantnih skupin in obiske klovnovskih vizit v Avstriji in Nemčiji) in opazovanja z delno udeležbo na klovnovskih vizitah. V raziskavo bom vključila tudi naslednje relevantne skupine, ki so povezane z delom klovnov zdravnikov v bolnišnicah:

- **družine** hospitaliziranih pediatričnih pacientov, ki jih obiskujejo klovni zdravniki,

- **medicinsko osebje**, ki se pri svojem delu sodeluje s klovni zdravniki,
- **vodje programov klovnov zdravnikov** in
- **klovne zdravnike**.

6. 4 Metode raziskovanja za preverjanje delovnih hipotez

V raziskavi sem uporabila kvalitativno (komparativno) analizo, ki je del kvalitativnega pristopa, pri katerem sestavljajo osnovno izkustveno gradivo besedni opisi, intervjuji in življenjepisi. Kvalitativna analiza prispeva pomemben vidik k celostnemu ovrednotenju programov klovnov zdravnikov, zato je primernejša za širše socialno in ožje terapevtsko področje. Odgovore na nekatere izmed hipotez sem dobila že med analizo literature. V magistrskem delu sem pri raziskovanju uporabljala naslednje raziskovalne metode:

- **Opazovanje z delno udeležbo:** Svinčnik-papir, avdio in video snemanje. Pri zbiranju podatkov na klovnovskih vizitah sem opazovala interakcije klovnov zdravnikov s pediatričnimi pacienti, njihovimi družinami in bolnišničnim osebjem. Vloga opazovalca je *vloga opazovalca z delno udeležbo*, saj sem se na pobudo klovnov zdravnikov udeleževala v njihovih interakcijah z otroki. Opisne podrobnosti interakcij sem sproti zabeležila pisno, določene izjave pa dobesedno navedla. Obiskala sem klovnovske vizite pri organizacijah Rdeči noski, Rote Nasen in CliniClowns. Med enim izmed obiskov klovnovske vizite je bila prisotna tudi zdravnica na sekundariatu, ki je podala svoj opis doživljanja klovnovske vizite.
- **Skupinski in individualni intervjuji:** Intervjuji lahko vključujejo enega ali več posameznikov, ki so odgovarjali na polstrukturirani intervju, nekateri intervjuji so bili posneti in transkribirani v analizi. Izvedla sem strokovne intervjuje **s klovni zdravniki** (mednarodna perspektiva: Rdeči noski, Rote Nasen, CliniClowns) in intervjuje **z voditelji programov klovnov zdravnikov** (mednarodna perspektiva: Rdeči noski, Rote Nasen, CliniClowns in Clown Care Unit nista sodelovali v intervjujih, sta pa posredovali predstavitveno gradivo).
- **Slovenska organizacija klovnov zdravnikov Rdeči noski:**

- dnevniški in blogovski zapisi klovnov zdravnikov,
 - turneja rdečih noskov po slovenskih bolnišnicah s pediatričnimi oddelki,
 - pregled arhiva in medijskega klipinga Rdečih noskov od 2005 do 2007,
 - risbe po obisku klovnov zdravnikov, ki so jih otroci poslali Rdečim noskom,
 - promocija klovnov zdravnikov (SMS donacije),
 - organizacija Valentinovega plesa rdečih noskov (ozaveščanje zdravih otrok o klovnih zdravnikih in bolnih otrocih v bolnišnici ter aktiviranje za zbiranje sredstev na dobrodelnem bazarju v sodelovanju z OŠ Vrhovci).
- **Izjave staršev.**
 - **Izjave bolnišničnega osebja (zdravniki, medicinske sestre, vzgojitelji).**
 - **Uporaba kreativnih medijev:** Fotografiranje in snemanje krajših filmov.
 - **Pregled literature, pregled izjav zdravnikov, medicinskih sester, staršev in klovnov zdravnikov ter risbe hospitaliziranih pediatričnih pacientov, nastale po obisku klovnov zdravnikov, iz arhiva Rdečih noskov in Rote Nasen International:** Pregledala sem širok spekter tuje literature od strokovne literature, znanstvenih člankov do poročil, intervjujev, izjav, spletnih stranih organizacij in posameznikov, povezanih z idejo klovnov zdravnikov.

Pri raziskovanju sem naletela na nekatere omejitve, ki jih s seboj prinaša bolnišnično okolje. Fotografiranje in snemanje med obiskom klovnov zdravnikov ni dovoljeno razen izjemoma v omejenem obsegu (npr. mediji ob posebnih dogodkih). To med drugim ponazarja skrb bolnišničnega osebja za čim bolj kakovostno hospitalizacijo s spoštovanjem zasebnosti otrok in njihovih družin, tako da sem končni film pripravila z montažo različnega gradiva iz sekundarnega vira (posnetka RTV Slovenija). Poleg tega so tudi omejeni obiski ob času viroznih obolenj. Pred raziskovanjem otrok v bolnišnici sem izvedla **pilotno raziskavo** na vzorcu štirih zdravih otrok v starosti od 8 do 10 let, s pomočjo katere sem ugotovila, da bi bili neposredni vprašalniki za kronično bolne otroke prevelika obremenitev.

Celotni zapisi gradiva so dodani v prilogi. Informacije, pridobljene na podlagi opazovanja, izjave in intervjuje bom kategorizirala (kodirala), povzetke pa predstavila v

razpravi kot poskusno teorijo o klovnih zdravnikih kot inovativnemu dopolnilu h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente.

6. 5 Slovenski klovni zdravniki Rdeči Noski

*»Rdeči noski smo privilegij bolnih otrok. Morda edini privilegij, ki ga imajo bolni otroci pred zdravimi.«
(Eva Škofič Maurer)*

Slovenski klovni zdravniki delujejo v okviru društva za pomoč bolnim in trpečim otrokom imenovanega **Rdeči noski**, pod strokovnim in umetniškim vodstvom edine slovenske diplomirane klovnese **Eve Škofič Maurer**. Trenutno v društvu Rdeči noski deluje 6 profesionalnih klovnov zdravnikov: **dr. Sfrčkljana, dr. E. K. (dr. Rigoletto), dr. Anastazija, dr. Rozeta, dr. Mally** in **sestra Marjetka**. Štiri klovne so izbrali na avdiciji leta 2003, dva nova pa na avdiciji leta 2005.

Rdeči noski delujejo kot nevladna in neprofitna organizacija. Po začetnem obdobju, ko so se razvijali pod okriljem mednarodne organizacije Rote Nasen International, jim zdaj finančno samostojnost zagotavljajo **partnerji in donatorji**. Mednarodni program *Recikliranje za nasmeh*, v katerega so vključeni tako Rdeči noski kot RNI, omogoča zbiranje sredstev preko recikliranja odpadnih kartuš, v okviru katerega sodeluje že več kot 100 slovenskih podjetij, organizacij in posameznikov. Raziskava o prepoznavnosti Rdečih noskov je pokazala, da se s 30-odstotno prepoznavnostjo uvrščajo med najbolj prepoznavne slovenske neprofitne organizacije (Internet 65).

Slika 6. 1: Slovenski klovni zdravniki Rdeči noski
(Vir: Vito Tofaj, Arhiv Rdečih noskov)

Članstvo v mednarodni organizaciji klovnov zdravnikov omogoča udeležbo na rednih delavnicah, kjer klovni pridobivajo nova strokovna znanja za bolj kakovostno delo v bolnišnici. Skrbna izbira klovnov, izmenjava izkušenj, kontinuirana dodatna usposabljanja in tesno sodelovanje z bolnišničnim osebjem zagotavljajo visoko kakovost delovanja klovnov zdravnikov.

Rdeči noski že od marca 2004 redno tedensko obiskujejo kronično bolne otroke na **Pediatrični kliniki v Ljubljani** na štirih oddelkih (nevrološkem, nefrološkem, hemato-onkološkem in dializnem), kjer se zdravijo hudo bolni otroci iz vse Slovenije. V letu 2005 so občasno obiskovali otroke v primorskih bolnišnicah Šempeter in Izola, z avgustom 2006 pa začeli redni program v drugi največji slovenski bolnišnici, **Splošni bolnišnici Maribor**, sprva kot dvotedenski, zdaj pa že tedenski program.

Umetniška vodja slovenskih klovnov zdravnikov Eva Škofič Maurer mi je posredovala podatke o obiskih klovnov zdravnikov v Mariboru in Ljubljani. Zdravnica Uršula Tišler je pripravila klasifikacijo bolezni in zdravljenj, ki jih pokrivajo posamezni oddelki Pediatrične klinike v Ljubljani, ki jih obiskujejo slovenski klovni zdravniki:

- **MARIBOR:** Skupaj cca. 80 postelj in če bi bile vse vsakokrat polne, bi teoretično vsako leto lahko obiskali okoli 2000 otrok:
 - **Oddelek za otroške bolezni** (60 postelj) na leto bolnišnično zdravi več kot 4500 otrok, postelje so zasedene 77%, povprečna ležalna doba je manj kot 5 dni.
 - **Oddelek za splošno pediatrijo** ima enoto za dojenčke, za nefrologijo, kardiologijo, hematologijo, endokrinologijo in radiologijo.
 - **Oddelek za otroško kirurgijo** (20 postelj) na leto bolnišnično zdravi več kot 1300 otrok, povprečna ležalna doba je 3 dni, kar kaže veliko intenzivnost dela.

- **LJUBLJANA:** 4 oddelki (nevrologija, hemato-onkologija, nefrologija in dializa), kar pomeni 29 sob, 78 postelj, 52 tednov in teoretično letno 4056 obiskanih otrok:
 - **Nevrolški oddelek:** bolezni osrednjega in perifernega živčevja (tumorji, epilepsije, cerebralna paraliza).

- **Hemato-onkološki oddelek:** zdravljenje in diagnostika predvsem krvnih rakov (levkemij) oziroma bolezni na ravni okvare matičnih celic, v kostnem mozgu, pa tudi druge vrste rakov, saj so levkemije vodilni vzrok rakavih obolenj pri otrocih.
- **Nefrološki oddelek:** ledvične bolezni in bolezni sečil (mehurja, sečevodov).
- **Dializni oddelek:** trikrat do štirikrat tedensko po 4 do 5 ur poteka dializa (čiščenje krvi) pri bolnikih s končno okvaro ledvic.

Slika 6. 2: Dr. E. K. med klovnovsko vizito
(Vir: Arhiv Rdečih noskov)

Vizija Rdečih noskov je obiskati vsakega hospitaliziranega otroka v Sloveniji v obliki dolgoročnega, vseslovenskega, rednega in profesionalnega programa v dvanajstih slovenskih bolnišnicah. Tako so obiskovali hospitalizirane pediatrične paciente od 4. do 26. septembra 2007 na prvi turneji klovnov zdravnikov po vseh 12-ih slovenskih bolnišnicah z otroškimi oddelki v Izoli, v Mariboru, Murski Soboti, Novi Gorici, Novem mestu, Slovenj Gradcu, Celju, Trbovljah, Brežicah, Ljubljani, na Ptuj in na Jesenicah. Program klovnov zdravnikov želijo postopoma uvesti v vse slovenske bolnišnice, kasneje pa obiske razširiti na zavode za prizadete otroke in domove starejših občanov.

Slika 6. 3: Oglasno sporočilo za SMS donacije
(Vir: osebni arhiv avtorice)

Mobilna operaterja Mobitel in Si.mobil sta Rdečim noskom omogočila zbiranje sredstev preko SMS donacij. V okviru magistrskega dela sem v sodelovanju z Rdečimi noski pripravila **akcijo promocije in zbiranja sredstev** za klovne zdravnike s pomočjo SMS donacij. Sodelovala sem pri kreativni zasnovi in medijskih distribuciji oglasa.

Ideja o organizaciji **Valentinovega plesa rdečih noskov** (na dan 12. februarja 2007 med 17h in 19h) se je rodila v sodelovanju s prostovoljko in učenko OŠ Vrhovci Gajo Najo Rojec. Glavni namen je bilo ozaveščanje zdravih osnovnošolcev o delu klovnov zdravnikov s hospitaliziranimi pediatričnimi pacienti, kar bi osnovnošolce aktiviralo za zbiranje sredstev. Organizacija je potekala s pomočjo novinarskega krožka OŠ Vrhovci. Zbiranje sredstev je potekalo na več nivojih: z vstopnino na ples (prejela sem donacijo 500 noskov, ki so jih udeleženci prejeli poleg vstopnine, ki je bila €1) in s prodajo srečk na vzporednem dobrodelnem bazarju (predvidena cena srečke €0.5 se je zaradi zelo dobrega odziva donatorjev povečala na €1). Ples so spremljali tudi mediji in 2 klovna zdravnika. Za učence razredne stopnje je bila junija 2007 v okviru dramskega krožka OŠ Vrhovci organizirana tudi dramska predstava. Prispevki, zbrani na tej prireditvi, so bili namenjeni prav tako namenjeni klovnom zdravnikom.

Slika 6. 4: Letak za Valentinov ples rdečih noskov
(Vir: osebni arhiv avtorice)

6. 6 Obdelava podatkov: kvalitativna analiza

Osnovno izkustveno gradivo bodo **besedni opisi**, kar predpostavlja kvalitativni raziskovalni pristop (Mesec 1998). Pristop k raziskovanju je *interpretativen* – vednost raziskovalca se skozi stalno interpretacijo gradiva postopoma širi in dviga. Osnovni postulati kvalitativne metodologije so naslednji (Mayring 1993):

- **Postulat odkrivanja subjektivnosti.** Kvalitativno raziskovanje se usmerja na raziskovanje vprašanj, ki so pomembna v življenju udeleženih, in skuša razkriti njihov poseben, subjektiven odnos do teh vprašanj.
- **Postulat o pomenu podrobnega opisa.** Izhodišče za analizo je podroben in vsestranski opis predmeta raziskovanja na osnovi različnih virov.
- **Postulat o neogibnosti interpretacije.** Predmet raziskovanja ni nikoli do konca očitien, ampak ga postopoma razkrivamo s širjenjem svoje interpretacije o njegovi naravi. Kvalitativno raziskovanje ne pozna ene same objektivne resnice, ampak množico možnih konstrukcij in interpretacij.
- **Postulat o raziskovanju v naravnih okoljih.** Pojave moramo raziskovati v njihovem naravnem vsakdanjem okolju in ne v laboratorijskih pogojih, saj takšno raziskovanje ohranja kompleksnost vsakdanjih situacij in daje tako stvarnejša, bolj koristna izhodišča za praktično delovanje.
- **Postulat o posploševanju.** Posploševanje raziskovalnih spoznanj moramo podrobno utemeljiti v vsakem posameznem primeru z navedbo pogojev, ki ga upravičujejo. Glavni namen kvalitativnega raziskovanja namreč ni posploševanje na celotno populacijo, temveč interpretacija novih vidikov opisanih pojavov.

Izjave intervjujev sem ustrezno kodirala in jim pripisala ustrezne pojme, na podlagi katerih sem preverjala hipoteze o klovnih zdravnikih kot inovativnemu dopolnilu h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente.

7 UGOTOVITVE IN RAZPRAVA

»Prihodnost pripada ljudem, ki vidijo možnosti preden postanejo vidne.«
(Thomas Lewit)

Namen magistrskega dela je raziskava klovnov zdravnikov kot inovativnega dopolnila h kreativni terapiji za pediatrične paciente. Pri tem sem izhajala iz vnaprej določenih šestih delovnih hipotez in sintezne hipoteze.

V nadaljevanju bom v okviru razprave predstavila ugotovitve pregleda dostopne literature o klovnih zdravnikih in kreativni terapiji kot tudi pridobljenega gradiva v okviru obiskovanja klovnovskih vizit v različnih organizacijah klovnov zdravnikov (Rdeči noski, Rote Nasen, Cliniclowns), pregleda arhiva in medijskega klipinga Rdečih noskov (izjave), dnevnikov klovnov zdravnikov in intervjujev. Poleg navedbe vsake hipoteze bom navedla, ali sem dano hipotezo potrdila ali zavrnila. Izjave sem pri posamezni hipotezi dodala v narekovajih in poševnem tisku pod relevanten vir: klovniki, bolnišnično osebje (zdravniki, medicinske sestre, vzgojitelji), starši ali otroci. Izjave so v celoti navedene v prilogi.

Hipoteza 1: Hipoteza je potrjena.

Hospitalizacija in kronična bolezen tvorita kontekst, na katerega otrok odgovori s »kritičnim obdobjem«, saj težko razume telesne, psihološke in socialne spremembe, ki jih s seboj prinaša bolezen. Kritično obdobje je prekinitev vsakdanje rutine v otrokovem življenju, ki mu pomeni varnost, poznanost, domačnost in konstantnost vsakdanjega življenja.

Preverjanje hipoteze z vidika bolnišničnega osebja

Manj prizadeti hospitalizirani pediatrični pacienti »potrebujejo bivanje na navadnih bolnišničnih oddelkih in običajno bolnišnično oskrbo; pri njih je trajanje hospitalizacije sorazmerno kratko; bolezen, ki jo zdravijo, je predvidljiva v svojem poteku, benigna, povsem ozdravljiva, prognostično ugodna (ima dobro napoved zdravljenja); otrok bolezen sprejema brez posebnih nevšečnosti in je vodljiv v

prizadevanju za ozdravitev«. **Huje prizadeti hospitalizirani pediatrični pacienti** pa »potrebujejo zdravljenje na intenzivnih enotah, kjer je potreben 24-urni nadzor življenjskih funkcij. Trajanje bolnišničnega zdravljenja je sorazmerno dolgo. Bolezen, ki jo zdravijo, je nepredvidljiva, za ozdravitev so potrebne radikalne rešitve (operacija, zdravljenje s kemoterapijo, zdravljenje z obsevanjem). Bolezen je prognostično neugodna, morda celo neozdravljiva. Otrok bolezen zelo težko sprejema, v zdravljenju je nevodljiv in uporen, nepripravljen na sodelovanje ter izrazito prizadet zaradi nastalega hendikepa«. **Posebnost** so »otroci in mladostniki, ki bi jih lahko uvrstila v kategorijo, ki je nekje vmes; po eni strani je bolezen, ki jo prebolevajo, na nek način benigna, ozdravljiva in ustreza opisu 'lažje bolezn', vendar pa je mlad bolnik zaradi nje izrazito prizadet, saj mu kvari samopodobo, ga omejuje pri dejavnostih, ki jih je bil vajen prej in ga ločuje od vrstnikov (tako krajevno, zaradi hospitalizacije kot tudi zaradi okrnjenih telesnih zmožnosti, ki jih prinaša bolezen). Take bolnike srečujemo predvsem med adolescenti, ki so že tako velikokrat na prepihu vseh sprememb, ki jih prinaša to obdobje, bolezen, naj bo ta blažja ali težja, pa lahko mladostnika še bolj ohromi v dojemaju sveta, sebe, nastajajočih telesnih in duševnih sprememb in nenazadnje tudi v pripravljenosti prispevati k ozdravitvi«.

Hospitalizirani pediatrični bolniki so torej:

- **Huje prizadeti pediatrični pacienti:** dolga hospitalizacija, intenzivno zdravljenje (stalni nadzor življenjskih funkcij), nepredvidljiva in prognostično neugodna bolezen (radikalne rešitve za ozdravitev), težko sprejemanje bolezn otroka.
- **Manj prizadeti pediatrični pacienti:** kratka hospitalizacija, benigna bolezen (kratka, ozdravljiva, prognostično ugodna), dobro sprejemanje bolezn otroka.
- **Posebnosti:** benigna, lažja bolezen, izrazito prizadet otrok zaradi učinkov hospitalizacije in bolezn.

Hospitalizacija je kritično obdobje, ki prinaša s seboj spremembe, ki so pediatričnemu pacientu tuje. »Če morajo otroci v bolnišnico je to zanje posebej hudo. K temu je dodan še strah pred tujim okoljem, domotožje, osamljenost in bolečine zaradi raznih terapij«.

Psihološke spremembe vključujejo strah, tesnobo, žalost, osamljenost, dolgčas in pasivnost. Kot sem opazila na klovnovskih vizitah je gledanje televizije najpogostejša oblika preživljanja prostega časa. Dolge čakalne dobe na medicinske postopke okrepijo psihološke spremembe. *»Ena izmed težav, s katerimi se soočamo, je seveda situacija obveznih čakalnih dob. Prav za otroke je to dodatni faktor stresa, saj se med čakanjem strahovi še okrepijo«.* Otroci želijo vedeti, kaj se z njimi dogaja, zato jim je treba razložiti na način, ki ga razumejo. Otroku je treba dati občutek kontrole, da lahko odloča v nekaterih aspektih svojega zdravljenja. *»Vse zdravniško osebje v naši bolnišnici se trudi, da se otroci bolnišnic ne bi več tako bali, kot so se jih včasih«.* *»Seveda so žalostni, to je jasno«.* *»Po mojih izkušnjah, kar nekaj let sem v pediatriji, ti otroci imajo manj strahu, kot pa je bilo to pred leti, pred desetimi leti ali pa če primerjam to mojo generacijo, kako smo se mi bali zdravnikov in sester«.* *»Tudi zaradi tega, ker se srečujejo s takimi skupinami, ki govorijo o zdravnikih, ki jih ne strašijo, ker so tudi v vrtcih seznanjeni z nekim milejšim pristopom in zaradi tega je ta akcija krasna in dobrodošla in upam, da ne bo samo enkratni obisk«.*

Socialne spremembe vključujejo ločitev otroka od njegovih pomembnih drugih (staršev, bratov in sester), prekinitve vsakdanje rutine, hierarhijo in bolnišnična pravila. *»Bolezen je vedno hud in pretresljiv dogodek, sploh če je za njeno zdravljenje potrebno bivanje v bolnišnici, stran od svojih najbližjih«.* *»Mlad človek, otrok, ki ni navajen biti ločen od staršev več kot nekaj ur, ki se znajde v tujem okolju bolnišnice, kjer se sreča s povsem novimi obrazi, lahko do njih kaže določeno stopnjo nezaupanja, predvsem če gre za sramežljivega, introvertiranega otroka«.* *»Če gre za otroka, ki se z boleznijo srečuje prvič ali če se srečuje z boleznijo, ki je kronična, nepredvidljiva v svojem poteku, tako da ruši ustaljen ritem razigranega otroškega življenja, če gre za bolezen, ki je neozdravljiva, je bolezen še toliko bolj neprijazna«.*

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Telesne spremembe ob kronični bolezni so najbolj opazne, predvsem sprememba zunanjšega videza. *»Pri onkologiji imajo terapije, kemoterapije, potem prav fizično vidiš, kako se otrok spreminja. Potem je eno obdobje, ko dobi zelo veliko glavo in gredo nekako obrvi skupaj. V glavnem so si v enem obdobju vsi zelo podobni med sabo«.*

Bolnišnično osebje hospitaliziranim pediatričnim pacientom postavi »veliko pravil« in tako vzpostavi hierarhijo. Strah je »najhujši občutek za otroka v bolnišnici, pa naj bo to strah pred operacijami, bolečinami ali samoto. Bolnišnično okolje namreč pomeni za otroka skrb, strah in stres, saj se mora odpovedati svojim vsakdanjim aktivnostim«. Dolgčas je »v bolnišnici pogosto hujši občutek kot sama bolečina, čeprav je tudi ta travmatična«. Otrok v bolnišnici ima **veliko časa za razmišljanje**. »Ko si tam, imaš čas, časa imaš mogoče še največ za razmišljanje, da se ti misli vrtijo, vrtijo v nekem krogu, je potem to tako nenavadna zadeva, da je prišel notri, da se ti misli morajo ustaviti in ti zmesti. Ker znajo biti misli skrbi. In s tem ko to narediš, kar nekako zbrišeš te misli, kot prejšnji dan zbrišeš z nočjo, s tem da greš spat«.

Hospitalizirani pediatrični pacienti le redko opozarjajo na svojo kronično bolezen in tudi tako poskušajo preseči omejitve lastne bolezni, kar opazajo tudi klovni zdravniki. »Težko je videti otroka, ki je ločen od staršev. Zelo spoštujem te otroke, ker nam redko pokažejo svoje težave«.

Hipoteza 2: Hipoteza je potrjena.

Delo klovnov zdravnikov pozitivno vpliva na kakovost bivanja pediatričnih pacientov v bolnici. Postavke kakovosti bivanja v bolnišnici so: skrb za dobro splošno počutje pacientov, oblikovanje socialnih mrež, družinsko življenje, čustvene stiske ob bolezni, celovito življenjsko zadovoljstvo, odnos medicinska sestra-bolnik, odnos zdravnik-bolnik in dolžina hospitalizacije.

Pediatrična klinika v Ljubljani je osrednja zdravstvena ustanova, ki »zdravi otroke ne le iz ljubljanske regije, temveč iz celotne Slovenije, kar je preko 10.000 otrok in mladostnikov na leto«. Skupaj z oddelki ostalih otroških bolnišnic je »v Sloveniji 725 otroških postelj. Rdeči noski jih obiščemo okoli 400 vsako leto«. Starostni razpon pediatričnih bolnikov je »od nekaj mesecev do najstnikov ali celo dvajsetletnikov«.

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Klovni zdravniki »v čustveno zelo občutljivem obdobju otrokom **oporo** in pomagamo **prebroditi strah**, da dajemo **življenjski pogum** in **krajšamo čas v bolnišnici**«.

Klovni zdravniki morajo biti »posebni klovni: senzibilne in hkrati močne osebnosti«. **Senzibilnost** je osrednjega pomena tudi pri integraciji staršev in družine hospitaliziranega pediatričnega pacienta v klovnovsko vizito. »Če so otroci zelo bolni, je treba tudi starše razvedriti«. »Klovn zdravnik v svoj nastop lahko vključi tudi starše oziroma ostale obiskovalce bolnišnice, vendar mora biti dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru. ... Enako pravilo velja pri kontaktih z zdravniki in medicinskimi sestrami«.

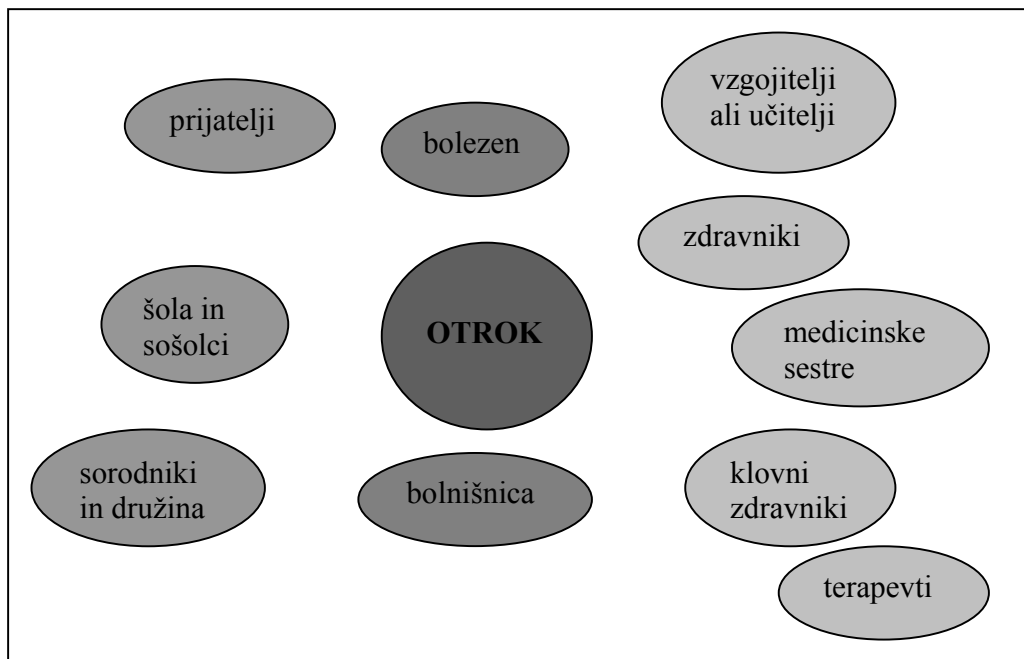
Sodelovanje otrok pri klovnovskih trikih ima poleg opolnomočenja, v okviru katerega »dobi otrok **občutek pomembnosti in nepogrešljivosti**«, tudi funkcijo posrednega oblikovanja socialnih mrež v bolnišničnem okolju, kot npr. »čaranje, pri katerem lahko klovn povabi otroka k skupnem sodelovanju in tako otrok dobi nalogo, da ostalim otrokom naprej pokaže trik«.

Kreativna distrakcija je **pomoč pri obvladovanju čustvenih stisk**. »Vsak teden srečaš istega otroka. In si res tako kot klovn že pravi prijatelj otroka in njegov zaupnik«. Klovni zdravniki »smo v oporo otrokom, ki imajo neka težka čustvena obdobja v bolnici, jim vlivamo življenjski pogum in prinašamo neko drugo atmosfero v bolnico«. Pozitivni odzivi kronično bolnih otrok, kjer je daljša ležalna doba, pričajo o smiselnosti obiskov. »Odzivi so zelo fini, še posebej to opazimo pri tistih, ki jih obiščemo večkrat, se pravi na oddelkih, kjer je daljša ležalna doba in je to za te otroke dokaj težko ... Zato se nam zdi najbolj smiselno tja hoditi«.

Klovni zdravniki vračajo **življenjsko zadovoljstvo**. »Klovn naj bi dejansko dajal voljo, samozavest, pogum, tudi s tem, ko si bolan, je kot da ti bolezen odvzame neko kontrolo nad sabo in tudi tvoje telo je podvrženo nekim proceduram, medicinske raziskave, čez katere moraš iti. Nekako nimaš več kontrole nad ničemer v svojem življenju«. Klovni zdravniki skrbijo za **dobro počutje** otrok, da »otroci pozabijo, kje se nahajajo, ker bolnica res ni kraj za njih. Da to bolnišnično atmosfero zlomimo in jo naredimo bolj sproščeno«. »Mi smo tam, da jim krajšamo bolnišnične dneve, da jim pomagamo obujati življenjski pogum, da jih spravimo v dobro voljo«. Pričakovanje klovnov zdravnikov vzbuja **zadovoljstvo**, hkrati otroci »pravijo, da pogosto smo mi tisti, ki znamo pričarati nasmeh na obraz«. »Otroci nas pričakujejo, vedo, da je sreda dan za rdeče noske, da čakajo na nas«.

Vključitev pacientov v klovnovsko vizito pomeni **spodbujanje socialnih stikov**. »Sestra Marjetka se je tokrat odpravila v Maribor na redno vizito kar sama. Kmalu je ugotovila, da je lepše, če ji kdo pri delu pomaga, zato je mrzlično začela iskati asistente. Na njeno presenečenje so se ji otroci prav radi pridružili in tako so skupaj zabavali ostale sovrstnike«. ... »Klovna dr. Rozeta in dr. E. K. v sobi št. 8 s pomočjo otrok uprizorila pravo baletno predstavo«. Obiski klovnov zdravnikov pomagajo graditi socialne mreže med otroci, ki jih poveže **skupni dogodek**. »Pravijo klovni, da gredo otroci kar za njimi dostikrat. In v zadnji sobi jih je že 30 notri s starši«.

V spodnjem eko-zemljevidu sem hospitaliziranega pediatričnega pacienta umestila v njegov socialni kontekst po prihodu v bolnišnico. Eko-zemljevid je »hitra vizualna ocena stanja in potreb v življenjskem svetu uporabnika« (Šugman Bohinc et alii 2007: 103).

Slika 7. 1: Eko-zemljevid socialnega okolja hospitaliziranega pediatričnega pacienta

Tudi bolnišnično osebje ima »čisto drug ritem po tistem, ko mi pridemo v bolnišnico«. Integracija klovnov zdravnikov v bolnišnično okolje **izboljša tudi odnos med medicinskimi sestrami in bolniki**. »Mi vedno rečemo, da nismo tam samo zaradi otrok, ampak tudi zaradi staršev in osebja. Sploh na dializi so sestre vedno blazno

srečne, ko pridemo in tudi mi smo zelo veseli njih. Ampak je res vse zelo odvisno od dneva«. »Potem so dosti utrgane zgodbe na dializi, kjer so vedno isti. Tiste sestre so najbolj odštekane. Enkrat smo prišli z vodnimi baloni. Smeh. Mi jih nismo metali, one so jih pa. In smo rekli, ok, če one kaj razbijejo ... Smeh. Pa manekenske revije smo imeli tam. Pa s tistimi stoli smo se podili okoli«.

Kakovostno bivanje v bolnišnici lahko blagodejno vpliva tudi na **hitrejšo rehabilitacijo**. »Naš cilj še zdaleč ni samo razveseliti in nasmejati. Prizadevamo si pustiti čustveni vtis in prijeten spomin«. »Klovn ponuja otroku drugačno percepcijo, ki lahko vpliva na njegovo gledanje na svet«. »Smehoterapija ugodno vpliva na počutje bolnikov in pripomore k hitrejši ozdravitvi«. Potencial klovnov zdravnikov je pomemben tudi »pri psihosomatskih boleznih (npr. anoreksiji), kjer pomagajo prebijati škodljive vedenjske vzorce«.

Preverjanje hipoteze z vidika bolnišničnega osebja

Bolnišnično osebje skrbi za **kakovostno hospitalizacijo** tudi z integracijo kreativnih dejavnosti, humanizacijo hospitalizacije, kombinacijo modernih, prilagodljivih struktur hospitalizacije in spodbujanjem komplementarnega zdravljenja s sodelovanjem pacientov. Za kakovostno hospitalizacijo je ključnega pomena »**skupno sodelovanje**«. »Vse osebje bolnišnice se trudi, da bi se otroci dobro počutili pri nas«. »Vse zdravniško osebje v naši bolnišnici se trudi, da se otroci bolnišnic ne bi več tako bali, kot so se jih včasih«. »Sami zelo razveseljujemo otroke, predvsem pa naše medicinske sestre«. »Se trudimo biti čimbolj prijazni«. »Skupaj z našimi sestrami, starši in našo upravo, vrtcem in vsemi, ki želijo pomagati otrokom na isti poti, da bi otroci živeli v dobrem vzdušju sproščeno in da bi imeli kot vsi mi nepozabna otroštva brez veliko težav«.

»Uspeh zdravljenja ni odvisen samo od znanja, od modernih zdravil, tudi sodelovanje pacienta je zelo pomembno, odnos zdravnika in pacienta, odnos staršev, in to rečemo strokovno compliance. Sodelovanje nam zelo pomaga pri zdravljenju«. »Na splošno naš oddelek se trudimo, tako imenovana **humanizacija hospitalizacije**, da na vsak način otroku tisti čas, ki pač nujno mora biti v bolnišnici, nekako naredimo lepši, naredimo lažji, da se ne čuti sterilno«.

Bolnišnično osebje se prilagaja posameznemu pacientu. »Smo odprti tudi za vse te individualne potrebe otroka, če je le mogoče«. Pri blažjih boleznih, kjer je hospitalizacija kratkotrajna, se trudijo, da otroci »gredo čimprej domov, imamo zelo kratko ležalno dobo, v povprečju dobre 3 dni, tako da upam, da nihče ni pretirano žalosten«. Prilagajanje poteka tudi v smeri **kombinacije modernih, prilagodljivih struktur hospitalizacije**, v okviru katerih otroci pridejo samo na terapijo. »Nekateri otroci prihajajo tudi samo na injekcije, terapijo, prespijo pa doma, tako da poskušamo čim bolj kombinirati te moderne in prilagodljive strukture hospitalizacije in skrajšati to, kar je za vse neprijazno«.

Prijetno počutje ob hospitalizaciji omogoča tudi **integracija različnih kreativnih dejavnosti**. »Pogosto imamo obiske, prihajajo umetniške, šolske in tudi vrtčevske skupine«. »Tudi sami se trudimo, da se otroci, kljub temu da so v bolnišnici, počutijo kot doma. Imamo vrtec, šolo, 24 ur odprto bolnišnico. Obiskujejo nas tudi drugi mladi umetniki«. »Trudimo se po svojih najboljših močeh, da bi se otroci tukaj dobro počutili. V ta namen imamo vrtec in šolo«.

Tudi uspešnost rehabilitacije je deloma odvisna od socialnega okolja. »Brez dobrega socialnega okolja in brez nenehne skrbi za dobro in primerno vzdušje otrok na oddelku oz. v vseh ustanovah, kjer so bolni in trpeči otroci, ni uspeha v zdravljenju«. »Nemalokrat na zdravje pozitivno deluje tudi prijetno, prijazno in veselo okolje, ki se ga trudimo ustvarjati po svojih najboljših močeh«. Otrokova sprostitev »deluje na njegovo **duševno zdravje in telesno boljše okrevanje**«. Bolnišnično osebje se trudi za čim krajše hospitalizacije, s kratko ležalno dobo, tako da »nihče ni pretirano žalosten«. Pri premostitvi hospitalizacije pa pomagajo tudi klovni zdravniki. »Noski potem pomagajo blažiti tisto preostalo žalosti, kar ostane ob tem, da so tudi oni v bolnišnici«. »Verjamemo, da tovrstne dejavnosti samo pripomorejo k **hitrejši ozdravitvi pacientov**, pa četudi so že tako precej kratke ležalne dobe«. Klovni zdravniki lahko poskrbijo, da je **izkušnja hospitalizacije** za otroka **manj travmatična**. »Nemalokrat se je že zgodilo, da so malega pacienta dopoldan odpustili iz bolnišnice, vendar je bil pričakovani obisk Rdečih noskov tako obetajoč, da so se skupaj s starši odločili, da ne gredo domov, dokler se ne bodo na lastne oči prepričali, kaj jim klovni zdravniki lahko ponudijo. In še

nikomur ni bilo žal. Domov so odhajali nasmejani, s klovnovskimi noski na obrazu in s prijetno izkušnjo iz bolnišnice v srcu«.

Po odhodu klovnov zdravnikov na oddelku nastane **»drugačno, bolj pozitivno vzdušje«**, ki priča, da so klovni zdravniki *»s svojo prisotnostjo polepšali dan ne samo tistim, zaradi katerih so prišli, temveč tudi vsem nam, ki smo imeli to možnost, da smo se z njimi srečali«*. Pričakovanje klovna zdravnika prinaša otrokom pozitivne trenutke v bolnišnici. *»Otroka napovedan prihod klovna zdravnika motivira pri običajnem zdravljenju, nestrpno čaka na prav tisti trenutek, ko bo v njegovo sobo vstopil klovn, kar mu pomaga, da pozabi na tisti manj prijazen čas, ki ga mora preživeti v bolnišnici, do tistega trenutka«*.

Klovni zdravniki pozitivno vplivajo na kakovost bivanja pediatričnih pacientov. *»Vse osebje bolnišnice se trudi, da bi se otroci dobro počutili pri nas. So pa Rdeči noski poskrbeli za pravo **popestritev**«*. *»Ob obisku klovnov zdravnikov pa smo bili priča enkratnemu doživetju za naše paciente. Rdeči noski resnično **pripomorejo k boljši podobi bolnišnice in splošni klimi na oddelku**. Prav zato si želimo, da bi nas obiskali pogosteje«*. *»Pričakovanja so se izpolnila, saj so ti ljudje s svojo prisotnostjo polepšali dan ne samo tistim, zaradi katerih so prišli, temveč tudi vsem nam, ki smo imeli to možnost, da smo se z njimi srečali«*. Zdravstveni delavci, ki se *»vsakodnevno srečujemo z bolnimi otroki, smo prepričani, da je projekt dober in koristen, saj otrokom olajša bivanje v bolnišnici, pomaga premagati strah in popestri enolične dneve. Še posebej je to pomembno pri tistih otrocih, ki morajo zaradi bolezni v bolnišnici prebiti veliko časa, ali pa prihajati pogosto«*. Vsaka *»dejavnost, ki otroku popestri in razveseli bivanje je v bolnišnici dobrodošla«*. *»Vse te **dejavnosti** so zelo **dobrodošle**«*. *»Veseli smo, da smo vključeni v skupino bolnišnic, ki jih obiskujejo Rdeči noski, že od odprtja oddelka se trudimo, da bi se otroci tukaj počutili kot doma«*. **Želja po nadaljnem sodelovanju klovnov zdravnikov v bolnišnicah** je pomemben kazalnik pozitivnega učinka na kakovost bivanja. *»Rdečim noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali«*. Programi klovnov zdravnikov v bolnišnicah so pomembni, saj predstavljajo **»popestritev v procesu zdravljenja, pot k hitrejšemu zdravju, tako da jo odobravamo in pričakujemo ponovitve«**.

Preverjanje hipoteze z vidika otrok in staršev

Klovni zdravniki omogočajo lažjo premostitev hospitalizacije. »Midva sva včeraj mislila domov. Pa so rekli, da moramo ostati. Ko so rekli, da pridejo Rdeči noski, je bilo lažje ostati«. Klovni zdravniki gradijo socialne mreže med samimi pacienti, spodbujajo druženje in medsebojno podporo. »Pozdravljen, klovn, piše ti stanovalec sobe 61a v imenu Lea. Leo bo danes operiran. Ker njegova mama ne more biti vedno pri njem, bo vesel, če prideš ti«.

Hipoteza 3: Hipoteza je potrjena.

Delo klovnov v bolnišnici se bistveno razlikuje od dela klovna na odru, saj klovn zdravnik za svoje delo potrebuje posebne sposobnosti. Klovni so bili skozi zgodovino predvsem družbeni kritiki, ki so skrbeli za družbeno higieno, tako so tudi klovni zdravniki latentno ohranili to funkcijo. Klovni zdravniki so profesionalni umetniki, ki imajo poleg izrazitega čuta za umetnost tudi naslednje sposobnosti: socialni čut, senzibilnost, improvizacija in močno osebnost.

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Klovni zdravniki so ohranili latentno funkcijo družbenih kritikov s tem, da so **vstopili v tradicionalno nedostopno bolnišnično okolje** in se s parodijo zdravniških karakterjev kot prefinjeni kritiki zdravstvenega sistema vključili v zdravstveni sistem.

Klovne zdravnike lahko opredelimo primarno s profesionalizmom. Klovni zdravniki so »*profesionalci, ki se izobražujejo, so odrasle osebe, ki so sposobne prenesti bolečino, imajo čut za partnerja in veščine*«. Klovni zdravniki so »*posebej izurjeni umetniki*«, različnih področij (igralci, lutkarji, kabaretisti, čarodeji, pantomimiki, akrobati, žonglerji, itd.), ki morajo poleg talenta imeti tudi »*socialni čut in močno osebnost*«. Pogosta **ljudska zmota** je, da so klovni zdravniki pravi zdravniki, ki, preoblečeni v klovne, zabavajo otroke. Vendar to »*niso zdravniki, temveč profesionalni umetniki, izbrani na avdicijah, z visoko motivacijo za delo v bolnišničnem okolju*«. Najpomembnejša veščina, ki jo iščejo pri potencialnih klovnih zdravnikih je prav

»*spodobnost improvizacije, talenta za spravljanje ljudi v smeh*«. Poklicni razvoj klovnov zdravnikov poteka v fazah:

1. **Avdicija** (veščine in talenti): čaranje, glasba (petje, glasbila), žongliranje, oblikovanje balonov, pripomočki: konvencionalni (lutke) in nekonvencionalni (čevlji, vezalke, gimnastični trak).
2. **Dodatno usposabljanje**: klovnovske veščine, medicina, psihologija, trening senzibilnosti.
3. **Razvoj klovnovske identitete**: izbira imena, zmerna maska, razvoj karakterja, usklajenost skupine klovnov.
4. **Uvajanje in hierarhija**: delo v klovnovskem paru.

Odrski klovn in klovn zdravnik se **razlikujeta glede na ciljno skupino**, saj klovn zdravniki »obiskujejo kronično bolne otroke«. »*To niso nastopi pred številnim občinstvom, temveč izključno za bolnike v njihovih sobah. Tam si vzamemo čas za vsakogar izmed njih*«. V nekaterih programih v tujini, kot sta Rote Nasen in Cliniclowns, klovn zdravniki »poleg kronično bolnih otrok obiskujejo tudi starejše bolnike v bolnišnicah ali rehabilitacijskih centrih«.

Odrski klovn nastopajo v svojih predstavah ali izvajajo prehodne točke med ostalimi predstavami. Tako tudi za klovn zdravnike lahko rečem, da delujejo med zdravniškimi vizitami. »*Če imajo zdravniki vizito, jih počakamo ali pa včasih oni rečejo: 'No, no, kolegi, naredite do konca.' Se čisto lepo ujemamo*«. Pristop klovnov zdravnikov temelji na **pridobivanju osnovnih informacij o svoji ciljni skupini**, saj »*gredo do sobe s sestrami, kjer izvejo posebnosti posameznih pacientov, kot so morebitne operacije. Včasih imajo klovn zdravniki priložnost, da pomagajo otrokom takoj po zanje stresni situaciji, npr. ko dobijo injekcijo*«. Odrski klovn dela predvsem glede na svojo igro. Razlika je tudi **trajanje »predstave**«. »*Klovnovske vizite trajajo nekje 3 ure, v manjših bolnišnicah pa tudi samo 1,5h*«.

Tako kot odrski klovn so tudi klovn zdravniki, da lahko delujejo na **visokem profesionalnem nivoju**, za svoje delo plačani, torej **niso prostovoljci**. »*Naši klovn zdravniki so vsi profesionalni umetniki, igralci, ali imajo kakorkoli prakso, se že ukvarjajo z nastopi za otroke*«. Po avdiciji se izbrani klovn zdravniki dodatno

usposabljuje (klovnovske veščine, medicina, psihologija, trening senzibilnosti). Med drugim morajo opraviti **»tečaj o higieni v bolnišnici in bolnišničnih postopkih«**.

Med klovni zdravniki vlada posebna **hierarhija**, saj *»začetnik med uvajanjem obiskuje vizite s svojim mentorjem, ki že dlje časa obiskuje otroke na klovnovskih vizitah«*. Uvajanje klovnov zdravnikov v bolnišnico poteka postopoma. *»Novi (klovni) gredo s starimi. Tako da se uvajajo, učijo se sprti preko prakse in ne morejo narediti hujše napake, ker so zraven stari klovni in jo zgladijo«*.

Vsak kandidat *»razvije svojo klovnovsko identiteto«*. **Klovnovska identiteta** je osnovana na **preprostih karakterjih**, ki imajo domišljajska imena, ki naj bi zvenela smešno. *»Biti klovni pomeni mnogo več kot to, da si nadeneš smešna oblačila in se skriješ pod masko. Klovni mora najti svoj lik in ga razviti, za to pa je treba obvladati veliko področij«*. Klovnovski karakter nastaja različno. Dr. Ifigenija Sfrčkljana, *»ena smešna dohtarca, pač sfrčkljana«*, je svoj karakter razvijala *»od zunanjega k notranjemu. Našla sem kostum, potem videla, kakšen karakter imam, ampak to je tak kavbojski lik«*.

Klovnovski karakter je stalen, saj *»imaš nek določen karakter, nek lik, ki ga potem furaš skozi bolnišnico«*. **Stalnost karakterja** pomeni, da *»ko imaš glavno misel lika, lahko potem cel svoj klovnovski svet oblikuješ okoli tega. In to je tisto smešno, ker bazira na eni stvari. To je zelo človeško, še bolj pa klovnovsko, ker klovna to zelo izpostavi«*. **Komična poenostavitev** je skupna tako odrskemu klovnu kot klovnu zdravniku. *»Ko smo delali skupaj, je bila glavna misel: 'A imaš konja?' 'Ali imaš škornje? Nimaš? Napaka! Zakaj? Ker ne moreš na konja.' ... Moj cel svet kot Ifigenija Sfrčkljana je 'Ali imaš konja?' Če ga nimaš, nisi nič vreden, če ga pa imaš, se pa s tabo že da pogovarjati. Vse potem sodi sem. Na koncu mene vprašajo 'A ti ga imaš?' 'Ne, nimam. Ampak jaz sem pripravljena nanj, ker jaz imam škornje.«*. **Smešnost karakterja je v njegovem pretiravanju**. *»Ponavadi pomaga, če jih pretiravaš in dobiš ven hecen karakter«*, vendar je *»za bolnišnico dobro, da ne pretiravaš s tem«*. Karakter klovna je pomembnejši *»pri večjih otrocih, ker ga razumejo. Pri mlajših moraš biti nežen in ves tvoj karakter skorajda odpade«*. Uporaba lika je stvar trenutne situacije. *»Včasih moraš zelo spustiti svoj lik, da te lažje sprejmejo, včasih ga moraš zelo močno narediti. Odvisno pač«*. Karakter se spreminja z **dodatki**. *»Tako da enkrat sem cel dan igrala divo. Ne vem,*

kaj sem si dodala, mislim, da sončna očala, in sem cel dan francosko govorila. To je bilo idealno za starejše, za najstnike. Pa sem bila to še vedno jaz».

Klovn zdravnik je **sodoben karakterni klovn**, ki »naj bi izhajal iz svojih lastnosti karakterja, iz svojih fizičnih posebnosti«, zato ima **manj agresivno masko in kostum**. »Maska je samo nos, ostalo pa sem jaz, samo malo bolj hecen del mojega karakterja«. Ponavadi je tudi celotna **skupina maskovno enovita**. »Naša celotna klovnovska skupina je in bo morala ostati, da se ujema med sabo, da smo iz istega časovnega obdobja«. »Stari kostumi, pa z njimi je nekaj narobe. Rigoletto ima prekratke hlače in starinsko srajco. Vsi smo nekje iz istega časa. Čim manj šminke, čim manj maske. Nobenih lasulj. Se pravi sodoben klovn, pravzaprav«.

Tudi **klovnovska imena pritegnejo pozornost**. »Sfrčkljana je, ima dobro ime. Potem je rekel en bolnik, da sem sfuzlana, tako da imam že dodatke k temu imenu, in Ifigenija. Zakomplicirano. ... Sem ljubiteljica konj, ker je dober, zelo močen karakter, ker ga lahko ohraniš pri starejših bolnikih. To je bližje belemu klovn, ki je pametnejši, premišljeno dela stvari, ima do ostalih odnos, kot da so pod njim. Kar je pa manj hvaležen karakter kot avgust, ki ga imajo vsi radi, ker je norček, a na koncu s svojo naravno modrostjo zmaga«.

Izbira pripomočkov je stvar improvizacije, česar pri odrskem klovn ni. »Potem dostikrat vzamemo blesav rekvizit, da imamo potem kot rdečo nit skozi vse sobe in oddelke. Enkrat sva s Tomažem vzela s seboj en čevelj in sva pomerjala, komu je prav. To je bila zgodba. Ali pa vezalke sva potem nekemu vzela in vse čevlje pomešala«. »Potem pobereš iz tiste skupne škatle razne rekvizite za pregled, transplantacijo, metre«. Pripomočke je treba prilagoditi, saj **vse odrske veščine niso primerne za uporabo v bolnišnici**. »Žongliranje je dokaj omejeno na manjše prostore, tudi baloni«. »Žogice še gredo, kiji za žongliranje v sobi so pa že preveč«. »Baloni so tako tako, ker lahko pokajo«. Zelo pomembne so veščine, »ki jih lahko kažeš na blizu«, »čimveč raznih veščin, da imaš arzenal po žepih in torbah, da lahko potegneš ven in pritegneš pozornost«.

Klovni zdravniki uporabljajo **glasbila**, kot so harmonika, ukulele, melodika. Priročno je, da glasbilo omogoča sočasno petje, kar **okrepi učinek pozornosti po**

različnih komunikacijskih kanalih. »Dobro je imeti en tak instrument, kjer imaš prosta usta, da si lahko zraven kaj izmišljuješ in govoriš«.

Klovni zdravniki uporabljajo **lutke**, ki so »pomembne za najmlajše, tiste do treh let, jih pogosto uporabljamo, tako da vsak ima tudi svojo lutko«. »Vsak od nas ima svojo lutko. Jaz mam vrano, ki strašno rada poje, ampak se vedno tako dere, da je za znoret. Maja ima mačka Mačota. Tomaž ima kravo, krava je glavna. Kravo res vsi obožujejo, zato ker je nemogoča, ker se povsod polula in pokaka«. »Petra ima žabo, samo jo redko uporablja. Alenka ima ptiča. Lutke so priročne, ker jih ne moreš razbiti«. Uporaba lutk je posredno **identifikacijsko sredstvo in sredstvo pridobivanja pozornosti**. Zaradi občutljivosti otrok v bolnišnici obstaja nevarnost prevelike osredotočenosti na otroka. »Ker najhujše je, da vstopiš v sobo in daš vso pozornost na tistega otroka. On se sesede pod tem. Je fino imeti en objekt pozornosti pred tem«.

Odrski klovni **teme svoje predstave** ne izbira naključno, temveč temelji na scenariju njegove predstave, klovni zdravniki pa pogosto vizito navežejo na zanimiva aktualna dogajanja, kot so športni dogodki ali lepotni izbori. »Ko smo imeli nogometno prvenstvo, je bilo nekaj s tem. Enkrat smo imeli nekaj s košarko, izborom miss. Jaz sem imela dolgo temo fantom iz opere in potem to uporabljaš«. Klovnovske vizite so konsistentne, saj »neko obdobje to igraš, potem zamenjaš. Je dobro gledati, kaj so delali prejšnji teden. Potem lahko delaš nekaj drugega ali pa morda vlečeš rdečo nit naprej«.

Kar manjka odrskemu klovnu, je **identifikacijska funkcija**. Klovni zdravniki nastopajo vedno kot »klovnovski par, moški in ženska, tako da otrok lahko izbira, s kom se identificira, saj se običajno naveže na enega izmed njiju«. Hkrati **odrski klovni otroku ne daje funkcije opolnomočenja**, saj ga otrok občuduje, hkrati pa nima možnosti, da sebe vidi v nadrejeni vlogi, kar je temeljno pri klovnu zdravniku. Odrski klovni je torej **hierarhično nad otrokom**, medtem ko klovni zdravniki sebe pozicionirajo hierarhično pod otroke in jih tako opolnomočijo. Otroke in predvsem najstnike lahko postavijo v **položaj učitelja** in jih tako vključijo v vizito. »Kakorkoli že, vse je potekalo v najlepšem redu, dokler nisva prišla na obisk k 18-letnemu gospodiču na hemato-onkološkem oddelku. Problem je bil v tem, da je gospodič poznal prav vse trike, od najenostavnejših do najzahtevnejših. Še pred koncem vsake čarovnije je napovedal izid in vedno znova rekel, da lahko greva kar ven, saj vse trike pozna. ... Pa se z Dr. Mallyjem nisva dala kar

tako, saj sva opazila, da se lahko od najinega pacienta še marsikaj naučiva. Položaj učitelja je ustrezala tudi njemu in zgodilo se je tako, da smo še dolgo skupaj čepeli v sobi, gospodič pa naju je naučil marsikaj, kar nama bo še kako prav prišlo. In ko sva že nekajkrat rekla, da zdaj bova pa res šla, saj naju je tako ali tako na začetku našega srečanja gospodič že nekajkrat poslal ven, naju kar ni hotel izpustiti«.

Ključne sposobnosti klovnov zdravnikov so **socialni čut in senzibilnost, improvizacija in močna osebnost**. Kar loči klovn zdravnika od odrskega klovn, je tudi izjemna **senzibilnost pri integraciji otrok in njihovih staršev v klovnovsko vizito**. »Klovn zdravnik v svoj nastop lahko vključi tudi starše oziroma ostale obiskovalce bolnišnice, vendar mora biti dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru«.

Klovn zdravnik v svojo igro vključuje več akterjev. »Mi vedno rečemo, da nismo tam samo zaradi otrok, ampak tudi zaradi staršev in osebja«. Temeljno načelo pa je **nevsiljivost**. »Nočemo med tem, ko zdravniki opravljajo svoje delo, tudi mi opravljati svoje delo. Se nam zdi fajn, da je to ločeno in zdravnikovo delo mora biti res opravljeno in tega nočemo nikakor motiti«. »Drugače pa odvisno od oddelka do oddelka. Ampak tudi to je ena stvar, ki jo moramo začutiti. Kakšen dan so zelo zaposlene in jih moramo pustiti, kakšen dan so pa zelo za štos in jih je treba zraven vključiti«.

Klovn zdravnik za razliko od odrskega klovn deluje v **intimnem okolju** ob bolniških posteljah, zato je treba biti pozoren in »paziti na razdaljo, **osebni prostor**«. Otroci v bolnišnici imajo »zelo radi tudi dotik«, vendar »ko vidiš in se na bližino približaš otroku, vidiš, kdaj bo planil v jok in kdaj bo v redu«. Hospitalizirani pediatrični pacienti, predvsem kronično bolni, so izjemno občutljiva ciljna skupina, ki zahteva izreden socialni čut in senzibilnost pri izbiri ustreznega pristopa. »V bolnišnici so otroci še toliko bolj občutljivi, zato je še toliko bolj pomembno začutiti in imeti pravi pristop do njih«.

Pomemben aspekt je **senzibilnost na položaj v bolnišnici in posamezni sobi**, da klovn zdravnik »reagira na situacijo, ki je tam«. »V nekaj sekundah začutiš atmosfero v sobi, tako da veš, ali bo tvoj nastop kričaje ali umirjeno. Prav teh nekaj prvih sekund zaznavanja je najpomembnejše«. V bolnišnici se vedno »vse vrti okoli tega, da so bolni. Klovn zdravnik mora biti pozoren na to, da so bolni, da zato nekaterih stvari ne morejo delati. Danes niso ploskali, ker imajo infuzije«. Klovn zdravnik mora biti pozoren, da »po

eni strani ne reagira na to, da so otroci bolni, na tak direkten način, pred njimi. Po drugi strani pa ne sme dati občutka otrokom, da so omejeni zaradi tega«. Treba je oceniti trenutni položaj: »Koliko nastopati, koliko pripraviti neko točko in koliko ne. Včasih najbolj potrebujejo to, da prideš notri in se z njimi pogovarjaš. Včasih je najboljša stvar, da čisto nežno zavrtiš glasbo, spustiš nekaj milnih mehurčkov in to je to. Včasih pa je fajn narediti res šov«. To odrskim klovnom zaradi velikosti skupine ni omogočeno.

Standardi vstopa klovnov zdravnikov v bolnišnično sobo so zelo pomembni. »Pred vstopom v bolnišniško sobo mora namreč otroka vprašati, če lahko vstopi«. Včasih mora klovn zdravnik poiskati **alternativne načine pridobivanja soglasja za vstop v sobo**. »Če morda otrok zavrne klovna, ta poskusi vseeno najti pot, včasih vpraša, če bi morda njegova lutka lahko vstopila«. Vendar je hkrati treba biti pozoren na otrokove potrebe, če torej otrok zavrne klovna, mora klovn to sprejeti in se vedno zavedati, da je otrok na prvem mestu in ne izvajanje njegove točke, kar je dodatna razlika, ki loči klovna zdravnika od odrskega klovna.

Odrski klovn izvaja **predstavo**, medtem ko bom pri klovnih zdravnikih uporabljala termin **klovnovska vizita**, ki je, podobno kot zdravniška vizita, prilagojena vsakemu pacientu posebej, saj tudi klovn zdravnik uporablja »**individualni pristop**«. Klovnovska vizita temelji na improvizacijskih tehnikah, saj ima v bolnišnici **igra klovna sekundarni pomen**. »V bolnišnici je manj igranja, bolj si tam za otroke«. **Klovnada na odru** pa je namenjena širokemu občinstvu in poteka po vnaprej pripravljenemu scenariju, le z redkimi odstopanji. »Klovni zdravniki delujejo predvsem skladno z improvizacijo, medtem ko klovn na odru igra po vnaprej pripravljenem scenariju, ki se le malo spreminja. Razlika je velika in mislim, da skoraj nista primerljiva«. Če primerjamo odrskega klovna, uličnega klovna in klovna v bolnišnici, je klovn zdravnik **bolj podoben uličnemu klovnu**, saj delo od njega terja več improvizacije in hitrejše pridobivanje pozornosti občinstva.

Odrskemu klovnu in klovnu zdravniku sta skupna **naivnost in otroški pogled na svet**, da morata vse sama preizkusiti in se učiti na lastnih napakah. »Na tokratni viziti je sestra Marjetka ves čas dvigovala svoje krilo in osebju, obiskovalcem in bolnikom kazala svoje spodnje hlače z rožastim vzorcem. Jaz sem ji vedno znova povedala, da se to pač ne spodobi, ampak ni nič zaleglo«. »Edino, kar me je motilo, je bilo to, da mi sestra

Marjetka ni pustila, da bi naravnost iz bolnice skočila v morje. Rekla je, da je hrib vseeno previsok in da se bom poškodovala, če bom skočila tako globoko. Meni pa se je v nasprotju z njo zdelo, da je skakalnica tem boljša, čim višja je». »In smo jedli piškote. Sestra Marjetka jih je pojedla več, kot jaz. Tako, da veste. Ja, res«.

Vsi klovni imajo »**veliko sposobnost komunikacije z občinstvom**«. »Cirkuški klovni je pozoren na publiko, klovni zdravnik pa na stanje publike. Tudi skeče prilagaja glede na stanje«. Improvizacija je glavno orodje in »stalnica delovanja klovna zdravnika«, tudi »da si sposoben poslušati partnerja, da se ujameta, da skupaj izpeljeta točko«. »Sicer moraš imeti nekaj pripravljenega (to se dobi na vajah), vendar da si se sposoben hipoma prilagoditi«. **Aktivno poslušanje** je pomembno za učinkovito improvizacijo. »Predvsem moraš biti zelo odprt in poslušati otroke, kaj se pri njih v glavah dogaja in potem poskusiš to navezati na tvojo igro, tvojo zgodbo, ta kontakt z njimi«. »Če se klovni v pravem trenutku zave impulza okolja, lahko iz tega nekaj nastane. Če ne, gre mimo. Takšni trenutki so edinstveni«.

Klovni zdravniki delujejo »v drugačnem okolju in imajo drugačno občinstvo«. Zato morajo biti »**posebni klovni: senzibilne in hkrati močne osebnosti**«, osebno močni posamezniki, »odgovorne osebe, ki so sposobne prenesti delo v bolnišnici, ki te prizadene, ne moreš ostati ravnodušen pri tem«. Klovni zdravniki se morajo znati učinkovito spoprijemati s situacijo trpljenja bolnih otrok, kar zahteva močne osebnosti. »Novemu klovnu zdravniku je na začetku precej težko. Utrujen si, poln vtisov, globoko sem vdihnila pred vstopom v vsako sobo in po izhodu iz nje. Preplavljala so me čustva, na začetku nisem mogla govoriti«. »Čustva, ki jih dobiš v bolnici, se nam bodo nakopičila čez nekaj let. Tudi za skupino je fajn imeti nekega zunanjšega človeka, ki bo delal z nami kot supervizor«. Supervizija je ključno sredstvo za **obvladovanje čustev** klovnov zdravnikov. Idealno je, da imajo klovni zdravniki »redno supervizijo, kjer s svojimi poklicnimi kolegi reflektirajo svoje delo«. Refleksija in supervizija omogočata učinkovito, profesionalno delo. »Dokler imajo klovni na sebi rdeči nosek kot zid, so varni, potem pa tudi oni reflektirajo vse trpljenje otrok«. Rdeči noski še nimajo organizirane supervizije, imajo pa releksijo. »Zaenkrat se to pomenimo sami med sabo po končanem delu ali kasneje«. »Zaenkrat smo to kar sami preglodali, kar je bilo hudega«. Vendar jo v prihodnosti načrtujejo. »Bi bilo pa v prihodnosti to uporabno,

predvsem vedenje tega, s čimer se soočaš v bolnišnici. Ker potem je mogoče manj grozno. Mogoče». Podrobnosti se dogovarjajo na sestankih za ovrednotenje dela in načrtovanje obiskov. »Sestanke na dva meseca, kjer pač se pogovarjamo organizacijsko, kako naprej, kdaj kdo gre v bolnico, itd. Tudi o tem, kaj nam je bilo fajn, kaj ne, s čim smo bili zadovoljni, s čim nismo. Ampak pogovarjali smo se o tem, da po nekaj letih bi rabili tudi nekoga, psihologa, psihiatra za otroke, ki nam bo pomagal iz te strani«.

Odrski klovni se ne sooča z obvladovanjem empatije in čustev, prav tako tudi njegova potencialna izčrpanost ne izhaja iz narave soočanja s svojo ciljno skupino. Klovni zdravniki pa se morajo naučiti učinkovito »*upravljati z empatijo, obvladovati svoja čustva*«. Delo klovnov zdravnikov prinaša tudi **izčrpanost**, ki sem jo po več kot štiriurni klovnovski viziti doživela tudi sama pri opazovanju z delno udeležbo. »*To je težko delo, govorim kot klovnesa, izčrpan si potem, hkrati a se zavedaš, ko vidiš nasmehe, da je prav, da si bil v bolnišnici*«. Nenehna **možnost srečanja s smrtjo otroka** in posledično potencialno soočanje s svojimi občutij smrti je pomembna tema za klovne zdravnike. »*Mislím, da se vsi ljudje zelo bojimo bolezni in smrti, seveda. In tudi meni je to velikokrat občutljiva tema in sem se tega v bolnici morala kar navaditi. Se mi ne zdi primerno, da bi mi prinašali to temo, tudi nismo tam, da bi prinašali to temo. Zdi se mi pomembno, da to ni neka grozna tema, to je pač vsakdanjik teh otrok*«. »*Ampak to velikokrat mene šokira, ker to je njihova realnost, ne marajo pa tega, da poskušamo to vsi pomesti pod preprogo. Tako da včasih pride ta tema sama od njih. Ni moja naloga, da jo odpiram, sploh ne, pač moram pa sprejeti to ponudbo, če pride od otrok*«.

Hipoteza 4: Hipoteza je potrjena.

Klovni zdravniki medicinskemu bolnišničnemu osebju ne predstavljajo motnje, saj je njihova intervencija integrirana v bolnišnično okolje.

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Programi klovnov zdravnikov so **redni in za bolnišnico brezplačni**. Ob svojih začetkih so programi klovnov zdravnikov pogosto naleteli na nerazumevanje, vendar se

Rdeči noski s temi težavami niso soočali, saj so jim pot utirale sorodne organizacije v tujini, prvo leto pa so delovali pod finančnim protektoratom Rote Nasen International.

Klovni zdravniki so integrirani v bolnišnično okolje na več ravneh:

- Dogovor z vodstvom bolnišnice o izvajanju kontinuiranih, rednih obiskov klovnov zdravnikov v bolnišnici.
- Usposabljanje klovnov zdravnikov, ki ga vodi tudi medicinsko osebje, in upoštevanje bolnišničnih pravil, predvsem pomena higijene.
- Posvet z bolnišničnim osebjem kot predpriprava na klovnovsko vizito: osnovni podatki o posebnostih otroka: ime, soba, starost itd.
- Pridobitev dovoljenja otroka za vstop v sobo.
- Manj agresiven klovnovski kostum in prilagojena uporaba pripomočkov.

Pred začetkom klovnovskih vizit v bolnišnici so zdravniki in medicinske sestre vodili **delavnico o bolnišnični higieni in bolnišničnih pravilih** (*»da nas naučijo, kako se v bolnišnici obnašamo, kako lahko pristopimo k bolnikom«*). **Higiena v bolnišnici** je ključnega pomena. *»Pred vsako sobo si dezinficiraš roke, na onkološki večinoma ne daješ predmetov iz rok. Če pade kaj na tla, spraviš to v umazani žep«*. Predvsem na posameznih oddelkih, kjer so kronično bolni pacienti, je treba biti še posebej previden. *»Ali pa kamor sploh ne smemo in se potem gleda skozi steklo. Ampak res je od teh oddelkov, kjer smo zdaj, ta hemato-onkološki najbolj tak, kjer moramo najbolj paziti na higieno«*. *»Na oddelku onkologije se vedno vpraša, kje moramo še posebej paziti na to, torej, da ne sme biti fizičnega kontakta«*.

Na posebnosti otrok klovnove zdravnike sproti opozarjajo medicinske sestre. *»Včasih smo malo prehrupni, ker poskušamo res razbit atmosfero, pa mogoče rečejo 'pst'. Tako da je obojestranska povezava med nami in njimi«*. **Vključitev medicinskega osebja je odvisna od trenutnega položaja in bolnišničnega oddelka.** *»Ampak tudi to je ena stvar, ki jo moramo začutiti. Kakšen dan so zelo zaposlene in jih moramo pustiti, kakšen dan so pa zelo za štos in jih je treba zraven vključiti«*. *»Sploh na dializi so sestre vedno blazno srečne, ko pridemo in tudi mi smo zelo veseli njih. Ampak je res vse zelo odvisno od dneva«*.

Klovni zdravniki imajo »večinoma stik s sestrami. Ker zdravnikov običajno ni, ker imajo druge preiskave, neke pomembne stvari v sobi, in takrat jih v bistvu neradi motimo. Nočemo med tem, ko zdravniki opravljajo svoje delo, tudi mi opravljati svoje delo. Se nam zdi fajn, da je to ločeno in zdravnikovo delo mora biti res opravljeno in tega nočemo nikakor motiti«. Oddelčna medicinska sestra pove, »h katerim otrokom naj bi pristopili, kaj je posebnost pri tistem otroku, da se ne bi prestrašil, posebej, če je otrok na tak ali drugačen način bolan, tako da je to zelo pomembno, da jih opozorim na kaj, ali pa tudi na kako nagajivost otroka, ki je zelo vznemirjen, na otroka, ki se boji«. Pridobivanje informacij o pediatričnih pacientih je ključen element predpriprave na klovnovsko vizito. Klovni zdravniki imajo **posebne standarde vstopa v bolnišnično sobo**, saj morajo pred vstopom v bolnišniško sobo »otroka vprašati, če lahko vstopi«.

Pomembno je tudi **delo s starši**, ker so velikokrat »zelo zaskrbljeni in žalostni. Dostikrat, če vidimo, da starši čakajo otroka, da pride iz raziskav, se ukvarjamo tudi z njimi«. »Nismo samo za otroke, so tudi starši in osebje obremenjeni in je to isto tudi za njih«. Senzibilna vključitev v klovnovsko vizito starše opolnomoči in jim vsaj začasno pomaga pregnati skrbi glede bolezni otroka. »Vsi starši so zelo, zelo veseli, da prihajamo mi v bolnico. Velikokrat zjutraj tako rečejo: 'O, danes je pa sredo. Danes bodo pa klovni prišli.'«. »Recimo pri tem fantu Urošu, staršema veliko pomeni, ko pridemo, poznata nas in tako da cel teden čaka. Ful so veseli, če pridemo«. Pri **integraciji staršev in bolnišničnega osebja v klovnovsko vizito** mora biti klovn zdravnik »dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru«. Poleg distrakcije je delo s starši pomembno tudi kot **posredna pritegnitev pozornosti in zaupanja otrok**. Preko starša namreč lahko klovn zdravnik pritegne pozornost otroka. »Do otrok lažje prideš preko staršev. Včasih je za otroke težko, da prideta 2 klovna in se oba takoj usmerita na otroka: 'Živijo, kaj pa ti? Kaj pa ti?' Je lahko prevelik šok. Če pa se najprej s starši pogovarjaš, narediš nek štos preko staršev na tak prijazen način pač, potem pa velikokrat dobiš otroka«. »Potem s to majhno punčko Hano, s katero smo imeli lutke, potem ko sta lutki začeli govoriti 'gospod' njenemu očetu, potem je ona prišla notri v igro. Prej je bilo pa preveč direktno na njo«.

S svojimi prihodom klovni zdravniki spremenijo bolnišnično atmosfero, ki je potencial za izboljšanje odnosa tako med klovni zdravniki in bolnišničnim osebjem kot

tudi med bolnišničnim osebjem in otroci. *»Ta atmosfera je za njih dobrodošla, ker potem lažje delajo, kot na hudo resen način. Njim je njihov pristop potem lažji, ponavadi začnejo 'No, kako smo pa danes?' Tudi njim je ponavadi lažje začeti z nekega drugega konca vse skupaj. Potem lažje opravijo. Vidim, da sodelujemo dobro«.* Ponovno je pomemben element **nevsiljivosti**: *»Ne glede na to da so zdravniki zasedeni, pazimo da jih ne motimo eden drugega, vseeno sodelujemo, in da oni radi z nami začnejo, jim damo start za njihovo vizito ali pa obratno, za zaključek vizite«.* **Upoštevanje dogovorjenih pravil** je osnova za učinkovito dolgotrajno sodelovanje. *»Če imajo zdravniki vizito, jih počakamo, ali pa včasih oni rečejo: 'No, no kolegi, naredite do konca.' Se čisto lepo ujemamo«.* Pomembno je, da se klovn zdravnik zaveda svojih omejitev. *»Ko gre nekaj zelo hitro mimo, potem nimaš kaj in se umakneš«.*

Klovni zdravniki so **zadovoljni z integracijo v bolnišnicah**. *»Sprejeli so nas res v vseh bolnišnicah zelo dobro«.* *»Zelo topel sprejem smo doživeli tukaj«.* Ponekod je integracija klovnov zdravnikov v bolnišnico tako močna, da jih sprejmejo kot osebje: *»Ker v tistih oddelkih, kjer smo ponavadi, nas že ne opazijo več, smo bolj prijatelji«.*

Preverjanje hipoteze z vidika bolnišničnega osebja

Bolnišnice, ki so bile deležne le obiska v okviru turneje, klovnne zdravnike spodbujajo k ponovnim obiskom in so se pripravljene **same angažirati v pridobivanje sredstev za financiranje rednih obiskov**. *»Zelo smo veseli obiska klovnov zdravnikov in hkrati bi radi povedali, da si resnično želimo, da bi bila Splošna bolnišnica Jesenice tista, ki bi jo lahko Rdeči noski obiskovali redno. Tudi sami smo pripravljene pomagati pri pridobivanju sredstev za to, da bi Rdeči noski razveseljevali naše male paciente, sploh v zimskih mesecih, ko je naš oddelek precej poln«.* *»To je razlog, da smo se odločili poiskati sponzorje, da bi zagotovili sredstva, da bi obiski klovnov zdravnikov postali redni ter bi na ta način v vsakodnevni otroški dan v bolnišnici vnesli veselje in smeh«.*

Direktorji bolnišnic potrjujejo integracijo in pozitivne učinke obiskov klovnov zdravnikov. *»Noski obiskujejo našo bolnišnico že eno leto, vsake štirinajst dni se jih veselimo vsi, ne le naši mladi bolniki, temveč tudi osebje, saj so velika popestritev običajnega dneva v bolnišnici«.*

Prisotnost klovnov zdravnikov je z vidika zdravnikov »*povsem nemoteča in v veliko podporo vsem nam*«. Vedenje klovnov zdravnikov je »*prijetno, domiselno in nevsiljivo*«, »*ravno prav, v pravem trenutku in na pravem mestu*«. Potrjujejo, da so »*odzivi otrok zelo pozitivni, hkrati pa klovnom zdravnikom kdaj pri nekaterih pacientih, ki zaradi narave svoje bolezni slabše komunicirajo z osebjem, uspe doseči, da tudi ti komunicirajo in se jim nasmehnejo*«. Pozitivni učinek klovnov zdravnikov je **spodbujanje komunikacije**. »*Nekateri otroci, ki drugače slabše komunicirajo ali pa drugače zaradi narave svoje bolezni sploh niso odzivni ... Mi nekako opažamo, kot da bi tudi ta otrok sodeloval. Se ti nasmehne*«.

Sodelovanje medicinskega osebja s klovnimi zdravniki spodbuja **medsebojno učenje**. »*Zdaj smo se učili marsičesa od njih in mislim, da bomo v bodoče lahko to posnemali*«. Hkrati je medicinsko osebje odprto za »*individualne potrebe otroka, če je le mogoče*«. Vloga zdravnika na otroškem oddelku je posebna. »**Zdravnik med drugim mora biti zdravnik klovn na otroškem oddelku**«. Glede na to, da že samo medicinsko osebje skrbi za dobro počutje otrok, pa »*Noski potem pomagajo blažiti tisto preostalo žalosti, kar ostane ob tem, da so tudi oni v bolnišnici*«.

Klovnimi zdravniki so v bolnišnicah **dobrodošli**. »*Praviloma se vsak razveseli obiska. V goste navadno vabiš ljudi, ki jih poznaš. Kadar pa se ti drugi napovedo na obisk, si vedno v pričakovanju, kako bodo obiskovalci vplivali nate*«. »*Seveda pa je za paciente, ki se v takšni akciji najdejo pri nas in so deležni te akcije, to samo pozitivna spodbuda*«. **Pozitivni vtisi** ob obisku klovnov zdravnikov se prepletajo z **željo po nadaljnjem sodelovanju in pogostejših obiskih**. »*Vse te dejavnosti so zelo dobrodošle*«. »*Rdečim noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali*«. »*Upam, da bo to res tradicionalna turneja*«. »*Smo seveda veseli vsake take odmevne akcije*«. »*Ob obisku klovnov zdravnikov pa smo bili priča enkratnemu doživetju za naše paciente. Rdeči noski resnično pripomorejo k boljši podobi bolnišnice in splošni klimi na oddelku. Prav zato si želimo, da bi nas obiskali pogosteje*«. »*Noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali*«. Integracija klovnov zdravnikov je **posledica skrbnega predhodnega dogovora**, tako da klovnovske vizite »*ne morejo huje poseči v ustaljeno delo*

zdravniškega osebja«. O integraciji klovnov zdravnikov v bolnišnico priča tudi veselo razpoloženje ob klovnovski viziti. *»Obiska so bili izredno veseli, zanje je bilo to veliko doživetje in še večje presenečenje*«. *»Seveda pa je za paciente, ki se v takšni akciji najdejo pri nas in so deležni te akcije to samo pozitivna spodbuda*«. Klovnii zdravniki so **»del bolnišničnega osebja kot medicinske sestre in zdravniki. S humorjem in majhnimi presenečenji postanejo prijatelji majhnih pacientov, še posebej kronično bolnih**«.

Zdravniki poudarjajo, da so klovnii zdravniki pomembni, saj predstavljajo **»popostritev v procesu zdravljenja, pot k hitrejšemu zdravju**«. Hkrati pa pomeni obisk klovnov zdravnikov *»pozitivno izkušnjo v bolnišnici, ki jo bodo tudi prenesli v okoliš in zato ostali otroci in nato lažje z manj nekega cmoka prihajali k nam, ko je pač potreba za to*«. Pri blažjih boleznih *»tovrstne aktivnosti samo pripomorejo k hitrejši ozdravitvi pacientov, pa četudi so že tako precej kratke ležalne dobe*«. To je predvsem zaradi **povezanosti psihosocialnega in fizičnega zdravja**. *»Psihosocialno in fizično zdravje gresta skupaj. Eden brez drugega ne moreta*«. *»Vemo, da je psihosocialno zdravje ena zadeva, ki gre skupaj*«. *»Pričakujemo, da bo to zelo dobro vplivalo na zdravljenje naših pacientov, posebej tistih najtežjih*«. *»To delovanje nam zelo pomaga med zdravljenjem*«. Tudi **tuje organizacije klovnov zdravnikov** so pri bolnišničnem osebju dobro sprejete kot *»zelo pozitivna obogatitev za rehabilitacijski center*« in *»vedno znova absolutni višek*«. Medicinske sestre in zdravniki si *»želimo, da bi klovnii zdravniki še naprej prepodili strahove in tesnobo otrok ter jim deli doze veselja in brezskrbnosti*«.

Hipoteza 5: Hipoteza je potrjena.

Kreativna improvizacija je najpomembnejši potencial klovnov zdravnikov. Klovnii zdravniki se prilagajajo individualno vsakemu pacientu; svojo artistično intervencijo prilagajajo stopnji otrokovega razvoja in njegovemu individualnemu zdravstvenemu stanju.

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Klovnii zdravniki imajo *»zelo individualen, neposreden in čustven pristop k otrokom*«. Najpomembnejša veščina je improvizacija, saj klovnii zdravnik *»vedno*

uporablja situacijo, zaznava atmosfero, je odprt za dogajanje v prostoru«. Improvizacija je »**glavno orodje klovnov zdravnikov**, ki ga razvijajo tudi na rednih usposabljanjih na različnih improvizacijskih delavnicah. Improvizacija je stalnica delovanja klovna zdravnika«. Improvizacija vključuje **uporabo trenutne situacije, usklajevanje s partnerjem in aktivno poslušanje**.

Klovni zdravniki v improvizaciji **uporabljajo trenutno situacijo**. »Vse, kar je v situaciji, je potencialna asociacija«. Pri zaznavanju trenutne situacije je treba imeti izostren občutek. »V nekaj sekundah začutiš atmosfero v sobi, tako da veš, ali bo tvoj nastop kričaje ali umirjeno. Prav teh nekaj prvih sekund zaznavanja je najpomembnejše«. Odličen klovni zdravnik je »sposoben improvizator«, ki se je »sposoben hipoma prilagoditi«. »Če se klovni v pravem trenutku zave impulza okolja, lahko iz tega nekaj nastane. Če ne, gre mimo. Takšni trenutki so edinstveni«. Pri delu v klovnovskem paru je nujno **usklajevanje**, »poslušanje partnerja, da si sposoben poslušati partnerja, da se ujameta, da skupaj izpeljeta točko«. Kljub temu da klovni zdravniki pridobijo osnovne podatke o pacientih, se je nemogoče popolnoma pripraviti na obiske, saj so otroci »zelo različni, vsaka soba je drugačna«. Od zdravniškega osebja dobijo »približne podatke o otrocih, tako da njihovi starosti in zdravstvenemu stanju prilagodimo naš obisk. Ampak praktično nemogoče se je pripraviti vnaprej. Včasih se zgodi čarovnija, ko začutimo, kaj otrok potrebuje«. **Aktivno poslušanje** je izjemno pomembno. »Predvsem moraš biti zelo odprt in poslušati otroke, kaj se pri njih v glavah dogaja, in potem poskusiš to navezati na tvojo igro, tvojo zgodbo, ta kontakt z njimi«.

Izbira ustreznega pristopa je zaradi delikatnega okolja še pomembnejša, zato je treba »paziti na razdaljo, osebni prostor«. »V bolnišnici so otroci še toliko bolj občutljivi, zato je še toliko bolj pomembno začutiti in imeti prav pristop do njih«. Klovni zdravniki uporabljajo **individualni pristop glede na starost in bolezensko stanje**. »Prva stvar je starost, druga pa bolezen, koliko so pripravljene slediti«. »Če so otroci kronično bolni ali imajo kemoterapijo, uporabiš bolj nežni pristop«. Na otroških oddelkih so bolniki, stari od nekaj mesecev do dvajsetletnikov. »Razlika med klovnovskimi vizitami pri otrocih in starejših je v tem, da starejši rabijo več govorjenja, otroci pa več igranja«. »Starejši pogosto želijo mir, da se osredotočijo na okrevanje – nekateri od teh tudi ne želijo klovnovskih obiskov in njihovo željo upoštevamo«. V bolnišnici ležijo tudi najstniki in

»tudi njih moramo prepričati in jih potegniti v svojo igro«. Hkrati pa je starost pediatričnega pacienta lahko relativen kriterij, saj je humor subjektivna kategorija. »Enkrat smo s Petro cel dan lovile enega pajka. In jaz sem ji dala pajka nad glavo in Petra si je potem te nogice odbijala in puncici je bilo to všeč, pa je bila stara 9 let. Jaz ne vem, zakaj, se je režala kot utrgana«. Glede na starost je treba prilagoditi karakter in izbirati tudi pripomočke. »Za male otroke so potem vedno mehurčki, pa glasbena skrinjica. To je vedno dobro imeti«.

Predvsem mlajši otroci so zelo dojemljivi do klovnov zdravnikov, medtem ko je pri starejših že čutiti distanco. Pri starejših pacientih, predvsem najstnikih, je treba torej še posebej paziti na izbiro pravega pristopa. **Najstniki** so »posebna skupina bolnikov; so na poti odraščanja, obisk klovna zdravnika se jim lahko zdi neprimeren za njihovo starost, zdi se jim 'otročji'«. Klovn zdravnik se lahko v teh primerih pojavlja kot **zasebna oseba** in hkrati kot klovn. Prehod med obema karakterjema je zaradi minimalne maske klovnov zdravnikov lažji, saj »se malo pogovoriš z novimi ljudmi, potem pa smo naredili nekaj klovnovskega in je šlo tudi skupaj«. Pomembno mesto ima tudi **pogovor**. »Punca, ki prihaja na nevrologijo, na obdobje, že od rojstva. Pri njej smo kofetkali. Je bila toliko starejša, 21 let je bila stara. Ni bilo težko biti privatna oseba, potem se pa priključit in biti klovn. Oboje smo bili mirno pred njo. Je šlo vse dobro: eno kavico in pogovor«. Kdaj uporabiti pogovor in kdaj igro, je ponovno stvar senzibilnosti. »Včasih je tako, da moraš oceniti, koliko nastopati, koliko pripraviti neko točko in koliko ne. Včasih najbolj potrebujejo to, da prideš notri in se z njimi pogovarjaš«. »Včasih moraš zelo spustiti svoj lik, da te lažje sprejmejo, včasih ga moraš zelo močno narediti. Odvisno pač«. Najstnike lahko v klovnovsko vizito vključimo tudi s pomočjo **glasbe**. »Potem je bil en fant, ki je igral kitaro in smo potem skupaj igrali«. V nekaterih primerih je pri najstnikih dobro uporabiti **položaj učitelja**, ki pritegne najstnikovo pozornost, hkrati pa ga opolnomoči.

Klovni zdravniki svoje kreativne spretnosti prilagajajo tudi **individualnim željam otrok**. »Zelo različne stvari odvisno od želja občinstva, od starosti je zelo odvisno, ker seveda za dojenčka je čisto drugače kot za osemletnega otroka«. »Čarovnije, plese, pesmi, razne zgodbe, predvsem pa tudi veliko improvizacije, ker je vsaka soba pač posebna in vsak človek drugačen«.

Klovni zdravniki morajo **spoštovati odločitev bolnika o zavrnitvi obiska**. »Potem je bil en fant, ki je rekel, da nas ne želi in sem šla privat k njemu in rekla: 'Ali nas ne želiš sploh? Ali naj pridemo kot privatne osebe?' Pa je rekel, da ne eno ne drugo in smo to upoštevali, da se on koncentrira na zdravljenje in ne želi nikogar zraven«. Prostovoljnost obiska klovnov zdravnikov je prav nujna z vidika zdravnika. »Sramežljiv otrok, ki se prvič znajde v tujem okolju, obkrožen z velikim številom ljudi, ki so mu tujci, lahko to doživlja kot velik stres. Morda ima tudi kakšno psihološko travmo iz zgodnjega otroštva, zaradi katere se klovnov boji, ali pa preprosto ne mara, da bi se tujci, pa čeprav z dobrim namenom, pogovarjali ali kakorkoli ukvarjali z njim. Take otroke je treba prepoznati (jih morda poiskati v pogovoru z lečečimi zdravniki) in jim 'predstavo' ponuditi le, če to želijo ali pa jih na nevsiljiv način privabiti k ogledu«.

Improvizacija je pomembna tudi v **kritičnih in nepredvidljivih položajih**, ki klovna zdravnika pripravijo do soočenja z lastnimi čustvi sprejemanja smrti kot vsakdanjega dejstva kronično bolnih otrok. »Meni se je enkrat zgodilo, ko sem hodila okrog, da sem bila jasnovidka oziroma brala sem iz roke. In enkrat pridem v eno sobo s svojim partnerjem Tomažem. Sem imela večinoma igro: 'Čez 5 minut vas bo nekdo prijel za koleno,' in potem je dr. Rigoletto prijel za koleno. Ali pa: 'Danes boste jedli kosilo.' Pa take stvari sem napovedovala. Enkrat pa ena punca reče (18 let je imela): 'O super, daj mi prerokuj iz roke, koliko časa bom še živela. Ker jaz mislim, da bom zelo malo.' In to je zdaj meni šok. Kaj naj zdaj jaz naredim? Moram seveda sprejet ponudbo. Ne morem reči: 'Ne, ne, ne, o tem ne bomo govorili.' Ker se mi to ne zdi prav. 'Živela boš do 80-ega leta,' se mi tudi ne zdi prav, ker je malo pokroviteljsko, češ 'Ne skrbi'. Reči 'živela boš en teden' pa tudi ni v redu. Tako da sem imela zelo dilemo, kaj narediti in se potem pač rekla: 'Vidim številko 3. Ampak to je lahko: 3 dneve, 3 tedne, 3 leta, 3 moški v življenju, 3 pomembni dogodki.' Pač nekaj s trojko, tako da je bila njena stvar, kako si bo razlagala.«

Tudi **tema klovnovske vizite** je domena improvizacije. »Tokrat je bila rdeča nit najinega obiska želja po posnemanju decembrskih dobrih mož (dedka Mraza, Božička in Miklavža). Anastazija in Rigoletto se nikakor nisva mogla sprijazniti z dejstvom, da so decembra vsi ves čas govorili o njih, zato sva se odločila, da pozornost prevzameva na isti način kot oni. Za otroke, starše in osebje bolnišnice sva imela pripravljena mala darilca. Ob vstopu v vsako posamezno sobo sva najprej iskala dimnik in spraševala

otroke in starše, če imajo vsaj kamin. Ker dimnika nikjer niso našla (si mislite, soba brez dimnika!) sva iskala kakšno drugo zadevo, skozi katero bi lahko vstopila v sobo. Dr. Rigoletto se tako neuspešno poskusil zbasati skozi stol. Otroci, ki so vedno pametnejši od nas, so naju napotili k vratom. Seveda, kako da se tega sama nisva mogla spomniti! Šla sva torej ven iz sobe in čisto neopazno še enkrat vstopila. Prepričana sva, da sva bila neopazna, ker sva paciente in starše prosila, naj malo pogledajo stran. Ko sva stopila v vsako posamezno sobo, sva začela z iskanjem jelke. Si predstavljate, v večini sob nimajo jelk! Še ena ovira na poti k obdarovanju, dedek Mraz ima res težko delo! V nekaterih sobah sva tako darila pustila v nogavicah, ki so slučajno bile na nogah pacientov, staršev ali prijateljev, v drugih sobah pa sva spraševala mame: 'Oprostite, ste vi mogoče jelka?' In ne boste verjeli, v eni zadnjih sob sva jo celo našla, mamu z imenom Jelka! Zadovoljna sva darila pustila pod njo«. »Dr. Rozeta in dr. Anastazija sva tokrat s seboj prinesli Rdečo skrivnost in Pisane komete. Dih jemajoči plesni točki, ki sta dr. Anastazijo in najino občinstvo popolnoma očarali. Dr. Rozeta pa sem bila mnenja, da so sobe premajhne, da bi lahko izvedla pravi mogočni grande finale«. »Danes so na otroškem oddelku Mariborske bolnišnice barvali vrata. Na oker. In ko sva z dr. Rozeto hodila iz sobe v sobo, sva zelo pazila, da si ne bi popackala oblek na sveži barvi. Enkrat sva tako zelo pazila na vrata, da sploh nisva opazila gospoda, ki jih je barval. In smo vsi telebnili po tleh«. »Klovna dr. Rozeta in dr. E. K. sva v sobi št. 8 s pomočjo otrok uprizorila pravo baletno predstavo. No, ne čisto pravo. Saj na pravih baletnih predstavah ne mahajo po zraku s trakovi WC papirja, tako kot dr. E. K. Ampak tega se mu pač ne da dopovedati«.

Hipoteza 6: Hipoteza je potrjena.

Artistična intervencija klovnov zdravnikov ustvari okolje, ki pacientom prinaša izziv, saj pomaga okrepiti voljo do življenja in spodbuditi paciente. Obisk klovnov zdravnikov povečuje možnost, da bi se pacienti prek pozitivnega razpoloženja lažje soočili z bolnišničnim položajem in bili bolj motivirani za hitrejše okrevanje.

- Z vstopom klovnova zdravnika se spremeni **splošna atmosfera** v bolniški sobi. Klovnovi zdravniki prinesejo novo dimenzijo življenja v bolnišnico, ki pri pacientih sčasoma vpliva na njihovo doživljanje realnosti.

- S svojim delovanjem prek klovnovskih vizit privedejo k **preokvirjanju pomena otrokovega doživljanja** togega, otrokom pogosto neprijaznega bolnišničnega okolja. Prav preokvirjanje s pomočjo klovnovskih vizit in zamenjava perspektive življenja v bolnišnici otrokom pomaga, da se lažje soočijo s svojo boleznijo in bivanjem v bolnišnici, kar okrepi proces njihovega okrevanja.
- Klovni zdravniki vzpostavijo distanco do strah vzbujajočih aspektov bolečine, kar pediatričnim pacientom pomaga prevzeti nadzor nad negativnimi čustvi. **Humor in smeh**, ki ju sprožijo klovni zdravniki, služita kot sredstvo za približevanje pacientom, hkrati pa pediatrične paciente zblížujeta z ostalimi pacienti, njihovimi družinami in medicinskim osebjem.

Preverjanje hipoteze z vidika staršev in otrok

Starši doživljajo klovnovsko vizito kot **pozitivno doživetje**, nekaj, kar je »dobro za otroke«, »malo poživi otroka, ga razveseli«. Otroci so v bolnišnici lahko »žalostni včasih, se bojijo. Ko pa jih klovni obiščejo, so pa spet dobre volje«. Otroci tudi »po drugi strani bolj na šaljiv način spoznajo bolnico, pa da ni vse samo hudo v bolnici«. Klovni zdravniki jim »popestrijo malo to bivanje, tako da so bolj veseli in lažje prestanejo dneve«.

Srečanje klovnov zdravnikov in otroka v bolnišnici bi lahko pojasnila s konceptom trenutkov srečanja. **Trenutke srečanja** (Možina, Internet 76) doživimo kot »posebno, osrečujoče darilo. Ti trenutki so nepričakovani, spontani. Po drugi strani pa so lahko tudi pretresljivi, npr. ko se srečamo s smrtjo (npr. smrt bližnjega in se zavemo lastne minljivosti in krhkosti, smo lahko bolj odprti in dovzetni za stik z drugimi. Vsekakor pa nas ti trenutki oblikujejo in so lahko tudi pomembne prelomnice v našem življenju. Rast in razvoj naših odnosov je vezana na te trenutke in tudi v našem spominu pustijo posebno sled. ... Obstajajo bistveni elementi, ki prispevajo k ustvarjanju trenutka srečanja: dvojka se sreča na osebni ravni in za trenutek nista ujeta v svoje utečene vloge. Trenutek srečanja ne more biti posledica rutine, navade ali nekega tehničnega prijema: mora biti nekaj novega, kar omogoča, da prepoznamo izrednost trenutka. To seveda zahteva veliko mero empatije, odprtosti, uglašenosti, tako da se v diadi porodi novo stanje, nov položaj, ki je odvisen od specifičnih lastnosti udeležencev. Trenutek srečanja

je ključni dogodek, ker se spremeni medosebni kontekst in ker pusti v spominu posebno sled.«

Posebnost klovnov zdravnikov je tudi, da *»poskušajo vplivati na pacientovo razmišljanje in s tem na njegovo usodo«*. **Preokvirjanje ali pretolmačenje je preklop v kontekstu**, ki nam omogoča nov pogled (Adams 1998). *»Bolel me je trebušček, a grem zdaj domov. Če me ne bi pozdravili klovni, bi ostala v bolnišnici«*. Preokvirjanje je tudi **spreminjanje izkušenj v nove pomene**, kar razširja miselni okvir posameznikov. *»Midva sva včeraj mislila domov. Pa so rekli, da moramo ostati. Ko so rekli, da pridejo Rdeči noski, je bilo lažje ostati«*. Klovni zdravniki ponujajo varno katarzo bolečega izkustva bolnišnice. *»Klemen je celo rekel, da ne bo šel še domov, ker se lahko kaj fajnega zgodi v bolnici«*.

Preokvirjanje se nanaša na **preokvirjanje otrokovega doživljanja bolezni in bolnišnice**. *»V torek 12. 10. so prišli rdeči noski, imeli smo se lepo. Dobili smo rdeče noske in balone, na koncu pa še torto, potem smo pokali mehurčke. Odspodaj sem pozabil še lučko. Zato sem se vrnil in še drugim zdravnikom rekel dober tek«*. Klovni zdravniki obogatijo spomin na bolnišnico ali ga naredijo manj travmatičnega tudi za starše. *»Nikoli ne bom pozabila, kako si prišla k bolnemu Timu, ki ni mogel prav zaznavati, kaj se okrog njega dogaja, mu pustila žalostnega klovna, ki ga še zdaj hrani in se te spominja«*. Starši so zaradi otrokove bolezni še posebej obremenjeni, tako da tudi njim veliko pomeni, če vidijo svoje otroke nasmejane. *»Otroci so zadovoljni, torej sem zadovoljna tudi jaz«*. *»Dragi klovni, danes smo bili v bolnišnici z našima otrokoma. Na naše veliko veselje so otroci med čakanjem zelo uživali – najlepša hvala«*. Humor pomaga pridobiti novo perspektivo, hkrati pa spodbuja interakcije, tako da je pomemben tudi za starše. *»Moram reči, da sem se tudi jaz fejest nasmejala, je tud meni pasalo malo«*.

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Klovni zdravniki prinesejo *»drugačno razpoloženje, kot je normalno v bolnišnici«* in sprememba *»v vsakdanjem bolnišničnem okolju je vedno dobrodošla«*. Klovni zdravniki bolnišnično osebje in starše subtilno opozorijo, da hospitalizirani pediatrični pacienti niso le »bolniki, ampak otroci«, ki imajo »ozek teritorij, kjer so lahko otroci in se mi zdi fajn, da smo mi ti, ki jim lahko to odpiramo«. Klovnovska vizita

razbije strah, »atmosfera postane bolj prijetna in seveda zadeva dobi spet ene take otroške dimenzije«.

Klovni zdravniki dajo »nov zagon«, »ritem zdravnikov se spremeni«. Klovni zdravniki obujajo »življenjski pogum, da otroci pozabijo, kje se nahajajo, ker bolnica res ni kraj za njih. Da to bolnišnično atmosfero zlomimo in jo naredimo bolj sproščeno«, kar lahko »ugodno vpliva na počutje bolnikov in pripomore k hitrejši ozdravitvi«.

Sprememba atmosfere v bolnišnici je **potencial za izboljšanja odnosa z bolnišničnim osebjem**. »Tudi osebje smo videli, da ima čisto drug ritem po tistem, ko mi pridemo v bolnišnico«. Spremenjena atmosfera je za bolnišnično osebje dobrodošla. »Njim je njihov pristop potem lažji, ponavadi začnejo 'No, kako smo pa danes?' Tudi njim je ponavadi lažje začeti z nekega drugega konca vse skupaj. Potem lažje opravijo. Vidim, da sodelujemo dobro«.

Otroci ob prihodu klovnov zdravnikov prehajajo iz pasivne dejavnosti gledanja televizije v aktivno igro s klovni zdravniki. Tako otroci sami ali njihovi starši **izključijo televizijo kot moteči element** in preusmerijo pozornost na dogajanje, ki se odvija pred njimi. »Ko začne televizija motiti pogovor, jo mama hitro ugasne«. »V sosednji sobi je Matej, ki ugasne televizijo, ko pridemo v sobo. 'Pokvarila si televizijo,' reče Marjetka. 'Kaj bi še želel, da ti pokvarim?'«. Že pojava klovna je za bolnišnično okolje tako nenavadna, da pritegne pozornost. »Ko vstopimo, se začne klovnovska vizita – transplantacija rdečega noska, opera in balet Labodje jezero v treh minutah, žongliranje z rutkami in karkoli si otrok še zaželi«.

Pomemben element spreminjanja splošne atmosfere v bolnišnici je **glasba**. »Dr. Anastazija in dr. E. K. se nikoli ne moreta strinjati, kaj je lepše, sodobna ali stara glasba. Zato sta danes šla na Pediatrično kliniko v Ljubljani s harmoniko in v vsaki sobi odigrala eno sodobno in eno staro skladbo, otroci pa so glasovali. Rezultat: stara glasba je lepša. Klovni smo vedno znova prijetno presenečeni, ko vidimo, kako glasba vpliva na bolnike, osebje in obiskovalce bolnišnice. Tokrat sva Anastazija in Edvard splošno vzdušje spreminjala s harmoniko. Ne bi verjela, če ne bi videla, da se obrazi ljudi popolnoma spremenijo, ko zaslišijo melodije že z druge strani dolgega hodnika. Karkoli sva malim bolnikom in njihovim staršem povedala, pokazala ali odigrala, ni imelo tako močnega in tako direktnega vpliva, kot ga lahko ima glasba. Pa naj še kdo reče, da je fino pri sebi

imeti čarobni prah, harmoniko vzemite in dogajale se bodo čarovnije brez prestanka».
»Dr. Rozeta in sestra Marjetka sta v slovenjgraški bolnišnici priredili pravi pravcati koncert. Sestra Marjetka je premierno predstavila svoj repertoar sonat in uverturo celovečernega koncerta«.

Namen klovnov zdravnikov *»ni samo razveseliti in nasmejati. Prizadevamo si pustiti čustveni vtis in prijeten spomin«.* Kratkoročni cilj klovnov zdravnikov je *»lajšati pacientov vsakdanjik in za trenutek odvrniti njegove misli od bolezni«,* dolgoročni pa *»poskušati vplivati na pacientovo razmišljanje in s tem na njegovo usodo«.*

Opolnomočenje ali dodajanje moči otrokom v bolnišnici, kjer vlada ostra hierarhija, je ena izmed ključnih nalog klovnov zdravnikov. *»Otrok je v bolnici bolnik in največ, kar da klovn, je to, da je lahko otrok spet otrok«.* Bolezen odvzame *»nadzor nad sabo in tudi tvoje telo je podvrženo nekim proceduram, medicinske raziskave, čez katere moraš iti. Nekako nimaš več kontrole nad ničemer v svojem življenju«.* Otrok v bolnišnici nima nobenega nadzora nad svojim življenjem, saj *»vsi, ki pridejo v otrokovo sobo, imajo nek višji status, lahko z njihovimi telesi delajo, kar hočejo, celo njihovi starši. ... Klovn zdravnik pa je edini, ki je pod otrokom. Se spusti, tako da je v bistvu otrok, lahko mu ukazujejo, kaj naj počne. Otrok je glavni kralj te zadeve. Vedno je treba ta občutek dati otroku«.* Klovn zdravnik je *»tisti, nad katerim imaš kontrolo. Mogoče je to tisto, kar ti daje eno samozavest, voljo, pogum«.*

Klovn zdravnik lahko izbere **različne tehnike dodajanja moči** otrokom. *»'Nekdo se skriva v tej sobi, pa se ne pokaže. Gospa?' Klovnosi gresta do male punčke brez las. 'Deklica, ne gospa!'«.* **Pohvala** je lahko učinkovito sredstvo dodajanja moči. *»'Lepo so naju božali, dobra izbira'«.* Dodajanje moči lahko poteka tudi z **'napačno' interpretacijo rezultatov.** *»Klovna z metrom zmerita Leo, ki je visoka 134 cm, tako da ji namerita 134°C temperature ... Marjetka vzame svoj srcometer: s plišasto rožico na kolenu posluša srce: 'Ne bije. Nima srca. Naročimo srce. Ko bomo v trgovini, kupimo srce.' ... Potem je na vrsti pritiskometer: Marjetka na roko pritisne modri svinčnik z mucko in lučko ... Potem merita z refleksomatom reflekse s pomočjo ptiča ... Marjetka zapisuje, da mora punčka na inštrukcije biologije, ker ne ve, kje je srce, predpiše tudi terapijo: veliko gledanja televizije in nakup srca, ko bo naslednjič v trgovini«.*

Otroci v bolnišnici praznujejo tudi osebne praznike, tako da lahko klovni zdravniki preusmerijo njihove misli na praznovanje. »V naslednji sobi je Valerie, ki ima danes rojstni dan. Valerie je vesela obiska klovnov in ju z nasmehom na obrazu opazuje sede na postelji. Klovna se odločita, da ji bosta zapela Happy birthday, vendar se ne moreta po več poskusih uskladiti, saj klovnesa vedno začne peti Jingle bells. Končno se klovnesa in Valerie odločijo skupaj zapeti Happy birthday in tako jima uspe«.

Preokvirjanje otrokovega doživljanja obsega tudi »**pozitivno razmišljanje**«. »Ko si tam, imaš čas, časa imaš mogoče še največ za razmišljanje, da se ti misli vrtijo, vrtijo v nekem krogu, je potem to tako nenavadna zadeva, da je prišel notri, da se ti misli morajo ustaviti in ti zmešti. Ker znajo biti misli skrbi. In s tem ko to narediš, kar nekako zbrišeš te misli, kot prejšnji dan zbrišeš z nočjo, s tem da greš spat«. Klovni zdravniki »zbrišemo te misli, prekinemo to razmišljanje in zaradi tega potem to razmišljanje štarta z ene pozitivne nule, z nekaj bolj veselega«. Tako spodbujajo »zdravje, naravnamo misli v pravo smer«. Pomembno je, da »s svojim obiskom v otroke postaviš vprašanje in jih potem pustiš z njihovimi mislimi«. S prihodom klovnov zdravnikov »otroci pozabijo na tiste svoje skrbi, kjer ves čas nekje razmišljajo«, in tako se »svet obrne narobe in s tem na pravo mesto«.

Hkrati se odvija **opolnomočenje staršev**. Vključitev staršev v klovnovske vizite predstavlja preusmeritev pozornosti, saj poskušajo »klovni zdravniki zabavati starše in jih s tem malo razbremeniti, da tistih 5 minut ne razmišljajo o tem, da so bolni ali pa da je kaj narobe«. Delo s starši je izjemnega pomena, saj so pogosto »zelo zaskrbljeni in žalostni. Dostikrat če vidimo, da starši čakajo otroka, da pride iz raziskav, se ukvarjamo tudi z njimi«. »Nismo vedeli, da je hudo bolan. So rekli starši: ' Ne se sekirati zaradi tega. On se je začel te tri mesece, kar ste vi hodili, smejati.' Nisem vedela, zakaj njegova mama tako pogosto joče, ko smo mi zraven. Ampak ona je jokala tudi od tega, ko je videla, da je on not padu (bil je star 17 let). Njo smo pa pogosto vlekli, da je z nami nastopala za njega, ali pevski zborček ali karkoli«.

To preokvirjanje doživljanja staršev, ki v svojem otroku vidijo predvsem bolnika, preusmeri doživljanje staršev na zdravi del otroka. »Eden od namenov je to, da starš vidi svojega otroka, ne pa bolnika. Naše delo je, da smo usmerjeni na vitalni del tega človeka, mi vidimo zdravi del človeka in tega ven vlečemo. Starš vidi to«. Hkrati se

odvija **preokvirjanje otrokovega doživljanja vloge staršev**, tako »da otrok ne vidi v staršu le tistega, ki čaka, upa. Sej otrok mu ne more ustreči, sej bi mu rad«. Tako se ponovno »starši in otroci vidijo drug v drugem«, vzpostavijo se prvotne vloge in se povrne **perspektiva otrok – starš**. »Da vidi spet človeka, svojega starša«.

Že samo pričakovanje klovnov zdravnikov je oblika preokvirjanja doživljanja tako otrok kot staršev. »Vsi starši so zelo, zelo veseli, da prihajamo mi v bolnico. Velikokrat zjutraj tako rečejo: 'O, danes je pa sredo. Danes bodo pa klovni prišli.'«. To ponovno potrjuje dejstvo, da so klovnovske vizite pomembne ne le za otroke, ampak tudi za starše in bolnišnično osebje.

Hospitalizacijo na oddelkih s kroničnimi boleznimi pogosto zaznamuje **smrt**. Kljub temu, da je smrt pogosto neizogiben vsakdanjik kronično bolnih otrok, pa je pomembno, da ga znajo klovni zdravniki ustrezno preokvirirati (glej zgodbo o klovnesi zdravnici jasnovidki pod razpravo o improvizaciji).

Tudi humor kot terapevtska kompetenca vključuje preokvirjanje. Klovni zdravniki »preko humorja pošiljajo bolnim pacientom voljo do življenja«, tako pa »dobi otrok občutek pomembnosti in nepogrešljivosti«. Smeh je »pomembno zdravilo, ki pripomore h kratkočasju v bolnišnici«. Smeh »zmanjšuje stres, znižuje krvni tlak in zvišuje raven odpornosti. Sprošča. Smeh je tudi krasna notranja masaža organov, kar pomeni boljšo prekrvitev«. »Smeh je terapevtsko sredstvo, klovni pa je otrokov prijatelj in zaupnik, ki ponuja malemu bolniku podporo v čustveno zelo občutljivem obdobju«. Klovnovski rdeči nosek je »skoncentrirano veselje, skozi katerega lahko gledaš in potem je ves svet bolj vesel«.

Reakcije otrok na obisk klovnov zdravnikov so različne, zato »**ni tako zelo pomembno, kako se otroci odzovejo zunanje**«. Zelo pomembno je, da »z neumnostmi izzovemo smeh«, da »narediš nekaj umetniškega, da zaploskajo«. Vendar »včasih lahko otrok tudi samo obsedi, pa je čisto iz sebe, ne more nič reči. Pa si nas želi, da pridemo, nas čaka in bo potem še ves teden govoril o nas«. Ker je humor je **subjektivna kategorija** morajo klovni zdravniki presoditi, kdaj uporabiti določen pristop. »Včasih so tako nenavadne te stvari, spraviti otroke v smeh, da se je bolje prepustiti neki svoji norosti kot pa inteligentni točki«.

Preverjanje hipoteze z vidika bolnišničnega osebja

Drugačno razpoloženje pripomore tudi k hitrejšemu minevanju časa v bolnišnici. *»Še posebej ob tako sivem dnevu, kot je danes, nam ta smeh in veselje, ki ga prinesejo Rdeči noski, pomaga«. »Da bi dnevi v naši bolnišnici kar najhitreje minili in ostali našim malim bolnikom v lepem spominu, se trudimo vsi zaposleni na kliniki. Na pomoč pa nam priskočijo tudi Rdeči noski. Prav njim zelo uspeva bolne otroke sprostiti na način, ki ga zelo potrebujejo in težko si predstavljamo, da teh prisrčnih uric bolni otroci ne bi bili več deležni s strani Rdečih noskov«. S prihodom klovnov zdravnikov se spremeni atmosfera v bolnišnici, ker **»neka drugačna energija pride v bolnico. Neka ta bolnišnična rutina se prekine z neko čisto novo energijo«.** *»Taki izredni obiski, ki prinesejo s sabo veselje in smeh so nekaj čisto drugega.«.* *»Noski obiskujejo našo bolnišnico že eno leto, vsake štirinajst dni se jih veselimo vsi, ne le naši mladi bolniki, temveč tudi osebje, saj so velika popestritev običajnega dneva v bolnišnici«.**

Klovni zdravniki poskrbijo za **popestritev**. Vsaka dejavnost, ki otroku *»popestri in razveseli bivanje v bolnišnici je dobrodošla«.* *»Vse osebje bolnišnice se trudi, da bi se otroci dobro počutili pri nas. So pa Rdeči noski poskrbeli za pravo popestritev«. »Obiski klovnov zdravnikov na pediatričnem oddelku šempetrske bolnišnice so otrokom, ki se tu zdravijo, že velikokrat popestrili dan«. »Obiski teh klovnov zdravnikov v naši bolnišnici so vsekakor za bolnike velika popestritev«. Bolnišnica, ki sprejme klovnne zdravnike, ima večji ugled v javnosti. *»Ob obisku klovnov zdravnikov pa smo bili priča enkratnemu doživetju za naše paciente. Rdeči noski resnično pripomorejo k boljši podobi bolnišnice in splošni klimi na oddelku. Prav zato si želimo, da bi nas obiskali pogosteje«.**

Klovnovskih vizit pa so deležni tudi *»otroci v čakalnicah naših subspecialnih ambulant in tako tudi tem otrokom čas čakanja na pregled dosti hitreje mine«.* Obisk klovnov zdravnikov je pomemben ne le za kronične bolnike, ampak tudi za lažje bolnike. *»Na dan, ko je v bolnišnici na sporedu klovnovska vizita, je v nekaterih bolniških sobah čutiti kar **praznično vzdušje, vzdušje pričakovanja nečesa novega.** Obisk klovnova zdravnika je v poteku hospitalizacije prav gotovo zelo dobrodošla stvar predvsem za skupino otrok, ki jih bolezen ne prizadene v zelo hudem obsegu, za tiste otroke, ki so huje*

prizadeti, morda celo na smrt bolni, pa jim bližina nekoga, ki jih želi razveseliti, zelo veliko pomeni, za ekstrovertirane otroke, ne glede na težavnost njihove bolezni».

Otrok med obiskom klovna pozabi, da je v bolnišnici. *»Neverjetno je, da klovni zdravniki pridejo na naše oddelke in lahko otroci tisti čas vse (bolezen) pozabijo ter se smeji in zabavajo«.* Klovni zdravniki namreč otrokom prinesejo *»neko veselje, neko razpoloženje jim v takih trenutkih vsekakor manjka«.* Pričakovanje obiska klovnov zdravnikov razbije bolnišnično rutino in otroka motivira. *»Otroka napovedan prihod klovna zdravnika motivira pri običajnem zdravljenju, nestrpno čaka na prav tisti trenutek, ko bo v njegovo sobo vstopil klovn, kar mu pomaga, da pozabi na tisti manj prijazen čas, ki ga mora preživeti v bolnišnici«.* Obisk klovnov zdravnikov pomeni *»osvežitev vsakdanjega, dolgotrajnega bivanja v bolnišnici, prinaša jim razvedrilo, nasmeh na obraz«.* Vzdušje, ki nastane na oddelku *»po odhodu klovnov zdravnikov, je drugačno, bolj pozitivno«.* *»Vsi smo malo bolj razigrani, malo bolj nasmejani, tako da mislim, da je kar dobrodošlo«.*

Klovn zdravnik *»ponuja otroku drugačno percepcijo, ki lahko vpliva na njegovo gledanje na svet«.* To pozitivno izkušnjo v bolnišnici bodo *»prenesli v okoliš in zato ostali otroci in nato lažje, z manj nekega cmoka prihajali k nam, ko je pač potreba za to«.* Komični optimizem, ki ga klovni zdravniki izvajajo z navidezno spontanostjo, je učinkovita distrakcija in preokvirjanje, kar vsebuje elemente olajšanja in vabilo za vstop v drugo realnost, ki prinaša novo upanje, kar pa je element zdravljenja. *»Nemalokrat se je že zgodilo, da so malega pacienta dopoldan odpustili iz bolnišnice, vendar je bil pričakovani obisk Rdečih noskov tako obetajoč, da so se skupaj s starši odločili, da ne gredo domov, dokler se ne bodo na lastne oči prepričali, kaj jim klovni zdravniki lahko ponudijo. In še nikomur ni bilo žal. Domov so odhajali nasmejani, s klovnovskimi noski na obrazu in s prijetno izkušnjo iz bolnišnice v srcu«.*

Preokvirjanje otrokovega doživljanja poteka tudi preko pripovedovanja zgodb klovnov zdravnikov. *»Včasih so otroci tako bolni, da se ne morejo niti igrati. Potem pridejo klovni in pripovedujejo čudovite prigode, ki otroke popeljejo v svet domišljije, ki so ga ostali odrasli že zdavnaj pozabili«.* Preokvirjanje pa se začne že pred samim obiskom klovnov zdravnikov, že *»ko se na oglasni deski pojavi obvestilo o njihovem obisku«, »potem so ugibanja, kakšni bodo ti klovni zdravniki, kaj zanimivega jim bodo*

povedali, kaj vse bodo počeli». Potem pa tudi »o teh dogodkih, ki jih doživijo, o klovnih govorijo kar nekaj dni in se jih spominjajo in noske natikajo in se med sabo znajo tudi zaigrat s temi rdečimi noski«.

Smeh je socialni fenomen, ki gradi zaupanje, zato je osnova prijateljstva in razumevanja. Humor *»zelo dobro vpliva na počutje ljudi«.* Skupni smeh je **»prijetna duševna globoka skupna povezava med ljudmi«.** Smeh ne zahteva miselnega napora. *»Pri smehu ni treba globoko filozofirati, ampak se samo smejeti, kar pozitivno vpliva na male bolnike«.* *»Prav gotovo je najlepši nasmeh na otroškem obrazu, z velikimi očmi pričakovanja. Lep pa je tudi nasmeh na obrazu odraslih ljudi, ki jih je včasih še težje pripraviti do tega, da se od srca nasmejijo. In ravno to je uspelo klovnom zdravnikom«.* *»Če je pacient v času zdravljenja dobre volje, razpoložen, dobi obisk kakega klovna, mi s tem sporočamo, da skrbimo tudi za njegovo duševnost in ne samo za telo«.* Klovni zdravniki *»resnično uspejo privabiti nasmeh na obraze bolnikov, njihovih staršev in osebja«.*

Klovnovski humor ponuja **priložnost za integracijo težjih bolnikov.** *»Nekateri otroci, ki drugače slabše komunicirajo ali pa drugače zaradi narave svoje bolezni sploh niso odzivni ... Mi nekako opažamo, kot da bi tudi ta otrok sodeloval. Se ti nasmehne«.* *»S terapevtskim vodilom, da smeh pomeni zdravje, klovni zdravniki okrepijo pozitivno atmosfero v bolnišnicah in pospešijo zdravljenje po manjših in težjih operacijah«.*

Učinek klovnov zdravnikov na **življenje po hospitalizaciji otroka** lahko nakažem z dejstvom, da otroci ohranijo podarjene noske tudi po hospitalizaciji. *»Tudi nekateri starši so mi povedali, da so njihovi otroki obdržali noske še leta po hospitalizaciji«.*

Sintezna hipoteza: Hipoteza je potrjena.

Čprav artistična intervencija klovnov zdravnikov primarno ni terapija, je njen učinek terapevtski, zato je sestavni del procesa rehabilitacije. Klovni zdravniki ne nadomeščajo medicinske nege in farmakološkega zdravljenja, pač pa izboljšujejo kakovost vsakdanjega bolnišničnega življenja, kar vodi v polnejše življenje kljub bolezni (krajša rehabilitacija in bolj znosno preživljanje časa v bolnišnici). Klovni zdravniki si

prizadevajo s pomočjo svojega znanja, izobrazbe, izkušenj in klovnovske osebnosti skupaj s svojimi pacienti doseči predhodno jasno opredeljene cilje s pomočjo improviziranih klovnovskih vizit kot medija.

Preverjanje hipoteze z vidika bolnišničnega osebja

Klovni zdravniki so **inovativno dopolnilo h kreativni terapiji**. »Skupina profesionalnih, senzibilnih in posebej angažiranih umetnikov prihaja k otrokom in v življenja otrok prinaša veder smeh, zabavo in veselje, tako pa poskrbijo za otroke kot terapevti in psihologi«. Dobro počutje pacienta je tudi »velik del zdravljenja, ker pri vsakem zdravljenju je potrebno sodelovanje«, tako da bolnišničnemu osebju to delovanje »zelo pomaga med zdravljenjem«. Zdravstveni delavci, ki se »vsakodnevno srečujemo z bolnimi otroki, smo prepričani, da je projekt dober in koristen, saj otrokom olajša bivanje v bolnišnici, pomaga premagati strah in popestri enolične dneve. Še posebej je to pomembno pri tistih otrocih, ki morajo zaradi bolezni v bolnišnici prebiti veliko časa ali pa prihajati pogosto«. Posebni pomen obiskov klovnov zdravnikov »pri socialnoterapevtski obravnavi starostnikov v domovih za ostarele: klovn omogoča prsto komunikacijo, medtem ko običajna vsakdanja komunikacija je v konfrontaciji z bolniki, ki prebolevalo demenco«.

Sodelovanje v procesu zdravljenja oziroma komplementarno zdravljenje, ki ga predstavljajo tudi klovni zdravniki, je zelo pomembno, saj »uspeh zdravljenja ni odvisen samo od znanja, od modernih zdravil, tudi sodelovanje pacienta je zelo pomembno, odnos zdravnika in pacienta, odnos staršev, in to rečemo strokovno compliance. Sodelovanje nam zelo pomaga pri zdravljenju«. Dobro počutje pacienta je tudi »velik del zdravljenja, ker pri vsakem zdravljenju je potrebno sodelovanje,« saj »če je pacient v času zdravljenja dobre volje, razpoložen, dobi obisk kakega klovna, mi s tem sporočamo, da skrbimo tudi za njegovo duševnost in ne samo za telo«. »Če se pacient dobro počuti, se razveseli, potem mu nekako neverbalno, brez besed, sporočamo, da ga imamo radi, da mu želimo to bivanje pri nas narediti lepše in zaradi tega je lahko tudi uspeh splošnega zdravljenja boljši«.

Klovni zdravniki lahko uporabljajo različne kreativno terapevtske pristope, kot so glasba, petje, igra vlog, ples, tako pa otroke sproščajo in aktivirajo doživljajske

situacije. Klovni zdravniki zato uporabljajo **trenutno situacijo tukaj in zdaj**, jo kot osnovo za doseganje komičnega učinka nadgradijo s principom nepričakovanega in tako ustvarijo eksternalizacijo problemov. *»Med otroki veliko časa preživim in vidim pri njih, da je to velika sprememba, dobrodošla«.*

Klovni zdravniki so se učinkovito vključili v sistem zdravljenja v bolnišnici, predvsem zaradi kontinuiranosti obiskov, senzibilnosti in nevsiljivosti. Med tedenskimi klovnovskimi vizitami je tudi bolnišnično osebje priča preprostim tehnikam distrakcije pacientov. Vpeljava klovnov zdravnikov v bolnišnice je ustvarila bolj sproščeno in podporno okolje za distrakcijo monotonosti čakanja.

Skrb za dobro vzdušje je element hitrejše rehabilitacije. *»Veselje in dobra volja pripomoreta k hitrejšem ozdravljenju oz. sta ena najpomembnejših dejavnikov pri terapiji«.* *»Brez dobrega socialnega okolja in brez nenehne skrbi za dobro in primerno vzdušje otrok na oddelku oz. v vseh ustanovah, kjer so bolni in trpeči otroci, ni uspeha v zdravljenju«.* **Komunikacija na ravni čustev ... zelo pozitivno vpliva na duševnost otroka«.** Klovni zdravniki so *»vedno znova absolutni višek«, »zelo pozitivna obogatitev za rehabilitacijski center«, saj »uspejo tudi pri večjih otrocih in mladini vzbuditi zanimanje«.* Klovnom zdravniku lahko *»pri nekaterih pacientih, ki zaradi narave svoje bolezni slabše komunicirajo z osebjem, uspe doseči, da tudi ti komunicirajo in se jim nasmehnejo«.* S svojimi improviziranimi nastopi vzbujajo življenjsko zadovoljstvo in *»uspejo privabiti nasmeh na obraze bolnikov, njihovih staršev in osebja«.* Pozitivno izkušnjo obiska klovnov zdravnikov bodo otroci *»prenesli v okoliš in zato ostali otroci in nato lažje, z manj nekega cmoka prihajali k nam, ko je pač potreba za to«.*

Preverjanje hipoteze z vidika klovnov zdravnikov

Klovni zdravniki so **inovativni projekt v bolnišničnem okolju**, ki si z artistično intervencijo prizadevajo izboljšati življenjsko situacijo kronično in akutno bolnih oseb. Otroku v bolnišnici so vsi vsiljivi, zato klovni pred vstopom v njihovo sobo vsakega otroka prosijo za dovoljenje. Tako mu dajo spoštovanje, ga spodbudijo k aktivnemu sodelovanju in mu podelijo moč in nadzor nad odločanjem o tem, ali lahko vstopijo v sobo ali ne.

Klovni zdravniki si prizadevajo s pomočjo svojega znanja, izobrazbe, izkušenj in klovnovske osebnosti skupaj s svojimi pacienti doseči predhodno **jasno opredeljene cilje s pomočjo improviziranih klovnovskih vizit kot medija**. Ti cilji so predvsem bogatitev bolnišničnega okolja s spreminjanjem atmosfere, vključevanje otrok, bolnišničnega osebja in staršev v klovnovsko vizito, prinašanje smeha in opolnomočenje otrok v bolnišnici. **Usmerjenost na zdravi del bolnika je lahko potencial zdravljenja**. *»Morda je tudi to dobra osnova, da ozdravi, ker se spomni na ta vitalni del. Najbrž je zelo pomembno v bolnem človeku videti ta vitalni del«.*

Klovni zdravniki pomagajo tudi zdravnikom. Ne želijo biti njihova zamenjava, temveč **dopolnilo** k njihovem delu. *»Prav je, da zdravniki mirno in pošteno opravljajo svoje delo. Z njimi dobro sodelujemo in lepo je videti, da ob svojem obisku tudi njih spravimo v neki bolj vesel ritem, v katerem ostanejo še potem, ko mi odidemo in s tem je še en naših ciljev dosežen«.* Klovni zdravniki obogatijo odnose, da bolnišnično osebje vidi preostale sposobnosti pacientov, tako pa se spremeni tudi imidž dolgotrajne bolnišnične nege.

Vsi klovni zdravniki morajo imeti dobrobit in kakovost življenja otrok kot primarni fokus. Delujejo po načelu dodajanja moči hospitaliziranim pediatričnim pacientom (nem. *»Schwach ist stark«*). Klovn je na dnu hierarhije, zato otroci in starši lahko z njim eksperimentirajo stvari, ki jih z drugimi profesionalci ne morejo. Ker imajo malo maske, lahko klovni zdravniki lažje menjavajo med svojo in klovnovsko persono. Da bi spodbudili resen pogovor izven klovnovskega karakterja, le snamejo nos.

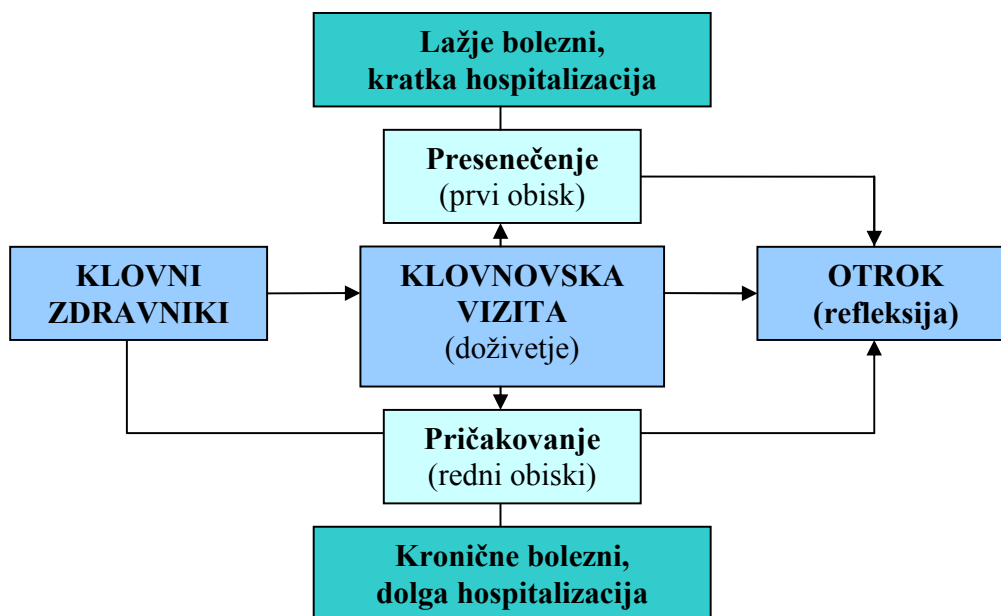
Klovn je komični subjekt in edini, ki sme nekaznovano izreči pogosto neprijetno resnico, ki je iz njegovih ust manj boleča. Klovn je **simbol humorja**, ki seva nalezljivo notranjo srečo. Vsak rad vidi klovna in nihče ne more mimo njega brez nasmeha. Klovni se povežejo z notranjim otrokom, ki prebiva v vsakem izmed nas. S klovnom je enostavno govoriti, ker predstavlja otroku vmesni člen med njegovo najljubšo teto in najljubšim medvedkom, saj je hkrati pravljичno bitje in resnična oseba. Otrok spusti klovna tja, kamor gre lahko samo njegov najljubši medvedek. Njihov **spontan pristop** je nežen, zabaven in ne ogroža. Gibi klovna so izvedeni z očitnim pretiravanjem, zato se mora klovn naučiti izražanja svojih čustev, misli, dejanj, reakcij in osebnosti preko celega telesa. Izrazi in gibanje klovna so karikatura običajnega gibanja. Vsa dejanja

so pretirana, veliko je odvečnega gibanja, nič več ni preprosto. Navdušenje je izraženo s skakanjem, ploskanjem rok in objemi. Dober klovn doseže, da občinstvo doživlja skupaj z njim, hkrati pa mora biti dovolj senzibilen, da se izogne nevarnosti, da bi kogarkoli užalil. Konec koncev mora klovn igrati tistega, ki se mu vsi smeji. K ustvarjanju komične intenzivnosti klovna prispeva zamenjava identitete z nekonvencionalno uporabo pripomočka in verbalne komedije. Uporaba humorja prispeva k duševni higieni in duševnemu zdravju. Humor je osnova delovanja klovnov zdravnikov, pa tudi veliko medicinskih sester in zdravnikov ga uporablja za lajšanje napetosti ob bolezni. Humor so vrata, ki vodijo do drugih možnosti. Klovni predstavljajo humor na pozitiven način: klovn se spotakne, vendar vedno ponovno vstane. Kljub vsem nevšečnostim, ki se mu vrstijo, vedno znova ohranja pozitivno držo v življenju. *»Šla sva torej ven iz sobe in čisto neopazno še enkrat vstopila. Prepričana sva, da sva bila neopazna, ker sva paciente in starše prosila, naj malo pogledajo stran«.*

Klovni zdravniki so empatično vpleteni v trpljenje pediatričnih otrok in s posebno vezjo povezani z otroki. Ker od otroka ničesar ne zahtevajo, otroci delijo z njimi zgodbe in skrivnosti. Ko pridejo klovni v življenje otrok v bolnišnici, ustvarijo iskrico upanja s smehom. Igrivo preobračajo avtoriteto zdravnika in bolnišnični vsakdan, tako pa opomnijo otroke, da so lahko, kljub kronični bolezni, še naprej otroci. Ko je otrok hospitaliziran, so pomembni tudi njegovi koncepti bolezni, strahovi in pričakovanja, ne le kot psihološki element, ampak tudi kot dejavnik, ki lahko podaljša bolezen. Tako klovni zdravniki odprejo vrata ostalemu bolnišničnemu osebju in predvsem tudi staršem, saj ko je otrok resno bolan, je bolna skupaj z njim celotna družina.

Otroci, ki se srečajo s klovni zdravniki, v bolnišnici prestajajo krajšo hospitalizacijo ob lažji bolezni bodisi daljšo ali večkratno, ponavljajočo se hospitalizacijo kot posledico kronične bolezni. Klovnovske vizite so za bolnišnično okolje tako nenavadne, da vedno sprožijo intenzivno doživetje, ki ga spremlja otrokova **refleksija srečanja s klovni zdravniki**. Temeljna razlika je predvsem v dejstvu, da klovnovska vizita pri otrocih (in starših), ki se prvič srečajo s klovni zdravniki, sproži **presenečenje**, medtem je ko pri otrocih (in starših), ki so se s klovni zdravniki že srečali, pomembno **pričakovanje** klovnovske vizite. V obeh primerih je srečanje lahko zelo intenzivno.

Da lahko klovni zdravniki morajo razumeti paciente v bolnišničnem okolju, paciente z bolečinami ali kronično boleznijo in svojo vlogo v tem kontekstu. Klovni zdravniki torej odpirajo v bolnišnici komunikacijske poti, ki jih bolnišnično osebje ne more odpreti. Klovni zdravniki lahko posežejo po sredstvih, ki ostalim v bolnišničnem okoljem niso dovoljena, saj delujejo na področju ustvarjanja izkušenj, medtem ko z distrakcijo pacientom pomagajo lajšati bolečine.

Slika 7. 2: Okoliščine in sestavine klovnovske vizite

Ozdravitev otroka deluje povratno kot opolnomočenje klovnov zdravnikov in pacientov. »Kako lepo je bilo potem videti to punčko, ko je prišla samo pogledat na oddelek, ker je hodila že drugam. Samo na kontrole. Ko smo jo videli prej in potem zdaj, ko je bila zdrav obraz in telo. Tisto je bilo res eno olajšanje. Ko si rekel v hecu: 'Samo da te ne vidim več tukaj. Samo da se ne boš mogla več vračati se na ta oddelek.'«.

Nadaljnji razvoj in vizija slovenske organizacije Rdeči noski je nadaljnja organizacija turnej Rdečih noskov po vseh slovenskih bolnišnicah s pediatričnimi oddelki in širitev programa v zavode za prizadete otroke. »Klovn se mi zdi, da je za njih čudovita figura. Oni te tudi veliko naučijo. Zame je bilo nastopati za njih vedno doživetje. So tudi sami klovni, ki ti predstavijo zapeljejo v eno tako smer. Smeh. Se je

zgodilo potem, da sem samo počakala, ker ne gre ... Oni reagirajo kot klovn. Ti pogledaš tja. In tudi oni bodo pogledali tja«. V prihodnosti predvidevajo Rdeči noski tudi **širitev programa za starostnike in rehabilitacijske centre**. Ker trenutno še nimajo organizirane redne supervizije, je ena izmed prihodnjih prioritet tudi to področje. Po mojem mnenju pa bi prihodnji razvoj lahko šel tudi v smeri **povečevanja ozaveščenosti zdravih otrok** in njihove mobilizacije za zbiranje sredstev za otroke v bolnišnici. Skupaj z OŠ Vrhovci smo naredili prvi korak v tej smeri z organizacijo Valentinovega plesa rdečih noskov in lutkovne predstave.

Če **delovanje klovnov zdravnikov** preučim **s kritičnim pogledom**, je lahko iz zdravstvenega vidika varovanja osebnih podatkov hospitaliziranih pediatričnih pacientov sporno posredovanje osebnih podatkov o bolezni brez soglasja staršev otrok. To lahko predstavlja kritično točko, zato je zelo pomembno, da klovne zdravnike veže klavzula varovanja osebnih podatkov in uporaba le-teh izključno za čim boljše pripravo na klovnovsko vizito. Hkrati je pomanjkljivo poznavanje vse medicinske slike pacientov tudi omejitev. To, da niso niti pravi zdravniki niti pravi klovn, ljudi lahko zmede, tako da pričakujejo fizično, zdravniško pomoč, česar pa ne morejo dati. Hkrati pa so nekateri obiskovalci bolnišnice, ki morda niso neposredno vključeni v klovnovsko vizito, lahko precej vsiljivi in želijo v prisotnosti otrok izvedeti določene informacije o klovnu zdravniku kot zasebni osebi. Ker so nekateri izmed klovnov zdravnikov javnosti dobro poznane osebe, je morda to lahko včasih moteče, saj se klovn zdravnik v bolnišnici pojavi kot klovn in ne kot oseba. Morda na tem mestu omenim tudi osebni pomislek o razdeljevanju noskov, ki bi morali biti po prihodu iz tovarne pred razdeljevanjem v bolnišnici dezinficirani. Zaradi občutljivost hospitaliziranih kronično bolnih pediatričnih pacientov na prenos okužb, ki jih obiskovalci lahko potencialno prenesemo v bolnišnico, se je treba v največji možni meri posvetiti skrbi za dezinfeciranje tako noskov kot ostalih pripomočkov.

SKLEP

*»Težave so potrkale na vrata. Vendar so zaslišale smeh ... in pobegnile!«
(Benjamin Franklin)*

Postmoderna perspektiva zavrača velike zgodbe. Vsaka zgodba ima namreč lokalni pomen, torej se o njej medsebojno dogovarjamo in pogajamo. Če velika zgodba, značilna za modernistično obdobje obljublja red racionalnost, gotovost in varnost, pa postmodernizem zavrača univerzalne resnice in poudarja pluralnost. Resnica je odvisna od konteksta in kulture, ne sprejema pa nikakršnega monopola posameznih skupin nad njo (Parton in Marshal 1998). Odnos med socialnim delavcem in uporabnikom po tradicionalnem pojmovanju izhaja iz medicinsko-diagnostičnega modela in poudarja razlike v moči in znanju med profesionalcem in klientom. Med njima je velika družbena distanca, ki postavlja klienta v podrejeno in pasivno vlogo prejemnika pomoči. V postmodernem partnerskem pristopu pa se predpostavlja sodelovanje, bolj dejavno vlogo in večji vpliv na uporabnika pri soustvarjanju rešitev in upošteva znanje in izkušnje uporabnikov kot ekspertov življenja (Šugman Bohinc et alii 2007: 9).

Kreativna improvizacija klovnov zdravnikov lahko bistveno obogati področje terapije in pomoči v socialnem delu. Trenutni koncept prakse socialnega dela je pokazal nezadostnost teoretskih osnov socialnega dela. V tem okolju je razumljiva privlačnost postmodernega pogleda, ki svet karakterizira kot negotovega, dvomljivega, relativnega, spreminjajočega se s stalnim preopredeljevanjem realnosti. Postmodernizem v svoji najosnovnejši percepciji vključuje »kritiko posploševanja teorij, struktur, meja in hierarhij, ki jih vzdržujejo in udejanjajo« (Fook, 2002: 12). Pomen in realnost posamezniki konstruiramo iz jezika več diskurzov (ibidem): »Tako ne obstaja ena univerzalna resnica ali realnost, pač pa je 'realnost' konstruirana iz mnoštva različnih in fragmentiranih zgodb.«

Zgodovinsko in kulturno so bili klovnovi povezani z dobrobitjo družbe in zdravjem, celo Hipokrat naj bi v svoji bolnišnici imel skupino klovnov, ki so skrbeli za dobro razpoloženje. Klovnovi zdravniki so po najvišjih profesionalnih standardih dodatno usposobljeni za delo v bolnišnici, zato so uspeli svojo dejavnost integrirati v bolnišnično okolje. Artistična intervencija klovnov zdravnikov v bolnišnicah ima številne pozitivne

učinke, predvsem imajo zaradi njihovega posredovanja koristi hospitalizirani pediatrični pacienti, njihove družine in bolnišnično osebje.

Artistična intervencija klovnov zdravnikov v okviru celostne koncepcije zdravljenja je inovativno **dopolnilo** h kreativni terapiji za hospitalizirane pediatrične paciente. Čeprav artistična intervencija klovnov zdravnikov primarno ni terapija, je njen učinek terapevtski, zato je sestavni del procesa rehabilitacije. Klovni zdravniki si prizadevajo s pomočjo svojega znanja, izobrazbe, izkušenj in klovnovske osebnosti skupaj s svojimi pacienti doseči predhodno jasno opredeljene cilje s pomočjo improviziranih klovnovskih vizit kot medija.

Klovni zdravniki ne predstavljajo alternativnega zdravljenja, temveč **komplementarno dejavnost**, ki tradicionalno medicino dopolnjuje, ne pa izključuje. Klovni zdravniki ne nadomeščajo medicinske nege in farmakološkega zdravljenja, pač pa izboljšujejo kakovost vsakdanjega bolnišničnega življenja, ki vodi v polnejše življenje kljub bolezni (krajše rehabilitacije in bolj znosno preživljanje časa v bolnišnici). Glavni namen ni doseganje medicinskega učinka, temveč normalizacija in bogatitev vsakdanjega življenja in dela v bolnišnici. Vodja organizacije klovnov zdravnikov Humour Foundation in klovn zdravnik dr. Peter Spitzer pravi (Internet 43): »Naloga klovnov zdravnikov je, da zmotijo bolniški oddelek. Barve, gibanje in glasba spremenijo atmosfero oddelka. Ko se pacient nasmeji, se njegov nasmeh preseli po sobi na družino in medicinsko osebje. Ničesar ne jemljemo medicinskemu osebju, saj opravljajo izjemno delo. Mi smo del njihove skupine – partnerji«. Klovni zdravniki so kot poklic pomoči tudi poklic zaupnosti, zato jih vežejo enaka pravila zaupnosti kot ostalo bolnišnično osebje.

Po mojem mnenju bodo klovni zdravniki v prihodnosti vedno pomembnejši dejavnik pri soustvarjanju bolj kakovostnega okolja v bolnišnici. Največja težava, s katero sem se soočala pri raziskovanju, je občutljivost hospitaliziranih kronično bolnih pediatričnih pacientov, predvsem na prenos okužb, ki jih obiskovalci lahko potencialno prenesemo v bolnišnico. Tudi temu so se klovni zdravniki prilagodili, tako da v času gripnih obolenj nekaj časa hospitaliziranih pediatričnih pacientov ne obiskujejo. Poleg tega sem občutila dimenzije trpljenja otrok v bolnici, ob katerem je nemogoče ostati ravnodušen, zato bi poudarila ključni pomen supervizije.

Paradni konj prihodnjega raziskovanja klovnov zdravnikov je lahko ideja opolnomočenja otrok v okviru klovnovske vizite in podrobnejše (kvantitativne) analize vseh vpletenih skupin (klovnov zdravnikov, staršev, bolnišničnega osebja in otrok). Klovn kot odrasla oseba deluje 'neumno' in odraslemu svetu nerazumljivo, tako se otrok počuti superiornega v bolnišničnem svetu, kjer se mora običajno sprijazniti s pravili. Vendar je pomembno, da se klovn zdravnik zaveda, da se nekateri otroci klovnova bojijo, tako da naj uporabljajo čim manj maske, vizualno prijetne kostume, ohranjajo primerno osebno razdaljo in spoštujejo zavrnitev obiska. Delo klovnov zdravnikov me spominja na opis glasbe, kot ga je nekoč podal Miles Davis: »Poznati moraš glasbo, poznati moraš svoje glasbilo, poznati moraš note – vendar ko igraš, moraš vse to pozabiti.«

LITERATURA

- Adams, Patch. Mylander, Maureen. 1998. *GESUNDHEIT! Bringing good health to you, the medical system and society through physician service, complementary therapies, humor and joy*. Rochester: Healing Arts.
- Bartko, Daniel. 1998. Arts in Hospital – New Philosophy in the Management of Patients. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.
- Begić, Nataša. 2001. *Kvaliteta življenja bolnikov v bolnišnici*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Berger, Peter L. 1997. *Redeeming Laughter. The Comic Dimension of Human Experience*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Boogman, Philipp. 1998. *Humor im Kinderspital. Versuch einer wissenschaftlichen Rechtfertigung*. Zürich. Semesterarbeit im Sozialblock an der Abteilung für Umweltnaturwissenschaften der ETH.
- Boyd, Tom W. 1988. Clowns, Innocent Outsiders in the Sanctuary: A Phenomenology of Sacred Folly. V: *Journal of Popular Culture*. L. 3. Št. 22. 101-109.
- Bruce Johnson. 1993. *The History of American Clowning*. Seminar Report. World Clown Congress.
- Carp, Cheryl E. 1998. Clown therapy: the creation of a clown character as a treatment intervention. V: *The Arts in Psychotherapy*. L. 25. Št. 4. 245-255.
- Cvetko, Heliodor. 2005. Obrambe in odpori v luči teorije bolezni in zdravja v integrativni terapiji. V: Bohak, Janko. Možina, Miran (ur.). *Sodobni tokovi v psihoterapiji. Od patogeneze k salutogenezi. Četrți študijski dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Čačinovič Vogrinčič, Gabi. 1998. *Psihologija družine. Prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Čačinovič Vogrinčič, Gabi. Kobal, Leonida. Mešl, Nina. Možina, Miran. 2005. *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebne stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Doering, Anja. Renz, Ulrich. 2003. *Was ich mir wünsche ist ein Clown. Klinikclowns auf der Kinderstation*. Berlin: Beltz.
- Dorfman, Rachelle A. 1996. *Clinical Social Work. Definition, Practice and Vision*. New York: Brunner/Mazel Publishers.
- Dragoš, Srečo. Leskovšek, Vesna. Petrovič Erlah, Polona. Škerjanec, Jelka. Urh, Špela. Žnidarec Demšar, Simona. 2005. *Krepitev moči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Dyroff, Hans-Dieter. 1998. Artistic Activity Helps the Healing Process. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.

- Fife, Bruce. Blanco, Tony. Kissell, Steve. Johnson, Bruce. Dewey, Ralph. Diamond, Hal. Wiley, Jack. Lee, Gene. 1992. *Creative clowning*. Colorado Springs: Piccadilly Books.
- Fook, Jan. 2002. *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: SAGE Publications.
- Franke, Renate. 1997. *Vom Leiden zum Heilen. Über das kreative Potential im Heilerberuf*. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung.
- Fried, Annette. Keller, Joachim. 1996. *Faszination Clown*. Düsseldorf: Patmos Verlag.
- Hartogh, Theo. Wickel, Hans Hermann. 2004. *Handbuch Musik in der Sozialen Arbeit*. München: Juventa.
- Hjort, Peter F. 1998. *Society, Community and Marginalisation: The countermeasures and Health*. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.
- Janzing, Hildegund. 1998. *The use of the mask in psychotherapy*. *The Arts in Psychotherapy*. Let. 25. Št. 3. 151-157.
- Keller-Pracht, Jana. 2003. *Clownvisiten. Die kürzeste Verbindung zwischen zwei Menschen ist ein Lächeln*. Gailingen: Hegau - Jugendwerk.
- Koller, Donna. Gryski, Camilla. 2007. *The Life Threatened Child and the Life Enhancing Clown: Towards a Model of Therapeutic Clowning*. Toronto: The Creative Commons.
- Kiphard, Ernst J. 1998. *Clowns als Therapeuten. Behinderte Kinder erleben den tolpatschigen »dummen August« als Verbündeten*. Berlin: Fachverband des Diakonischen Werkes der ev. Kirche.
- Klemenc, Darinka. Klančnik Grugen, Maja. Kosin, Majda. Mrak, Zdenka. Nendl, Tatjana. Šimenc, Majda. 2005. *Informacije za bolnike in obiskovalce*. Ljubljana: Klinični center.
- Kleu, Burghard. 2003. *Sachbericht projekt Kreativität im Krankenhaus (KIK) – Berlin Mitte*. Berlin: Kreativhaus.
- Kleveland, Åse. 1998. *Culture and Health*. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.
- Kramer, Edith. 1991. *Kunst als Therapie mit Kindern*. München: Reinhardt.
- Kruse, Otto (ur.). 1997. *Kreativität als Resource für Veränderung und Wachstum. Kreative Methoden in den psychosozialen Arbeitsfeldern: Theorien Vorgehensweisen, Beispiele*. Tübingen: Deutsche Gesellschaft für Verhaltenstherapie Verlag.
- Kustermann, Paul. 2003. *Laughter, Improvisation and Death. The artist in a therapeutic setting*. University of Minnesota.
- *Lachen ist Leben. Zehn Jahre Rote Nasen*. 1994-2004.
- Lexow, Monika. 2006. *Humor – eine »Tugend« in der Sozialen Arbeit. »Remember, that you are being paid for smiling!«* Diplomarbeit. Berlin: Katholischen Hochschule für Sozialwesen.

- Lobnig, Hubert. 1998. The International Network of Health Promoting Hospitals of WHO. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.
- Matuella, Christina. 2005. *Veränderung durch Interaktion. Rote Nasen Clowndoctors verrücken den Augenblick mit Liebe, Kompetenz und Humor*. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades einer Magistra an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Leopold Franzens - Universität Innsbrück. Innsbrück: Institut für Erziehungswissenschaften.
- Mayring, Phillip. 1993. *Einführung in die qualitative Sozialforschung*. Weinheim: Beltz, Psychologie-Verlags-Union.
- Meincke, Joachim. 2000. *ClownSprechstunde. Lachen ist Leben. Clowns besuchen chronisch kranke Kinder*. Bern: Verlag Hans Huber.
- Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana. Visoka šola za socialno delo.
- Mussen, Paul Henry. Conger, John Janeway. Kagan, Jerome. Huston, Aletha Carol. 1999. *Lehrbuch der Kinderpsychologie*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Neumann, Wolfgang. Peters, Bruno. 1996. *Als der Zahnarzt Zähne zeigte. Humor, Kreativität und therapeutisches Theater in Psychotherapie, Beratung und Supervision*. Dortmund: Verlag modernes lernen.
- Nöcker-Ribaupierre, Monika. 1999. *Premature birth and music therapy*. V: Wigram, Tony. De Backer, Jos (ur.). *Clinical Applications of Music Therapy in Developmental Disability, Paediatrics and Neurology*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Oppenheim, Daniel. Simonds, Caroline. Hartmann, Olivier. 1998. *Clowning on children's wards*. *The Arts in Psychotherapy*. Let. 25. Št. 4. 245-255.
- Paloheimo, Martti. 1993. *The Art of Entertainment and Mental Health*. Seminar Report. World Clown Congress. Härnösand.
- Parton, Nigel. Marshall, Wendy. 1998. *Postmodernism and discourse approaches to social work*. V: Adams, Robert. Dominelli, Lena. Payne, Malcolm. (ur.). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. London: Macmillan.
- Payne, Sheila. Walker, Jan. 2002. *Psihologija v zdravstveni negi*. Ljubljana: Educy.
- Provine, Robert R. 2000. *Laughter. A Scientific Investigation*. London: Faber and Faber.
- Rehar, Viktorija. 2000. *Humor and Health*. Bled: Second European Conference.
- Reinelt, Toni. Bogyi, Gertrude. Schuch, Bibiana. 1997. *Lehrbuch der Kinderpsychotherapie. Grundlagen und Methoden*. München: Ernst Reinhardt Verlag.
- Reinhalter, Franz. 1994. *Der pädagogische Dialog mit der Phantasie. Der Clown als Medium Sozialpädagogischer Begleitung im Kinderkrankenhaus*. Stetten: Freie wissenschaftliche Arbeit für die Diplomprüfung für Pädagoginnen und Pädagogen an der Eberhard - Karls - Universität Tübingen an der Instituten für Erziehungswissenschaft.

- Rémy, Tristan. 1989. *Clownnummern. Mit hundert Clownfotos aus hundert Jahren Textauswahl und Bildredaktion von Wanda Zacharias*. Köln: Kiepenheuer & Witsch.
- Rotterdamski, Erazem. 1991. *Hvalnica norosti*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
- Rubinstein, Henri. 1985. *Die heilkraft Lachen*. Bern: Hallwag Verlag.
- Rusch, Caroline. 2005. *Der kleine Lachtherapeut. Eine Psychologie des Humors*. Stuttgart: Kreuz Verlag.
- Saleebey, Dennis. 2002. The Strengths Approach to Practice. V: Saleebey, Dennis. (ur.). *The Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- Saunders, Edward J. Saunders, Jeanne A. 2000. Evaluating the effectiveness of art therapy through a quantitative, outcomes-focused study. *The Arts in Psychotherapy*. Let. 27. Št. 2. 99-106.
- Snow, Stephen. D'Amico, Miranda. Tanguay, Denise. 2003. Therapeutic theatre and well-being. *The Arts in Psychotherapy*. Let. 30. Št. 2. 73-82.
- Solarovič, Jasna. 2005. Raziskovanje zdravja. V: Bohak, Janko. Možina, Miran (ur.). *Sodobni tokovi v psihoterapiji. Od patogeneze k salutogenezi. Četrtri študijski dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo*. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo.
- Speaight, George. 1980. *The Book of Clowns*. New York: Macmillan Publishing.
- Steele, Thomas H. 2004. *1000 Clowns more or less. A visual History of the American Clown*. Köln: Taschen.
- Steiner, Brita. 2005. »Ansichten eines Clowns«. *Eine rekonstruktive Untersuchung zur Identität und Handlungsorientierung der Clowndoktoren*. Wien: Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie an der Fakultät für Sozialwissenschaften der Universität Wien.
- Steinhage, Rosemarie. 2002. Kinderzeichnungen. V: Bange, Dirk. Körner, Wilhelm. *Handwörterbuch Sexueller Missbrauch*. Göttingen: Hogrefe.
- Stige, Brynjulf. 1998. Music, Music Therapy and health promotion. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.
- Škarja, Sabina. 2007. Klovni zdravniki: inovativna praksa v Avstriji. *Socialno delo*. Let. 46. Št. 3. 175-177.
- Škarja, Sabina. *Artistična intervencija klovnov zdravnikov. Izvirni delovni projekt pomoči*. Seminar pri predmetu Teorije pomoči, Gabi Čačinovič Vogrinčič. September 2006.
- Škarja, Sabina. *Dnevnik usposabljanja na oddelku socialnega dela Fachhochschule St. Pölten v okviru projekta mobilnosti Leonardo da Vinci*. 20. oktober – 23. december 2005.
- Škarja, Sabina. *Dnevnik usposabljanja na oddelku socialnega dela Alice Salomon Fachhochschule v okviru projekta mobilnosti Leonardo da Vinci*. 27. junij – 29. avgust 2007.
- Škarja, Sabina. 2006. Rdeči noski. Smeh za otroke v bolnišnicah. *Otrok in družina*. Št. 10. 12-15.
- Škofic Maurer, Eva. *Interno gradivo iz osebne arhiva*.

- Šolar, Mojca. Rozman, Mateja. 2000. *Uporaba ustvarjalnih dejavnosti v socialnem delu*. Diplomsko delo. Ljubljana: FSD.
- Šugman Bohinc, Lea. 1994. Socialno kulturno delo. *Socialno delo*. Let. 33. Št. 4. 317-324.
- Šugman Bohinc, Lea. 2000. Kibernetika spremembe in stabilnosti v kontekstu svetovalnega in terapevtskega dela s klientskim sistemom. *Psihološka obzorja*. Let. 9. Št. 2. 87-101.
- Šugman Bohinc, Lea. Rapoša Tajnšek, Pavla. Škerjanc, Jelka. 2007. *Življenjski svet uporabnika. Raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Tišler, Uršula. 2000. *Medicinska psihologija*. Zapiski predavanj in seminarjev po Požarnik.
- Titze, Michael. 2001. *Die Heilende Kraft des Lachens. Mit therapeutischem Humor frühe Beschämungen heilen*. München: Kösel.
- Trevarthen, Colwyn. 1999. How music heals. V: Wigram, Tony. De Backer, Jos (ur.). *Clinical Applications of Music Therapy in Developmental Disability, Paediatrics and Neurology*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Turry, Ann. 1999. A song of life: Improvised songs with children with cancer and serious blood disorders. V: Wigram, Tony. De Backer, Jos (ur.). *Clinical Applications of Music Therapy in Developmental Disability, Paediatrics and Neurology*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Tyson, Edgar H. Baffour, Tiffany D. 2004. Arts-based strengths: a solution-focused intervention with adolescents in an acute-care psychiatric setting. *The Arts in Psychotherapy*. Let. 31. Št. 4. 213-227.
- Wagner, Manfred. 1998. Arts and/in Hospital. V: Tautz, Helmut (ur.). *Ten years of »Arts in Hospital«. The Seed is Sown. A Project of World Decade for Cultural Development 1988-1997*. Avstrija: UNESCO.
- Wallitzky, Marion. 1998. *Der Clown im Krankenhaus »Botschafter des Lachens«. Zur heilungsfördern den Funktion des Clowns*. Wien: Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie an der Grund- und Integrativwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien.
- Warren, Bernie (ur.). 1993. *Using the creative arts in therapy. A practical introduction*. New York: Routledge.
- White, Kevin. 2002. *An Introduction to the Sociology of Health and Illness*. London: SAGE Publications.

INTERNETNI VIRI

- Internet 1: Christensen, Michael. A Publication for Clowns in Community. Dostopno na <http://www.hospitalclown.com/Past%20Issues/Final%20PDFs/Vol%204-1Michael2.pdf> (21. julij 2007).
- Internet 2: World Health Organisation. Dostopno na <http://www.who.int> (2. julij 2006).
- Internet 3: McGrath, Patrick J. Finley, G. Allen. Turner, Catherine J. *Making Cancer Less Painful - A Handbook for parents*. IWK Health Centre. Pediatric Pain Research Lab. Dostopno na <http://is.dal.ca/~pedpain/mclp/mclp.html> (14. avgust 2007).
- Internet 4: Kreative Therapie. Kunst - Drama - Tanz – Musik. Kommunikation in der Sprache der 4 Medien. Dostopno na <http://www.lvr.de/GESUNDHEIT/rk-bh/02DiagTherapEinr/Kreativtherapie/Melanie.htm> (11. april 2007).
- Internet 5: National Coalition of Creative Arts Therapies Associations. Dostopno na <http://www.nccata.org/> (9. marec 2006).
- Internet 6: The British Association of Art Therapists (BAAT). Art Therapy. Dostopno na http://www.baat.org/art_therapy.html (9. marec 2006).
- Internet 7: Irish Association of Creative Arts Therapiests. Dostopno na <http://www.iacat.ie/about.html> (9. marec 2006).
- Internet 8: Graham-Pole, John. Illness and the Art of Creative Self-Expression: Stones and Exercises from the Arts for those with Cronic Illness. Dostopno na <http://news.ufl.edu/2000/08/23/art-medic/> (21. maj 2007).
- Internet 9: The Clown Foundation. Dostopno na <http://www.clownfoundation.org/english/references.htm> (18. april 2006)
- Internet 10: NY University. Dostopno na <http://www.nyu.edu> (18. april 2006).
- Internet 11: European Songfestival für Menschen mit geistlicher Behinderung. Dostopno na <http://www.songfestival2005.at> (18. november 2005).
- Internet 12: Music Therapy. Dostopno na <http://www.iacat.ie/musictherapy.html> (9. marec 2006).
- Internet 13: Music Therapy. Dostopno na <http://www.bbc.co.uk/music/parents/features/therapy.shtml> (4. september 2007).
- Internet 14: Drama Therapy. Dostopno na <http://www.iacat.ie/dramatherapy.html> (9. marec 2006).
- Internet 15: Drama Therapy. Dostopno na http://www.tonisant.com/aitg/Drama_Therapy/index.shtml (9. marec 2006).
- Internet 16: Drama Therapy Ireland. Dostopno na <http://www.dramatherapyireland.com> (9. marec 2006).
- Internet 17: Dance Therapy. Dostopno na <http://www.iacat.ie/dancetherapy.html> (9. marec 2006).
- Internet 18: Dance Therapy. <http://www.admt.org.uk/whatis.html> (9. marec 2006).
- Internet 19: Tanztherapie Deutschland. Body Language. Dostopno na http://www.btd-tanztherapie.de/BTDengl/Body_language.html (29. oktober 2005).
- Internet 20: Tanztherapie Deutschland. Process. Dostopno na <http://www.btd-tanztherapie.de/BTDengl/Process.html> (29. oktober 2005).

- Internet 21: Tanztherapie Deutschland. Goals. Dostopno na <http://www.btd-tanztherapie.de/BTDengl/Goals.html> (29. oktober 2005).
- Internet 22: Tanztherapeutin Patricia Rismann. Dostopno na <http://www.patricia-rismann.de> (4. julij 2007).
- Internet 23: Rote Nasen Österreich. Presse. Dostopno na <http://www.rotenasen.at/int/at/presse/fotos/> (15. september 2007).
- Internet 24: Johnson, Bruce. Multicultural Clowns. Dostopno na <http://www.charliethejugglingclown.com/multicultural.htm> (11. april 2007).
- Internet 25: Wikipedia: Clown. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Clown> (28. oktober 2005).
- Internet 26: Gauklerfest Berlin 2007. Dostopno na http://www.gauklerfest.de/2007/images/pressedownload_2007/Gauklerfest_PeterMeissner_1.jpg (3. september 2007).
- Internet 27: Wikipedia: Commedia dell'arte. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/Commedia_dell%27arte (28. oktober 2005).
- Internet 28: Commedia dell'arte. Dostopno na <http://www.commedia-dell-arte.com/commediainfo.htm> (28. oktober 2005).
- Internet 29: Theatre History. Commedia dell'arte. Dostopno na http://www.theatrehistory.com/italian/commedia_dell_arte_001.html (28. oktober 2005).
- Internet 30: Pierrot. Dostopno na <http://en.wikipedia.org> (28. oktober 2005).
- Internet 31: Grock. <http://www.comedy-club.biz/images/grock.jpg> (28. oktober 2005).
- Internet 32: Charlie Chaplin. <http://vargen57.unblog.fr/files/2006/07/CC/> (28. oktober 2005).
- Internet 33: Parenti, Susan. Redesigning the US Health Care System: Think Universally, Design Locally. Patch Adams and Gesundheit Institute. Dostopno na <http://www.patchadams.org> (9. oktober 2006).
- Internet 34: Patch Adams. »My knight with the shining red nose.« Dostopno na <http://members.fortunecity.com/joergdao/pa.html> (6. marec 2006).
- Internet 35: Patch Adams. Dostopno na <http://www.patchadams.com> (6. marec 2006).
- Internet 36: Patch Adams. Dostopno na <http://www.worldpeaceclowns.org/images/PatchRednose.jpg> (6. marec 2006).
- Internet 37: Patch Adams. Dostopno na <http://iaig.ca/patchadamsbc/documents/interviewpa.html> (6. marec 2006).
- Internet 38: Big Apple Circus Clown Care Unit. Dostopno na <http://www.bigapplecircus.org/CommunityPrograms/ClownCare/> (5. februar 2006).
- Internet 39: Avstrijska organizacija klovnov zdravnikov Rote Nasen International. Dostopna na <http://www.rotenasen.at> (2. september 2005, 17. avgust 2007).
- Internet 40: Avstrijska organizacija klovnov zdravnikov CliniClowns. Dostopna na <http://www.cliniclowns.at> (5. november 2005).
- Internet 41: Rote Nasen Clowndoctors International. Tätigkeitsbericht 2003 in 2004. Dostopno na <http://www.rotenaseninternational.org> (17. avgust 2007).
- Internet 42: Zdravotni Klaun Češka. Dostopno na <http://www.zdravotni-klaun.cz> (1. julij 2007).

- Internet 43: The Humour Foundation. Research Findings. Dostopno na <http://www.humourfoundation.com.au/index.php?page=150> (13. maj 2007).
- Internet 44: Bremer Klinikclowns. Dostopno na http://www.bremerklinikclowns.de/im_einsatz.htm (11. avgust 2007).
- Internet 45: Clowns im Dienst. Dostopno na <http://www.clowns-im-dienst.de> (17. avgust 2007).
- Internet 46: And Le Rire Médecin. A Publication for Clowns in Community and World Service. 2001. Dostopno na <http://www.hospitalclown.com/Past%20Issues/Final%20PDFs/vol%206-2rireSM.pdf> (21. julij 2007).
- Internet 47: Kind und Gesundheit. Dostopno na <http://kindundgesundheit.de> (1. julij 20067).
- Internet 48: Slovenska organizacija klovnov zdravnikov Rdeči noski. Dostopna na <http://www.rdecinoski.org> (2. september 2007).
- Internet 49: Clinic Clowns Hannover. Dostopno na <http://www.clinic-clowns-hannover.de> (3. september 2007).
- Internet 50: Makoi, Zita. Portrait of a Clown. Dostopno na <http://www.artsiter.com/museum/aci/newsletter/feature3.html> (8. maj 2006).
- Internet 51: Bonange, Jean-Bernard. 1996. Clowning and the Imagination. *Pratiques Corporelles*. Dostopno na <http://www.nosetonose.info/articles/jbarticle.htm> (28. julij 2007).
- Internet 52: Serious clowning. A Conversation with Rob Leiper around Psychotherapy and Clowning. <http://www.nosetonose.info> (6. avgust 2007).
- Internet 53: Looking for your Clown ... and finding Yourself. Dostopno na <http://www.nosetonose.info/articles/bertilarticle.htm> (28. julij 2007).
- Internet 54: Santjer, Marijke. Ärzte mit Rote Nasen. Interview Laura Fernandez. Dostopno na <http://www.kinderwelten.de/information/personen-projekte/clown-doktoren/index2.html> (29. julij 2007).
- Internet 55: Klapps, Petra. Humor, Gesundheit, Erfolg und Clownerie. Dostopno na <http://www.humorcare.com/TEXTE/text15.html> (16. avgust 2007).
- Internet 56: Rote Nasen. Presse. <http://www.rotenasen.at/int/at/presse/fotos/> (2. julij 2007).
- Internet 57: A literature review of the evidence base for culture, the arts and sport policy. Dostopno na <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2004/08/19748/41518> (29. julij 2007).
- Internet 58: Gelotology. Dostopno na <http://en.wikipedia.org/wiki/Gelotology> (21. maj 2007).
- Internet 59: Association for Applied and Therapeutic Humor. Dostopno na <http://www.aath.org> (29. oktober 2005).
- Internet 60: Sultanoff, Steven M. 1995. Humor and health: Potentials for Psychotherapy - Now and in the Future. Dostopno na <http://www.aath.org/gold/sultanoff.html> (29. oktober 2005).
- Internet 61: Spitzer, Peter. The Laughter Prescription – Potent Medicine For All Ages. Dostopno na http://www.hammond.com.au/resources/peter_spitzer.pdf (6. avgust 2006).

- Internet 62: McGhee, Paul E. Humor and Health. Dostopno na http://www.holistic-online.com/Humor_Therapy/humor_mcghee_article.htm (5. april 2006).
- Internet 63: Laughter really is the best therapy. Dostopno na <http://www.crystalinks.com/laughter2.html> (23. januar 2006).
- Internet 64: Nose to Nose. Dostopno na <http://www.nosetonose.info/approach.htm> (28. julij 2007).
- Internet 65: Rdeči noski. RN Clowndoctors Slovenia: Public Level of Awareness. Research Paper 2006. GfK Gral-Ideo Marketing Research. Dostopno na http://www.rotenaseninternational.com/downloaddocs/270207_Survey%20RNSLOV.pdf (11. oktober 2006).
- Internet 66: Clown Doktoren. Dostopno na <http://www.clown-doktoren.de> (12. avgust 2007).
- Internet 67: Klinikclowns. Dostopno na <http://www.klinikclowns.de> (13. avgust 2007).
- Internet 68: Kikk Köln. Dostopno na <http://www.kikk-koeln.de> (16. avgust 2007).
- Internet 69: McGhee, Paul E. Head, Shoulders, Knees and Peanut Butter. What Makes Young Children Laugh? Dostopno na www.laughterremedy.com (13. maj 2007).
- Internet 70: Van Blerkom. Clown Doctors: Shaman Healers of Western Medicine. Dostopno na <http://www.personal.utulsa.edu/~lara-foley/medsocassg4example.htm> (29. oktober 2005).
- Internet 71: Simonds, Caroline and Le Rire Médecin. 2001. A Publication for Clowns in Community and World Service. Dostopno na <http://www.hospitalclown.com/Past%20Issues/Final%20PDFs/vol%206-2rireSM.pdf> (7. avgust 2006).
- Internet 72: Ein Clown für Kranke. Dostopno na <http://www.berlinerzeitung.de> (6. November 2005).
- Internet 73: Warren, Bernie. Knowing Laughter: what do clown doctors know and how do they learn to do what they do? Dostopno na <http://www.oise.utoronto.ca/depts/sese/esew/nall/res/43knowinglaughter.htm> (29. november 2007).
- Internet 74: Adams, Patch. Dostopno na <http://www.ru.org/adams-113.htm> (5. april 2006).
- Internet 75: Šugman Bohinc, Lea. Kriteriji vzpostavljanja in ohranjanja konteksta za uspešen razgovor v socialnem svetovanju. Dostopno na <http://www.fsd.si/gradivo/3.%20letnik/Metode%20SD%20-%20praksa/Priro%20C4%8Dniki/Priro%20C4%8Dniki%20za%20posamezne%20metode/Usp%20e%20C5%A1en%20razgovor%20v%20socialnem%20svetovanju.doc> (3. marec 2008).
- Internet 76: Možina, Miran. Mami, oči, poglej! O prisotnosti, pristnosti in trenutkih srečanja odraslih v interakcijah z otroki. Dostopno na <http://www.fsd.si/gradivo/4.%20letnik/Epistemologija%20SD%20II/Mo%20C5%BEina-O%20prisotnosti,%20pristnosti%20in%20trenutkih%20sre%20C4%8Danja.doc> (3. marec 2008).

PRILOGE

Priloga A: Intervju: Elisabeth Dietl, vodja programa klovnov zdravnikov Rote Nasen

(Vir: avtoričin dnevnik ob usposabljanju v okviru evropskega projekta mobilnosti Leonardo da Vinci v St. Pöltnu in na Dunaju, Avstrija)

Elisabeth Dietl je vodja programa klovnov zdravnikov pri Rote Nasen Avstrija. Rote Nasen klovn zdravniki so posebej izurjeni umetniki, ki preko humorja pošiljajo bolnim pacientom voljo do življenja. Klovnovske vizite potekajo enkrat do dvakrat tedensko v izbranih bolnišnicah, ki se odločijo za programe klovnov zdravnikov. Rote Nasen klovn zdravniki so umetniki iz različnih področij (igralci, lutkarji, kabaretisti, čarodeji, pantomimiki, akrobati, žonglerji, itd.), ki morajo poleg samega talenta morajo imeti tudi socialni čut in močno osebnost. Po avdiciji se izbrani klovn zdravniki dodatno izobražujejo in usposabljujejo tako v različnih klovnovskih veščinah in tehnikah, čaranju, glasbi kot tudi osnovno medicinsko in psihološko znanje ter trening senzibilnosti. Delavnice in usposabljanja vodijo strokovnjaki iz različnih področij, kar omogoča vsakemu kandidatu, da odkrije in razvije svojo klovnovsko identiteto.

Klovn zdravniki so umetniki in ne terapevti, ki delujejo v drugačnem okolju in imajo drugačno občinstvo. Zato morajo biti klovn zdravniki posebni klovn: senzibilne in hkrati močne osebnosti. Na avdiciji izbirajo bodoče klovn zdravnike iz vrst igralcev, pantomimikov, lutkarjev, glasbenikov. Predvsem ob vsakoletnem dogodku Dnevu Rdečih noskov je veliko navdušencev, ki želijo postati klovn zdravniki. Izobrazbo klovn je možno dobiti le na redkih šolah v tujini, med katerimi je med najbolj prestižnimi je Le Coq Pariz.

Klovn zdravniki pa ne obiskujejo le bolnih otrok v bolnišnicah, temveč obiskujejo tudi šole kot pedagogi, kjer zdravim otrokom predstavijo svoje delo in bolnišnično okolje in jih poskušajo ozavestiti o težkem bolnišničnem položaju. Klovn zdravniki v okviru organizacije Rote Nasen obiskujejo tudi nekatere šole, kjer izvajajo predvsem preventivni izobraževalni program z nastopi po različnih šolah imenovan *SchoolCare*: zdravim otrokom prikažejo bolnišnično okolje kronično bolnih otrok v bolnišnici ali rehabilitacijskih centrih.

Veljajo tudi posebni standardi za način, na katerega klovn vstopi v sobo: pred vstopom v bolnišniško sobo mora namreč otroka vprašati, če lahko vstopi. Če morda otrok zavrne klovn, ta poskusi vseeno najti pot, včasih vpraša, če bi morda njegova lutka lahko vstopila. Klovn zdravnik v svoj nastop lahko vključi tudi starše oziroma ostale obiskovalce bolnišnice, vendar mora biti dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru. Enako pravilo velja pri kontaktih z zdravniki in medicinskimi sestrami. Predvsem medicinske sestre so koristen vir informacij za klovn zdravnika; tako lahko povedo posebnosti posameznih pacientov, kot je na primer, da se otroci z operiranim slepičem se ne smejo smejeti.

Glasba je pomembni element, predvsem pri majhnih otrocih. Podobno tudi čaranje, pri katerem lahko klovn povabi otroka k skupnem sodelovanju in tako otrok dobi nalogo, da ostalim otrokom naprej pokaže trik. Tako dobi otrok občutek pomembnosti in nepogrešljivosti.

Klovn zdravnik uporablja individualni pristop pri svojem nastopu. Vsak klovn razvije klovnovsko identiteto, ki kot prava osebnost enaka pri vsakem pristopu. Hkrati pa vedno uporablja situacijo, zaznava atmosfero, je odprt za dogajanje v prostoru, zato mora znati ves čas improvizirati. Prav improvizacija je glavno orodje klovnov zdravnikov, ki ga razvijajo tudi na rednih usposabljanjih na različnih improvizacijskih delavnicah. Improvizacija je stalnica delovanja klovn zdravnika in vse kar je v situaciji je potencialna asociacija.

Dolgčas je v bolnišnici pogosto hujši občutek kot sama bolečina, čeprav je tudi ta travmatična. Klovni zdravniki imajo potencial tudi pri psihosomatskih boleznih (npr. anoreksiji), kjer pomagajo prebijati škodljive vedenjske vzorce.

Da lahko klovni zdravniki delujejo na visokem profesionalnem nivoju, je neobhodno, da so za svoje delo plačani in imajo redno supervizijo, kjer s svojimi poklicnimi kolegi reflektirajo svoje delo: »Dokler imajo klovni na sebi rdeči nosek kot zid so varni, potem pa tudi oni reflektirajo vse trpljenje otrok.«

Priloga B: Intervju: Petra Weigl, klovnesa zdravnica pri CliniClowns

(Vir: avtoričin dnevnik ob usposabljanju v okviru evropskega projekta mobilnosti Leonardo da Vinci v St. Pöltnu in na Dunaju, Avstrija)

Petra Weigl je bila več let ena izmed najboljših klovnes zdravnic pri organizaciji CliniClowns. Celovito mi je predstavila zgodovinsko ozadje klovnov zdravnikov in prvo avstrijsko organizacijo klovnov zdravnikov CliniClowns, ki je na pobudo princese Stephanie von Windisch-Graetz (le-ta je idejo prinesla iz ZDA), leta 1991 z dvema klovnomoma prva evropska organizacija začela s klovnovskimi vizitami na bolnišnici AKH-Wien. Začetki so bili težki, saj medicinsko osebje ni verjelo v moč humorja. Avstrijski CliniClowns so idejo prenesli tudi v Belgijo, na Nizozemsko in v Moskvo. Kmalu so se začela razhajanja med obema ustanoviteljicama glede tega, katere paciente obiskovati v bolnišnici: starejše in otroke ali samo otroke. Tako se je rodila druga organizacija z imenom Rote Nasen, ki se je posvetila predvsem delu z otroci.

Cliniclowns obiskujejo kronično bolne otroke, predvsem na oddelku pulmologije, obolelimi z virusom HIV in s kroničnimi boleznimi. Za svoje delo so klovni zdravniki plačani in niso prostovoljci. Otroke s pomočjo svojih znanj in smeha poskušajo popeljati s seboj v domišljijско deželo, kjer ni bolezni in kjer vlada smeh, ki pomaga otrokom povrniti upanje ter moč za boj proti njihovi bolezni. Bolnišnično okolje namreč pomeni za otroka skrb, strah in stres, saj se mora odpovedati svojim vsakdanjim aktivnosti. Prav strah je najhujši občutek za otroka v bolnišnici, pa naj bo to strah pred operacijami, bolečinami ali samoto.

Delo klovnov zdravnikov se naslanja tudi na Watzlawickovo tezo, da je zgolj 5% komunikacije med ljudmi verbalne, medtem ko je ostalo neverbalna komunikacija. Zato je najpomembnejša veščina, ki jo iščejo pri potencialnih klovnih zdravnikih prav spodobnost **improvizacije**, talenta za spravljanje ljudi v smeh: »Prepričana sem bila, da so klovni zdravniki v bistvu zdravniki, ki se napravijo v klovne in zabavajo otroke. Vendar sem kmalu spoznala, da so med njimi komedijanti, igralci, vsi ostali, razen zdravnikov.«

Vsak kandidat za klovna zdravnika pri organizaciji Cliniclowns mora opraviti tridnevno avdicijo. Petra je vedno hotela delati z ljudmi, vendar se je po spletu naključij znašla v zavarovalnici: »Ko sem bila v prejšnji službi v zavarovalnici, sem iskala nekaj bolj vznemirljivega v življenju, zato sem poklicala v bolnišnico, da bi rada postala klovnesa zdravnica. Ko so mi povedali, da moram počakati do jesenske avdicije, sem bila zelo neučakana, vendar sem počakala do avdicije in kar zakričala, ko se bila sprejeta.« Do avdicije je morala napisati motivacijsko pismo, v katerem je treba tudi navesti razlog, zakaj te zanima delo klovna zdravnika. Junija je sledila *clownision*, tj. avdicija za klovne zdravnike, septembra pa prvi seminarji, kjer so se naučili oblikovanja balonov, ličenja in tehnik razvoja karakterja, podobno kot pri igralcih. Poleg tega pa opravijo tudi tečaj iz higiene v bolnišnici in bolnišničnih postopkih.

Med klovni zdravniki velja posebna hierarhija. Začetnik ali *Jungclown* med uvajanjem obiskuje vizite s svojim mentorjem (*Elderclown*), ki že dlje časa obiskuje otroke na klovnovskih vizitah. Klovni zdravniki delujejo predvsem skladno z improvizacijo, medtem ko klovni na odru

igra po vnaprej pripravljenem scenariju, ki se le malo spreminja: »Razlika je velika in mislim da skoraj nista primerljiva. Skupen jima je le naivni pristop, ki ga imata oba kot klovna. V bolnišnici je manj igranja, bolj si tam za otroke, igra je sekundarnega pomena.«

CliniClowns že od vse svoje ustanovitve poleg kronično bolnih otrok obiskujejo tudi starejše bolnike v bolnišnicah ali rehabilitacijskih centrih.

Petrino alias klovnovsko ime je **dr. Zizibe** (*slo. čebelica*). Ko jo vprašam, kaj to ime pomeni, pravi, da nima prevoda, je pa to nekaj toplega, kar rečeš ljubkovalno otroku. Imena so domišljajska in naj bi zvenela smešno. Sprva je od leta 1998 na svojih klovnovskih vizitah obiskovala starostnike v domu za ostarele Klosterneuburg, potem pa dve leti in pol delala po različnih bolnišnicah, med drugim tudi za otroke na najpomembnejši avstrijski bolnišnici St. Anna KinderSpital na Dunaju. Novemu klovnu zdravniku je na začetku precej težko: »Utrujen si, poln vtisov, globoko sem vdihnila pred vstopom v vsako sobo in po izhodu iz nje. Preplavljala so me čustva, na začetku nisem mogla govoriti. Potem sem se o svojih občutkih pogovorila s prijateljico in bilo mi je lažje, tako da sem med vožnjo domov komaj čakala, da se pogovorim z njo. Sčasoma se naučiš upravljati z empatijo, obvladovati svoja čustva.«

Klovnovske vizite trajajo nekje 3 ure, v manjših bolnišnicah pa tudi samo 1,5h. Klovni zdravniki gredo najprej v sobo za preoblačenje, kjer se napravijo v svojo uniformo. Potem gredo do sobe s sestrami, kjer izvejo posebnosti posameznih pacientov, kot so morebitne operacije. Včasih imajo klovni zdravniki priložnost, da pomagajo otrokom takoj po zanje stresni situaciji, npr. ko dobijo injekcijo: »In imamo možnost, da spremenimo situacijo. To pomaga tudi zato, ker so potem bolj osredotočeni na nas.«

Po sobah gre vedno klovnovski par, moški in ženska, tako da otrok lahko izbira, s kom se identificira, saj se običajno naveže na enega izmed njiju. Za uspešno vizito je nujna harmonizacija in dopolnjevanje med klovnom: »Pomembno je, da se klovnovski par dobro razume, saj je pogosto pomembno govoriti tudi brez besed.« Preden klovni zdravnik vstopi v sobo pacienta, le-tega prosi za dovoljenje za vstop. »V nekaj sekundah začutiš atmosfero v sobi, tako da veš, ali bo tvoj nastop kričaje ali umirjeno. Prav teh nekaj prvih sekund zaznavanja je najpomembnejše. Če so otroci kronično bolni ali imajo kemoterapijo, uporabiš bolj nežen pristop. Razlika med klovnovskimi vizitami pri otrocih in starejših je v tem, da starejši rabijo več govorjenja, otroci pa več igranja. Reakcije na moj prihod so včasih komaj opazne, drugič pa burne; nasmeh, barva lic, iskra v očeh. Reakcije bereš iz obrazov: iz oči dobiš vse odgovore.«

Kako na otroke vpliva hospitalizacija in kronična bolezen: »Zelo spoštujem te otroke, ker nam redko pokažejo svoje težave. Morda nismo dovolj časa z njimi, ali pa nam nočejo toliko pokazati. Samo otroci, ki sem jih poznala leta, so mi včasih rekli, ko so imeli slab dan: 'Pusti me pri miru danes!' To sprejmeš. Težko je videti otroka, ki je ločen od staršev.«

V svojo predstavo vključijo tudi starše, vendar moraš oceniti, kdaj si zaželen in kdaj ne. Večinoma so reakcije pozitivne, vendar včasih sorodniki čutijo, da morajo otroke zaščititi. Svojo zgodbo nadaljuje tudi s primerom deklice, ki se ga najbolj živo spominja iz časa svojega delovanja kot klovnesa zdravnica. Deklica je bila stara nekje med 8 in 10 let, pogosto je bila po več mesecev v bolnišnici, saj je bolehalo za rakom. Vedno je igrala igrice na gameboy in veliko govorila o smrti. Njena mama se je jezila, zakaj govori toliko o smrti. Petra pravi, da je punčka ravnala bolj odraslo od svoje mame; smrt je sprejela kot nekaj običajnega. Deklica je kmalu kasneje umrla. Med njenim pripovedovanjem imam skoraj solze v očeh, Petra pa mi pokaže kurjo poltjo na svoji roki in pravi: »Poglej, še po vsej teh letih.« Določene stvari in dogodki se te še posebej dotaknejo, vendar ne bi rekla, da gre za prijateljstvo med klovnom in otrokom: »Paziti moramo, da odnos med klovnom in otrokom ne postane otroku preveč pomemben. Vzpostavim samo odnos med otrokom in mano kot klovnom v bolnišnici. Tudi otroci nas želijo kot klovne in ne kot zasebnike.«

Klovni zdravniki so v vsaki sobi le kratek čas, prav tako pa ne poznamo vse medicinske slike pacientov: »Seveda so omejitve pri našem delu. Nismo pravi zdravniki, niti pravi čarodeji. Včasih ljudje pričakujejo od nas fizično, zdravniško pomoč, česar pa ne moremo

dati. Morda klovnovsko delo postane včasih rutinsko, vendar težko verjetno. V tem primeru je morda treba razmišljati o zamenjavi partnerja, zamenjati rekvizit ali bolnišnico.«

Med svojim delom kot klovnesa zdravnica je začela tudi študirati socialno delo, tako da ji je kmalu primanjkovalo časa za vse aktivnosti. Ker ni mogla biti več v najboljši meri klovnesa zdravnica, je prekinila z vizitami, vendar pa se zdaj izpolnjuje v drugačni obliki improvizacije v Teatre Pedagogik po metodi improvizacije Augusta Poala, ki je začel *theatre for the poor*. Najin intervju zaključijo z mislijo, da je smeh zdravilo in naj dokazuje iščem v očeh pacientov med vizitami klovnov zdravnikov: »Pomembno je, da s svojim obiskom v otroke postaviš vprašanje, in jih potem pustiš z njihovimi mislimi. Smeh pa je tudi pomembno zdravilo, ki pripomore k kratkočasju v bolnišnici. Tudi nekateri starši so mi povedali, da so njihovi otroki obdržali noske še leta po hospitalizaciji.«

Priloga C: Opazovanje z delno udeležbo: klovnovska vizita s klovnomo zdravnikoma CliniClowns, Kinderstation St. Pölten

(Vir: avtoričin dnevnik ob usposabljanju v okviru evropskega projekta mobilnosti Leonardo da Vinci v St. Pöltnu in na Dunaju, Avstrija)

Ob 10.30h sem pred glavnim vhodom ogromne pediatrične klinike čakala klovnovski par organizacije CliniClowns, s katerima sem si ogledala klovnovsko vizito. Čeprav klovnov nisem poznala, sem moškega klovna takoj prepoznala, ko je vstopil skozi glavna vrata z ogromno košaro za piknik in z rdečim klovnovskim noskom, ki ga je prepletal med prsti. Odšla sem k njemu in se mu predstavila, v tem času pa je prišla njegova partnerka v klovnovskem paru iz sprejemne sobe, ki me je že prepoznala po imenu. Skupaj s Stephanom (*Dr. Tupf*) in Sabine sem se odpravila v spodnje spodnjo etažo, kjer sta se v moški garderobi za osebje preoblekla v svoje klovnovske obleke. Sabine mi je omenila, da sodeluje tudi s slovenskimi klovni zdravniki. V nasprotju z mojimi pričakovanji, se nista zamaskirala, njuna edina maska je rdeči nosek in zdravniška halja.

Vizito začnemo v sprejemni sobi in igralnici za otroke, kjer sta 2 mami s svojima otrokoma, od katerih eden spi v vozičku. Stephan ob vsakem najmanjšem zvoku zašepeta *pst* in pokaže na otroka, pri tem pa sam glasno vzdihuje. Že s svojo nenavadno kreaturo pritegne pozornost drugega otroka, majhnega dečka, ki je prišel na pregled. Izza ušesa mu potegne rdeči nosek in mu ga natakne na nos. Mamica vesela opazuje, otrok pa samo začudeno gleda, potem pa si sname nosek in ga začne metati v zrak in se pri tem smejati. Potem klovna zdravnika odideta do sester in zdravnic, Stephan se sprašuje, kam so odšli vsi moški, pri tem pa spravlja sestre in zdravnici v smeh z različnimi šalami. Osebje jima pove posebnosti pacientov, vendar je danes veliko otrok odsotnih, ker so bili pri pouku.

Odpravimo v vrtec, kjer sta dve mamici, s svojima otrokoma. Simon, starejši od obeh otrok, se igra in nemo opazuje norčije dr. Tupfa, ki mu da nosek, in ga vpraša, če bi tudi njegova mami imela nosek. Tako ga da tudi mami, pri tem pa jo z omelom za prah v vseh možnih fluorescentnih barvah, ometa po laseh, kakor da ji popravlja frizuro, ki je frizer ni uspel dokončati. Potem se posveti manjši punčki s povito glavo, ki sedi v maminem naročju. Punčka ga z zanimanjem opazuje, ko ji da nosek. Obe mamici se smejita in kmalu tudi otroka začneta s smehom. V tem času si Sabine postreže s sveže pečenimi piškoti, ki jih vzgojiteljica valjala v sladkorju v prahu. Stephan s pihalko razpiha sladkor v zraku, da zleti na vzgojiteljico, ki se s krikom umakne stran, otroka pa se zasmejita. Vmes pride njena sodelavka in jo okara, da je raztresla prah. Ona se brani, da je bil klov, vmes pa Stephan še enkrat razpiha prah in vzgojiteljica ponovno odskoči in zakriči : »*Vidiš!*«. Stephan tudi mene vključi v svojo predstavo in mi z omelom za prah naelektri lase in popravi frizuro. Simon se ponovno smeji. Potem Stephan

vpraša mene: »Kje je tvoj otrok?« Odgovorim: »Kein Kind.« To ga silno začudi in otroci se mu začno ponovno smeјati. Ko odhajamo, nam oba otroka mahata v pozdrav in nas opazujeta.

Odidemo v prvo sobo, kjer je fantek s svetlimi lasmi in njegova mami. Nekaj časa oba klovna samo nemo opazuje, mene še opazi ne. Stephan mu izza ušesa da nosek, potem pa njegovi mami s pomočjo naprave, ki drugače služi za odmaševanje odtokov, iz ušesa potegne rdeči nosek, zdaj se fantek že smehlja. Stephan je nagajivi klovn, medtem ko ga Sabine neprestano opozarja, opominja in je njegova zrelejša polovica, ki ga mora vedno opozarjati na njegove neumnosti.

V naslednji sobi sta mamica in njena punčka, ki je imela danes operacijo, zato z njo ravnajo še posebej previdno, njej in njeni mami izmerita kolena ter naredita mami frizuro. Sabine punčko vpraša, če je v postelji dovolj prostora zanjo, ko pa si jo deli s toliko igračkami. Ker je deklica še vedno bolj ali manj resna zaradi bolečin po operaciji (vmes začne tudi ena izmed njenih naprav piskati), jo Stephan vpraša, če se lahko usede na njen stol in ko ona odkima da ne, zleze v omaro, v kateri ni veliko prostora in začne ropotati, tako da se deklica počasi začne rahlo nasmihati.

Najbolj se me je dotaknila vizita pri dečku okoli petih let na intenzivni negi na respiratorju v zatemnjeni sobi. Njegov oče se pogovarja po mobitelu. Oba klovna zdravnika prideta do dečka in ga začneta rahlo božati. Kljub temu da ne zganjata nobenih norčij in se otrok sploh ne smeji (se tudi ne more), njegov stisk roke klovnese pove vsem. Stephan mu reče: »Ti si pa že dolgo tu, kajne?« Deček ju nemo opazuje med težkim dihanjem. Ko sem prišla iz njegove sobe, sem imela ogromen cmok v grlu, saj sem preživela enega najbolj čustvenih trenutkov in tako sem lahko dobro razumela pomen upravljanja čustev, s katerim se morajo soočati klovni zdravniki, če želijo uspešno delati.

V naslednji sobi je Valerie, ki ima danes rojstni dan. Valerie je vesela obiska klovnov in ju z nasmehom na obrazu opazuje sede na postelji. Klovna se odločita, da ji bosta zapela *Happy birthday*, vendar se ne moreta po več poskusih uskladiti, saj klovnesa vedno začne peti *Jingle bells*. Končno se klovnesa in Valerie odločijo skupaj zapeti *Happy birthday* in tako jima uspe. V zadnji sobi klovnovske vizite je deček star kakšnih 11 let z mamó. Klovna najdeta njegovega zajca in potem ugotavljata, katero operacijo je imel zajec. Kuharica prinese kosilo, tako da hoče zdaj Stephan na vsak način pojesti dečkovo kosilo. Dečka vse to zabava, saj se glasno smeji. Ob odhodu se oba klovna zdravnika rokujeta z dečkom, njegovo mamó in seveda z zajcem. Stephan delavca na hodniku, ki popravljata napeljavo, povpraša: »Je pacient v redu?« Tako vse vključi v svojo vizito, tudi zdravnico, ki gre ravno mimo nas. V predsobi oba klovna izvajata še zadnje trike. Stephan za konec izpelje še trik z lisico in po 35 minutah je klovnovska vizita končana. Pri viziti sem se odločila za opazovanje v ozadju, da bi tako čimmanj posegala v situacijo klovnovske vizite, ki se je odvijala pred mojimi očimi. Vendar so me otroci hitro opazili, predvsem moj fotoaparát.

Priloga Č: Opazovanje z delno udeležbo: klovnovska vizita s klovnomá zdravnikoma Rote Nasen, Kinderstation Krems

(Vir: avtoričin dnevnik ob usposabljanju v okviru evropskega projekta mobilnosti Leonardo da Vinci v St. Pöltnu in na Dunaju, Avstrija)

Kinderstation Krems je po mojem prvem vtisu izredno otroku prijazna bolnišnica, ne zgolj zaradi obiskov klovnov zdravnikov, pač pa tudi zaradi številnih ročno izdelanih okraskov, ki krasijo vrata, stene in stropé bolnišnice. Polno je barv in ni čutiti sivini bolnišnice. Na hodniku je bila tudi razstava izdelkov hospitaliziranih otrok, od katerih so bili nekateri resnično posebni. Tudi samo okolje in opremljenost bolnišnice daje otrokom v njej prijeten občutek in pomagajo premagovati osamljenost in bolezen, ki je za otroka še posebej pereča.

Na Kinderstation Krems sem spremljala klovnovsko vizito s klovnomoma zdravnikoma *Bonom Kopicem alias dr. Franzem Wiffzackom* in klovneso zdravnico *Natascho Shalaby alias Balerino dr. Oberwichtig*, kot sem se dogovorila že v prejšnjih dneh z Elisabeth Dietl in Bonom Kopicem. Bono je klovn zdravnik pri Rote Nasen že 11 let, pred tem je bil igralec, zdaj pa ima tudi zasebno psihoterapevtsko prakso na Dunaju. Natascha je igralka in klovnesa zdravnica pri Rote Nasen 8 let. Bono in Natascha sta bila prej še na klovnovski viziti v Tullnu, tako da malo zamujata, vendar ju kmalu dočakam, saj me bolnišnična vzgojiteljica lepo sprejme. Še preden ju lahko vidim, ju zaslišim na hodniku, kjer s trobento takoj prineseta nasmeh na obraz vzgojiteljice. Takoj začutim izjemno toplino obeh klovnov zdravnikov, ki sta že v maskah prišla na svojo postajo. Po uvodni predstavitvi je dr. Franz začel eni izmed zdravnic kuštrati lase: »Vsak teden ima drugačno frizuro.« Tudi kasneje jo je ob vsakem srečanju skuštral, ona pa se je zgolj smejala tako kot večino ostalih, ki so opazovali dogajanje.

Nato sta odšla v garderobo, kjer sta se do konca pripravila svoji maski in se pri medicinskih sestrah pozanimala o posameznih pacientih v sobah, tako da sta si na list napisala imena vseh otrok v sobi in njihove posebnosti. Potem smo se odpravili na vizito. Fotografirati nisem smela, ker bi morala predhodno pridobiti posebno dovoljenje bolnišnice. Pred vstopom v prvo sobo potrkata in potem vstopita z glasnim skokom. V prvi sobi je Astrid, ki jo je prišel obiskat Emil. Nista posebej zgovorna, vendar se čez nekaj časa začenjata smejati. Na drugi bolniški postelji je deklica, stara okoli 5 let, pri kateri je njena mama. Deklica se takoj začne smejati, z veseljem pa tudi vzame ponujeni rdeči nosek. Dr. Franz zdaj ponovno zatrobi svojo trobento in reče: »*Ich mache eine grosse und eine kleine Musik.*« (»Igram tako veliko kot majhno glasbo.«). Ko pravi za majhno glasbo, iz notranjega žepa potegne malo trobento, ki je pomanjšana različica njegove velike trobente. Še nekajkrat zaigra v veliko trobento nekaj tonov brez posluha, tako da se vsi v sobi začnejo smejati, mama deklice in deklica pa si zatiskata ušesa.

V zatemnjeni drugi sobi je dojenčica obiskovalke ravno zaspala, zato se klovna pogovarjata šepetaje, otroci se potihno smejejo, vendar kljub temu se dojenčica zbudi, tako da nekaj časa posvetita tudi njej, vsem ostalim pa razdelita rdeče noske. V tretji sobi je glasen dve-ali triletni fantek Tobias. Natascha vpraša, kdo je tu glavni in Tobias smeje zavpije: »Tobias!« Potem se sramežljivo skriva pod odejo in čez nekaj trenutkov pokuka izven nje. Tobias pokaže na svojo mami in pravi, da je ona *papa*, potem ko ga dr. Franz vpraša, kje je njegova oče, ki ga ni v sobi. Dr. Franz ji da na nos rdeči nosek, se rokuje z njo in jo pozdravi: »*Hallo, papa!*« Ko začne televizija motiti pogovor, jo mama hitro ugasne, kar je dobro znamenje za klovne, saj so si utrnili pot do oseb v sobi. Poleg postelje sta tudi dedek in babica, ki jima prav tako natakne noska, kmalu pa se vsi smeji, ko Tobias pripoveduje, da je to njegova mama, in se skriva pod odejo. V isti sobi je tudi dekle kakšnih 12 let, ki posluša mp3 predvajalnik, poleg sebe pa ima tudi CD predvajalnik in mobilni telefon. Dr. Franz gre do nje in ji vse pobere, hkrati pa ji da roko in pravi, da je zelo prijazna, ker mu bo vse to podarila. Vse naprave stlači v notranji žep, potem pa odide. Deklica je popolnoma presenečena in še preden ugotovi, da je odšel, osuplo gleda, potem pa prileti za njim na hodnik, kjer mu dr. Franz že dr. Oberwichtig kaže vse te naprave. Končno se deklice usmili in ji vrne naprave, na koncu pa iz žepa potegne še plastično hrenovko in jo vpraša, ali je tudi to njeno? Ponovno so vsi v smehu, tudi medicinske sestre in zdravniki na hodniku, ki opazujejo dogajanje.

Fant, star okrog 16 let z uhanom v ustnici in precej punkerskim videzom, je ravno med kosilom in se za pobude klovna ne zmeni pretirano. Ob njegovi postelji sta mama in oče, katerima da dr. Franz rdeči nosek potem ko ju s spravlja v smeh, vmes pa se nasmeh prikrade tudi na obrazu njunega sina. Med njegovo klovno vizito pride tudi deklica iz prejšnje sobe, ki ni sprva ni hotela noska, iskat nosek zase in za svojo prijateljico. Od daleč pa klovna opazuje punčka v roza pižami iz prve sobe, ki je prišla na hodnik za nami in zdaj z rdečim noskom na nosu opazuje klovna in se smeji.

V naslednji sobi je Victoria, dekle v zgodnjih puberteti s poškodbo glave. Prav med obiskom klovnov pride pravi zdravnik na svojo vizito. Dr. Oberwichtig mu razloži, da je

pacientko že pregledala in da je z njo vse v redu, tako da lahko sname povoj. Zdravnik sodeluje v igri in dobro sprejme oba klovna zdravnika. Spet v naslednji dve punci, ki sta prišli obiskat svojo prijateljico v bolnišnici. Vse tri so v puberteti, kar se odraža tudi v njihovem vedenju, najprej klovna ignorirajo, potem pa nas ves čas opazujejo in komentirajo. In tako od sobe do sobe oba klovna zdravnika najmeta pot do smeha, v nobeni sobi ne ostanejo ravnodušni. Ko se je vizita končala, sem tudi sama nasmejana. Prizadevanja klovnov zdravnikov so obrodila sad, ki se vidi na obrazih in v nasmehih tako staršev, kot tudi medicinskih sester in zdravnikov, ter seveda samih otrok. Predvsem mlajši otroci se mi zdijo precej bolj dojemljivi do klovnov zdravnikov, medtem ko je pri starejših že čutiti distanco, ki pa se z vztrajnim klovnom prav tako podre.

Vizita je trajala dobro uro, oba klovna zdravnika pa sta bila resnično profesionalna umetnika z izrednim poslušom za hospitalizirane otroke. Med vizito sta me vprašala, če je vse po pričakovanjih, po koncu pa smo se pogovarjali tudi o različnem pristopu do različno starih otrok.

Priloga D: Intervju: Eva Škofič Maurer, umetniški vodja programa klovnov zdravnikov Rdeči noski

(transkripcija intervjuja, avgust 2006)

Kaj odlikuje dobrega klovna zdravnika? Kakšne sposobnosti mora imeti? Iz katerih poklicev prihajajo klovni zdravniki?

Naši klovni zdravniki so vsi profesionalni umetniki, igralci ali imajo kakorkoli prakso, se že ukvarjajo z nastopi za otroke. Se pravi, to je za nas pomembno, da so profesionalni ljudje, ki se potem še izobražujejo na delavnicah za delo v bolnišnicah. Potem seveda so to odrasli ljudje, odgovorne osebe, ki so sposobni prenesti delo v bolnišnici, ki te prizadene, ne moreš ostati ravnodušen pri tem. Za klovna zdravnika je ob tem, da se uči prav za bolnišnico, pomembno, da že ima profesionalno ozadje. V bolnišnici so otroci še toliko bolj občutljivi, zato je še toliko bolj pomembno začutiti in imeti prav pristop do njih. Novi (klovni) gredo s starimi. Tako da se uvajajo, učijo se sproti preko prakse in ne morejo narediti hujše napake, ker so zraven stari klovni in jo zgladijo. Ko vidiš in se na bližino približaš otroku, vidiš kdaj bo planil v jok in kdaj bo v redu, paziti na razdaljo, osebni prostor, ob tem pa se morajo naučiti čimveč veščin. Za bolnišnico so zelo pomembne glasbene veščine, instrumenti, petje, tako da vsak naj bi obvladal kaj takega, ker je to za prizadete otroke najboljši stik. Zelo radi imajo tudi dotik. Lutke so pomembne za najmlajše, tiste do treh let, jih pogosto uporabljamo, tako da vsak ima tudi svojo lutko. Zdaj, žongliranje je dokaj omejeno na manjše prostore, tudi baloni. Tudi čarodejske veščine so primerne, ki jih lahko kažeš na blizu; čimveč raznih veščin, da imaš arzenal po žepih in torbah, da lahko potegneš ven in pritegneš pozornost. Ker najhujše je, da vstopiš v sobo in daš vso pozornost na tistega otroka. On se sesede pod tem. Je fino imeti en objekt pozornosti pred tem. Potem kaj morajo imeti naši klovni. Ob veščinah je zelo pomembno, da si sposoben improvizator. Tako da razen ene so vsi iz impro teatra, so v Sloveniji nam kar najbolj blizu. Sicer moraš imeti nekaj pripravljenega (to se dobi na vajah ideje iz točke), vendar da si se sposoben hipoma prilagoditi. In pa poslušanje partnerja, da si sposoben poslušati partnerja, da se ujameta, da skupaj izpeljeta točko. Torej, so profesionalci, ki se izobražujejo, so odrasle osebe, ki so sposobni prenesti bolečino in da imajo čut za partnerja in veščine.

Klovni zdravniki pa imajo tudi dodatna usposabljanja?

To so delavnice. K nam pridejo učitelji poučevati, jaz imam vaje, oni imajo vaje, gre se v Avstrijo, na Madžarsko. To so potem mednarodne delavnice, na katere hodijo klovni. Mi zaenkrat še ne bomo organizirali, ker smo premajhni. Država organizira in se potem tja pošlje klovne, poleg tega gredo na IHS (šolo za humor), kjer so klovni in tudi drugi interesenti. Potem pa se

klovni tudi sami izobražujejo na različnih področjih, kar je krasno. Imamo jih iz raznih koncev, potem vsak nekaj doprinese na vajah: npr. Petra je za žongliranje super, Maja in Tomaž sta impro, Goro bo prinesel nekaj svojega.

Kaj pa supervizija? Glede na to, da se tudi klovni zdravniki soočate s težkimi situacijami v bolnišnici tudi vi potrebujete nek odtok ...

Zaenkrat se to pomenimo sami med sabo po končanem delu ali kasneje. Imamo namen iti k otroški psihologinji, da bi nam bolj razložila. Zaenkrat tega še nismo zmogli. Zaenkrat smo to kar sami preglodali, kar je bilo hudega. Bi bilo pa v prihodnosti to uporabno, predvsem vedenje tega, s čimer se soočaš v bolnišnici. Ker potem je mogoče manj grozno. Mogoče.

Kako si ustvarila klovnovsko identiteto klovnese zdravnice Ifigenije Sfrčkljana? Kako se razlikuje od klovnovske identitete odrske klovnese Mike Make?

Predvsem sem si želela bolj preprost lik kot Mika Maka, v smislu da nima lasulje, klovnovskih ličil, je ena smešna dohtarca, pač sfrčkljana. S klobukom. Sem se pa usmerila, ne spomnim se več, kako je lik nastajal. Pri meni večkrat lik nastaja od zunanjega k notranjemu. Našla sem kostum, potem videla kakšen karakter imam, ampak to je tak kavbojski lik. Pred tistem sem se začela tudi bolj ukvarjati s konji. Stvar je v tem: imaš nek določen karakter, nek lik, ki ga potem furaš skozi bolnišnico. Furaš ga lahko pri večjih otrocih, ker ga razumejo. Pri mlajših moraš biti nežen in ves tvoj karakter skoraj da odpade. Razen tega je tudi dostikrat tako, da s kakšnimi dodatki lik spremeniš. Tako da enkrat sem cel dan igrala divo. Ne vem, kaj sem si dodala, mislim da sončna očala in sem cel dan francosko govorila. To je bilo idealno za starejše, za najstnike. Pa sem bila to še vedno jaz. Nek mali dodatek daš, pa je lahko čisto nekaj drugega. Petra je bila enkrat, ko je bil pust, čebelica. Imela je ene perutničke in ona je bila zdaj čebelica in pika. Meni je bilo predvsem pomembno, se mi je zdelo, da sem pri Miki Maki še potrebovala toliko ličila zaradi odnosa do klovnov v Sloveniji. Tam sem bila dosti spremenjena, razen po očeh me ne prepoznaš. In lasulja in kostum, itd. Tu pa sem hotela čim bolj preprosto. Maska je samo nos, ostalo pa sem jaz, samo malo bolj hecen del mojega karakterja. In tudi naša celotna klovnovska skupina je in bo morala ostati, da se ujema med sabo, da smo iz istega časovnega obdobja, če tako pogledaš. Če boš šla pogledat po kostumih boš videla, da smo vsi malo tako, mogoče malo stari kostumi, pa z njimi je nekaj narobe. Rigoletto ima prekratke hlače in starinsko srajco. Vsi smo nekje iz istega časa. Čim manj šminke, čim manj maske. Nobenih lasulj. Se pravi sodoben klovn, pravzaprav. Sodoben klovn naj bi izhajal iz svojih lastnosti karakterja, iz svojih fizičnih posebnosti. Ponavadi pomaga, če jih pretiravaš in dobiš ven hecen karakter. Razlika je potem res v zunanji izvedbi. Tudi način obnašanja je spremenjen, bolj odrasla je. Ne le ker je za bolnišnico dobro da ne pretiravaš s tem, pa tudi sama sem si to želela. Sem si rekla, da to ohranim, dodam pa nekaj novega.

Kako je nastalo ime? Zakaj Sfrčkljana?

Čisto neumno bo zvenelo. Ko smo imeli delavnico, je rekel povej svoje klovnovsko ime, in sem hotela najbolj zapleteno ime za izgovoriti, da si bodo vsi, ki niso Slovenci, polomili jezike ob tem. Sfrčkljana je, ima dobro ime. Potem je rekel en bolnik, da sem sfuzlana, tako da imam že dodatke k temu imenu, in Ifigenija. Zakomplicirano, je pa tudi dobro ime. Ko smo imeli delavnico, smo delali karakter ... Sem ljubiteljica konj, ker je dober, zelo močen karakter, ker ga lahko ohraniš pri starejših bolnikih. To je bližje belemu klovnu, ki je pametnejši, premišljeno dela stvari, ima do ostalih odnos kot da so pod njim. Kar je pa manj hvaležen karakter kot avgust, ki ga imajo vsi radi, ker je norček, a na koncu s svojo naravno modrostjo zmaga. Ko smo delali skupaj je bila glavna misel: 'A imaš konja?' 'Ali imaš škornje? Nimaš? Napaka! Zakaj? Ker ne moreš na konja.' Imaš glavno misel tega kar počneš, nekaj osnovnega, na kar potem vse to lahko prilepiš. Moj cel svet je kot Ifigenija Sfrčkljana je 'Ali imaš konja?' Če ga nimaš nisi nič vreden, če ga pa imaš, se pa s tabo že da pogovarjati. Vse potem sodi sem. Na koncu mene vprašajo 'A ti

ga imaš?' 'Ne, nimam. Ampak jaz sem pripravljena nanj, ker jaz imam škornje.' Ko imaš glavno misel lika lahko potem cel svoj klovnovski svet oblikuješ okoli tega. In to je tisto smešno, ker bazira na eni stvari. To je zelo človeško, še bolj pa klovnovsko, ker klovn to zelo izpostavi.

Kakšne pripomočke uporabljajo klovn zdravniki?

Žongliram, igram na ukulele. Vsak ima nek inštrument. Maja se je začela učiti harmoniko. Tako da imamo zdaj 2 inštrumenta. Tudi melodiko igra. Dobro je imeti en tak inštrument, kjer imaš prosta usta, da si lahko zraven kaj izmišljuješ in govoriš. Vsak od nas ima svojo lutko. Jaz mam vrano, ki strašno rada poje, ampak se vedno tako dere, da je za znoret. Maja ima mačka Mačota. Tomaž ima kravo, krava je glavna. Kravo res vsi obožujejo, zato ker je nemogoča, ker se povsod polula in pokaka. Za starejše otroke ni lutka, ampak ta krava je za njih. Petra ima žabo, samo jo redko uporablja. Alenka ima ptiča. Lutke so priročne, ker jih ne moreš razbiti, žogice še gredo, kiji za žongliranje v sobi so pa že preveč. Ali kakšne dni sem imela gimnastični trak. Za male otroke so potem vedno mehurčki, pa glasbena skrinjica. To je vedno dobro imeti. Baloni so tako, tako ker lahko pokajo. Potem dostikrat vzamemo blesav rekvizit, da imamo potem kot rdečo nit skozi vse sobe in oddelke. Enkrat sva s Tomažem vzela s seboj en čvelj in sva pomerjala komu je prav. To je bila zgodba. Ali pa vezalke sva potem nekemu vzela in vse čevlje pomešala. Pač neka zgodba je lahko povezana z enim dogodkom, ki se takrat dogaja. Ko smo imeli nogometno prvenstvo, je bilo nekaj s tem. Enkrat smo imeli nekaj s košarko, izborom miss. Jaz sem imela dolgo temo fantom iz opere in potem to uporabljaš. Potem pobereš iz tiste skupne škatle razne rekvizite za pregled, transplantacijo, metre. Imela sem kroglice, delaš razne meritve z otrokom, da mu potem transplantiraš rdeč nosek. Koliko je pritisk, koliko je temperatura. To so v bistvu neko obdobje to igraš, potem zamenjaš. Je dobro gledati, kaj so delali prejšnji teden. Potem lahko delaš nekaj drugega ali pa morda vlečeš rdečo nit naprej.

Kako se otroci v bolnišnici odzovejo na obisk klovnov zdravnikov?

Različno. Tudi avstrijski kolegi so nam povedali, da ni tako zelo pomembno, kako se otroci odzovejo zunanje. Včasih lahko otrok tudi samo obsedi, pa je čisto iz sebe, ne more nič reči. Pa se nas želi da pridemo, nas čaka in bo potem še ves teden govoril o nas. Zelo pomembno je sicer da z neumnostmi izzovemo smeh. Enkrat smo s Petro cel dan lovile enega pajka. In jaz sem ji dala pajka nad glavo in Petra si je potem te nogice odbijala in puncji je bilo to všeč, pa je bila stara 9 let. Jaz ne vem zakaj, se je režala kot utrgana. Včasih so tako nenavadne te stvari, spraviti otroke v smeh, da se je boljše prepustiti neki svoji norosti kot pa inteligentni točki. Super je, da jih spraviš v smeh, narediš nekaj umetniškega, da zaploskajo. Včasih so tudi starši zraven, tako da je lahko kar dosti publike v tisti sobi.

Starše vključujete v svoje točke pri klovnovskih vizitah?

Absolutno. To je zelo pomembno. Imeli smo pacienta, ki je kasneje umrl. To je bil prvi pacient, katerega sem doživela, da je umrl. Nismo vedeli, da je hudo bolan. So rekli starši: 'Ne se sekirati zaradi tega. On se je začel te tri mesece, kar ste vi hodili, smejati.' Nisem vedela, zakaj njegova mama tako pogosto joče, ko smo mi zraven. Ampak ona je jokala tudi od tega, ko je videla, da je on not padu (bil je star 17 let). Njo smo pa pogosto vlekli, da je z nami nastopala za njega, ali pevski zborček ali karkoli. To je ena od pomembnih stvari pri Rdečih noskih. Eden iz namenov je to, da starš vidi svojega otroka, ne pa bolnika. Naše delo je, da smo usmerjeni na vitalni del tega človeka, mi vidimo zdravi del človeka in tega ven vlečemo. Starš vidi to in obratno da otrok ne vidi v staršu le tistega, ki čaka, upa. Sej otrok mu ne more ustreči, sej bi mu rad. Da vidi spet človeka, svojega starša. Morda je tudi to dobra osnova, da ozdravi, ker se spomni na ta vitalni del. Najbrž je zelo pomembno v bolnem človeku videti ta vitalni del. Starši so vedno zraven. Prvi je seveda bolnik, potem starši in potem bolniško osebje. In za vse te smo mi tam. Ker vsi ti gradijo atmosfero v bolnišnici. Kot je govorila Christina (op. Matuella), ritem zdravnikov se spremeni, potem ko so bili klovn na oddelku, da dajo nek nov zagon. In tudi jaz imam občutek, da ne glede

na to da so zdravniki zasedeni, pazimo da jih ne motimo eden drugega, vseeno sodelujemo in da oni radi z nami začnejo, jim damo start za njihovo vizito, ali pa obratno pa zaključek vizite. Ta atmosfera je za njih dobrodošlo, ker potem lažje delajo kot na hudo resen način. Njim je njihov pristop potem lažji, ponavadi začnejo 'No, kako smo pa danes?' Tudi njim je ponavadi lažje začeti z nekega drugega konca vse skupaj. Potem lažje opravijo. Vidim, da sodelujemo dobro.

Verjetno je zelo pomembno, da upoštevate bolnišnični red in higieno?

To je na prvem mestu. Pred vsako sobo si dezinficiraš roke, na onkološki večinoma ne daješ predmetov iz rok. Če pade kaj na tla, spraviš to v umazani žep. Ti noski gredo potem v posebno vrečko. Na oddelku onkologije se vedno vpraša, kje moramo še posebej paziti na to, torej, da ne sme biti fizičnega kontakta. Ali pa seveda rekvizite damo vsake toliko časa razkužiti v bolnišnico. Ali pa kamor sploh ne smemo in se potem gleda skozi steklo. Ampak res je od teh oddelkov, kjer smo zdaj ta hemato-onkološki najbolj tak, kjer moramo najbolj paziti na higieno. Če imajo zdravniki vizito jih počakamo, ali pa včasih oni rečejo: 'No, no kolegi, naredite do konca.' Se čisto lepo ujemamo. Ko gre nekaj zelo hitro mimo, potem nimaš kaj in se umakneš. Imeli smo tudi pouk v zvezi s tem so nam sestre razložile, kako je s higieno, kjer se kaj nahaja, tako da se hodi na sestanke, kjer dobimo feedback, kjer nam glavne sestre in zdravniki povedo, kaj naj raje ne počnemo. Tako da nam kar sproti povedo, kako in kaj. Včasih smo malo prehrupni, ker poskušamo res razbit atmosfero, pa mogoče rečejo 'pst'. Tako da je obojestranska povezava med nami in njimi. Ko smo mi štirje začeli, smo jih prosili, naj nas naučijo ta osnovna pravila obnašanja v bolnišnici. Temu lahko rečemo delavnica, pouk, smo tudi to imeli, nas je učilo prav osebje.

V kakšni meri je dejavnost klovnov zdravnikov terapija? Prispeva k hitrejši rehabilitaciji?

Tega ne moreš izmeriti. Osebnost se mi zdi tudi tako ... Pozitivno razmišljanje. Kako si jaz predstavljam. Ko si tam, imaš čas, časa imaš mogoče še največ za razmišljanje, da se ti misli vrtijo, vrtijo v nekem krogu, je potem to tako nenavadna zadeva, da je prišel notri, da se ti misli morajo ustaviti in ti zmesti. Ker znajo biti misli skrbi. In s tem ko to narediš kar nekako zbrišeš te misli, kot prejšnji dan zbrišeš z nočjo, s tem da greš spat. Jaz malo računam na to, da mi zbrišemo te misli, prekinemo to razmišljanje in zaradi tega potem to razmišljanje štarta z ene pozitivne nule, z nekaj bolj veselega. Ne upam skoraj več reči. Tudi to, da se starši in otroci vidijo drug v drugem. Klovn naj bi dejansko dajal voljo, samozavest, pogum, tudi s tem, ko si bolan je kot da ti bolezen odvzame neko kontrolo nad sabo in tudi tvoje telo podvrženo nekim proceduram, medicinske raziskave, čez katere moraš iti. Nekako nimaš več kontrole nad ničemer v svojem življenju. Klovn je tisti, nad katerim imaš kontrolo. Mogoče je to tisto, kar ti daje eno samozavest, voljo, pogum.

Klovn je edini, katerega otrok prekaša?

Tako.

Omenila si zgodbo mladega fanta, ki ti je ostal v spominu. Imaš še kakšno doživetje, ki ti reče, da zaradi tega je vredno biti klovnosa v bolnišnici?

Pravzaprav vsakič ko greš skozi tiste 3, 4 ure. Vsakič se na koncu tega zaveš. Drugače pa je bila ena punca, ki je ozdravela, kar pa je bilo tudi krasno videti. Kajti ta proces: pri onkologiji imajo terapije, kemoterapije, potem prav fizično vidiš, kako se otrok spreminja. Potem je eno obdobje, ko dobi zelo veliko glavo in gredo nekako obrvi skupaj. V glavnem so si v enem obdobju vsi zelo podobni med sabo. Nekako jih napihne, ali kako bi človek rekel. Kako lepo je bilo potem videti to punčko, ko je prišla samo pogledat na oddelek, ker je hodila že drugam. Samo na kontrole. Ko smo jo videli prej in potem zdaj, ko je bila zdrav obraz in telo. Tisto je bilo res eno olajšanje. Ko si rekel v hecu: 'Samo da te ne vidim več tukaj. Samo da se ne boš mogla več vračati se, na ta oddelek.' To je bilo hecno čisto na začetku, ko si še malo neumen: 'Uh, danes jih imate pa tako

malo.' 'Seveda, saj to želimo. Super, tako malo bolnikov je tam.' Imaš obdobje ko je nekdo več tednov, tako kot ta fant, ki je bil kar 3 mesece, potem 1 punca, ki prihaja na nevrologijo, na obdobje, že od rojstva. Pri njej smo kofetkali. Je bila toliko starejša, 21 let je bila stara. Ni bilo težko biti privatna oseba, potem se pa priključit in biti klovn. Oboje smo bili mirno pred njo. Je šlo vse dobro: eno kavico in pogovor. Tudi čisto navaden pogovor jim dobro dene, pa se malo pogovoriš z novimi ljudmi, potem pa smo naredili nekaj klovnovskega in je šlo tudi skupaj. Potem je bil en fant, ki je igral kitaro in smo potem skupaj igrali. Potem je bil en fant, ki je rekel, da nas ne želi in sem šla privat k njemu in rekla: 'Ali nas ne želiš sploh? Ali naj pridemo kot privatne osebe?' Pa je rekel, da ne eno ne drugo in smo to upoštevali, da se on koncentrira na zdravljenje in ne želi nikogar zraven. Potem so dosti utrgane zgodbe na dializi, kjer so vedno isti. Tiste sestre so najbolj odštekane, saj si jih videla, a ne?

Plešejo tango ...

Enkrat smo prišli z vodnimi baloni. *Smeh.* Mi jih nismo metali, one so jih pa. In smo rekli, ok če one kaj razbijejo ... *Smeh.* Pa manekenske revije smo imeli tam. Pa s tistimi stoli smo se podili okoli.

Kaj pa programi klovnov zdravnikov za starejše? Ali nameravaš tudi to uvesti v Sloveniji?

Torej, Avstrijci imajo ne za starostnike? Čeprav sem slišala že parkrat, da so oni v enem mrazu in da ne dojamejo, kdo je prišel k njim na obisk; a je klovn ali kdo drug. Jaz bi se v Sloveniji prizadevala, da ko bi imeli vse bolnišnice pokrite, bi se prizadevala za prizadete otroke. Ker tega ni malo. Jaz sem za njih nastopala, ne vem če kje nisem bila. Teh zavodov je veliko in strašno, strašno jim je pomembno, da nekdo pride. Klovn se mi zdi, da je za njih čudovita figura. Oni te tudi veliko naučijo. Zame je bilo nastopati za njih vedno doživetje. So tudi sami klovni, ki ti predstavo zapeljejo v eno tako smer. *Smeh.* Se je zgodilo potem, da sem samo počakala, ker ne gre ... Oni reagirajo kot klovni. Ti pogledaš tja. In tudi oni bodo pogledali tja. Totalno za učit se je od njih. Saj so različne stopnje prizadetosti in ti zavodi, ki so v Sloveniji, tako da jaz bi se potem prej odločila, da bi začeli to pokrivate. Pa tudi oni to rabijo.

V koliko bolnišnicah ste prisotni klovni zdravniki?

Zdaj bomo redno začeli z drugo bolnišnico. To je Maribor. Ljubljana je redno imeli smo akcijo na Primorskem, tako da imajo še 2 obiska v dobrem, zbrali so toliko sponzorskih sredstev. To sta bila Izola in Šempeter. Tako da načrt je nekje takšen, z naslednjim letom imeli še eno avdicijo in da bi Maribor postal redno tedensko, zdaj je redno dvotedensko, tako da se bojim da klovni ne bodo zmogli, pet jih je samo. Bi tam imeli svoje klovne, potem pa verjetno ne še takoj, ampak turneje. Ne vem koliko turnej zdaj, ampak tako mesec za rdeče noske, ki potujejo po Sloveniji. Potem je treba najti nekoga, ki bo to pokrtil.

Praznujete tudi dan rdečih noskov?

Zdaj dan rdečih noskov je pri nas naš rojstni dan. Prvi je bil marca, ko je bila tiskovna konferenca, potem drugi bo zdaj septembra v Mariboru. Večji dogodek kot je v Avstriji, pa ne pričakujem, če pa bo sposobna naša sodelavka, da bo prej organizirala, pa super. Jaz pač vem, kakšne so moje sposobnosti. Mora nas biti več, več ljudi nas mora poznati, osnovnošolske je treba povezati. Zdaj se bomo začeli povezovati z osnovnimi šolami, nam bodo delali vizitke. Treba se je zmeniti z županom, da nam da prostor, pa zvezde da za nas nastopajo.

Priloga E: Intervju: Alenka Marinič in Maja Dekleva, klovnesi zdravnici Rdeči noski

(transkripcija intervjuja, avgust 2006)

Kdo je dober klovn zdravnik?

Maja: Dober klovn zdravnik mora biti igralec, oziroma človek, ki ima izkušnje s takim delom (gledališkim, televizijskim, lutkar); mora imeti gledališke izkušnje, izkušnje nastopanja. Absolutno pa je to zanimivo delo, prvič, delati kot klovn in drugič, izobraževati se v bolnici. Delo vzame kar nekaj časa, eno je delo v bolnici, drugo pa so usposabljanja, ki jih imamo sproti, česar je kar veliko, in dosti tudi to, koliko ti hočeš delati na temu. Eno je, da treniraš neke svoje spretnosti, ki jih imaš: glasba, čarovnije, petje, karkoli, drugo je pa res, da te klovnovske principe skozi gradiš in to delamo na teh klovnovskih usposabljanjih. To je kar jaz mislim.

Alenka: Jaz se strinjam s tabo. Rada bi pa še dodala, da mora biti klovn zdravnik kar senzibilen, na to da pač reagira res v bolnici na situacijo, ki je tam. Zelo dober klovn zdravnik nima toliko naštudiranih stvari, kolikor ima neko fleksibilnost, ve čisto individualno stanje otroka, staršev in iz tiste situacije naredi nekaj posebnega in pač improvizira. Zato ker vsak ima en individualen problem, saj morajo klovni zdravniki zabavati starše in jih s tem malo razbremeniti, da tistih 5 minut ne razmišljajo o tem, da so bolni ali pa da je kaj narobe.

Maja: Meni se zdi to tudi res ... Hotela sem še dodati, da prihajajo klovni iz zelo različnih ozadij oziroma na različne stvari so fokusirani ali pa jih obvladajo, kar se mi zdi zelo dobro, pač izpopolnjevanje. Trije smo, ki imamo zelo močno ozadje v improvizacijskem gledališču, potem Petra je bolj iz cestnega teatra, tako da obvlada žongliranje, širše stvari v nekem negledališkem prostoru, Eva je čisto klovnesa že od nekdaj, tako da se mi zdi fajn, da drug drugega obogatimo in tako več ponudimo v bolnici.

Imate klovni zdravniki organizirano supervizijo?

Maja: Ne. Zaenkrat še nismo imeli organizirane supervizije. Imamo sestanke na dva meseca, kjer pač se pogovarjamo organizacijsko, kako naprej, kdaj kdo gre v bolnico, itd. Tudi o tem, kaj nam je bilo fajn, kaj ne, s čim smo bili zadovoljni s čim nismo. Ampak pogovarjali smo se o tem, da po nekaj letih bi rabili tudi nekoga, psihologa, psihiatra za otroke, ki nam bo pomagal iz te strani. Čustva, ki jih dobiš v bolnici, se nam bodo nakopičila čez nekaj let. Tudi za skupino je fajn imeti nekega zunanjega človeka, ki bo delal z nami kot supervizor.

Kakšna je razlika med klovnom zdravnikom in klovnom, ki dela na ulici, v gledališču, na odru kot zabavljajč?

Alenka: Meni se zdi da mora biti klovn zdravnik pozoren na to, da po eni strani ne reagira na to da so otroci bolni, na tak direkten način, pred njimi. V bolnici se vedno vse vrti okoli tega, da so bolni. Klovn zdravnik mora biti pozoren na to, da so bolni, da zato nekaterih stvari ne morejo delati. Danes niso ploskali, ker imajo infuzije. Po drugi strani pa ne sme dati občutka otrokom, da so omejeni zaradi tega. Klovn kot zabavljajč, je itak veliko različnih vrst klovnov. Cirkuški klovn je pozoren na publiko, klovn zdravnik pa na stanje publike. Tudi skeče prilagaja glede na stanje ...

Pri starejših otrocih uporabljate drugačen pristop?

Maja: Prva stvar je starost, druga pa bolezen, koliko so pripravljeni slediti. Včasih je tako, da moraš oceniti, koliko nastopati, koliko pripraviti neko točko in koliko ne. Včasih najbolj potrebujejo to, da prideš notri in se z njimi pogovarjaš. Včasih je najboljša stvar, da čisto nežno

zavrtiš glasbo, spustiš nekaj milnih mehurčkov in to je to. Včasih pa je fajn naredit res šov. Čeprav meni se zdi, da vsak klovn tudi na ulici, na odru, ima veliko sposobnost komunikacije z občinstvom. Ampak tu je še ta dodatna starost. Včasih moraš zelo spustiti svoj lik, da te lažje sprejmejo, včasih ga moraš zelo močno narediti. Odvisno pač.

Kakšen je odnos klovnov zdravnikov z bolnišničnim osebjem? Se vam zdi, da je zaradi vašega posredovanja tudi odnos med zdravniki in otroci, medicinskimi sestrami in otroci boljši?

Maja: Mi imamo večinoma stik s sestrami. Ker zdravnikov običajno ni, ker imajo druge preiskave, neke pomembne stvari v sobi in takrat jih v bistvu neradi motimo. Nočemo medtem, ko zdravniki opravljajo svoje delo, tudi mi opravljati svoje delo. Se nam zdi fajn, da je to ločeno in zdravnikovo delo mora biti res opravljeno in tega nočemo nikakor motiti. Drugače pa odvisno od oddelka do oddelka. Ampak tudi to je ena stvar, ki jo moramo začutiti. Kakšen dan so zelo zaposlene in jih moramo pustiti, kakšen dan so pa zelo za štos in jih je treba zraven vključiti. Mi vedno rečemo, da nismo tam samo zaradi otrok, ampak tudi zaradi staršev in osebja. Sploh na dializi so sestre vedno blazno srečne, ko pridemo in tudi mi smo zelo veseli njih. Ampak je res vse zelo odvisno od dneva.

Alenka: Ja, jaz se strinjam z Majo.

Za klovne zdravnike je tudi zelo pomembno delo s starši?

Alenka: Tudi zelo je pomembno delo s starši. Ker velikokrat so starši zelo zaskrbljeni in žalostni. Dostikrat če vidimo, da starši čakajo otroka, da pride iz raziskav, se ukvarjamo tudi z njimi. Nismo samo za otroke, so tudi starši in osebje obremenjeni in je to isto tudi za njih. Se mi zdi, da je to zelo pomembno. Recimo pri temu fantu Urošu, staršema veliko pomeni, ko pridemo, poznata nas in tako da cel teden čaka. Ful so veseli, če pridemo.

Maja: Vsi starši so zelo, zelo veseli, da prihajamo mi v bolnico. Velikokrat zjutraj tako rečejo: 'O, danes je pa sredo. Danes bodo pa klovn prišli.' Druga stvar je pa to, da do otrok lažje prideš preko staršev. Včasih je za otroke težko, da prideta 2 klovna in se oba takoj usmerita na otroka: 'Živijo, kaj pa ti? Kaj pa ti?' Je lahko prevelik šok. Če pa se najprej s starši pogovarjaš, narediš nek štos preko staršev na tak prijazen način pač, potem pa velikokrat dobiš otroka. Potem s to majhno punčko Hano, s katero smo imeli lutke, potem ko sta lutki začeli govoriti 'gospod' njenemu očetu, potem je ona prišla notri v igro. Prej je bilo pa preveč direktno na njo.

Kaj je lahko klovni zdravniki dajete otroku v bolnišnici?

Alenka: Mislim, da največ, kar da klovn ... Otrok je v bolnici bolnik in največ, kar da klovn je to, da je lahko otrok spet otrok.

Maja: Jaz se s tem zelo strinjam, se mi zdi, da tudi neka drugačna energija pride v bolnico. Neka ta bolnišnična rutina se prekine z neko čisto novo energijo. Drugič pa to, da vsi, ki pridejo v otrokovo sobo imajo nek višji status, lahko z njihovimi telesi delajo, kar hočejo, celo njihovi starši. Klovn zdravnik pa je edini, ki je pod otrokom. Se spusti, tako da je v bistvu otrok, lahko mu ukazujejo, kaj naj počne. Otrok je glavni kralj te zadeve. Vedno je treba ta občutek dati otroku. Tudi super je, da smo eni, ki smo nižji od njih.

Imate morda kakšno doživetje, ki vama reče, da zaradi tega je vredno biti klovnesa v bolnišnici?

Maja: Jaz imam en dogodek. Mislim, da se vsi ljudje zelo bojimo bolezni in smrti, seveda. In tudi men je to velikokrat občutljiva tema in sem se tega v bolnici morala kar navaditi. Se mi ne zdi primerno, da bi mi prinašali to temo, tudi nismo tam, da bi prinašali to temo. Zdi se mi pomembno, da to ni neka grozna tema, to je pač vsakdanjik teh otrok, ne? Meni se je enkrat zgodilo, ko sem hodila okrog, da sem bila jasnovidka, oziroma brala sem iz roke. In enkrat pridem v eno sobo, s svojim partnerjem Tomažem. Sem imela večinoma igro: 'Čez 5 minut vas bo nekdo prijel za koleno,' in potem je dr. Rigoletto prijel za koleno. Ali pa: 'Danes boste jedli kosilo.' Pa take stvari sem napovedovala. Enkrat pa ena punca reče (18 let je imela): 'O super, da

mi prerokuj iz roke, koliko časa bom še živela. Ker jaz mislim, da bom zelo malo.' In to je zdaj meni šok. Kaj naj zdaj jaz naredim? Moram seveda sprejeti ponudbo. Ne morem reči: 'Ne, ne, ne, o tem ne bomo govorili.' Ker se mi to ne zdi prav. 'Živela boš do 80-ega leta,' se mi tudi ne zdi prav, ker je malo pokroviteljsko, češ 'Ne skrbi'. Reči 'živela boš en teden', pa tudi ni v redu. Tako da sem imela zelo dilemo, kaj narediti in se potem pač rekla: 'Vidim številko 3. Ampak to je lahko: 3 dneve, 3 tedne, 3 leta, 3 moški v življenji, 3 pomembni dogodki.' Pač nekaj s trojko, tako da je bila njena stvar, kako si bo razlagala. Ampak to velikokrat mene šokira, ker to je njihova realnost, ne marajo pa tega, da poskušamo to vsi pomesti pod preprogo. Tako da včasih pride ta tema sama od njih. Ni moja naloga, da jo odpiram, sploh ne, pač moram pa sprejeti to ponudbo, če pride od otrok. To je moja zanimiva izkušnja.

Alenka: Bilo je veliko stvari. Mene je bilo najprej kar strah. Tudi na prvo avdicijo nisem šla, ker me je bilo strah tega da, si skozi v bolnici in vidiš otroke ki so skozi bolni. To je ful težko, ampak potem ko si klovn je dejansko drugače. Kar se meni razjasni je to, kar sem prej rekla, da to niso bolniki, ampak otroci. Imajo pa ozek teritorij, kjer so lahko otroci in se mi zdi fajn, da smo mi ti, ki jim lahko to odpiramo. Nisem še šla čez to fazo klovn zdravnika, ko otrok umre, to se mi zdi tudi en takih pomembnih dogodkov, en tak morbiden dogodek, tako če bi nekaj izpostavljala. To je to.

Priloga F: Opazovanje z delno udeležbo: klovnovska vizita s klovnosama zdravnicama s. Marjetko in dr. Anastazijo, Rdeči noski, Pediatrična klinika Ljubljana

Vizito začnemo na **nevrološkem oddelku** ljubljanske pediatrične klinike in se ustavimo pri malem fantku na hodniku, od katerega klovn poskusita dobiti povabilo na čaj. Vendar otrok steče stran. Ustavimo se v prvi sobi, kjer sta 2 puncici, od katerih ena spi, druga pa gleda televizijo. Klovn začneta peti potihno pesem Čebelica Maja in potem se zbudi tudi Suzana. Na tem oddelku je zelo malo otrok, polna je samo ta soba, ostale sobe so prazne.

Potem gremo na **onkološki oddelek**, kjer opravimo sprejem pri sestrah in klovn s napišeta posebnosti otrok (ime, starost, rojstni dan). Odidemo v prvo sobo, kjer je fantek s svojo mamo. Mama ugasne televizijo, ko pridemo. Dr. Anastazija se predstavi: 'Naj se vam predstavim, sem dr. Anastazija.« Mamo klovn vzameta za asistenta in skupaj poskušamo zavezati vrv z vozli, vključita tudi naju z Urško pri zavezovanju vozlov. V naslednji sobi je Hana s starši. Klovn zapojeta: 'Živijo ptič. Živijo pes. Hana, ki stoji, pri svoji mami.' Potem pravi: 'Ne pojemo zastoj ... Saj je ok. Še kdaj.' Vmes se prebudi tudi fant v sosednji postelji. Anastazija pravi: 'On hoče, da gremo ... Torej, ne bomo šle.' In zapoje opero. 'Pod pol milijona ne nastopam.'

V sosednji sobi je Matej, ki ugasne televizijo, ko pridemo v sobo. 'Pokvarila si televizijo,' reče Marjetka. 'Kaj bi še želel, da ti pokvarim?' Vzame plišastega ptiča, ki pa ga na roki ne pokvari. Marjetka privleče ptiča in reče z njegovim glasom: 'Pogrešam uničevati stvari, spet je televizija prižgana, ne morem je uničiti.' Pritiska na video, da pride ven kaseteta: 'O, pokvaril sem video. ... Blazino lahko uničim. Še že boljše počutim.' Vzame copat in reče: 'Uničujem, da bi se imeli fajn.' Prime Matejevo roko in pravi Mateju, naj ju združi s svojimi rokami v večno prijateljstvo.

Vizito nadaljujemo v naslednji sobi: 'Nekdo se skriva v tej sobi, pa se ne pokaže. Gospa?' Klovnosi gresta do male punčke brez las. 'Deklica, ne gospa!' Vpije in vriska v smehu. Boža klovn in se smeji, oče pa slika. 'Lepo so naju božali, dobra izbira.' V naslednji sobi je najstnik, in Anastazija izbere glasbo kot temo pogovora: 'Jaz grem v Milano, pod pol milijona ne nastopam. Kaj poslušas rock, hip hop?' In zapoje svojo opero *O sole mio*, fant se smeji in reče: 'Lepe melodije. Klasika me ne zanima.' 'Kaj pa Chopinov valček?' in začne peti. 'Bi rajši kaj bolj

veselega?' Zapojejo *Moj očka ima konjička dva*: 'Boljše?' 'Najboljše bo, če bo veselo,' pravi Marjetka. Kaj bi najraje delal cel dan? 'Reševal križanke.' Punčka iz prejšnje sobe pride na hodnik in nas opazuje. 'Kaj je tvoja naj križanka? Naj televizija? Naj inštrument? 6 črk ... Ne veš? Melodika!' In potegne na plan melodiko.

V naslednji sobi je Edvin, ki gleda televizijo. Anastazija pravi, da poje tako lepo, da se ptiči ustavijo v zraku, psi tulijo v luno in občudovalke utihnejo, če slišijo ta glas, zato potrebuje tišino. Edvin ugasne televizijo. Marjetka komentira: 'Ko nežno odpre usta, da vzame zraku in bi dala nazaj skozi glas ...'

V naslednji sobi je punčka Lea, ki leži in gleda televizijo. Lea je deležna klasičnega pregleda z metrom. Klovna z metrom zmerita Leo, ki je visoka 134 cm, tako da ji namerita 134°C temperature. Potem Marjetka vzame svoj srcometer: s plišasto rožico na kolenu posluša srce: 'Ne bije. Nima srca. Naročimo srce. Ko bomo v trgovini, kupimo srce.' Potem je na vrsti pritiskometer: Marjetka na roko pritisne modri svinčnik z mucko in lučko. Potem merita z refleksometrom reflekse s pomočjo ptiča. Marjetka zapisuje, da mora punčka na inštrukcije biologije, ker ne ve, kje je srce, predpiše tudi terapijo: veliko gledanja televizije in nakup srca, ko bo naslednjič v trgovini. V isti sobi potem Anastazija začne peti *O sole mio*, Marjetka jo udari, Anastazija pa odgovori: 'Včasih me malo zanese.' Potem pa zgrabi premično mizo in z njo potem pleše in poje *O sole mio*, potem začne vpiti: 'Bum, bum, ognjemet za moj nastop!' V sobo pride medicinska sestra: 'A tu tako vpijete? Smo mislili, kaj neki se dogaja.' Anastazija spet začne peti in pravi: 'Ljudje prihajajo, da bi slišali moje petje.'

Potem gremo v učilnico, kjer je deklica brez las. Anastazija začne peti, s smehom pa klovna opazujejo medicinske sestre in hišnik. Potem premikajo stole, ploskajo in si pritrjujejo 'Bravo!' in podarijo deklici 2 noska. Anastazija potem tudi zdravnici zapoje *O sole mio*. Gospa v sprejemni sobi klovna nagradi z jabolki.

Potem se odpeljemo v drugo stavbo na Ulici stare pravde na **dializni oddelek**. Že prvi vhodu delimo otrokom noske in dobimo bonbone od vratarja. 'Tu so že več let isti otroci in najboljše sestre,' mi omenita klovnesi. V prvi sobi je punčka, ki se veselo smeje. Marjetka pravi: 'Predstavljaš si, da je to najboljša oseba.' Objame jo Anastazija in poje *O sole mio*. V sosednji sobi je veliko otrok. Kmalu pridejo tudi sestre, ki plešejo in pojejo na stolu, ena izmed njih pa si zaželi masaže, ki jo izvede Marjetka. Potem si otroci zaželi, da bi plesali in Marjetka ter ena izmed sester zaplešeta tango. Pravijo da morajo še vaditi in da se vrnejo čez 14 dni, ko bodo spet skupaj obe.

Klovnovsko vizito nadaljujemo na **nefrolološki oddelek** v skupni sobi, ki je okrašena z nešteti tulipani. Pridejo 3 otroci, ki z odprtimi usti opazujejo čarovniški trik z rutami, s katerimi delamo vozle. Na koncu se klovna se preoblečeta, v civilu pa ustavimo pri vratarici na čokoladnih bonbonih.

Priloga G: Opazovanje z delno udeležbo (zdravnica Uršula Tišler): klovnovska vizita s klovnesama zdravnicama s. Marjetko in dr. Anastazijo, Rdeči noski, Pediatrična klinika Ljubljana

Prvi vpogled v pomen klovnov zdravnikov sem dobila ob gledanju filma Patch Adams. Film je narejen zelo všečno, gledalca gane v dno duše, ne le zaradi usode bolnikov ampak tudi zaradi presenetljivega učinka, ki ga humor in bližina čutečega človeka, sposobnega empatije in pripravljenega »biti tam zaradi drugega«, naredi na potek njihove bolezni ali na lažje sprejemanje bližajočega se neizogibnega izteka življenja. A film je le film. Resnični vpogled v delo klovnov zdravnikov moraš doživeti »v živo«, v resničnem življenju, v resnični bolnišnici, ob resničnih bolnikih. In resnica ni zelo daleč od vtisa, ki sem ga dobila ob gledanju omenjenega filma.

Bolezen je vedno hud in pretresljiv dogodek, sploh če je za njeno zdravljenje potrebno bivanje v bolnišnici, stran od svojih najbližjih. Mlad človek, otrok, ki ni navajen biti ločen od staršev več kot nekaj ur, ki se znajde v tujem okolju bolnišnice, kjer se sreča s povsem novimi obrazi, lahko do njih kaže določeno stopnjo nezaupanja, predvsem če gre za sramežljivega, introvertiranega otroka. Če gre za otroka, ki se z boleznijo srečuje prvič ali če se srečuje z boleznijo, ki je kronična, nepredvidljiva v svojem poteku, tako, da ruši ustaljen ritem razigranega otroškega življenja, če gre za bolezen, ki je neozdravljiva ... je bolezen še toliko bolj neprijazna.

Kljub temu, da bolezen nikoli ni dobrodošla, bi lahko hospitalizirane bolnike v grobem razdelila na tiste, ki so zaradi svoje boleznij manj prizadeti in na tiste, ki so zaradi nje huje prizadeti.

Manj prizadeti potrebujejo bivanje na navadnih bolnišničnih oddelkih in običajno bolnišnično oskrbo; pri njih je trajanje hospitalizacije sorazmerno kratko; bolezen, ki jo zdravijo, je predvidljiva v svojem poteku, benigna, povsem ozdravljiva, prognozično ugodna (ima dobro napoved zdravljenja); otrok bolezen sprejema brez posebnih nevšečnosti in je vodljiv v prizadevanju za ozdravitev.

Med huje prizadete otroke pa bi uvrstila tiste, ki potrebujejo zdravljenje na intenzivnih enotah, kjer je potreben 24-urni nadzor življenjskih funkcij; otroke, pri katerih je trajanje bolnišničnega zdravljenja sorazmerno dolgo; bolezen, ki jo zdravijo, je nepredvidljiva, za ozdravitev so potrebne radikalne rešitve (operacija, zdravljenje s kemoterapijo, zdravljenje z obsevanjem); bolezen je prognozično neugodna, morda celo neozdravljiva; otrok bolezen zelo težko sprejema, v zdravljenju je nevodljiv in uporen, nepripravljen na sodelovanje pri zdravljenju, ter izrazito prizadet zaradi nastalega hendikepa.

Seveda so tu tudi otroci in mladostniki, ki bi jih lahko uvrstila v kategorijo, ki je nekje vmes; po eni strani je bolezen, ki jo prebolevajo, na nek način benigna, ozdravljiva in ustreza opisu »lažje boleznij«, vendar pa je mlad bolnik zaradi nje izrazito prizadet, saj mu kviri samopodobo, ga omejuje pri dejavnostih, ki jih je bil vajen prej in ga ločuje od vrstnikov (tako krajevno, zaradi hospitalizacije, kot tudi zaradi okrnjenih telesnih zmožnosti, ki jih prinaša bolezen).

Take bolnike srečujemo predvsem med adolescenti, ki so že tako velikokrat na prepihu vseh sprememb, ki jih prinaša to obdobje, bolezen, naj bo ta blažja ali težja, pa lahko mladostnika še bolj ohromi v dojemanju sveta, sebe, nastajajočih telesnih in duševnih sprememb in nenazadnje tudi v pripravljenosti prispevati k ozdravitvi.

Na dan, ko je v bolnišnici na sporedu klovnovska vizita, je v nekaterih bolniških sobah čutiti kar praznično vzdušje, vzdušje pričakovanja nečesa novega. Obisk klovna zdravnika je v poteku hospitalizacije prav gotovo zelo dobrodošla stvar predvsem za skupino otrok, ki jih bolezen ne prizadene v zelo hudem obsegu, za tiste otroke, ki so huje prizadeti, morda celo na smrt bolni, pa jim bližina nekoga, ki jih želi razveseliti, zelo veliko pomeni, za ekstrovertirane otroke, ne glede na težavnost njihove boleznij.

Obisk klovnov zdravnikov jim pomeni osvežitev vsakdanjega dolgočasnega bivanja v bolnišnici, prinaša jim razvedrilo, nasmeh na obraz. Žal ne morem soditi o tem, ali in kako vizite klovnov zdravnikov dejansko pripomorejo k »oranju ledine« pri vključevanju v novo, tuje okolje bolnišnice in pri premagovanju strahu in nezaupanja do zdravnikov, ostalega medicinskega osebja, »ljudi v belem«, k lažji vključitvi v potek zdravljenja, lažji vodljivosti pri zdravljenju, upoštevanju zdravnikovih nasvetov, k manjši porabi protibolečinske terapije, h krajšanju bivanja v bolnišnici, k boljšemu izidu zdravljenja v celoti; uspeh zdravljenja v bolnišnici in v primeru kroničnega bolnika uspeh v prepričanje bolnika, da s predpisano terapijo doma tudi nadaljuje.

To bi bilo zanimivo raziskati (s pomočjo lečečih zdravnikov). Seveda je uspešno vključevanje otrok v potek zdravljenja predvsem naloga lečečih zdravnikov, ne morem pa potrditi, ali imajo vizite klovnov zdravnikov pri tem pospeševalno vlogo.

Obisk klovnov zdravnikov je lahko primeren tudi za otroke, ki so introvertirani, nesamozavestni, sramežljivi; huje prizadete in adolescente, vendar pa je pri obisku teh potreben drugačen pristop, kot pri blažje prizadetih otrocih.

Sramežljiv otrok, ki se prvič znajde v tujem okolju, obkrožen z velikim številom ljudi, ki so mu tujci, lahko to doživlja kot velik stres. Morda ima tudi kakšno psihološko travmo iz zgodnjega otroštva, zaradi katere se klovnov boji, ali pa preprosto ne mara, da bi se tujci, pa čeprav z dobrim namenom, pogovarjali ali kakorkoli ukvarjali z njim. Take otroke je treba prepoznati (jih morda poiskati v pogovoru z lečečimi zdravniki) in jim »predstavo« ponuditi le, če to želijo, ali pa jih na nevsiljiv način privabiti k ogledu.

Tudi huje prizadeti otroci, ki so neozdravljivo bolni, so lahko zelo veseli obiska klovnov zdravnikov, vendar pa je uspeh obiska verjetno (?) odvisen tudi od osebnostnih značilnosti bolnega otroka, preteklih izkušenj s klovni zdravniki in že vzpostavljenega zaupljivega odnosa z njimi, njegovega odnosa do bolezni, sprejemanja bolezni in morebitne slabe prognoze.

Adolescenti so posebna skupina bolnikov; so na poti odraščanja, obisk klovna zdravnika se jim lahko zdi neprimeren za njihovo starost, zdi se jim »otročji«, marsikdo klovna, sicer s prijazno besedo, odslovi, češ: »Je že v redu, saj me ni treba zabavati.« Vendar pa tudi mladostnik lahko veliko pridobi z obiskom klovna zdravnika, le če se mu klovna zna približati na pravi način. Ni potrebno, da izvaja burkaške nastope, izvaja trike, pripoveduje šale ... ponudi lahko zgolj svojo bližino, pokaže bolniku, da je tam samo zanj in se lahko pogovarjata o čisto vsakdanjih stvareh, nemara celo o bolezni.

Bolj kot zabavo in pojav našemljenega lika v bolniški sobi, nekateri bolniki - tudi adolescenti - potrebujejo sogovornika, nekoga ki je pripravljen na pogovor in poslušanje bolnikovih težav, strahov, nezaupanja do metod zdravljenja ali nekoga, ki je v preteklosti ali v sedanjosti preboleval isto bolezen, imel iste ali podobne težave. Nekoga, ki ga RAZUME. Ni torej nujno, da je klovna zdravnik v službi »klovna«, ampak tudi in predvsem v službi zaupnega sogovornika.

Če se lečeči zdravniki na oddelku dogovorijo za najprimernejši čas vizite klovnov zdravnikov, ti ne morejo huje poseči v ustaljeno delo zdravniškega osebja, seveda pa je prav, da obstaja dogovor med zdravniki in klovni, kdaj, pri kom in koliko časa taka vizita lahko traja.

Priloga H: Izjave klovnov zdravnikov, turneja Rdečih noskov

(arhiv Rdečih noskov)

Rožasti vzorec: Dr. Anastazija, Maribor: Na tokratni viziti je sestra Marjetka ves čas dvigovala svoje krilo in osebju, obiskovalcem in bolnikom kazala svoje spodnje hlače z rožastim vzorcem. Jaz sem ji vedno znova povedala, da se to pač ne spodobi, ampak ni nič zaleglo.

Začetek turneje Rdečih noskov: Dr. Anastazija, Izola: Rada bi pohvalila šefe Rdečih noskov in tudi bolnico v Izoli, da so turnejo planirali tako, da smo najprej obiskali obalo. Bravo! V Izoli sem neizmerno uživala, Primorci so tako simpatični odprti ljudje, pa še razgled na morje ima človek iz skoraj vsake bolnišnične sobe. Edino, kar me je motilo, je bilo to, da mi sestra Marjetka ni pustila, da bi naravnost iz bolnice skočila v morje. Rekla je, da je hrib vseeno previsok in da se bom poškodovala, če bom skočila tako globoko. Meni pa se je v nasprotju z njo zdelo, da je skakalnica tem boljša, čim višja je.

Sestra Marjetka o slaščicah celjske bolnišnice: Sestra Marjetka, Celje: Kaj tako dobrega pa še ne! Celjsko bolnico uvrščam na prvo mesto. Zakaj? Ker imajo tam svojo slaščičarno! In to

odlično slaščičarno! Mljask! Tako sem uživala, da so mi za konec pripravili še paket dobrot za na pot. Upam, da se bomo v Celje še vrnili!

Koncert: Dr. Rozeta in sestra Marjetka, Slovenj Gradec: Dr. Rozeta in sestra Marjetka sta v slovenjgraški bolnišnici priredili pravi pravcati koncert. Sestra Marjetka je premierno predstavila svoj repertoar sonat in uverturo celovečernega koncerta.

Piškoti v bolnišnici: Dr. E. K. in sestra Marjetka, Jesenice: V sredo, 5. septembra, sva s sestro Marjetko v programu turneje Rdečih noskov - klovnov zdravnikov po vseh slovenskih bolnišnicah, ki imajo otroške oddelke, obiskala otroke in starše v Jeseniški bolnišnici. In smo jedli piškote. Sestra Marjetka jih je pojedla več, kot jaz. Tako, da veste. Ja, res!

Utrinki iz turneje: Dr. Rozeta: Jaz imam na tej turneji polne roke dela, saj sem spoznala toliko novih fantov, da ne vem, kje se me glava drži. Miha, Andraž, Luka, Aleksander, Matija... le kako naj se odločim? Vedno zaljubljena Rozeta.

Dr. Anastazija:

Pregovor smeh je pol zdravja, je star že celo večnost. Mi smo v oporo otrokom, ki imajo neka težka čustvena obdobja v bolnici, jim vlivamo življenjski pogum in prinašamo neko drugo atmosfero v bolnico. Odzivi so super, otroci se smeji, se navežejo na nas, smo pa tudi tukaj tudi zaradi staršev, obiskovalcev in osebja.

Vedno hodimo v parih, najprej se oglasita pri glavni sestri, dobita informacije o otrocih starost, koliko jih je v sobi, kakšne specifike glede počutja in potem na podlagi teh informacij gresta v vsako sobo posebej in pripravita kakšno točko za vsakega otroka posebej. Letos so zelo različne stvari odvisno od želja občinstva od starosti je zelo odvisno, ker seveda za dojenčka je čisto drugače kot za osem letnega otroka. Tako, da imamo kar veliko stvari pripravljenih v naprej. Čarovnije, plese pesmi, razne zgodbe predvsem pa tudi veliko improvizacije, ker je vsaka soba pač posebna in vsak človek drugačen. Ja ... Odzivi so zelo fini, še posebej to opazimo pri tistih, ki jih obiščemo večkrat, se pravi na oddelkih, kjer je daljša ležalna doba in je to za te otroke dokaj težko ... Zato se nam zdi najbolj smiselno tja hoditi. Recimo to je tako, da tri mesece hodiš in vsak teden srečaš istega otroka. In si res tako kot klovn že pravi prijatelj otrokov in njegov zaupnik. Je pa lepo včasih tudi kakšnega čisto novega spoznati tako kot je bilo zdaj v Slovenj Gradcu, ko je cela bolnica vesela, da smo prišli. Ker v tistih oddelkih, kjer smo ponavadi nas že ne opazijo več, smo bolj prijatelji, tukaj nas pa recimo vsi z veseljem sprejmejo. Kot smo se lahko kasneje prepričali, so učinki takšnih dejanj nadvse pozitivni in vzpodbudni za tiste, ki skrbijo za takšno bolnišnično razvedrilo.

Dr. E. K. :

Sprejeli so nas res v vseh bolnišnicah zelo dobro, se mi zdi da je ena od perspektiv naših, da pač bi redno obiskovali otroke v vseh slovenskih bolnišnicah.

Klovn zdravnik pomeni prinesiti neko drugačno razpoloženje kot je normalno v bolnišnici. Kot vemo so bolnišnice zelo urejene, zelo čiste, zelo veliko pravil je, kako se obnašati. Klovn v okviru teh pravil poskušamo najti eno veselje, užitek, veselje do življenja.

Spodbujamo zdravje, naravnamo misli v pravo smer.

Nosek je skoncentrirano veselje, skozi katerega lahko gledaš in potem je ves svet bolj vesel.

Jaz recimo včasih pokažem kakšen čarovniški trik in potem naslednji teden otroci nam pokažejo.

Ko pridem v sobo, če kravo kakat tišči, otroci vedno povedo, kje je stranišče, tako da mislim, da so odzivi otrok zelo dobri.

Dr. Ifigenija Sfrčkljana:

Če morajo otroci v bolnišnico, je to zanje posebej hudo, zato klovn zdravniki v pisanih oblačilih

in s smešnimi zdravstvenimi pripomočki obiskujejo male bolnike enkrat tedensko kar pri njihovih posteljah.

Cilj klovnov zdravnikov ni samo kratkoročno lajšati pacientov vsakdanjik in za trenutek odvrniti njegove misli od bolezni, temveč poskušati vplivati na pacientovo razmišljanje in s tem na njegovo usodo. Ko vstopimo, se začne klovnovska vizita – transplantacija rdečega noska, opera in balet Labodje jezero v treh minutah, žongliranje z rutkami in karkoli si otrok še zaželi. ... Klovn je že sam po sebi zaupnik otrok, kar je za mlajše odlično, vendar v bolnišnici ležijo tudi najstniki in tudi njih moramo prepričati in jih potegniti v svojo igro.

V bistvu naj bi v tem res težkem obdobju za otroke pomagali pregnati strah, s tem prebuditi življenjski pogum, pa tudi skrajšati malo čas, ki ga morajo preležati v bolnišnici.

To je težko delo, govorim kot klovnosa, izčrpan si potem, hkrati a se zavedaš, ko vidiš nasmeh, da je prav, da si bil v bolnišnici. Če pa povem kot umetniški vodja, smo tu zato, da obujamo življenjski pogum, da otroci pozabijo, kje se nahajajo, ker bolnica res ni kraj za njih. Da to bolnišnično atmosfero zlomimo in jo naredimo bolj sproščeno. In verjamemo, da zdravje bolje uspeva.

Mogoče se svet obrne narobe in s tem na pravo mesto.

V Sloveniji 725 otroških postelj. Rdeči noski jih obiščemo okoli 400 vsako leto. Ko govorimo o otroških oddelkih, mislimo na bolnike, ki so stari od nekaj mesecev do najstnikov ali celo dvajsetletnikov. Ti starejši pogosto želijo mir, da se osredotočijo na okrevanje – nekateri od teh tudi ne želijo klovnovskih obiskov in njihovo željo upoštevamo.

V malih bolnikih želimo zbuditi zaupanje in življenjski pogum ter jim prinesiti vesele trenutke. Tako imenovana smehoterapija ugodno vpliva na počutje bolnikov in pripomore k hitrejši ozdravitvi. To niso nastopi pred številnim občinstvom, temveč izključno za bolnike v njihovih sobah. Tam si vzamemo čas za vsakogar izmed njih. Starost bolnikov je od nekaj mesecev do več kot 20 let. Za obisk so potrebne posebne priprave, zato se pred nastopom posvetujemo z bolnišničnim osebjem.

Ko pridemo na oddelek, večinoma vedno hodimo v parih, se ustavimo pri oddelčni sestri. Ona nam potem da osnovne podatke, v kateri sobi je katari otrok, kako mu je ime, koliko je star. Ker že nekako s starostjo malo lahko klovnovi pomislijo, kaj bi delali v tisti sobi.

Rdeči noski niso zdravniki, temveč profesionalni umetniki, ki so se izučili za klovnove zdravnike. Smeh je terapevtsko sredstvo, klovn pa je otrokov prijatelj in zaupnik, ki ponuja malemu bolniku podporo v čustveno zelo občutljivem obdobju.

Grejo v vsako sobo, kjer se ukvarjamo z vsakim pacientom posebej.

Prav je, da zdravniki mirno in pošteno opravljajo svoje delo. Z njimi dobro sodelujemo in lepo je videti, da ob svojem obisku tudi njih spravimo v neki bolj vesel ritem, v katerem ostanejo še potem, ko mi odidemo, in s tem je še en naših ciljev dosežen.

Smeh zmanjšuje stres, znižuje krvni tlak in zvišuje raven odpornosti. Sprošča. Smeh je tudi krasna notranja masaža organov, kar pomeni boljšo prekrvitev.

Klovnovi zdravniki so umetniki, ki se usposabljujejo na delavnicah posebej namenjenih, da nas naučijo kako se v bolnišnici obnašamo, kako lahko pristopimo k bolnikom in ko stopimo v sobo moramo biti dovolj občutljivi, da znamo oceniti, kako pristopiti k otroku. Sprememba v vsakdanjem bolnišničnem okolju je vedno dobrodošla, še posebej, če jo ta nasmeh narisan na klovnovem obrazu s posebnim noskom. Otroci pozabijo na tiste svoje skrbi, kjer ves čas nekje razmišljajo, čeprav odrasli ne vemo, da jih nekaj skrbi. Zelo topel sprejem smo doživeli tukaj na Jesenicah, vsi se bomo zelo trudili, da bomo izvedli program izvajanja preko zimskih mesecev kar je žal več otrok bolnih tukaj na Jesenicah.

Nekoč mi je nekdo rekel, klovnovi nimajo kaj početi v bolnišnici. Ampak otroci tudi ne. Mi smo tam, da jim krajšamo bolnišnične dneve, da jim pomagamo obujati življenjski pogum, da jih spravimo v dobro voljo. Ker smeh je pač pol zdravja, kot pravijo, in mi to verjamemo.

Pravijo klovnovi, da grejo otroci kar za njimi dostikrat. In v zadnji sobi jih je že 30 notri s starši. Potem mahajo, ko odhajajo, pa so vsi na hodniku. Občutek je, da tudi nas potrebujejo v bolnici.

Priloga I: Izjave bolnišničnega osebja, turneja Rdečih noskov

(arhiv Rdečih noskov)

4. 9. 2007, Splošna bolnišnica Izola (obiskanih 14 otrok):

Doroteja Dobrinja, glavna medicinska sestra

Še posebej ob tako sivem dnevu kot je danes, nam ta smeh in veselje, ki ga prinesejo Rdeči noski, pomaga.

Taki izredni obiski, ki prinesejo s sabo veselje in smeh so nekaj čisto drugega.

5. 9. 2007, Splošna bolnišnica Jesenice (obiskanih 14 otrok):

Zdenka Kramar, glavna medicinska sestra:

Zelo smo veseli obiska klovnov zdravnikov in hkrati bi radi povedali, da si resnično želimo, da bi bila Splošna bolnišnica Jesenice tista, ki bi jo lahko Rdeči noski obiskovali redno. Tudi sami smo pripravljene pomagati pri pridobivanju sredstev za to, da bi Rdeči noski razveseljevali naše male paciente, sploh v zimskih mesecih, ko je naš oddelek precej poln.

11. 9. 2007, Univerzitetni Klinični center Maribor (obiskanih 55 otrok):

Zlatan Turčin, dr. med., predstojnik pediatričnega oddelka:

Noski obiskujejo našo bolnišnico že eno leto, vsake štirinajst dni se jih veselimo vsi, ne le naši mladi bolniki, temveč tudi osebje, saj so velika popestritev običajnega dneva v bolnišnici. Moram poudariti, da je njihova prisotnost povsem nemoteča in v veliko podporo vsem nam. Vesel sem, da so Rdeči noski s pomočjo donatorjev uspeli financirati obiskovanje našega pediatričnega oddelka vsak teden. Moram reči, da so odzivi otrok zelo pozitivni, hkrati pa klovnom zdravnikom kdaj pri nekaterih pacientih, ki zaradi narave svoje bolezni slabše komunicirajo z osebjem, uspe doseči, da tudi ti komunicirajo in se jim nasmehnejo. S svojimi improviziranimi nastopi resnično uspejo privabiti nasmeh na obraze bolnikov, njihovih staršev in osebja.

Nekateri otroci, ki drugače slabše komunicirajo ali pa drugače zaradi narave svoje bolezni sploh niso odzivni. Mi nekako opažamo, kot da bi tudi ta otrok sodeloval. Se ti nasmehne.

Ta del, ko se otrok malo sprosti, deluje na njegovo duševno zdravje in telesno boljše okrevanje.

11. 9. 2007, Splošna bolnišnica Murska Sobota (obiskanih 35 otrok):

Vojko Berce, dr. med., predstojnik pediatričnega oddelka:

Veseli smo, da se z Rdečimi noski že poznamo, si pa želimo, da bi nas večkrat lahko obiskali. Vsaj enkrat mesečno. Vzdušje, ki nastane na oddelku po odhodu klovnov zdravnikov, je drugačno, bolj pozitivno.

Pravzaprav jih vidimo bolj redko. Verjetno to iz enega, dveh ali treh razlogov. Verjetno smo zelo oddaljeni, drugič slišali smo, da zelo zbirajo sredstva in tretjič, zato ker že mi sami zelo razveseljujemo otrok, predvsem pa naše medicinske sestre. Mi sami se trudimo biti čimbolj prijazni. Zdaj smo se učili marsičesa od njih in mislim, da bomo v bodoče lahko to posnemali. Danes zjutraj je bil stalež 20 otrok. Mi se trudimo, da gredo čimprej domov, imamo zelo kratko ležalno dobo, v povprečju dobre 3 dni, tako da upam, da nihče ni pretirano žalosten. Smo odprti tudi za vse te individualne potrebe otroka, če je le mogoče. Nekateri otroci prihajajo tudi samo na injekcije, terapijo, prespijo pa doma, tako da poskušamo čim bolj kombinirati te moderne in

prilagodljive strukture hospitalizacije in skrajšati to, kar je za vse neprijazno. Noski potem pomagajo blažiti tisto preostalo žalosti, kar ostane ob tem, da so tudi oni v bolnišnici. Seveda so žalostni, to je jasno.

12. 9. 2007, Splošna bolnišnica Trbovlje (obiskanih 10 otrok):

Magdalena Lušič, dr. med., predstojnica pediatričnega oddelka:

Veseli smo, da so se klovni zdravniki odločili v sklopu turneje obiskati tudi Trboveljsko bolnišnico. Še bolj pa bi bili veseli, če bi bili njihovi obiski redni, vsaj štirikrat letno.

Pismo Gordane Vranešič, ravnateljice Vrtca Trbovlje, ob obisku Rdečih noskov v Splošni bolnišnici Trbovlje:

Praviloma se vsak razveseli obiska. V goste navadno vabiš ljudi, ki jih poznaš. Kadar pa se ti drugi napovedo na obisk, si vedno v pričakovanju, kako bodo obiskovalci vplivali nate. Tudi jaz sem bila v pričakovanju napovedanega obiska v Bolnišnici Trbovlje, kjer so napovedali svojo »vizito« klovni zdravniki. Nisem majhen otrok, ki leži na oddelku, sem odrasla oseba z mnogimi izkušnjami in znanstvi. A obiska sem se veselila, saj sem imela le nekaj informacij kdo so, kaj in zakaj delajo to, kar počne le peščica ljudi. Moja pričakovanja so se izpolnila, saj so ti ljudje s svojo prisotnostjo polepšali dan ne samo tistim, zaradi katerih so prišli, temveč tudi vsem nam, ki smo imeli to možnost, da smo se z njimi srečali. Prav gotovo je najlepši nasmeh na otroškem obrazu, z velikimi očmi pričakovanja. Lep pa je tudi nasmeh na obrazu odraslih ljudi, ki jih je včasih še težje pripraviti do tega, da se od srca nasmejijo. In ravno to je uspelo klovnom zdravnikom. Priznati moram, da so to ljudje, ki imajo izreden pristop do otrok, ki vedo kako blizu in na kakšen način se bodo približali bolj ali manj zaupljivim najmlajšim, bolj ali manj zadržanim malo starejšim. Njihovo vedenje je prijetno, domiselno in nevsiljivo. Ravno prav, v pravem trenutku in na pravem mestu. Prepričana sem, da bi bili takšnih vizit klovnov zdravnikov veseli prav vsi pacienti, ne glede na starost. Naj zaključim to moje navdušenje nad današnjim srečanjem z besedami zahvale vsem, ki razveseljujejo male bolnike in njihove starše. Kajti tudi oni mnogokrat potrebujejo nekoga, ki jim omogoči, da za trenutek pozabijo bolečino ob doživljanju boleznih svojih otrok. Vsem, ki delujejo v društvu, želim uspešno delo še naprej. Prepričana sem, da bodo večno ostali mladi, kajti to možnost imamo samo tisti, ki delamo z mladimi.

13. 9. 2007, Splošna bolnišnica Celje (obiskanih 40 otrok):

mag. Lidija Vučajnk, dr. med., predstojnica pediatričnega oddelka

Obiski klovnov zdravnikov, sploh napovedani, so zelo dobrodošli. Otroka napovedan prihod klovna zdravnika motivira pri običajnem zdravljenju, nestrpno čaka na prav tisti trenutek, ko bo v njegovo sobo vstopil klovn, kar mu pomaga, da pozabi na tisti manj prijazen čas, ki ga mora preživeti v bolnišnici, do tistega trenutka. Vse osebje bolnišnice se trudi, da bi se otroci dobro počutili pri nas. So pa Rdeči noski poskrbeli za pravo popestritev.

13. 9. 2007, Splošna bolnišnica Slovenj Gradec (obiskanih 15 otrok):

Zdenka Lužnik, dr. med., predstojnica pediatričnega oddelka:

Vse zdravniško osebje v naši bolnišnici se trudi, da se otroci bolnišnic ne bi več tako bali, kot so se jih včasih. Trudimo se po svojih najboljših močeh, da bi se otroci tukaj dobro počutili. V ta namen imamo vrtec in šolo. Ob obisku klovnov zdravnikov pa smo bili priča enkratnemu doživetju za naše paciente. Rdeči noski resnično pripomorejo k boljši podobi bolnišnice in splošni klimi na oddelku. Prav zato si želimo, da bi nas obiskali pogosteje.

Vse te aktivnosti so zelo dobrodošle. Po mojih izkušnjah, kar nekaj let sem v pediatriji, ti otroci imajo manj strahu, kot pa je bilo to pred leti, pred desetimi leti ali pa če primerjam to mojo

generacijo, kako smo se mi bali zdravnikov in sester. Tudi zaradi tega, ker se srečujejo s takimi skupinami, ki govorijo o zdravnikih, ki jih ne strašijo, ker so tudi v vrtcih seznanjeni z nekim milejšim pristopom in zaradi tega je ta akcija krasna in dobrodošla in upam, da ne bo samo enkratni obisk.

Če morajo otroci v bolnišnico je to zanje posebej hudo. K temu je dodan še strah pred tujim okoljem, domotožje, osamljenost ter bolečine zaradi raznih terapij. Klovni zdravniki, pisani noski, v pisanih oblačilih in smešnimi zdravstvenimi pripomočki pa obiskujejo majhne paciente enkrat tedensko kar pri njihovih posteljah.

18. 9. 2007, Splošna bolnišnica Novo mesto (obiskanih 25 otrok):

Tatjana Pavlin, dr. med., predstojnica pediatričnega oddelka:

Veseli smo, da smo dočakali obisk Rdečih noskov tudi pri nas. Verjamemo, da tovrstne aktivnosti samo pripomorejo k hitrejši ozdravitvi pacientov, pa četudi so že tako precej kratke ležalne dobe. Vsaj enkrat mesečno, če bi prišli, bi bili zelo zadovoljni.

18. 9. 2007, Splošna bolnišnica Brežice (obiskanih 15 otrok):

Goran Žarkovič, dr. med., predstojnik pediatričnega oddelka:

Psihosocialno in fizično zdravje gresta skupaj. Eden brez drugega ne moreta. Skupaj s starši, sestrami, upravo in vsemi, ki želijo pomagati otrokom se trudimo, da naredimo otrokom čudovito, prijazno in nepozabno otroštvo. Rdečim noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali.

Upam, da bo to res tradicionalna turneja. Vemo, da je psihosocialno zdravje ena zadeva, ki gre skupaj. Brez dobrega socialnega okolja in brez nenehne skrbi za dobro in primerno vzdušje otrok na oddelku oz. v vseh ustanovah, kjer so bolni in trpeči otroci, ni uspeha v zdravljenju. Skupaj z našimi sestrami, starši in našo upravo, vrtcem in vsemi, ki želijo pomagati otrokom na isti poti, da bi otroci živeli v dobrem vzdušju sproščeno in da bi imeli kot vsi mi nepozabna otroštva brez veliko težav.

Anton Zorko, direktor bolnišnice:

Skupaj s starši, sestrami, upravo in vsemi, ki želijo pomagati otrokom, se trudimo, da naredimo otrokom čudovito, prijazno in nepozabno otroštvo. Rdečim noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali.

20. 9. 2007, Splošna bolnišnica dr. Franca Derganca Nova Gorica (obiskanih 22 otrok):

Breda Wedan, dr. med., spec. pediatrije

Počaščeni smo, da so se Rdeči noski zopet odločili obiskati šempetrsko bolnišnico. Tudi sami se trudimo, da se otroci, kljub temu da so v bolnišnici, počutijo kot doma. Imamo vrtec, šolo, 24 ur odprto bolnišnico. Obiskujejo nas tudi drugi mladi umetniki. Ko otroci čutijo, da jih imamo vsi radi, se boljše počutijo. Sploh pa so veseli takih dogodkov in veseli tega, da so deležni programa Rdečih noskov, kjer je jasno, da kar počnejo, delajo s srcem.

Veseli smo, da smo vključeni v skupino bolnišnic, ki jih obiskujejo Rdeči noski, že od odprtja oddelka se trudimo, da bi se otroci tukaj počutili kot doma. Pogosto imamo obiske, prihajajo umetniške, šolske in tudi vrtčevske skupine.

25. 9. 2007, Splošna bolnišnica dr. Jožeta Potrča Ptuj (obiskanih 25 otrok):

Robert Čeh, direktor:

Akcijo Rdečih noskov podpiram in sem hvaležen, da so obiskali tudi nas. Dejstvo je, dokazano tudi z znanstvene plati, da veselje in dobra volja pripomoreta k hitrejšem ozdravljenju oz. sta ena najpomembnejših dejavnikov pri terapiji.

Andrej Levanič, predstojnik pediatričnega oddelka:

Smo seveda veseli vsake take odmevne akcije ali pa tudi naše lokalne. Za nas je zadeva pomembna, ker predstavlja popestritev v procesu zdravljenja, pot k hitrejšemu zdravju, tako da jo odobravamo in pričakujemo ponovitve. Seveda pa je za paciente, ki se v takšni akciji najdejo pri nas in so deležni te akcije to samo pozitivna spodbuda. Res je to za njih pozitivna izkušnja v bolnišnici, jo bodo tudi prenesli v okoliš in zato ostali otroci in nato lažje z manj nekega cmoka prihajali k nam, ko je pač potreba za to.

Zdravnik med drugim mora biti zdravnik klovn na otroškem oddelku. Kot je ta odmevna akcija Rdečih noskov, ki jo zanesljivo pozdravljamo in upamo, da se bodo k nam še vrnil.

27. 9. 2007 Inštitut RS za rehabilitacijo (8 otrok):

mag. Robert Cugelj, direktor:

Zelo smo bili veseli, da ste se odzvali našemu vabilu in prišli obiskati tudi male paciente na Inštitutu za rehabilitacijo. Obiska so bili izredno veseli, zanje je bilo to veliko doživetje in še večje presenečenje. To je razlog, da smo se odločili poiskati sponzorje, da bi zagotovili sredstva, da bi obiski klovnov zdravnikov postali redni ter bi na ta način v vsakodnevni otroški dan v bolnišnici vnesli veselje in smeh.

Pediatrična bolnišnica Ljubljana

Prof. dr. Rajko Kenda, podpredsednik društva Rdeči noski - klovn zdravniki in predstojnik kliničnega oddelka za nefrologijo Pediatrične klinike Ljubljana:

Pri smehu ni treba globoko filozofirati, ampak se samo smejati, kar pozitivno vpliva na male bolnike.

meni, da je vsaka dejavnost, ki otroku popestri in razveseli bivanje v bolnišnici dobrodošla.

Neki strah se razbije, ena atmosfera postane bolj prijetna in seveda zadeva dobi spet ene take otroške dimenzije.

Priloga J: Dnevniški zapisi klovnov zdravnikov

(arhiv Rdečih noskov)

Rdeča skrivnost: dr. Rozeta

Dr. Rozeta in Dr. Anastazija sva tokrat s seboj prinesli Rdečo skrivnost in Pisane komete. Dih jemajoči plesni točki, ki sta dr. Anastazijo in najino občinstvo popolnoma očarali. Dr. Rozeta pa sem bila mnenja, da so sobe premajhne, da bi lahko izvedla pravi mogočni grande finale.

Rezultati turneje

Dr. Anastazija in Dr. E. K. se nikoli ne moreta strinjati, kaj je lepše sodobna ali stara glasba. Zato sta danes šla v Pediatrično kliniko v Ljubljani s harmoniko in v vsaki sobi odigrala eno sodobno in eno staro skladbo, otroci pa so glasovali. Rezultat: stara glasba je lepša ...

Anastazija in Dr. E. K. na redni viziti v Ljubljani 22. avgusta 2007

Klovni smo vedno znova prijetno presenečeni, ko vidimo, kako glasba vpliva na bolnike, osebjne in obiskovalce bolnišnice. Tokrat sva Anastazija in Edvard splošno vzdušje spreminjala s harmoniko. Ne bi verjela, če ne bi videla, da se obrazi ljudi popolnoma spremenijo, ko zaslišijo melodije že z druge strani dolgega hodnika. Karkoli sva malim bolnikom in njihovim staršem povedala, pokazala ali odigrala, ni imelo tako močnega in tako direktnega vpliva, kot ga lahko ima glasba. Pa naj še kdo reče, da je fino pri sebi imeti čarobni prah, harmoniko vzemite in dogajale se bodo čarovnije brez prestanka!

Sestra Marjetka išče asistenta

Sestra Marjetka se je tokrat odpravila v Maribor na redno vizito kar sama. Kmalu je ugotovila, da je lepše, če ji kdo pri delu pomaga, zato je mrzlično začela iskati asistente. Na njeno presenečenje so se ji otroci prav radi pridružili in tako so skupaj zabavali ostale sovrstnike.

Radiatorji v bolnišnici: dr. E. K.

Danes sva s sestro Marjetko z grozo ugotovila, da radiatorji v bolnišnici sploh niso delali - povsem mrzli so bili. Šla sva po vseh sobah in jih popravljala. Upam, da zdaj grejejo.

Barvanje vrat v bolnišnici

Danes so na Otroškem oddelku Mariborske bolnišnice barvali vrata. Na oker. In ko sva z dr. Rozeto hodila iz sobe v sobo, sva zelo pazila, da si ne bi popackala oblek na sveži barvi. Enkrat sva tako zelo pazila na vrata, da sploh nisva opazila gospoda, ki jih je barval. In smo vsi telebnili po tleh.

1. avgust v Pediatrični kliniki: dr. Rigoletto

Hemato-onkološki oddelk Pediatrične klinike v Ljubljani je vsako poletje nabito poln, saj ta čas izkoristijo zahtevnejše posege, da bi otroci čim manj manjkali v šoli. Danes sta npr. klovna dr. Rozeta in dr. E. K. v sobi št. 8 s pomočjo otrok uprizorila pravo baletno predstavo. No, ne čisto pravo. Saj na pravih baletnih predstavah ne mahajo po zraku s trakovi WC papirja, tako kot dr. E. K. Ampak, tega se mu pač ne da dopovedati ...

18. julij, obisk Pediatrične klinike v Ljubljani: dr. Anastazija

Dr. Anastazija in Dr. Mally sva se odločila, da bova na tokratni viziti bolnike, obiskovalce in osebjne razveseljevala s čarovniškimi triki. Dr. Mallyja sem prepričala, da je v vsaki sobi najprej ustvaril posebno vzdušje, napovedoval me je kot veliko čarodejko Dr. Anastazijo, povedal, da sem študirala povsod po svetu - v Tokiu, v Moskvi, v Montrealu, v Parizu in v Spodnjem Kašlju, občinstvo je prepričal, da so mi res močno ploskali, kajti ne zgodi se velikokrat, da ima človek priložnost videti kar najbolj neverjetne čarovniške trike, kar jih sploh obstaja na vsem tem širnem svetu! Tako je bila moja naloga enostavna. Vedno znova sem vstopila v sobo in občinstvo očarala s svojimi triki. Res je, da sem se kar nekajkrat zmotila in prišla v sobo prezgodaj ali prepozno, pa me je moral Dr. Mally poslati ven ali skupaj z bolniki klicati na ves glas. Kakorkoli že, vse je potekalo v najlepšem redu, dokler nisva prišla na obisk k 18-letnemu gospodiču na hemato-onkološkem oddelku. Problem je bil v tem, da je gospodič poznal prav vse trike, od najenostavnejših do najzahtevnejših. Še pred koncem vsake čarovnije je napovedal izid in vedno znova rekel, da lahko greva kar ven, saj vse trike pozna. Pa se z Dr. Mallyjem nisva dala kar tako, saj sva opazila, da se lahko od najinega pacienta še marsikaj naučiva. Položaj učitelja je ustrezal tudi njemu in zgodilo se je tako, da smo še dolgo skupaj čepeli v sobi, gospodič pa naju je naučil marsikaj, kar nama bo še kako prav prišlo. In ko sva že nekajkrat rekla, da zdaj bova pa res šla, saj naju je tako ali tako na začetku našega srečanja gospodič že nekajkrat poslal ven, naju kar ni hotel izpustiti. Hvala še enkrat, dragi prijatelj iz hemato-onkološkega oddelka, za tvojo velikodušnost, čarovniško znanje in čas, ki smo ga skupaj preživeli. Dr. Anastazija, ki je študirala

pri priznanih učiteljih v Tokiu, v Moskvi, v Montrealu, v Parizu, v Spodnjem Kašlju in na hemato-onkološkem oddelku v Ljubljani.

17. julij, obisk Splošne bolnišnice Maribor: dr. Anastazija

Sestra Marjetka in Dr. Anastazija sva tokrat čisto na koncu redne vizite na hodniku srečali glavno sestro Ivico. Klovni smo zmeraj veseli, kadar jo vidimo, saj nas Ivica podpira na vse mogoče načine, poleg tega pa je primerna žrtev, da se ji odpoje kakšno pesem, pokaže kakšen trik, ali pa se z njo pogovori o našem in njenem delu, vremenu, jogurtih in življenju na sploh. Tokrat pa je Ivica rekla nekaj takega: 'Joj, kako ste pridni, da tudi v tem vročem, vročem poletju prihajate na obisk k nam in da ste tukaj vedno, ne glede na to, ali je čas dopustov ali ne!' Seveda se nama je, sestri Marjetki in Dr. Anastaziji, prav fino zdelo, da nas nekdo tako pohvali. Res pa je tudi, da sva, ko sva prišli nazaj v garderobo in slekli klovnovske obleke, pomislili, da mogoče ne bi bilo tako slabo omisliti si letnih različic kostumov. Ko je človek v klovnovskem liku in opravlja redno vizito sploh ne opazi, da mu je vroče, saj je zaposlen z vsemi drugimi čarobnostmi tega obiska. Je pa temperatura še kako opazna, ko sname rdeči nos in opazi, da se je med delom popolnoma premočil. Vidite, vsakemu bi koristilo, da bi kdaj na svet gledal z rdečim nosom, kajti tako je veliko lepši! Dr. Anastazija, ki se ji zdi vsaka temperatura dobra temperatura.

Dr. Anastazija se vam javlja ...

4. januarja sva dr. Anastazija in dr. Rigoletto zopet obiskala otroke v Pediatrični kliniki (redne posebne vizite klovnovi v Ljubljani opravljamo enkrat tedensko, v Mariboru pa dvakrat mesečno). Tokrat je bila rdeča nit najinega obiska želja po posnemanju decembrskih dobrih mož (Dedka Mraza, Božička in Miklavža). Anastazija in Rigoletto se nikakor nisva mogla sprijazniti z dejstvom, da so decembra vsi ves čas govorili o njih, zato sva se odločila, da pozornost prevzameva na isti način kot oni. Za otroke, starše in osebje bolnišnice sva imela pripravljena mala darilca. Ob vstopu v vsako posamezno sobo sva najprej iskala dimnik in spraševala otroke in starše, če imajo vsaj kamin. Ker dimnika nikjer niso našla (si mislite, soba brez dimnika!) sva iskala kakšno drugo zadevo, skozi katero bi lahko vstopila v sobo. Dr. Rigoletto se tako neuspšno poskusil zbasati skozi stol. Otroci, ki so vedno pametnejši od nas, so naju napotili k vratom. Seveda, kako da se tega sama nisva mogla spomniti! Šla sva torej ven iz sobe in čisto neopazno še enkrat vstopila. Prepričana sva, da sva bila neopazna, ker sva paciente in starše prosila, naj malo pogledajo stran. Ko sva stopila v vsako posamezno sobo, sva začela z iskanjem jelke. Si predstavljate, v večini sob nimajo jelk! Še ena ovira na poti k obdarovanju, Dedek Mraz ima res težko delo! V nekaterih sobah sva tako darila pustila v nogavicah, ki so slučajno bile na nogah pacientov, staršev ali prijateljev, v drugih sobah pa sva spraševala mame: 'Oprostite, ste vi mogoče jelka?' In ne boste verjeli, v eni zadnjih sob sva jo celo našla, mamu z imenom Jelka! Zadovoljna sva darila pustila pod njo.

Dr. Rozeta:

Naš cilj še zdaleč ni samo razveseliti in nasmejati. Prizadevamo si pustiti čustveni vtis in prijeten spomin. Klovn ponuja otroku drugačno percepcijo, ki lahko vpliva na njegovo gledanje na svet. Biti klovn pomeni mnogo več kot to, da si nadeneš smešna oblačila in se skriješ pod masko. Klovn mora najti svoj lik in ga razviti, za to pa je treba obvladati veliko področij. V bolnišnici sem začutila, kaj pomeni biti klovn. Otroci, ki jih obiskujemo, so zelo različni, vsaka soba je drugačna. Od zdravniškega osebja dobimo približne podatke o otrocih, tako da njihovi starosti in zdravstvenemu stanju prilagodimo naš obisk. Ampak praktično nemogoče se je pripraviti vnaprej. Včasih se zgodi čarovnija, ko začutimo, kaj otrok potrebuje. Če se klovn v pravem trenutku zave impulza okolja, lahko iz tega nekaj nastane. Če ne, gre mimo. Takšni trenutki so edinstveni.

Sestra Marjetka, klovnovska vizita na SBMB:

Če se otrok zelo ustraši, ponavadi so to manjši otroci, navežem stik z njegovo mamo, najlažje je navezati stik z mamo.

Predvsem pa, kar je tudi pomembno pri klovnih zdravnikih in delu v bolnici z otroci je tudi to, da otroci, ki pridejo v bolnico, jim postavijo veliko pravil. Klovni zdravniki pa pridemo do otroka in pustimo, da sam otrok naredi, kar si želi.

Če so otroci zelo bolni, je treba tudi starše razvedriti.

Dr. Rozeta, klovnovska vizita na SBMB:

Ker potem otrok vidi: Aha, mogoče je potem vse v redu in potem tudi oni navežejo stik. Predvsem moraš biti zelo odprt in poslušati otroke, kaj se pri njih v glavah dogaja in potem poskusiš to navezati na tvojo igro, tvojo zgodbo, ta kontakt z njimi.

Eva Škofič Maurer:

Poskušamo prebuditi v njih življenjski pogum, da mogoče omilimo strah pred boleznijo in pred bolnišnico, pa tudi zato, da krajšamo čas in jih spravimo v dobro voljo. Otroci nas pričakujejo, vedo, da je sreda dan za rdeče noske, da čakajo na nas. Tudi pravijo, da pogosto smo mi tisti, ki znamo pričarati nasmeh na obraz.

Naš namen je, da ponudimo v čustveno zelo občutljivem obdobju otrokom oporo in pomagamo prebroditi strah, da dajemo življenjski pogum in krajšamo čas v bolnišnici.

V bolnišnici smo zaradi otrok, ampak tudi zaradi staršev. Tudi osebje smo videli, da ima čisto drug ritem po tistem, ko mi pridemo v bolnišnico.

Priloga K: Izjave hospitaliziranih pediatričnih pacientov

(arhiv Rdeči noski, Internet 41, 48 in 49)

Klavdija:

Bole me je trebušček, a grem zdaj domov. Če me ne bi pozdravili klovni, bi ostala v bolnišnici.

Nevenka

Meni se zdi zelo v redu, nimam kaj. V glavnem odlični so mi. Ja vsaki teden bi mogli prit.

Žan:

Ko delajo take zabavne trike ali pa ko jih lahko jaz zabavam.

Klemen:

Si ti bili vseč Rdeči noski? Pokima 'Ko so žonglirali'

Blaž:

V redu. Ko so postelje gledali, če so pospravljene.

Ana in Špela:

Povej nam, kako se ti zdi, ko sta te danes tukaj v sobi obiskali dve klovnesi?

Špela: Super.

Kaj ti je bilo danes najbolj všeč?

Ko je pela.

Pa si že kdaj videla v živo ... občudovala klovnese?

Ne.

Pa verjetno bi bilo dobro, če boš še kdaj v bolnišnici, da te pridejo obiskat.

Ja.

Kako se ti je zdel ta obisk klovnese?

Ana: V redu?

Kaj ti je bilo najbolj všeč?

Ko je pela.

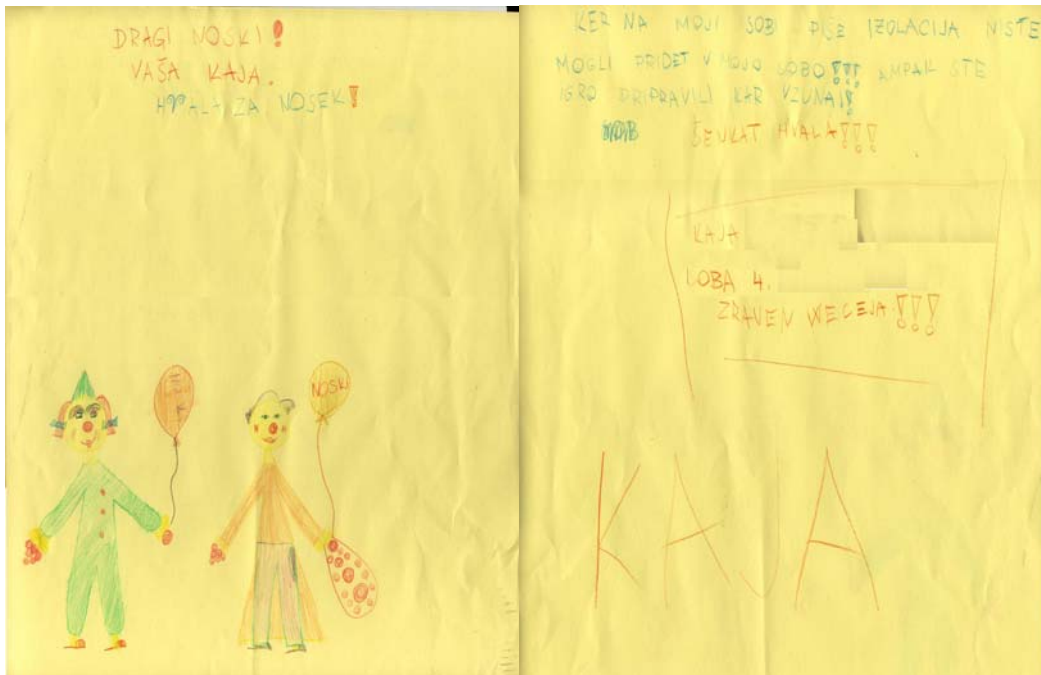
Si že kdaj v živo videla klovne?

Ne.

Pa bi si še želela da še kdaj ob kakšni drugi priložnosti vidiš klovnese?

Ja.

Dr. Mally in sestra Marjetka sta v sredo 25.7.2007 ob obisku Pediatrične klinike v Ljubljani dobila to pismo, ki ju je zelo razveselilo. Kaja HVALA za pismo in hitro okrevaj !!!

Slika K. 1: Pismo hospitalizirane pediatrične pacientke Kaje
(Vir: Internet 48)

Slika K. 2: Sodelovanje hospitaliziranega pediatričnega pacienta Žana pri klovnovski viziti ob novinarski konferenci na Splošni bolnišnici Maribor
(Vir: arhiv Splošne bolnišnice Maribor)

Žan in dr. Zlatan Turčin:

Vesel sem našega sodelovanja. Naš mali pacient, ki so ga vključili v točko s torto je tako dobro igral, da so nekateri novinarji mislili, da je z vama in je le preoblečen v pacienta! Dal sem mu napisati o dogodku in vam to prilagam:

V torek 12. 10. So prišli rdeči noski imeli smo se lepo. Dobili smo rdeče noske in balone na koncu pa še torto potem smo pokali mehurčke. Odspodaj sem pozabil še lučko. Zato sem se vrnil in še drugim zdravnikom rekel dober tek.

Melanie:

Prosim pridite spet kmalu.

Charlene:

Končno so klovn tu!

Leo in Achim:

Pozdravljen klovn, piše ti stanovalec sobe 61a v imenu Lea. Leo bo danes operiran. Ker njegova mama ne more biti vedno pri njem, bo vesel, če prideš ti. Z ljubeznijo, Leo in Achim.

Priloga L: Izjave bolnišničnega osebja

(arhiv Rdeči noski in Rote Nasen International)

Diana Cesar Plaz, direktorica Pediatrične klinike Ljubljana:

Pediatrična klinika v Ljubljani zdravi otroke ne le iz ljubljanske regije, temveč iz celotne Slovenije, kar je preko 10.000 otrok in mladostnikov na leto. Da bi dnevi v naši bolnišnici kar najhitreje minili in ostali našim malim bolnikom v lepem spominu se trudimo vsi zaposleni na kliniki. Na pomoč pa nam priskočijo tudi Rdeči noski. Prav njim zelo uspeva bolne otroke sprostiti na način, ki ga zelo potrebujejo in težko si predstavljamo, da teh prisrčnih uric bolni otroci ne bi bili več deležni s strani Rdečih noskov.

Rdeči noski delujejo prostovoljno na Pediatrični kliniki vsako sredo v tednu od meseca marca 2004. S svojim programom obiščejo in razveseljujejo vsaj 1/3 bolnišničnih otrok, ki jim svojo **hvaležnost** izkazujejo s prešernim nasmehom in **veselje** z iskricami v očeh. Seveda pa so sredinih 'vizit Rdečih noskov' deležni tudi otroci v čakalnicah naših subspecialnih ambulant in tako tudi tem otrokom čas čakanja na pregled dosti hitreje mine.

Nemalokrat na zdravje pozitivno deluje tudi prijetno, prijazno in veselo okolje, ki se ga trudimo ustvarjati pri svojih najboljših močeh, zato tudi ob tej priložnosti posebna zahvala celotni ekipi Rdečih noskov z željo, da naše otroke razveseljujejo še naprej.

Dr. Ruben Bizjak, predstojnik pediatričnega oddelka Splošne bolnišnice dr. Franca Derganca v Novi Gorici:

Obiski klovnov zdravnikov na pediatričnem oddelku šempetrske bolnišnice so otrokom, ki se tu zdravijo, že velikokrat popestrili dan. Nemirno pričakovanje se začne že, ko se na oglasni deski pojavi obvestilo o njihovem obisku. Potem so ugibanja, kakšni bodo ti klovn zdravniki, kaj zanimivega jim bodo povedali, kaj vse bodo počeli.

Otroci ne morejo dočakati dneva, ko jih bodo obiskali. Nemalokrat se je že zgodilo, da so malega pacienta dopoldan odpustili iz bolnišnice, vendar je bil pričakovani obisk Rdečih noskov tako obetajoč, da so se skupaj s starši odločili, da ne gredo domov, dokler se ne bodo na lastne oči prepričali kaj jim klovn zdravniki lahko ponudijo. In še nikomur ni bilo žal. Domov so odhajali nasmejani, s klovnovskimi noski na obrazu in s prijetno izkušnjo iz bolnišnice v srcu.

Prof. dr. Rajko Kenda, podpredsednik društva Rdeči noski - klovni zdravniki in predstojnik kliničnega oddelka za nefrologijo Pediatrične klinike Ljubljana:

Na Pediatrični kliniki smo pobudo gospe Maurer z veseljem pozdravili in ji priskočili na pomoč pri zagonu tega, na prvi pogled sicer enostavnega, v resnici pa obsežnega projekta. Zdravstveni delavci, ki se vsakodnevno srečujemo z bolnimi otroki, smo prepričani, da je projekt dober in koristen, saj otrokom olajša bivanje v bolnišnici, pomaga premagati strah in popestri enolične dneve. Še posebej je to pomembno pri tistih otrocih, ki morajo zaradi bolezni v bolnišnici prebiti veliko časa, ali pa prihajati pogosto. Vesel sem, da je projekt zaživel in v tem času več kot upravičil naša pričakovanja, še posebej pa me veseli, da se moja želja o čimprejšnji širitvi mreže Rdečih noskov na druge bolnišnice v Sloveniji tako hitro uresničuje.

Zlatan Turčin, vodja enote za pedopsihiatrijo Splošne bolnišnice Maribor:

Dobro počutje pacienta je tudi velik del zdravljenja, ker pri vsakem zdravljenju je potrebno sodelovanje. In če se pacient dobro počuti, se razveseli, potem mu nekako neverbalno, brez besed, sporočamo, da ga imamo rasi, da mu želimo to bivanje pri nas narediti lepše in zaradi tega je lahko tudi uspeh splošnega zdravljenja boljši.

To delovanje nam zelo pomaga med zdravljenjem.

Uspeh zdravljenja ni odvisen samo od znanja, od modernih zdravil, tudi sodelovanje pacienta je zelo pomembno, odnos zdravnika in pacienta, odnos starše, in to rečemo strokovno compliance. Sodelovanje nam zelo pomaga pri zdravljenju. In če je pacient v času zdravljenja dobre volje, razpoložen, dobi obisk kakega klovna, mi s tem sporočamo, da skrbimo tudi za njegovo duševnost in ne samo za telo. Zato pričakujemo, da bo to zelo dobro vplivalo na zdravljenje naših pacientov, posebej tistih najtežjih.

Splošno je znano, da humor in smisel za humor zelo dobro vpliva na počutje ljudi. Prenekateri so žal preveč resni in se ne znajo sproščati. Tisti pacienti, ki to nekako lažje prenese duhovito, bo tudi uspeh zraven boljši. Mi vemo, kako je razpoloženje pomembno tudi za telesno stanje. Končno zelo je enostavno: v vsakdanjem življenju, če si prestrašen, ti srce hitreje bije.

Vsekakor jim je bivanje malo lepše, nekaj časa se imajo o tem kaj pogovarjat in nekaj doživijo.

Na splošno naš oddelek se trudimo, tako imenovana humanizacija hospitalizacije, da na vsak način otroku tisti čas, ki pač nujno mora biti v bolnišnici, nekako naredimo lepši, naredimo lažji, da se ne čuti sterilno.

Anton Crnjac, strokovni direktor Splošne bolnišnice Maribor:

Poudariti moram, da naši pediatri in medicinske sestre zelo skrbno skrbijo ob strokovnem delu z enim materinski, očetovskim pristopom do bolnikov. Neko veselje, neko razpoloženje jim v takih trenutkih vsekakor manjka. In obisk oziroma obiski teh klovnov zdravnikov v naši bolnišnici so vsekakor za bolnike velika popestritev.

Sonja Poštuvan, pomočnica glavne sestre Splošne bolnišnice Maribor:

Povemo, h katerim otrokom naj bi pristopili, kaj je posebnost pri tistem otroku, da se ne bi prestrašil, posebej, če je otrok na tak ali drugačen način bolan, tako da je to zelo pomembno, da jih opozorim na kaj, ali pa tudi na kako nagajivost otroka, ki je zelo vznemirljen, na otroka, ki se boji.

Jasmina Štromajer, vzgojiteljica na pediatriji Splošne bolnišnice Maribor:

Nekaj drugačen dan kot vsi dnevi tukaj v bolnišnici. Vsi smo malo bolj razigrani, malo bolj nasmejani, tako da mislim, da je kar dobrodošlo. Med otroci veliko časa preživim in vidim pri njih, da je to velika sprememba, dobrodošla. O teh dogodkih, ki jih doživijo, o klovniških govorijo kar nekaj dni in se jih spominjajo in noske natikajo in se med sabo znajo tudi zaigrati s temi rdečimi noski.

Rote Nasen (Internet 41)

Univ. prof. dr. Max Friedrich, predstojnik otroške nevropsihiatrije AKH Wien:

Skupni smeh je prijetna duševna globoka skupna povezava med ljudmi. Humor je mednaroden, humor je brez jezikovnih ovir.

Univ. prof. primarij dr. Alexander Rokitansky, predstojnik otroške kirurgije na SMZ Ost Donauspital Wien:

S klovni pride komunikacija na ravni čustev, ki zelo pozitivno vplivajo na duševnost otroka.

Dr. Claudia Kreuzer, pediatrijka v rehabilitacijskem centru Ederhof, Dölsach, Osttirol:

Klovni so zelo pozitivna obogatitev za rehabilitacijski center. Klovni uspejo tudi pri večjih otrocih in mladini vzbuditi zanimanje in jih vzeti s seboj na potovanje ... Obiski klovnov so vedno znova absolutni višek. Mlajši pričakujemo klovne z odprtimi očmi in sprašujejo po klovnih. Naši pacienti so vsakokrat, ko so klovni tu, navdušeni.

Siegrid Jenik, Bolnišnica Wiener Neustadt, oddelek za otroke in mladostnike:

Njihova senzibilnost, s katero gredo na individualno potrebo posameznega pacienta, njihova profesionalnost in pozitivni učinki na otroke in razpoloženje na našem oddelku nasploh.

Univ. prof. primarij dr. Franz Grill, strokovni direktor oddelka za otroke in mladostnike ortopedske bolnišnice Wien Speising:

Ena izmed težav, s katerimi se soočamo, je seveda situacija obveznih čakalnih dob. Prav za otroke je to dodatni faktor stresa, saj se med čakanjem strahovi še okrepijo. Klovni spremenijo to situacijo za vse udeležence – otroke, staršem in tudi za naše sodelavce ... imajo zelo individualen, neposreden in čustven pristop k otrokom ... Našo bolnišnico si le težko predstavljam brez Rote Nasen klovnov zdravnikov.

Primarij dr. Hanz Salzer, predstojnik oddelka za otroke in mladostnike, Donauklinikum Tulln:

Če otrok zelo zgodaj zbolí, ali se že rodi bolan, je to za starše ekstremna obremenitev. Klovnovski obiski delujejo pomirjujoče na zaskrbljene in nervozne starše, kar se prenese tudi na otroke. Ko je mama sproščena, je sproščen tudi otrok. Njihova sposobnost reagiranja se lahko pospešuje preko glasbe. Zato so klovnovske vizite smiselne tudi pri nedonošenčkih.

Die Clown Doktoren, Nemčija (Internet 66)

Vodja Pediatrične klinike Dr.-Horst-Schmidt-Klinik v Wiesbadnu zdravnik prof. Albani:

Skupina profesionalnih, senzibilnih in posebej angažiranih umetnikov prihaja k otrokom in prinaša v življenja otrok prinaša vever smeh, zabavo in veselje, tako pa poskrbijo za otroke kot terapevti in psihologi. Projekt klovnov zdravnikov smo sprejeli medse in tudi v prihodnje ga bomo po svojih najboljših močeh podpirali.

Zdravnik prof. Kornhuber, direktor Klinik für Kinderheilkunde III pri Johann-Wolfgang-Goethe-Universitätsklinik v Frankfurtu am Main:

Dejavnost klovnov zdravnikov na naši kliniki je krepko presešla naša pričakovanja.

Prof. dr. Hofmann iz Kap-herr Klinik und Poliklinik für Kinderchirurgie pri Johannes-Gutenberg-Universitätsklinikum v Mainzu:

S terapevtskim vodilom, da smeh pomeni zdravje, klovn zdravniki okrepijo pozitivno atmosfero v bolnišnicah in pospešijo zdravljenje po manjših in težjih operacijah.

Dr. Rolf Beetz iz Kinderklinik und Kinderpoliklinik pri Nephrologie Johannes-Gutenberg-Universitätssklinikum v Mainz:

Medicinske sestre in zdravniki si želimo, da bi klovn zdravniki še naprej prepodili strahove in tesnobo otrok ter jim deli doze veselja in brezskrbnosti.

Skupina bolnišničnega osebja na Klinik und Poliklinik für Kinderchirurgie pri Johannes-Gutenberg-Universitätssklinikum v Mainz:

S šarmom in duhovitostjo ne razveseljujete le otrok, temveč tudi obiskovalce in bolnišnično osebje.

Medicinska sestra na Dr.-Horst-Schmidt-Klinik:

Neverjetno je, da klovn zdravniki pridejo na naše oddelke in lahko otroci tisti čas vse (bolezen) pozabijo ter se smeji in zabavajo.

KlinikClowns, Nemčija (Internet 67)

Vodja doma za ostarele Ursula Henschel:

Presenetljivo je, da tudi stanovalci, ki sicer ne govorijo veliko ali sploh ne, med obiskom klovnov zdravnikov spregovorijo.

Vodja doma za ostarele Hans Kopp:

Posebni pomen obiskov klovnov zdravnikov pri socialnoterapevtski obravnavi starostnikov v domovih za ostarele: klovn omogoča prsto komunikacijo, medtem ko običajna vsakdanja komunikacija je v konfrontaciji z bolniki, ki preborevajo demenco.

Medicinska sestra na Kinderklinik St. Elisabeth v Neuburgu na Donavi:

Včasih so otroci tako bolni, da se ne morejo niti igrati. Potem pridejo klovn in pripovedujejo čudovite prigode, ki otroke popeljejo v svet domišljije, ki so ga ostali odrasli že zdavnaj pozabili.

KiKK (Kunst im Krankenhaus), Nemčija (Internet 68)

Zdravnik in umetniški direktor otroške bolnišnice v Kölnu, prof. dr. Felix Bläker:

S klovn pride zabava, z zabavo veselje in z veseljem zdravje.

Prof. Michalk, direktor klinike in poliklinike na Univerzi v Kölnu:

Delo klovnov iz KiKK pomaga našim bolnim otrokom, da preko smeha se lažje spoprimejo s svojimi strahovi v bolnišnici.

Clinic Clowns Hannover, Nemčija (Internet 49)

Ulrich Baumann, zdravnik na oddelku pediatrične pneumologije in neonatologije:

Klovn zdravniki so del bolnišničnega osebja kot medicinske sestre in zdravniki. S humorjem in majhnimi presenečenji postanejo prijatelji majhnih pacientov, še posebej kronično bolnih pacientov.

Zdravnica Silke Kettig:

Dragi klovn zdravniki, opravljate prav posebno delo. Veseli me, da vas vedno znova srečujem, da ste tako predani svojemu delu. Kar tako naprej!

Priloga M: Izjave družin hospitaliziranih pediatričnih pacientov

(arhiv Rdečih noskov)

Mama:

Jaz mislim, da je to dobro za otroke.

Mama:

Super, malo poživi otroka, ga razveseli. Super, v glavnem.

Mama:

Super, super. Fajn za otroke, da se malo razveselijo. So žalostni včasih, se bojijo. Ko pa jih klovnji obiščejo, so pa spet dobre volje.

Mama:

Seveda popestrijo jim malo to bivanje, tako da so bolj veseli in lažje prestanejo dneve.

Mama Bernarda:

Sem videla po televiziji, v kliničnem centru, da se to dogaja in da hodijo obiskovati težke bolnike in otroke in ... Sigurno, jaz mislim, da je prav da se to ne dogaja samo v Ljubljani na kliničnem centru... To bi se moralo po vseh bolnicah dogajati... vsepovsod so težki bolniki in otroci in starejši in takšni ki nimajo nobenega razvedrila.. Že vsaj da za tisto uro sprostiš misli in se nasmeješ je to drugače..

Mama Lucija:

Dobro se mi zdi, ..v pediatrični smo to že večkrat doživeli, ker imamo otroka tam,..tako, da sem danes presenečena, da so danes prišli tudi sem.

Posebnost te skupine je tudi, da poskušajo vplivati na pacientovo razmišljanje in s tem na njegovo usodo. Dejstvo pa je tudi, da svoje delo jemljejo zelo resno, zato skorajda nimajo časa za pogovore pred kamero..

Mama Milena:

Otroci tudi po drugi strani bolj na šaljiv način spoznajo bolnico, pa da ni vse samo hudo v bolnici.

Mama Vida:

Moram reči, da sme se tudi jaz fejest nasmejala, je tud meni pasalo malo.

Mama:

Mislim, da je to zelo dobra poteza in da dejansko bodo otroci z veseljem ta projekt sprejeli.

Mama Tatjana:

Super, smo zadovoljni. Otroc so zadovoljni, torej sem zadovoljna tudi jaz.

Mama Andreja:

Mislim, da so otroci zelo veseli, so jih že komaj čakali, ko so včeraj izvedeli, da pridejo danes. Klemen je celo rekel, da ne bo šel še domov, ker se lahko kaj fajnega zgodi v bolnici.«

Mama Vida:

Midva sva včeraj mislila domov. Pa so rekli, da moramo ostati. Ko so rekli, da pridejo Rdeči noski, je bilo lažje ostati.

Mama Ana: Zelo v redu, zanimivo, smešno, da otroke malo nasmeji jo tukaj v bolnici, da jim ni dolgčas.

Mama Darja:
Malo popestrijo, da se boljše počutimo.

Mama Maša:
Draga Klovnesa Eva! Nisem pisatelj – mojster besed, sem le hvaležna mama – za tvoj obisk, ko s kupom skrbi – deset dni sva v bolnici s sinkom ostala sama. Takrat je prav vse: vsak nasmeh, vonj pomladi, ptičje žgolenje v malo bolniško sobico mojemu Timu in meni prineslo vsakdanje življenje. Nikoli ne bom pozabila, kako si prišla k bolnemu Timu, ki ni mogel prav zaznavati, kaj se okrog njega dogaja, mu pustila žalostnega klovna, ki ga še zdaj hrani in se te spominja. Menim, da si ljudje, ki takšna dejanja zmorejo, zaslužijo podporo. Kajti vsi, še najbolj pa bolni otroci so upravičeni do veselja, smeha, do iskric v očeh. In vse to jim ti (oprosti, ker te ves čas kar tikam) znaš dati. Za to se ti od srca zahvaljujem in ti bom vedno hvaležna.

Clinic Clowns Hannover, Nemčija (Internet 49):

Družina K.: »Dragi klovni, danes smo bili v bolnišnici z našima otrokoma. Na naše veliko veselje so otroci med čakanjem zelo uživali – najlepša hvala!«

Priloga N: Otroške risbe po obisku klovnov zdravnikov

(arhiv Rdečih noskov)

Priloga O: Etični kodeks dela klovnov zdravnikov

(Internet 39)

Načela za delo v bolnišnicah so zbrana v Etičnem kodeksu klovnov zdravnikov Rdeči noski. Načela so vzpostavljena, da se zagotovi kakovost in profesionalna raven dela klovnov v bolnišnicah, vendar se hkrati ne ovira kreativnost umetnikov.

§ 1

Klovn, ki dela v bolnišnici je usposobljeni profesionalni umetnik, ki so ga izbrali Rdeči noski – klovn zdravniki in je za svoje delo plačan glede na plačilno lestvico. Klovn ima potrebno usposobljenost in izkušnje na področju klovnade. Organizacija Rdeči noski – klovn zdravniki usposablja klovne za specifično delo v bolnišnici.

§ 2

Klovn v bolnišnici ne sme izvajati nobene funkcije, ki presega okvire njegove artistske dejavnosti. Klovn se mora zavedati, da je namen njegovega dela izboljšanje dobrobiti predvsem pacientov, vendar tudi njihovih družin in bolniškega osebja. Preko svojega dela, humorja in domišljije klovn začasno postane del bolnišničnega vsakdanjega življenja.

§ 3

Praviloma klovn obiskujejo bolnišnice v paru. Če določen klovn kdaj ne more nastopati in zanj ne moremo najti zamenjave, potem lahko v izjemnih primerih klovnovsko vizito izvede samo en klovn.

§ 4

Umetnik je osebno odgovoren za vsa svoja dejanja v okviru bolnišnice. Njegovo delo sloni na spoštovanju dostojanstva, osebnosti in zasebnosti pacienta in njegove družine. Med svojim delom klovn mora vedno ohranjati enako raven profesionalne integritete ne glede na spol, etnično pripadnost, religijo, tradicijo, spolno usmerjenost, družinsko situacijo, socialni status, stopnjo izobrazbe, bolezen ali kakršnakoli čustva ali občutke ima do osebe.

§ 5

Umetnik mora ohraniti vse informacije, ki jih prejme od bolnišničnega osebja kot podporo svojemu delu ob bolniških posteljah kot popolnoma zaupne. To vključuje zdravstveno stanje in osebno zgodovino pacienta. Posredovanje teh informacij tretjim osebam je prepovedano. Zaupnost in diskretnost med pacientom in zdravnikom je glavna dolžnost ne samo v bolnišnici, ampak tudi izven nje.

§ 6

Skladno z okvirom njegovih dolžnosti klovn ustvari odnos s svojimi pacienti in njihovimi sorodniki, vendar ga ne veže nobena obveznost za nadaljevanje tega kontakta izven bolnišnice zasebno ali kot klovn. Umetnik se kot zasebnik samostojno odloči, ali želi ohraniti stik s pacientom in sorodniki, če tudi oni to želijo.

§ 7

Da zagotovi kakovost svojega dela, se mora umetnik stalno usposablјati in izboljševati svoje klovnovske veščine. Prav tako mora nadgrajevati svoje znanje o boleznih, medicinsko izrazoslovje, psihologijo, psihično stanje otroka in odraslih v bolnišnici.

§ 8

Umetnik si mora vedno prizadevati, da ne ogrozi varnosti pacientov. Paciente ne sme spravljati v nevarnost z dejanji, rekviziti ali gibanji klovna.

§ 9

Umetnik mora upoštevati higieno in varnostna pravila in predpise določenega bolnišničnega oddelka.

§ 10

Umetnik se v bolnišnici ne sme vmešavati v notranje spore, pritožbe ali težave, ki zadevajo bolnišnično osebje.

Priloga P: Vsebinske kode izjav

Tabela: Kode izjav klovnov zdravnikov in vodij programov klovnov zdravnikov

ŠT.	IZJAVE	POJMI
	ELISABETH DIETL, ROTE NASEN AVSTRIJA	
01	... klovni zdravniki so posebej izurjeni umetniki ...	Profesionalizem
02	... preko humorja pošiljajo bolnim pacientom voljo do življenja.	Terapevtski humor
03	... programe klovnov zdravnikov.	Stalnost programov klovnov zdravnikov
04	... umetniki iz različnih področij (igralci, lutkarji, kabaretisti, čarodeji, pantomimiki, akrobati, žonglerji, itd.) ...	Profesionalizem kreativnih, umetniških poklicev
05	... poleg samega talenta morajo imeti tudi socialni čut in močno osebnost ...	Talent, socialni čut, močna osebnost
06	Po avdiciji se izbrani klovni zdravniki dodatno izobražujejo in usposablajo tako v različnih klovnovskih veščinah in tehnikah, čaranju, glasbi kot tudi osnovno medicinsko in psihološko znanje ter trening senzibilnosti.	Avdicija in dodatno usposabljanje (klovnovske veščine, medicina, psihologija, trening senzibilnosti)
07	... omogoča vsakemu kandidatu, da odkrije in razvije svojo klovnovsko identiteto.	Razvoj klovnovske identitete
08	Klovni zdravniki so umetniki in ne terapevti, ki delujejo v drugačnem okolju in imajo drugačno občinstvo.	KZ kot umetniki in ne terapevti, drugačno okolje, drugačno občinstvo
09	... morajo biti klovni zdravniki posebni klovni: senzibilne in hkrati močne osebnosti.	Senzibilnost
10	... ne obiskujejo le bolnih otrok v bolnišnicah, temveč obiskujejo tudi šole kot pedagogi, kjer zdravim otrokom predstavijo svoje delo in bolnišnično okolje in jih poskušajo ozavestiti o težki bolnišnični situaciji.	Širitev programa klovnov zdravnikov
11	... zdravim otrokom prikažejo bolnišnično okolje kronično bolnih otrok v bolnišnici ali rehabilitacijskih centrih.	Ozaveščanje
12	... posebni standardi za način, na katerega klovn vstopi v sobo: pred vstopom v bolnišnično sobo mora namreč otroka vprašati, če lahko vstopi.	Standardi vstopa klovnov zdravnikov v bolnišnično sobo
13	Če morda otrok zavrne klovn, ta poskusi vseeno najti pot, včasih vpraša, če bi morda njegova lutka lahko vstopila.	Iskanje alternativnih načinov pridobivanja soglasja za vstop v sobo
14	Klovn zdravnik v svoj nastop lahko vključi tudi starše oziroma ostale obiskovalce bolnišnice, vendar mora biti dovolj senzibilen, da opazi, kdaj hočejo sodelovati in kdaj jih mora pustiti pri miru.	Senzibilnost pri integraciji staršev v klovnovsko vizito
15	Enako pravilo velja pri kontaktih z zdravniki in medicinskimi sestrami.	Senzibilnost pri integraciji medicinskega osebja v klovnovsko vizito
16	Predvsem medicinske sestre so koristen vir informacij za klovn zdravnika; tako lahko povedo posebnosti posameznih pacientov ...	Pridobivanje informacij o pediatričnih pacientih
17	Glasba je pomemben element, predvsem pri majhnih otrocih.	Pomen glasbe
18	... tudi čaranje, pri katerem lahko klovn povabi otroka k skupnem sodelovanju in tako otrok dobi nalogo, da ostalim otrokom naprej pokaže trik.	Sodelovanje otroka s klovnom in posredno oblikovanje socialnih mrež
19	... dobi otrok občutek pomembnosti in nepogrešljivosti.	Pridobitev občutka pomembnosti
20	Klovn zdravnik uporablja individualni pristop pri svojem nastopu.	Individualni pristop klovnov zdravnikov
21	Vsak klovn razvije klovnovsko identiteto, ki kot prava osebnost enaka pri vsakem pristopu. Hkrati pa vedno uporablja situacijo, zaznava atmosfero, je	Konstantnost klovnovske identitete in hkratna uporaba

	odprt za dogajanje v prostoru, zato mora znati ves čas improvizirati.	položaja, zaznavanje atmosfere, odprtost za dogajanje v prostoru (improvizacija)
22	Prav improvizacija je glavno orodje klovnov zdravnikov, ki ga razvijajo tudi na rednih usposabljanjih na različnih improvizacijskih delavnicah. Improvizacija je stalnica delovanja klovnov zdravnikov ...	Improvizacija kot glavno, stalno orodje klovnov zdravnikov
23	... vse kar je v situaciji, je potencialna asociacija.	Asociacija, uporaba trenutnega položaja
24	Dolgčas je v bolnišnici pogosto hujši občutek kot sama bolečina, čeprav je tudi ta travmatična.	Travmatični občutki bolečine in dolgčasa v bolnišnici
25	... potencial tudi pri psihosomatskih boleznih (npr. anoreksiji), kjer pomagajo prebijati škodljive vedenjske vzorce.	Potencial klovnov zdravnikov pri terapiji
26	Da lahko klovnovi zdravniki delujejo na visokem profesionalnem nivoju, je neobhodno, da so za svoje delo plačani ...	Profesionalizem
27	... redno supervizijo, kjer s svojimi poklicnimi kolegi reflektirajo svoje delo	Redna supervizija
28	Dokler imajo klovnovi na sebi rdeči nosek kot zid so varni, potem pa tudi oni reflektirajo vse trpljenje otrok.	Refleksija
	PETRA WEIKL, CLINICLOWNS	
29	Začetki so bili težki, saj medicinsko osebje ni verjelo v moč humorja.	Začetno nesprejemanje klovnov zdravnikov s strani medicinskega osebja
30	... katere paciente obiskovati v bolnišnici: starejše in otroke ali samo otroke.	Populacija
31	... obiskujejo kronično bolne otroke	Kronično bolni otroci
32	Za svoje delo so klovnovi zdravniki plačani in niso prostovoljci.	Profesionalizem
33	... popeljati s seboj v domišljjsko deželo, kjer ni bolezni in kjer vlada smeh, ki pomaga otrokom povrniti upanje ter moč za boj proti njihovi bolezni.	Kreativna distrakcija kot pomoč pri obvladovanju krize
34	Bolnišnično okolje namreč pomeni za otroka skrb, strah in stres, saj se mora odpovedati svojim vsakdanjim aktivnostim.	Prekinitev vsakdanje rutine kot posledica hospitalizacije, kritično obdobje
35	... strah je najhujši občutek za otroka v bolnišnici, pa naj bo to strah pred operacijami, bolečinami ali samoto.	Kritično obdobje hospitalizacije: strah, osamljenost
36	Delo klovnov zdravnikov se naslanja tudi na Watzlawickovo tezo, da je zgolj 5% komunikacije med ljudmi verbalne, medtem ko je ostalo neverbalna komunikacija.	Pomen neverbalne komunikacije
37	... najpomembnejša večšina, ki jo iščejo pri potencialnih klovnih zdravnikih prav spodobnost improvizacije, talenta za spravljanje ljudi v smeh	Improvizacija kot najpomembnejša večšina klovnov zdravnikov
38	... Prepričana sem bila, da so klovnovi zdravniki v bistvu zdravniki, ki se napravijo v klovnove in zabavajo otroke.	Klovnovi zdravniki kot umetniki
39	... komedijanti, igralci, vsi ostali, razen zdravnikov.	Profesionalizem umetniških poklicev
40	... opraviti tridnevno avdicijo.	Avdicija za klovnove zdravnike
41	... napisati motivacijsko pismo, v katerem je treba tudi navesti razlog, zakaj te zanima delo klovnov zdravnikov.	Motivacija za delo
42	... seminarji, kjer so se naučili oblikovanja balonov, ličenja in tehnik razvoja karakterja, podobno kot pri igralcih.	Dodatno usposabljanje
43	... tečaj iz higiene v bolnišnici in bolnišničnih postopkih.	Dodatno usposabljanje
44	Med klovnovi zdravniki velja posebna hierarhija. Začetnik ali <i>Jungclown</i> med uvajanjem obiskuje vizite s svojim mentorjem (<i>Elderc clown</i>), ki že dlje časa obiskuje otroke na klovnovskih vizitah.	Hierarhija, uvajanje klovnov zdravnikov
45	Klovnovi zdravniki delujejo predvsem skladno z improvizacijo, medtem ko klovn na odru igra po vnaprej pripravljenem scenariju, ki se le malo spreminja. Razlika je velika in mislim, da skoraj nista primerljiva.	Improvizacija vs. pripravljeni scenarij
46	Skupen jima je le naivni pristop, ki ga imata oba kot klovn.	Naivnost
47	V bolnišnici je manj igranja, bolj si tam za otroke, igra je sekundarnega pomena.	Sekundarni pomen igre

48	... poleg kronično bolnih otrok obiskujejo tudi starejše bolnike v bolnišnicah ali rehabilitacijskih centrih.	Populacija
49	Petrino alias klovnovsko ime je dr. Zizibe (<i>slo. čebelica</i>). Imena so domišljajska in naj bi zvenela smešno.	Klovnovska identiteta: domišljajska, smešna klovnovska imena
50	Novemu klovnov zdravniku je na začetku precej težko. Utrujen si, poln vtisov, globoko sem vdihnila pred vstopom v vsako sobo in po izhodu iz nje. Preplavljala so me čustva, na začetku nisem mogla govoriti.	Obvladovanje začetne krize: preobremenjenost, obvladovanje čustev, soočanje s trpljenjem otrok
51	Potem sem se o svojih občutkih pogovorila s prijateljico in bilo mi je lažje, tako da sem med vožnjo domov komaj čakala, da se pogovorim z njo.	Pomen refleksije
52	Sčasoma se naučiš upravljati z empatijo, obvladovati svoja čustva.	Obvladovanje empatije in čustev
53	Klovnovske vizite trajajo nekje 3 ure, v manjših bolnišnicah pa tudi samo 1,5h.	Trajanje klovnovskih vizit
54	Klovnovi zdravniki gredo najprej v sobo za preoblačenje, kjer se pripravijo v svojo uniformo.	Preobleka klovnov zdravnikov
55	... gredo do sobe s sestrami, kjer izvejo posebnosti posameznih pacientov, kot so morebitne operacije. Včasih imajo klovnovi zdravniki priložnost, da pomagajo otrokom takoj po zanje stresni situaciji, npr. ko dobijo injekcijo.	Poizvedba podrobnosti o pacientih
56	... imamo možnost, da spremenimo situacijo. To pomaga tudi zato, ker so potem bolj osredotočeni na nas.	Potencial klovnov zdravnikov za spremembo položaja
57	Po sobah gre vedno klovnovski par, moški in ženska, tako da otrok lahko izbira, s kom se identificira, saj se običajno naveže na enega izmed njiju.	Identifikacija otroka s klovnom zdravnikom
58	Za uspešno vizito je nujna harmonizacija in dopolnjevanje med klovnoma.	Harmonizacija in dopolnjevanje klovnovskega para
59	Pomembno je, da se klovnovski par dobro razume, saj je pogosto pomembno govoriti tudi brez besed.	Pomen neverbalne komunikacije
60	Preden klovn zdravnik vstopi v sobo pacienta, le-tega prosi za dovoljenje za vstop.	Prostovoljnost obiska klovnova: prošnja za dovoljenje za vstop
61	V nekaj sekundah začutiš atmosfero v sobi, tako da veš, ali bo tvoj nastop kričaje ali umirjeno. Prav teh nekaj prvih sekund zaznavanja je najpomembnejše.	Senzibilnost, zaznavanje atmosfere v sobi
62	Če so otroci kronično bolni ali imajo kemoterapijo, uporabiš bolj nežen pristop.	Uporaba individualnega pristopa glede na bolezensko stanje
63	Razlika med klovnovskimi vizitami pri otrocih in starejših je v tem, da starejši rabijo več govorjenja, otroci pa več igranja.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost
64	Reakcije na moj prihod so včasih komaj opazne, drugič pa burne; nasmeh, barva lic, iskra v očeh. Reakcije bereš iz obrazov: iz oči dobiš vse odgovore.	Reakcije na prihod klovnova
65	Zelo spoštujem te otroke, ker nam redko pokažejo svoje težave.	Preseganje omejitev lastne bolezni
66	Morda nismo dovolj časa z njimi, ali pa nam nočejo toliko pokazati. Samo otroci, ki sem jih poznala leta, so mi včasih rekli, ko so imeli slab dan: 'Pusti me pri miru danes!' To sprejmeš.	Sprejemanje nepripravljenosti otroka na obisk klovnov zdravnikov
67	Težko je videti otroka, ki je ločen od staršev.	Hospitalizacija kot kritično obdobje: ločitev otroka od staršev
68	V svojo predstavo vključijo tudi starše, vendar moraš oceniti, kdaj si zaželen in kdaj ne.	Senzibilnost pri integraciji staršev v klovnovsko vizito
69	... včasih sorodniki čutijo, da morajo otroke zaščititi.	Senzibilnost pri integraciji staršev v klovnovsko vizito
70	Vedno je igrala igrice na gameboy in veliko govorila o smrti.	Obvladovanje kritične situacije: sprejem smrti
71	Njena mama se je jezila, zakaj govori toliko o smrti.	Nemoč staršev
72	... punčka ravnala bolj odraslo od svoje mame; smrt je sprejela kot nekaj običajnega.	Obvladovanje kritične situacije: sprejem smrti
73	Deklica je kmalu kasneje umrla.	Možen izid hospitalizacije: smrt
74	Petra pa mi pokaže kurjo poltjo na svoji roki in pravi: Poglej, še po vsej teh letih.	Obvladovanje empatije klovnov zdravnikov
75	Določene stvari in dogodki se te še posebej dotaknejo, vendar ne bi rekla, da gre	Obvladovanje empatije klovnov

	za prijateljstvo med klovnom in otrokom.	zdravnikov
76	Paziti moramo, da odnos med klovnom in otrokom ne postane otroku preveč pomemben. Vzpostavim samo odnos med otrokom in mano kot klovnom v bolnišnici.	Obvladovanje empatije klovnov zdravnikov
77	Tudi otroci nas želijo kot klovne in ne kot zasebnike.	Obvladovanje empatije klovnov zdravnikov
78	Klovni zdravniki so v vsaki sobi le kratek čas.	Časovni okvir klovnovske vizite
79	... ne poznamo vse medicinske slike pacientov.	Neterapevtski vidik klovnovske vizite
80	Seveda so omejitve pri našem delu. Nismo pravi zdravniki, niti pravi čarodeji. Včasih ljudje pričakujejo od nas fizično, zdravniško pomoč, česar pa ne moremo dati.	Neterapevtski vidik klovnovske vizite
81	Morda klovnovsko delo postane včasih rutinsko, vendar težko verjetno. V tem primeru je morda treba razmišljati o zamenjavi partnerja, zamenjati rekvizit ali bolnišnico.	Sprememba rutine
82	... naj dokaze iščem v očeh pacientov med vizitami klovnov zdravnikov.	Učinek dela klovnov zdravnikov
83	Pomembno je, da s svojim obiskom v otroke postaviš vprašanje, in jih potem pustiš z njihovimi mislimi.	Preokvirjanje otrokovega doživljanja
84	Smeh pa je tudi pomembno zdravilo, ki pripomore k kratkočasju v bolnišnici.	Terapevtski smeh
85	Tudi nekateri starši so mi povedali, da so njihovi otroki obdržali noske še leta po hospitalizaciji.	Učinek klovnov zdravnikov na življenje po hospitalizaciji otroka
	EVA ŠKOFIČ MAURER, RDEČI NOSKI	
86	Naši klovni zdravniki so vsi profesionalni umetniki, igralci ali imajo kakorkoli prakso, se že ukvarjajo z nastopi za otroke.	Profesionalizem
87	... profesionalni ljudje, ki se potem še izobražujejo na delavnicah za delo v bolnišnicah.	Dodatno usposabljanje
88	... odgovorne osebe, ki so sposobni prenesti delo v bolnišnici, ki te prizadene, ne moreš ostati ravnodušen pri tem.	Obvladovanje empatije, osebna moč
89	Zelo radi imajo tudi dotik	Dotik
90	V bolnišnici so otroci še toliko bolj občutljivi, zato je še toliko bolj pomembno začutiti in imeti prav pristop do njih.	Senzibilnost, izbira ustreznega pristopa
91	Novi (klovni) gredo s starimi. Tako da se uvajajo, učijo se sproti preko prakse in ne morejo narediti hujše napake, ker so zraven stari klovni in jo zgladijo.	Uvajanje klovnov zdravnikov
92	Ko vidiš in se na bližino približaš otroku, vidiš kdaj bo planil v jok in kdaj bo v redu.	Senzibilnost
93	... paziti na razdaljo, osebni prostor ...	Osebni prostor
94	... pomembno, da že ima profesionalno ozadje.	Profesionalizem
95	... naučiti čimveč veščin. Za bolnišnico so zelo pomembne glasbene veščine, inštrumenti, petje, tako da vsak naj bi obvladal kaj takega, ker je to za prizadete otroke najboljši stik.	Veščine klovnov zdravnikov: glasba (petje, glasbila)
96	Lutke so pomembne za najmlajše, tiste do treh let, jih pogosto uporabljamo, tako da vsak ima tudi svojo lutko.	Veščine klovnov zdravnikov: pripomočki (lutke)
97	... žongliranje je dokaj omejeno na manjše prostore, tudi baloni.	Veščine klovnov zdravnikov: žongliranje, oblikovanje balonov
98	Tudi čarodejske veščine so primerne, ki jih lahko kažeš na blizu;	Veščine klovnov zdravnikov: čaranje
99	... čimveč raznih veščin, da imaš arzenal po žepih in torbah, da lahko potegneš ven in pritegneš pozornost.	Veščine klovnov zdravnikov: pritegnitev pozornosti
101	Ker najhujše je, da vstopiš v sobo in daš vso pozornost na tistega otroka. On se sesede pod tem. Je fino imeti en objekt pozornosti pred tem.	Nevarnost prevelike osredotočenosti na otroka
102	... pomembno, da si sposoben improvizator.	Improvizacija
103	Sicer moraš imeti nekaj pripravljenega (to se dobi na vajah ideje iz točke), vendar da si se sposoben hipoma prilagoditi.	Improvizacija
104	...poslušanje partnerja, da si sposoben poslušati partnerja, da se ujameta, da skupaj izpeljeta točko.	Harmonizacija in usklajevanje s partnerjem

105	... so profesionalci, ki se izobražujejo, so odrasle osebe, ki so sposobni prenesti bolečino in da imajo čut za partnerja in veččine.	Profesionalizem, osebna moč, delo v klovnovskem paru in klovnovske veščine
106	K nam pridejo učitelji poučevati, jaz imam vaje, oni imajo vaje, gre se v Avstrijo, na Madžarsko. To so potem mednarodne delavnice, na katere hodijo klovn.	Usposabljanje klovnov zdravnikov: delavnice
107	... poleg tega gredo na IHS (šola za humor) ...	Usposabljanje klovnov zdravnikov
108	... klovn tudi sami izobražujejo na različnih področjih ...	Usposabljanje klovnov zdravnikov
109	Zaenkrat se to pomenimo sami med sabo po končanem delu ali kasneje.	Supervizija: v timu
110	Imamo namen iti k otroški psihologinji, da bi nam bolj razložila. Zaenkrat tega še nismo zmogli.	Supervizija
111	Zaenkrat smo to kar sami preglodali, kar je bilo hudega.	Supervizija
112	Bi bilo pa v prihodnosti to uporabno, predvsem vedenje tega, s čimer se soočaš v bolnišnici. Ker potem je mogoče manj grozno. Mogoče.	Supervizija kot sredstvo za obvladovanje čustev
113	... ena smešna dohtarca, pač sfrčkljana. S klobukom.	Klovnovska identiteta: izbira imena
114	Pri meni večkrat lik nastaja od zunanjega k notranjemu. Našla sem kostum, potem videla kakšen karakter imam, ampak to je tak kavbojski lik.	Klovnovska identiteta: razvoj karakterja
115	... imaš nek določen karakter, nek lik, ki ga potem furaš skozi bolnišnico.	Klovnovska identiteta: razvoj karakterja
116	Furaš ga lahko pri večjih otrocih, ker ga razumejo. Pri mlajših moraš biti nežen in ves tvoj karakter skoraj da odpade.	Uporaba individualnega pristopa
117	... s kakšnimi dodatki lik spremeniš.	Klovnovska identiteta: dopolnila h karakterju
118	Tako da enkrat sem cel dan igrala divo. Ne vem, kaj sem si dodala, mislim da sončna očala in sem cel dan francosko govorila. To je bilo idealno za starejše, za najstnike. Pa sem bila to še vedno jaz.	Klovnovska identiteta: dopolnila h karakterju Uporaba individualnega pristopa
119	Nek mali dodatek daš, pa je lahko čisto nekaj drugega.	Klovnovska identiteta: dopolnila h karakterju
120	Tu pa sem hotela čim bolj preprosto. Maska je samo nos, ostalo pa sem jaz, samo malo bolj hecen del mojega karakterja.	Klovnovska identiteta: maska
121	... naša celotna klovnovska skupina je in bo morala ostati, da se ujema med sabo, da smo iz istega časovnega obdobja ...	Klovnovska identiteta: usklajenost skupine
122	... malo stari kostumi, pa z njimi je nekaj narobe. Rigoletto ima prekratke hlače in starinsko srajco. Vsi smo nekje iz istega časa. Čim manj šminke, čim manj maske. Nobenih lasulj. Se pravi sodoben klovn, pravzaprav. Sodoben klovn naj bi izhajal iz svojih lastnosti karakterja, iz svojih fizičnih posebnosti.	Klovnovska identiteta: sodobni karakterni klovn
123	Ponavadi pomaga, če jih pretiravaš in dobiš ven hecen karakter.	Klovnovska identiteta: pretiravanje
124	... za bolnišnico dobro, da ne pretiravaš s tem ...	Uporaba zmernejših karakterjev v bolnici
125	Sfrčkljana je, ima dobro ime. Potem je rekel en bolnik, da sem sfuzlana, tako da imam že dodatke k temu imenu, in Ifigenija. Zakomplicirano ...	Klovnovska identiteta: pridobitev pozornosti pacientov
126	Sem ljubiteljica konj, ker je dober, zelo močen karakter, ker ga lahko ohraniš pri starejših bolnikih. To je bližje belemu klovn, ki je pametnejši, premišljeno dela stvari, ima do ostalih odnos kot da so pod njim. Kar je pa manj hvaležen karakter kot avgust, ki ga imajo vsi radi, ker je norček, a na koncu s svojo naravno modrostjo zmaga.	Klovnovska identiteta: uporaba individualnega pristopa
127	Ko smo delali skupaj je bila glavna misel: 'A imaš konja?' 'Ali imaš škornje? Nimaš? Napaka! Zakaj? Ker ne moreš na konja.'	Klovnovska identiteta: stalnost karakterja
128	Imaš glavno misel tega kar počneš, nekaj osnovnega, na kar potem vse to lahko prilepiš.	Klovnovska identiteta: stalnost karakterja
129	Moj cel svet je kot Ifigenija Sfrčkljana je 'Ali imaš konja?' Če ga nimaš nisi nič vreden, če ga pa imaš, se pa s tabo že da pogovarjati. Vse potem sodi sem. Na	Klovnovska identiteta: komična poenostavitev

	koncu mene vprašajo 'A ti ga imaš?' 'Ne, nimam. Ampak jaz sem pripravljena nanj, ker jaz imam škornje.'	
130	Ko imaš glavno misel lika lahko potem cel svoj klovnovski svet oblikuješ okoli tega. In to je tisto smešno, ker bazira na eni stvari. To je zelo človeško, še bolj pa klovnovsko, ker klovna to zelo izpostavi.	Klovnovska identiteta: stalnost karakterja, komična poenostavitev
131	Žongliram, igram na ukulele. Vsak ima nek inštrument. Maja se je začela učiti harmoniko. Tako da imamo zdaj 2 inštrumenta. Tudi melodiko igra.	Sposobnosti klovnov zdravnikov: žongliranje, glasbila
132	Dobro je imeti en tak inštrument, kjer imaš prosta usta, da si lahko zraven kaj izmišljuješ in govoriš.	Sposobnosti klovnov zdravnikov: glasba in govor
133	Vsak od nas ima svojo lutko. Jaz mam vrano, ki strašno rada poje, ampak se vedno tako dere, da je za znoret. Maja ima mačka Mačota. Tomaž ima kravo, krava je glavna. Kravo res vsi obožujejo, zato ker je nemogoča, ker se povsod polula in pokaka.	Sposobnosti klovnov zdravnikov: uporaba lutk
134	Za starejše otroke ni lutka, ampak ta krava je za njih.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost
135	Petra ima žabo, samo jo redko uporablja. Alenka ima ptiča. Lutke so prirodne, ker jih ne moreš razbiti, žogice še gredo, kiji za žongliranje v sobi so pa že preveč.	Sposobnosti klovnov zdravnikov: uporaba lutk, žongliranje
136	Ali kakšne dni sem imela gimnastični trak.	Sposobnosti klovnov zdravnikov: uporaba rekvizitov (gimnastični trak)
137	Za male otroke so potem vedno mehurčki, pa glasbena skrinjica. To je vedno dobro imeti.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost: mehurčki, glasbena skrinjica
138	Baloni so tako, tako ker lahko pokajo.	Uporaba rekvizitov glede na integracijo v bolnišnično okolje
139	Potem dostikrat vzamemo blesav rekvizit, da imamo potem kot rdečo nit skozi vse sobe in oddelke. Enkrat sva s Tomažem vzela s seboj en čevljev in sva pomerjala komu je prav. To je bila zgodba. Ali pa vezalke sva potem nekemu vzela in vse čevlje pomešala.	Sposobnosti klovnov zdravnikov: uporaba nekonvencionalnih rekvizitov (čevlji, vezalke) Improvizacija
140	Pač neka zgodba je lahko povezana z enim dogodkom, ki se takrat dogaja.	Uporaba trenutne situacije
141	Ko smo imeli nogometno prvenstvo, je bilo nekaj s tem. Enkrat smo imeli nekaj s košarko, izborom miss. Jaz sem imela dolgo temo fantom iz opere in potem to uporabljaš.	Uporaba trenutne situacije: nogomet, košarka, lepotni izbori, itd.
142	Potem pobereš iz tiste skupne škatle razne rekvizite za pregled, transplantacijo, metre.	Uporaba trenutne situacije: izbira rekvizita
143	Imela sem kroglice, delaš razne meritve z otrokom, da mu potem transplantiraš rdeč nasek. Koliko je pritisk, koliko je temperatura.	
144	... neko obdobje to igraš, potem zamenjaš. Je dobro gledati, kaj so delali prejšnji teden. Potem lahko delaš nekaj drugega ali pa morda vlečeš rdečo nit naprej.	Konsistentnost klovnovskih vizit
145	... ni tako zelo pomembno, kako se otroci odzovejo zunanje.	Reakcije pediatričnih pacientov
146	Včasih lahko otrok tudi samo obsedi, pa je čisto iz sebe, ne more nič reči. Pa se nas želi da pridemo, nas čaka in bo potem še ves teden govoril o nas.	Učinek klovnovske vizite
147	Zelo pomembno je sicer, da z neumnostmi izzovemo smeh.	Smeh
148	Enkrat smo s Petro cel dan lovile enega pajka. In jaz sem ji dala pajka nad glavo in Petra si je potem te nogice odbijala in puncji je bilo to všeč, pa je bila stara 9 let. Jaz ne vem zakaj, se je režala kot utrgana.	Primer: subjektivnost terapevtskega humorja na klovnovski viziti
150	Včasih so tako nenavadne te stvari, spraviti otroke v smeh, da se je bolje prepustiti neki svoji norosti kot pa inteligentni točki.	Subjektivnost terapevtskega humorja
151	Super je, da jih spraviš v smeh, narediš nekaj umetniškega, da zaploskajo.	Odziv
152	Včasih so tudi starši zraven, tako da je lahko kar dosti publike v tisti sobi.	Socialno okolje
153	Imeli smo pacienta, ki je kasneje umrl. To je bil prvi pacient, katerega sem doživela, da je umrl.	Soočanje s smrtjo pacienta
154	Nismo vedeli, da je hudo bolan. So rekli starši: 'Ne se sekirati zaradi tega. On se je začel te tri mesece, kar ste vi hodili, smejati.' Nisem vedela, zakaj njegova	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja

	mama tako pogosto joče, ko smo mi zraven. Ampak ona je jokala tudi od tega, ko je videla, da je on not padu (bil je star 17 let).	
155	Njo smo pa pogosto vlekli, da je z nami nastopala za njega, ali pevski zborček ali karkoli.	Integracija staršev v klovnovsko vizito
156	Eden od namenov je to, da starš vidi svojega otroka, ne pa bolnika. Naše delo je, da smo usmerjeni na vitalni del tega človeka, mi vidimo zdravi del človeka in tega ven vlečemo. Starš vidi to ...	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja: usmerjenost na zdravi del bolnika in opolnomočenje staršev
157	... in obratno da otrok ne vidi v staršu le tistega, ki čaka, upa. Sej otrok mu ne more ustreči, sej bi mu rad.	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja: opolnomočenje otrok o starših
158	Da vidi spet človeka, svojega starša.	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja: povrnitev perspektive starš - otrok
159	Morda je tudi to dobra osnova, da ozdravi, ker se spomni na ta vitalni del. Najbrž je zelo pomembno v bolnem človeku videti ta vitalni del.	Usmerjenost na zdravi del bolnika kot potencial zdravljenja
160	Starši so vedno zraven. Prvi je seveda bolnik, potem starši in potem bolniško osebje. In za vse te smo mi tam. Ker vsi ti gradijo atmosfero v bolnišnici.	Atmosfera v bolnišnici
161	... ritem zdravnikov se spremeni, potem ko so bili klovni na oddelku, da dajo nek nov zagon.	Sprememba atmosfere v bolnišnici
162	... ne glede na to da so zdravniki zasedeni, pazimo da jih ne motimo eden drugega, vseeno sodelujemo in da oni radi z nami začnejo, jim damo start za njihovo vizito, ali pa obratno pa zaključek vizite.	Senzibilnost, nevsiljivost
163	Ta atmosfera je za njih dobrodošlo, ker potem lažje delajo kot na hudo resen način. Njim je njihov pristop potem lažji, ponavadi začnejo 'No, kako smo pa danes?' Tudi njim je ponavadi lažje začeti z nekega drugega konca vse skupaj. Potem lažje opravijo. Vidim, da sodelujemo dobro.	Sprememba atmosfere v bolnišnici kot potencial za izboljšanja odnosa z medicinskim osebjem
164	Pred vsako sobo si dezinficiraš roke, na onkološki večinoma ne daješ predmetov iz rok. Če pade kaj na tla, spraviš to v umazani žep.	Pomen higiene v bolnišnici
165	Na oddelku onkologije se vedno vpraša, kje moramo še posebej paziti na to, torej, da ne sme biti fizičnega kontakta.	Upoštevanje pravil v bolnišnici: pomen higiene
166	... rikovizite damo vsake toliko časa razkužiti v bolnišnico.	Pomen higiene v bolnišnici
167	Ali pa kamor sploh ne smemo in se potem gleda skozi steklo. Ampak res je od teh oddelkov, kjer smo zdaj ta hemato-onkološki najbolj tak, kjer moramo najbolj paziti na higieno.	Dogovorjena pravilaUpoštevanje pravil v bolnišnici: pomen higiene
168	Če imajo zdravniki vizito jih počakamo, ali pa včasih oni rečejo: 'No, no kolegi, naredite do konca.' Se čisto lepo ujemamo.	Senzibilnost, nevsiljivost
169	Ko gre nekaj zelo hitro mimo, potem nimaš kaj in se umakneš.	Senzibilnost, nevsiljivost
170	Imeli smo tudi pouk v zvezi s tem so nam sestre razložile, kako je s higieno, kjer se kaj nahaja, tako da se hodi na sestanke	Pomen higiene v bolnišnici
171	... glavne sestre in zdravniki povedo, kaj naj raje ne počnemo. Tako da nam kar sproti povedo, kako in kaj.	Upoštevanje pravil v bolnišnici: sodelovanje z medicinskim osebjem
172	Včasih smo malo prehrupni, ker poskušamo res razbit atmosfero, pa mogoče rečejo 'pst'. Tako da je obojestranska povezava med nami in njimi.	Sprememba atmosfere v bolnišnici: sodelovanje z medicinskim osebjem
173	... smo jih prosili, naj nas naučijo ta osnovna pravila obnašanja v bolnišnici.	Upoštevanje pravil v bolnišnici: sodelovanje z medicinskim osebjem
174	Pozitivno razmišljanje.	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja
175	Ko si tam, imaš čas, časa imaš mogoče še največ za razmišljanje, da se ti misli vrtijo, vrtijo v nekem krogu, je potem to tako nenavadna zadeva, da je prišel notri, da se ti misli morajo ustaviti in ti zmesti. Ker znajo biti misli skrbi. In s tem ko to narediš kar nekako zbrišeš te misli, kot prejšnji dan zbrišeš z nočjo, s tem	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja

	da greš spat.	
176	Jaz malo računam na to, da mi zbrisemo te misli, prekinemo to razmišljanje in zaradi tega potem to razmišljanje štarta z ene pozitivne nule, z nekaj bolj veselega.	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja
177	Tudi to, da se starši in otroci vidijo drug v drugem.	Preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja
178	Klovn naj bi dejansko dajal voljo, samozavest, pogum, tudi s tem, ko si bolan je kot da ti bolezen odvzame neko kontrolo nad sabo in tudi tvoje telo podvrženo nekim proceduram, medicinske raziskave, čez katere moraš it. Nekako nimaš več kontrole nad ničemer v svojem življenju.	Okrepitev, dodajanje moči ob izgubi kontrole
179	Klovn je tisti, nad katerim imaš kontrolo. Mogoče je to tisto, kar ti daje eno samozavest, voljo, pogum.	Okrepitev, dodajanje moči ob izgubi kontrole
180	Drugče pa je bila ena punca, ki je ozdravela, kar pa je bilo tudi krasno videti.	Ozdravitev
181	... pri onkologiji imajo terapije, kemoterapije, potem prav fizično vidiš, kako se otrok spreminja. Potem je eno obdobje, ko dobi zelo veliko glavo in gredo nekako obrvi skupaj. V glavnem so si v enem obdobju vsi zelo podobni med sabo.	Sprememba zunanega videza otroka ob kronični bolezni
182	Kako lepo je bilo potem videti to punčko, ko je prišla samo pogledat na oddelek, ker je hodila že drugam. Samo na kontrole. Ko smo jo videli prej in potem zdaj, ko je bila zdrav obraz in telo. Tisto je bilo res eno olajšanje. Ko si rekel v hecu: 'Samo da te ne vidim več tukaj. Samo da se ne boš mogla več vračati se, na ta oddelek.'	Ozdravitev: opolnomočenje klovnov zdravnikov in pacientov
183	'Uh, danes jih imate pa tako malo.' 'Seveda, saj to želimo. Super, tako malo bolnikov je tam.'	
184	... punca, ki prihaja na nevrologijo, na obdobje, že od rojstva. Pri njej smo kofetkali. Je bila toliko starejša, 21 let je bila stara. Ni bilo težko biti privatna oseba, potem se pa priključit in biti klovn. Oboje smo bili mirno pred njo. Je šlo vse dobro: eno kavico in pogovor.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost: klovn zdravnik kot zasebnik, pomen pogovora
185	Tudi čisto navaden pogovor jim dobro dene, pa se malo pogovoriš z novimi ljudmi, potem pa smo naredili nekaj klovnovskega in je šlo tudi skupaj.	Integracija pogovora v klovnovsko vizito
186	Potem je bil en fant, ki je igral kitaro in smo potem skupaj igrali.	Vključitev pacientov v skupne dejavnosti
187	Potem je bil en fant, ki je rekel, da nas ne želi in sem šla privat k njemu in rekla: 'Ali nas ne želiš sploh? Ali naj pridemo kot privatne osebe?' Pa je rekel, da ne eno ne drugo in smo to upoštevali, da se on koncentrira na zdravljenje in ne želi nikogar zraven.	Ozaveščenost o potrebah pacienta, spoštovanje odločitev pacienta
188	Potem so dosti utrgane zgodbe na dializi, kjer so vedno isti. Tiste sestre so najbolj odštekane. Enkrat smo prišli z vodnimi baloni. Smeh. Mi jih nismo metali, one so jih pa. In smo rekli, ok če one kaj razbijejo ... Smeh. Pa manekenske revije smo imeli tam. Pa s tistimi stoli smo se podili okoli.	Vključitev medicinskega osebja v klovnovsko vizito
189	Klovn se mi zdi, da je za njih čudovita figura. Oni te tudi veliko naučijo. Zame je bilo nastopati za njih vedno doživetje. So tudi sami klovn, ki ti predstavijo zapeljejo v eno tako smer. Smeh. Se je zgodilo potem, da sem samo počakala, ker ne gre ... Oni reagirajo kot klovn. Ti pogledaš tja. In tudi oni bodo pogledali tja. Totalno za učit se je od njih.	Širitev programov klovnov zdravnikov v zavode za prizadete otroke
190	... dan rdečih noskov je pri nas naš rojstni dan.	Dan rdečih noskov
	DR. ANASTAZIJA IN SESTRA MARJETKA	
191	Dober klovn zdravnik mora biti igralec, oziroma človek, ki ima izkušnje s takim delom (gledališkim, televizijskim, lutkar); mora imeti gledališke izkušnje, izkušnje nastopanja. ... prvič, delati kot klovn in drugič, izobraževati se v bolnici.	Profesionalizem umetniških poklicev: več talentov, dodatno usposabljanje
192	Delo vzame kar nekaj časa, eno je delo v bolnici, drugo pa so usposabljanja, ki jih imamo sproti, česar je kar veliko, in dosti tudi to, koliko ti hočeš delati na temu.	Dodatno usposabljanje
193	... mora biti klovn zdravnik kar senzibilen, na to da pač reagira res v bolnici na	Senzibilnost na situacijo v

	situacijo, ki je tam.	bolnišnici
194	Zelo dober klovn zdravnik nima toliko naštudiranih stvari, kolikor ima neko fleksibilnost, ve čisto individualno stanje otroka, staršev in iz tiste situacije naredi nekaj posebnega in pač improvizira.	Improvizacija: fleksibilnost glede na individualno stanje otroka in situacije
195	... vsak ima en individualen problem, saj morajo klovn zdravniki zabavati starše in jih s tem malo razbremeniti, da tistih 5 minut ne razmišljajo o tem, da so bolni ali pa da je kaj narobe.	Vključitev staršev v klovnovske vizite: distrakcija/preusmeritev pozornosti, preokvirjanje
196	... prihajajo klovn iz zelo različnih ozadij oziroma na različne stvari so fokusirani ali pa jih obvladajo, kar se mi zdi zelo dobro, pač izpopolnjevanje.	Profesionalizem umetniških poklicev: več talentov, dodatno usposabljanje
197	Trije smo, ki imamo zelo močno ozadje v improvizacijskem gledališču, potem Petra je bolj iz cestnega teatra, tako da obvlada žongliranje, širše stvari v nekem negledališkem prostoru, Eva je čisto klovnesa že od nekdaj, tako da se mi zdi fajn, da drug drugega obogatimo in tako več ponudimo v bolnici.	Profesionalizem umetniških poklicev: več talentov, dodatno usposabljanje
198	Zaenkrat še nismo imeli organizirane supervizije.	Supervizija (odsotnost)
199	... sestanke na dva meseca, kjer pač se pogovarjamo organizacijsko, kako naprej, kdaj kdo gre v bolnico, itd. Tudi o tem, kaj nam je bilo fajn, kaj ne, s čim smo bili zadovoljni s čim nismo. Ampak pogovarjali smo se o tem, da po nekaj letih bi rabili tudi nekoga, psihologa, psihiatra za otroke, ki nam bo pomagal iz te strani.	Sestanki za ovrednotenje dela klovnov zdravnikov
200	Čustva, ki jih dobiš v bolnici, se nam bodo nakopičila čez nekaj let. Tudi za skupino je fajn imeti nekega zunanjega človeka, ki bo delal z nami kot supervizor.	Akumulacija čustev: potreba po superviziji
201	... klovn zdravnik pozoren na to, da po eni strani ne reagira na to da so otroci bolni, na tak direkten način, pred njimi.	Senzibilnost
202	V bolnici se vedno vse vrti okoli tega, da so bolni. Klovn zdravnik mora biti pozoren na to, da so bolni, da zato nekaterih stvari ne morejo delati. Danes niso ploskali, ker imajo infuzije.	Senzibilnost, usmerjenost neposredno na otrokove potrebe
203	Po drugi strani pa ne sme dati občutka otrokom, da so omejeni zaradi tega.	Senzibilnost, opolnomočenje
204	Klovn kot zabavljač, je itak veliko različnih vrst klovnov.	Klovnovski karakter
205	Cirkuški klovn je pozoren na publiko, klovn zdravnik pa na stanje publike. Tudi skeče prilagaja glede na stanje ...	Klovn na odru in klovn zdravnik
206	Prva stvar je starost, druga pa bolezen, koliko so pripravljene slediti.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost in bolezensko stanje
207	Včasih je tako, da moraš oceniti, koliko nastopati, koliko pripraviti neko točko in koliko ne. Včasih najbolj potrebujejo to, da prideš notri in se z njimi pogovarjaš.	Uporaba individualnega pristopa: senzibilnost, ocena trenutne situacije in potreb pacienta
208	Včasih je najboljša stvar, da čisto nežno zavrtiš glasbo, spustiš nekaj milnih mehurčkov in to je to. Včasih pa je fajn narediti res šov.	Uporaba individualnega pristopa
209	... vsak klovn tudi na ulici, na odru, ima veliko sposobnost komunikacije z občinstvom. Ampak tu je še ta dodatna starost.	Komunikacijska sposobnost
210	Včasih moraš zelo spustiti svoj lik, da te lažje sprejmejo, včasih ga moraš zelo močno narediti. Odvisno pač.	Uporaba individualnega pristopa: klovnovski karakter
211	Mi imamo večinoma stik s sestrami.	Odnos z bolnišničnim osebjem
212	Ker zdravnikov običajno ni, ker imajo druge preiskave, neke pomembne stvari v sobi in takrat jih v bistvu neradi motimo. Nočemo medtem, ko zdravniki opravljajo svoje delo, tudi mi opravljati svoje delo. Se nam zdi fajn, da je to ločeno in zdravnikovo delo mora biti res opravljeno in tega nočemo nikakor motiti.	Odnos z bolnišničnim osebjem: senzibilnost, nevsiljivost
213	Drugače pa odvisno od oddelka do oddelka. Ampak tudi to je ena stvar, ki jo moramo začititi. Kakšen dan so zelo zaposlene in jih moramo pustiti, kakšen dan so pa zelo za štos in jih je treba zraven vključiti.	Odnos z bolnišničnim osebjem: senzibilnost, nevsiljivost pri vključitvi v klovnovske vizite
214	Mi vedno rečemo, da nismo tam samo zaradi otrok, ampak tudi zaradi staršev in osebja. Sploh na dializi so sestre vedno blazno srečne, ko pridemo in tudi mi smo	Odnos z bolnišničnim osebjem: senzibilnost, nevsiljivost pri

	zelo veseli njih. Ampak je res vse zelo odvisno od dneva.	vključitvi v klovnovske vizite
215	Tudi zelo je pomembno delo s starši. Ker velikokrat so starši zelo zaskrbljeni in žalostni. Dostikrat če vidimo, da starši čakajo otroka, da pride iz raziskav, se ukvarjamo tudi z njimi.	Odnos s starši: senzibilnost, nevsiljivost pri vključitvi v klovnovske vizite, opolnomočenje
216	Nismo samo za otroke, so tudi starši in osebje obremenjeni in je to isto tudi za njih.	Pomen klovnovskih vizit za bolnišnično osebje in starše
217	Recimo pri temu fantu Urošu, staršema veliko pomeni, ko pridemo, poznata nas in tako da cel teden čaka. Ful so veseli, če pridemo.	Odnos s starši: pričakovanje klovnov zdravnikov, distrakcija, preokvirjanje
218	Vsi starši so zelo, zelo veseli, da prihajamo mi v bolnico. Velikokrat zjutraj tako rečejo: 'O, danes je pa sredo. Danes bodo pa klovn prišli.'	Odnos s starši: pričakovanje klovnov zdravnikov, distrakcija, preokvirjanje
219	Druga stvar je pa to, da do otrok lažje prideš preko staršev. Včasih je za otroke težko, da prideta 2 klovn in se oba takoj usmerita na otroka: 'Živijo, kaj pa ti? Kaj pa ti?' Je lahko prevelik šok. Če pa se najprej s starši pogovarjaš, narediš nek štos preko staršev na tak prijazen način pač, potem pa velikokrat dobiš otroka.	Odnos s starši: pot do otrok, posredna pritegnitev pozornosti
220	Potem s to majhno punčko Hano, s katero smo imeli lutke, potem ko sta lutki začeli govoriti 'gospod' njenemu očetu, potem je ona prišla notri v igro. Prej je bilo pa preveč direktno na njo.	Odnos s starši: pot do otrok, posredna pritegnitev pozornosti
221	Otrok je v bolnici bolnik in največ, kar da klovn je to, da je lahko otrok spet otrok.	Okrepitev, dodajanje moči ob izgubi kontrole: preokvirjanje, sprememba atmosfere
222	... neka drugačna energija pride v bolnico. Neka ta bolnišnična rutina se prekine z neko čisto novo energijo.	Sprememba atmosfere, drugačna energija, prekinitev rutine
223	... vsi, ki pridejo v otrokovo sobo imajo nek višji status, lahko z njihovimi telesi delajo, kar hočejo, celo njihovi starši.	Okrepitev, dodajanje moči ob izgubi kontrole
224	Klovn zdravnik pa je edini, ki je pod otrokom. Se spusti, tako da je v bistvu otrok, lahko mu ukazujejo, kaj naj počne. Otrok je glavni kralj te zadeve. Vedno je treba ta občutek dati otroku. Tudi super je, da smo eni, ki smo nižji od njih.	Okrepitev, dodajanje moči ob izgubi kontrole
225	Mislím, da se vsi ljudje zelo bojimo bolezní in smrti, seveda. In tudi men je to velikokrat občutljiva tema in sem se tega v bolnici morala kar navaditi. Se mi ne zdi primerno, da bi mi prinašali to temo, tudi nismo tam, da bi prinašali to temo. Zdi se mi pomembno, da to ni neka grozna tema, to je pač vsakdanjik teh otrok, ne?	Smrt kot vsakdanjik kronično bolnih otrok, neizogibnost
226	Meni se je enkrat zgodilo, ko sem hodila okrog, da sem bila jasnovidka, oziroma brala sem iz roke. In enkrat pridem v eno sobo, s svojim partnerjem Tomažem. Sem imela večinoma igro: 'Čez 5 minut vas bo nekdo prijel za koleno,' in potem je dr. Rigoletto prijel za koleno. Ali pa: 'Danes boste jedli kosilo.' Pa take stvari sem napovedovala. Enkrat pa ena punca reče (18 let je imela): 'O super, da mi prerokuj iz roke, koliko časa bom še živela. Ker jaz mislim, da bom zelo malo.' In to je zdaj meni šok. Kaj naj zdaj jaz naredim? Moram seveda sprejeti ponudbo. Ne morem reči: 'Ne, ne, ne, o tem ne bomo govorili.' Ker se mi to ne zdi prav. 'Živela boš do 80-ega leta,' se mi tudi ne zdi prav, ker je malo pokroviteljsko, češ 'Ne skrbi'. Reči 'živela boš en teden', pa tudi ni v redu. Tako da sem imela zelo dilemo, kaj narediti in se potem pač rekla: 'Vidim številko 3. Ampak to je lahko: 3 dneve, 3 tedne, 3 leta, 3 moški v življenji, 3 pomembni dogodki.' Pač nekaj s trojko, tako da je bila njena stvar, kako si bo razlagala.	Primer: Smrt kot vsakdanjik kronično bolnih otrok Soočenje klovna zdravnika s čustvi
227	Ampak to velikokrat mene šokira, ker to je njihova realnost, ne marajo pa tega, da poskušamo to vsi pomesti pod preprogo. Tako da včasih pride ta tema sama od njih. Ni moja naloga, da jo odpiram, sploh ne, pač moram pa sprejeti to ponudbo, če pride od otrok.	Primer: Smrt kot vsakdanjik kronično bolnih otrok Soočenje klovna zdravnika s čustvi
228	Mene je bilo najprej kar strah. To je ful težko, ampak potem ko si klovn je dejansko drugače.	Soočenje klovna zdravnika s čustvi
229	... to niso bolniki, ampak otroci.	Preokvirjanje, dodajanje moči
230	Imajo pa ozek teritorij, kjer so lahko otroci in se mi zdi fajn, da smo mi ti, ki jim	Preokvirjanje, dodajanje moči

	lahko to odpiramo.	
	KLOVNI ZDRAVNIKI NA TURNEJI RDEČIH NOSKOV	
231	Na tokratni viziti je sestra Marjetka ves čas dvigovala svoje krilo in osebju, obiskovalcem in bolnikom kazala svoje spodnje hlače z rožastim vzorcem. Jaz sem ji vedno znova povedala, da se to pač ne spodobi, ampak ni nič zaleglo.	Naivnost, otroškost
232	Edino, kar me je motilo, je bilo to, da mi sestra Marjetka ni pustila, da bi naravnost iz bolnice skočila v morje. Rekla je, da je hrib vseeno previsok in da se bom poškodovala, če bom skočila tako globoko. Meni pa se je v nasprotju z njo zdelo, da je skakalnica tem boljša, čim višja je.	Naivnost, otroškost
233	Dr. Rozeta in sestra Marjetka sta v slovenjgraški bolnišnici priredili pravi pravcati koncert. Sestra Marjetka je premierno predstavila svoj repertoar sonat in uverturo celovečernega koncerta.	Uporaba glasbe v klovnovski viziti
234	In smo jedli piškote. Sestra Marjetka jih je pojedla več, kot jaz. Tako, da veste. Ja, res!	Naivnost, otroškost
235	Mi smo v oporo otrokom, ki imajo neka težka čustvena obdobja v bolnici, jim vlivamo življenjski pogum in prinašamo neko drugo atmosfero v bolnico.	Preokvirjanje, dodajanje moči
236	Odzivi so super, otroci se smejejo, se navežejo na nas, smo pa tudi tukaj tudi zaradi staršev, obiskovalcev in osebja.	Odzivi, ciljne skupine
237	Vedno hodimo v pari, najprej se oglasita pri glavni sestri, dobita informacije o otrocih starost, koliko jih je v sobi, kakšne specifične glede počutja in potem na podlagi teh informacij gresta v vsako sobo posebej in pripravita kakšno točko za vsakega otroka posebej.	Informacije medicinske sestre
238	... zelo različne stvari odvisno od želja občinstva, od starosti je zelo odvisno, ker seveda za dojenčka je čisto drugače kot za osem letnega otroka.	Prilagajanje glede na želje, starost pacienta
239	Čarovnije, plese, pesmi, razne zgodbe predvsem pa tudi veliko improvizacije, ker je vsaka soba pač posebna in vsak človek drugačen.	Kreativne spretnosti in improvizacija, prilagajanje individualnemu pacientu
240	Odzivi so zelo fini, še posebej to opazimo pri tistih, ki jih obiščemo večkrat, se pravi na oddelkih, kjer je daljša ležalna doba in je to za te otroke dokaj težko ... Zato se nam zdi najbolj smiselno tja hoditi.	Positivni odzivi kronično bolnih otrok, daljša ležalna doba, smiselnost obiskov
241	... vsak teden srečaš istega otroka. In si res tako kot klovn že pravi prijatelj otrokov in njegov zaupnik.	Kontinuirani, redni obiski; klovn kot otrokov zaupnik
242	Je pa lepo včasih tudi kakšnega čisto novega spoznati tako kot je bilo zdaj v Slovenj Gradcu, ko je cela bolnica vesela, da smo prišli.	Sprejem klovnov zdravnikov
243	Ker v tistih oddelkih, kjer smo ponavadi, nas že ne opazijo več, smo bolj prijatelji, tukaj nas pa recimo vsi z veseljem sprejmejo.	Integracija klovnov zdravnikov v bolnišnično okolje
244	Kot smo se lahko kasneje prepričali, so učinki takšnih dejanj nadvse pozitivni in vzpodbudni za tiste, ki skrbijo za takšno bolnišnično razvedrilo.	Učinki obiska: razvedrilo
245	Sprejeli so nas res v vseh bolnišnicah zelo dobro ...	Sprejem klovnov zdravnikov
246	Klovn zdravnik pomeni prinesiti neko drugačno razpoloženje kot je normalno v bolnišnici.	Sprememba splošne atmosfere
247	... bolnišnice zelo urejene, zelo čiste, zelo veliko pravil je, kako se obnašati. Klovn v okviru teh pravil poskušamo najti eno veselje, užitek, veselje do življenja.	Pravila v bolnišnici: integracija klovnov zdravnikov
248	Spodbujamo zdravje, naravnano misli v pravo smer.	Preokvirjanje
249	Nosek je skoncentrirano veselje, skozi katerega lahko gledaš in potem je ves svet bolj vesel.	Preokvirjanje
250	... včasih pokažem kakšen čarovniški trik in potem naslednji teden otroci nam pokažejo.	Integracija otrok v klovnovske točke
251	Ko pridem v sobo, če kravo kakat tišči, otroci vedno povedo, kje je stranišče, tako da mislim, da so odzivi otrok zelo dobri.	Integracija, preokvirjanje, humor
252	Če morajo otroci v bolnišnico, je to zanje posebej hudo, zato klovn zdravnik v pisanih oblačilih in s smešnimi zdravstvenimi pripomočki obiskuje male bolnike enkrat tedensko kar pri njihovih posteljah.	Kritičnost hospitalizacije: obiski klovnov pri bolniških posteljah
253	Cilj klovnov zdravnikov ni samo kratkoročno lajšati pacientov vsakdanjik in za	Kratkoročni in dolgoročni cilji

	trenutek odvrniti njegove misli od bolezni, temveč poskušati vplivati na pacientovo razmišljanje in s tem na njegovo usodo.	klovnov zdravnikov
254	Ko vstopimo, se začne klovnovska vizita – transplantacija rdečega noska, opera in balet Labodje jezero v treh minutah, žongliranje z rutkami in karkoli si otrok še zaželi.	Prilagajanje intervencije posameznemu pacientu
255	Klovn je že sam po sebi zaupnik otrok, kar je za mlajše odlično ...	Klovn kot zaupnik mlajših otrok
256	... v bolnišnici ležijo tudi najstniki in tudi njih moramo prepričati in jih potegniti v svojo igro.	Integracija najstnikov v klovnovsko vizito
257	V bistvu naj bi v tem res težkem obdobju za otroke pomagali pregnati strah, s tem prebuditi življenjski pogum, pa tudi skrajšati malo čas, ki ga morajo preležati v bolnišnici.	Premostitev hospitalizacije
258	To je težko delo, govorim kot klovnosa, izčrpan si potem, hkrati a se zavedaš, ko vidiš nasmeh, da je prav, da si bil v bolnišnici.	Delo klovnov zdravnikov: izčrpanost
259	... smo tu zato, da obujamo življenjski pogum, da otroci pozabijo, kje se nahajajo, ker bolnica res ni kraj za njih. Da to bolnišnično atmosfero zlomimo in jo naredimo bolj sproščeno.	Delo klovnov zdravnikov: opolnomočenje, preokvirjanje, sprememba splošne atmosfere
260	... verjamemo, da zdravje bolje uspeva.	Hitrejša rehabilitacija
261	Mogoče se svet obrne narobe in s tem na pravo mesto.	Preokvirjanje
262	V Sloveniji 725 otroških postelj. Rdeči noski jih obiščemo okoli 400 vsako leto.	Hospitalizacija
263	Ko govorimo o otroških oddelkih, mislimo na bolnike, ki so stari od nekaj mesecev do najstnikov ali celo dvajsetletnikov.	Hospitalizacija: starostni razpon pediatričnih pacientov
264	... starejši pogosto želijo mir, da se osredotočijo na okrevanje – nekateri od teh tudi ne želijo klovnovskih obiskov in njihovo željo upoštevamo.	Najstniki: osredotočenost na okrevanje, spoštovanje odločitev pacienta
265	V malih bolnikih želimo zbuditi zaupanje in življenjski pogum ter jim prinesiti vesele trenutke.	Sprememba splošne atmosfere
266	Tako imenovana smehoterapija ugodno vpliva na počutje bolnikov in pripomore k hitrejši ozdravitvi.	Hitrejša rehabilitacija
267	To niso nastopi pred številnim občinstvom, temveč izključno za bolnike v njihovih sobah. Tam si vzamemo čas za vsakogar izmed njih.	Individualna obravnava
268	Za obisk so potrebne posebne priprave, zato se pred nastopom posvetujemo z bolnišničnim osebjem.	Predpriprava na vizito: Posvet z bolnišničnim osebjem
269	Ko pridemo na oddelek, večinoma vedno hodimo v parih, se ustavimo pri oddelčni sestri. Ona nam potem da osnovne podatke, v kateri sobi je kateri otrok, kako mu je ime, koliko je star. Ker že nekako s starostjo malo lahko klovnovi pomislijo, kaj bi delali v tisti sobi.	Posvet z bolnišničnim osebjem: osnovni podatki o pacientu (ime, soba, starost)
270	Rdeči noski niso zdravniki, temveč profesionalni umetniki, ki so se izučili za klovnove zdravnike.	Profesionalni umetniki
271	Smeh je terapevtsko sredstvo, klovn pa je otrokov prijatelj in zaupnik, ki ponuja malemu bolniku podporo v čustveno zelo občutljivem obdobju.	Terapevtski smeh: klovn kot zaupnik
272	Gremo v vsako sobo, kjer se ukvarjamo z vsakim pacientom posebej.	Prilagojen pristop k pacientu
273	Prav je, da zdravniki mirno in pošteno opravljajo svoje delo. Z njimi dobro sodelujemo in lepo je videti, da ob svojem obisku tudi njih spravimo v neki bolj vesel ritem, v katerem ostanejo še potem, ko mi odidemo, in s tem je še en naših ciljev dosežen.	Integracija v bolnišnično okolje: sodelovanje z zdravniki
274	Smeh zmanjšuje stres, znižuje krvni tlak in zvišuje raven odpornosti. Sprošča. Smeh je tudi krasna notranja masaža organov, kar pomeni boljšo prekrvitev.	Terapevtski smeh
275	... usposablja na delavnicah posebej namenjenih, da nas naučijo kako se v bolnišnici obnašamo, kako lahko pristopimo k bolnikom in ko stopimo v sobo moramo biti dovolj občutljivi, da znamo oceniti, kako pristopiti k otroku.	Integracija v bolnišnično okolje: usposabljanje klovnov zdravnikov
276	Sprememba v vsakdanjem bolnišničnem okolju je vedno dobrodošla ...	Sprememba splošne atmosfere
277	Otroci pozabijo na tiste svoje skrbi, kjer ves čas nekje razmišljajo ...	Preokvirjanje
278	Zelo topel sprejem smo doživeli tukaj na Jesenicah ...	Sprejem, integracija v bolnišnično okolje
279	Nekoč mi je nekdo rekel, klovnovi nimajo kaj početi v bolnišnici. Ampak otroci	Integracija v bolnišnično okolje:

	tudi ne.	hospitalizacija
280	Mi smo tam, da jim krajšamo bolnišnične dneve, da jim pomagamo obujati življenjski pogum, da jih spravimo v dobro voljo.	Preokvirjanje, cilj klovnov zdravnikov
281	Pravijo klovni, da gredo otroci kar za njimi dostikrat. In v zadnji sobi jih je že 30 notri s starši.	Sprejem otrok
282	Potem mahajo, ko odhajajo, pa so vsi na hodniku.	Sprejem otrok
283	Občutek je, da tudi nas potrebujejo v bolnici.	Integracija
	RDEČI NOSKI KLOVNI ZDRAVNIKI NA OSTALIH VIZITAH	
284	Dr. Rozeta in Dr. Anastazija sva tokrat s seboj prinesli Rdečo skrivnost in Pisane komete. Dih jemajoči plesni točki, ki sta dr. Anastazijo in najino občinstvo popolnoma očarali. Dr. Rozeta pa sem bila mnenja, da so sobe premajhne, da bi lahko izvedla pravi mogočni grande finale.	Uporaba plesa v klovnovski viziti
285	Dr. Anastazija in Dr. E. K. se nikoli ne moreta strinjati, kaj je lepše sodobna ali stara glasba. Zato sta danes šla v Pediatrično kliniko v Ljubljani s harmoniko in v vsaki sobi odigrala eno sodobno in eno staro skladbo, otroci pa so glasovali. Rezultat: stara glasba je lepša ...	Uporaba glasbe v klovnovski viziti
286	Klovni smo vedno znova prijetno presenečeni, ko vidimo, kako glasba vpliva na bolnike, osebje in obiskovalce bolnišnice.	Uporaba glasbe v klovnovski viziti
287	Tokrat sva Anastazija in Edvard splošno vzdušje spreminjala s harmoniko. Ne bi verjela, če ne bi videla, da se obrazi ljudi popolnoma spremenijo, ko zaslišijo melodije že z druge strani dolgega hodnika.	Uporaba glasbe v klovnovski viziti
288	Karkoli sva malim bolnikom in njihovim staršem povedala, pokazala ali odigrala, ni imelo tako močnega in tako direktnega vpliva, kot ga lahko ima glasba.	Uporaba glasbe v klovnovski viziti
289	Pa naj še kdo reče, da je fino pri sebi imeti čarobni prah, harmoniko vzemite in dogajale se bodo čarovnije brez prestanka!	Uporaba glasbe v klovnovski viziti
290	Sestra Marjetka se je tokrat odpravila v Maribor na redno vizito kar sama. Kmalu je ugotovila, da je lepše, če ji kdo pri delu pomaga, zato je mrzlično začela iskati asistente. Na njeno presenečenje so se ji otroci prav radi pridružili in tako so skupaj zabavali ostale sovrstnike.	Vključitev pacientov v klovnovsko vizito: spodbujanje socialnih stikov, vključenost otrok
291	Danes so na Otroškem oddelku Mariborske bolnišnice barvali vrata. Na oker. In ko sva z dr. Rozeto hodila iz sobe v sobo, sva zelo pazila, da si ne bi popackala oblek na sveži barvi. Enkrat sva tako zelo pazila na vrata, da sploh nisva opazila gospoda, ki jih je barval. In smo vsi telebnili po tleh.	Naivnost, otroškost, dodajanje moči, vključitev obiskovalcev v klovnovsko vizito
292	... klovna dr. Rozeta in dr. E. K. v sobi št. 8 s pomočjo otrok uprizorila pravo baletno predstavo. No, ne čisto pravo. Saj na pravih baletnih predstavah ne mahajo po zraku s trakovi WC papirja, tako kot dr. E. K. Ampak, tega se mu pač ne da dopovedati ...	Uporaba plesa v klovnovski viziti: vključenost otrok
293	Dr. Anastazija in Dr. Mally sva se odločila, da bova na tokratni viziti bolnike, obiskovalce in osebje razveseljevala s čarovniškimi triki.	Uporaba čaranja v klovnovski viziti
294	Dr. Mallyja sem prepričala, da je v vsaki sobi najprej ustvaril posebno vzdušje, napovedoval me je kot veliko čarodejko Dr. Anastazijo, povedal, da sem študirala povsod po svetu - v Tokiu, v Moskvi, v Montrealu, v Parizu in v Spodnjem Kašlju, občinstvo je prepričal, da so mi res močno ploskali, kajti ne zgodi se velikokrat, da ima človek priložnost videti kar najbolj neverjetne čarovniške trike, kar jih sploh obstaja na vsem tem širnem svetu!	Uporaba čaranja v klovnovski viziti
295	Vedno znova sem vstopila v sobo in občinstvo očarala s svojimi triki.	Uporaba čaranja v klovnovski viziti
296	Res je, da sem se kar nekajkrat zmotila in prišla v sobo prezgodaj ali prepozno, pa me je moral Dr. Mally poslati ven ali skupaj z bolniki klicati na ves glas.	Uporaba čaranja v klovnovski viziti: vključitev otrok, dodajanje moči
297	Kakorkoli že, vse je potekalo v najlepšem redu, dokler nisva prišla na obisk k 18-letnemu gospodiču na hemato-onkološkem oddelku. Problem je bil v tem, da je gospodič poznal prav vse trike, od najenostavnejših do najzahtevnejših. Še pred koncem vsake čarovnije je napovedal izid in vedno znova rekel, da lahko greva kar ven, saj vse trike pozna.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost: senzibilnost, vključitev, dodajanje moči, pritegnitev pozornosti

298	Pa se z Dr. Mallyjem nisva dala kar tako, saj sva opazila, da se lahko od najinega pacienta še marsikaj naučiva. Položaj učitelja je ustrezal tudi njemu in zgodilo se je tako, da smo še dolgo skupaj čepeli v sobi, gospodič pa naju je naučil marsikaj, kar nama bo še kako prav prišlo.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost: senzibilnost, vključitev, dodajanje moči, položaj učitelja
299	In ko sva že nekajkrat rekla, da zdaj bova pa res šla, saj naju je tako ali tako na začetku našega srečanja gospodič že nekajkrat poslal ven, naju kar ni hotel izpustiti.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost: senzibilnost, vključitev, dodajanje moči, položaj učitelja
300	Sestra Marjetka in Dr. Anastazija sva tokrat čisto na koncu redne vizite na hodniku srečali glavno sestro Ivico. Klovn smo zmeraj veseli, kadar jo vidimo, saj nas Ivica podpira na vse mogoče načine, poleg tega pa je primerna žrtev, da se ji odpoje kakšno pesem, pokaže kakšen trik, ali pa se z njo pogovori o našem in njenem delu, vremenu, jogurtih in življenju na sploh.	Odnos z bolnišničnim osebjem: glasba, pogovor
301	Tokrat pa je Ivica rekla nekaj takega: 'Joj, kako ste pridni, da tudi v tem vročem, vročem poletju prihajate na obisk k nam in da ste tukaj vedno, ne glede na to, ali je čas dopustov ali ne!' Seveda se nama je, sestri Marjetki in Dr. Anastaziji, prav fino zdelo, da nas nekdo tako pohvali.	Odnos z bolnišničnim osebjem
302	Ko je človek v klovnovskem liku in opravlja redno vizito sploh ne opazi, da mu je vroče, saj je zaposlen z vsemi drugimi čarobnostmi tega obiska. Je pa temperatura še kako opazna, ko sname rdeči nos in opazi, da se je med delom popolnoma premočil.	Klovnovski karakter: opolnomočenje, dodajanje moči
303	Tokrat je bila rdeča nit najinega obiska želja po posnemanju decembrskih dobrih mož (Dedka Mraza, Božička in Miklavža). Anastazija in Rigoletto se nikakor nisva mogla sprijazniti z dejstvom, da so decembra vsi ves čas govorili o njih, zato sva se odločila, da pozornost prevzameva na isti način kot oni. Za otroke, starše in osebje bolnišnice sva imela pripravljena mala darilca.	Uporaba trenutne situacije: dodajanje moči, preusmeritev pozornosti
304	Ob vstopu v vsako posamezno sobo sva najprej iskala dimnik in spraševala otroke in starše, če imajo vsaj kamin. Ker dimnika nikjer niso našla (si mislite, soba brez dimnika!) sva iskala kakšno drugo zadevo, skozi katero bi lahko vstopila v sobo. Dr. Rigoletto se tako neuspešno poskusil zbasati skozi stol.	Uporaba trenutne situacije: dodajanje moči, preusmeritev pozornosti
305	Otroci, ki so vedno pametnejši od nas, so naju napotili k vratom. Seveda, kako da se tega sama nisva mogla spomniti!	Uporaba trenutne situacije: dodajanje moči, preusmeritev pozornosti
306	Šla sva torej ven iz sobe in čisto neopazno še enkrat vstopila. Prepričana sva, da sva bila neopazna, ker sva paciente in starše prosila, naj malo pogledajo stran.	Uporaba trenutne situacije: dodajanje moči, preusmeritev pozornosti, vključitev staršev
307	Ko sva stopila v vsako posamezno sobo, sva začela z iskanjem jelke. Si predstavljate, v večini sob nimajo jelk! Še ena ovira na poti k obdarovanju, Dedek Mraz ima res težko delo! V nekaterih sobah sva tako darila pustila v nogavicah, ki so slučajno bile na nogah pacientov, staršev ali prijateljev, v drugih sobah pa sva spraševala mame: 'Oprostite, ste vi mogoče jelka?' In ne boste verjeli, v eni zadnjih sob sva jo celo našla, mamo z imenom Jelka! Zadovoljna sva darila pustila pod njo.	Uporaba trenutne situacije: dodajanje moči, preusmeritev pozornosti, vključitev staršev
308	Naš cilj še zdaleč ni samo razveseliti in nasmejati. Prizadevamo si pustiti čustveni vtis in prijeten spomin.	Sprememba splošne atmosfere, preokvirjanje
309	Klovn ponuja otroku drugačno percepcijo, ki lahko vpliva na njegovo gledanje na svet.	Preokvirjanje
310	Biti klovn pomeni mnogo več kot to, da si nadeneš smešna oblačila in se skriješ pod masko. Klovn mora najti svoj lik in ga razviti, za to pa je treba obvladati veliko področij.	Razvoj klovnovskega karakterja
311	V bolnišnici sem začutila, kaj pomeni biti klovn.	Klovnovski karakter
312	Otroci, ki jih obiskujemo, so zelo različni, vsaka soba je drugačna.	Individualni pristop k otroku
313	Od zdravniškega osebja dobimo približne podatke o otrocih, tako da njihovi starosti in zdravstvenemu stanju prilagodimo naš obisk. Ampak praktično nemogoče se je pripraviti vnaprej. Včasih se zgodi čarovnija, ko začutimo, kaj	Integracija v bolnišnično okolje: sodelovanje z osebjem Prilaganje trenutni situaciji:

	otrok potrebuje.	improvizacija
314	Če se klovn v pravem trenutku zave impulza okolja, lahko iz tega nekaj nastane. Če ne, gre mimo. Takšni trenutki so edinstveni.	Senzibilnost, improvizacija
315	Če se otrok zelo ustraši, ponavadi so to manjši otroci, navežem stik z njegovo mamo, najlažje je navezati stik z mamo.	Pot do otroka preko staršev
316	... otroci, ki pridejo v bolnico, jim postavijo veliko pravil. Klovn zdravniki pa pridemo do otroka in pustimo, da sam otrok naredi, kar si želi.	Hierarhija, bolnišnična pravila, dodajanje moči
317	Če so otroci zelo bolni, je treba tudi starše razvedriti.	Integracija staršev
318	Ker potem otrok vidi: Aha, mogoče je potem vse v redu in potem tudi oni navežejo stik.	Pot do otroka preko staršev
319	Predvsem moraš biti zelo odprt in poslušati otroke, kaj se pri njih v glavah dogaja in potem poskusiš to navezati na tvojo igro, tvojo zgodbo, ta kontakt z njimi.	Odprtost, aktivno poslušanje, improvizacija
320	Poskušamo prebuditi v njih življenjski pogum, da mogoče omilimo strah pred boleznijo in pred bolnišnico, pa tudi zato, da krajšamo čas in jih spravimo v dobro voljo.	Dodajanje moči, upravljanje strahu, sprememba splošne atmosfere, kakovostno bivanje v bolnišnici
321	Otroci nas pričakujejo, vedo, da je sreda dan za rdeče noske, da čakajo na nas.	Pričakovanje, preokvirjanje
322	Tudi pravijo, da pogosto smo mi tisti, ki znamo pričarati nasmeh na obraz.	Preokvirjanje, sprememba splošne atmosfere
323	Naš namen je, da ponudimo v čustveno zelo občutljivem obdobju otrokom oporo in pomagamo prebroditi strah, da dajemo življenjski pogum in krajšamo čas v bolnišnici.	Hospitalizacija: premostitev
324	V bolnišnici smo zaradi otrok, ampak tudi zaradi staršev.	Ciljne skupine
325	Tudi osebje smo videli, da ima čisto drug ritem po tistem, ko mi pridemo v bolnišnico.	Integracija v bolnišnično okolje: sprememba splošne atmosfere

Tabela: Kode izjav bolnišničnega osebja

ŠT.	IZJAVE	POJMI
	BOLNIŠNIČNO OSEBJE NA TURNEJI RDEČIH NOSKOV	
326	Še posebej ob tako sivem dnevu kot je danes, nam ta smeh in veselje, ki ga prinesejo Rdeči noski, pomaga.	Sprememba splošne atmosfere
327	Taki izredni obiski, ki prinesejo s sabo veselje in smeh so nekaj čisto drugega.	Sprememba splošne atmosfere
328	Zelo smo veseli obiska klovnov zdravnikov in hkrati bi radi povedali, da si resnično želimo, da bi bila Splošna bolnišnica Jesenice tista, ki bi jo lahko Rdeči noski obiskovali redno. Tudi sami smo pripravljene pomagati pri pridobivanju sredstev za to, da bi Rdeči noski razveseljevali naše male paciente, sploh v zimskih mesecih, ko je naš oddelek precej poln.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov: integracija pri pridobivanju sredstev
329	Noski obiskujejo našo bolnišnico že eno leto, vsake štirinajst dni se jih veselimo vsi, ne le naši mladi bolniki, temveč tudi osebje, saj so velika popestritev običajnega dneva v bolnišnici.	Sprememba splošne atmosfere
330	Moram poudariti, da je njihova prisotnost povsem nemoteča in v veliko podporo vsem nam.	Integracija, podpora, ne motnja
331	... odzivi otrok zelo pozitivni, hkrati pa klovnom zdravnikom kdaj pri nekaterih pacientih, ki zaradi narave svoje bolezni slabše komunicirajo z osebjem, uspe doseči, da tudi ti komunicirajo in se jim nasmehnejo.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov, komunikacijska sposobnost, spodbujanje socialnih vezi
332	S svojimi improviziranimi nastopi resnično uspejo privabiti nasmeh na obraze bolnikov, njihovih staršev in osebja.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov
333	Nekateri otroci, ki drugače slabše komunicirajo ali pa drugače zaradi narave svoje bolezni sploh niso odzivni ... Mi nekako opažamo, kot da bi tudi ta otrok sodeloval. Se ti nasmehne.	Integracija težnih bolnikov: odzivnost
334	Ta del, ko se otrok malo sprosti, deluje na njegovo duševno zdravje in telesno	Rehabilitacija: sprostitvev

	boljše okrevanje.	
335	Vzdušje, ki nastane na oddelku po odhodu klovnov zdravnikov, je drugačno, bolj pozitivno.	Sprememba splošne atmosfere
336	... sami zelo razveseljujemo otrok, predvsem pa naše medicinske sestre.	Bolnišnično osebje: kakovostna hospitalizacija
337	... se trudimo biti čimbolj prijazni.	Bolnišnično osebje: kakovostna hospitalizacija
338	Zdaj smo se učili marsičesa od njih in mislim, da bomo v bodoče lahko to posnemali.	Medsebojno učenje
339	Mi se trudimo, da gredo čimprej domov, imamo zelo kratko ležalno dobo, v povprečju dobre 3 dni, tako da upam, da nihče ni pretirano žalosten.	Kakovostna hospitalizacija: premostitev žalosti
340	Smo odprti tudi za vse te individualne potrebe otroka, če je le mogoče.	Prilagoditev individualnim potrebam
341	Nekateri otroci prihajajo tudi samo na injekcije, terapijo, prespijo pa doma, tako da poskušamo čim bolj kombinirati te moderne in prilagodljive strukture hospitalizacije in skrajšati to, kar je za vse neprijazno.	Kombinacija modernih, prilagodljivih struktur hospitalizacije
342	Noski potem pomagajo blažiti tisto preostalo žalosti, kar ostane ob tem, da so tudi oni v bolnišnici.	Premostitev hospitalizacije
343	Seveda so žalostni, to je jasno.	Hospitalizacija: žalost
344	Praviloma se vsak razveseli obiska. V goste navadno vabiš ljudi, ki jih poznaš. Kadar pa se ti drugi napovedo na obisk, si vedno v pričakovanju, kako bodo obiskovalci vplivali nate.	Poznanost, pričakovanje
345	Nisem majhen otrok, ki leži na oddelku, sem odrasla oseba z mnogimi izkušnjami in znanstvi. A obiska sem se veselila ...	Pričakovanje
346	... pričakovanja so se izpolnila, saj so ti ljudje s svojo prisotnostjo polepšali dan ne samo tistim, zaradi katerih so prišli, temveč tudi vsem nam, ki smo imeli to možnost, da smo se z njimi srečali.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov, socialno omrežje
347	Prav gotovo je najlepši nasmeh na otroškem obrazu, z velikimi očmi pričakovanja. Lep pa je tudi nasmeh na obrazu odraslih ljudi, ki jih je včasih še težje pripraviti do tega, da se od srca nasmejijo. In ravno to je uspelo klovnom zdravnikom.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov: terapevtski smeh, sprememba splošne atmosfere
348	... izreden pristop do otrok, ki vedo kako blizu in na kakšen način se bodo približali bolj ali manj zaupljivim najmlajšim, bolj ali manj zadržanim malo starejšim.	Uporaba individualnega pristopa glede na starost: senzibilnost, vključitev
349	Njihovo vedenje je prijetno, domiselno in nevsiljivo.	Integracija v bolnišnično okolje
350	Ravno prav, v pravem trenutku in na pravem mestu.	Integracija v bolnišnično okolje: senzibilnost
351	... vizit klovnov zdravnikov veseli prav vsi pacienti, ne glede na starost.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov
352	... mnogokrat potrebujejo nekoga, ki jim omogoči, da za trenutek pozabijo bolečino ob doživljanju bolezni svojih otrok.	Preokvirjanje, opolnomočenje
353	Obiski klovnov zdravnikov, sploh napovedani, so zelo dobrodošli.	Rednost obiskov
354	Otroka napovedan prihod klovnov zdravnika motivira pri običajnem zdravljenju, nestrpno čaka na prav tisti trenutek, ko bo v njegovo sobo vstopil klovn, kar mu pomaga, da pozabi na tisti manj prijazni čas, ki ga mora preživeti v bolnišnici, do tistega trenutka.	Pozitivni učinek klovnov zdravnikov: zdravljenje, pričakovanje, razbitje rutine
355	Vse osebje bolnišnice se trudi, da bi se otroci dobro počutili pri nas. So pa Rdeči noski poskrbeli za pravo popestritev.	Hospitalizacija: prijetno počutje, popestritev
356	Vse zdravniško osebje v naši bolnišnici se trudi, da se otroci bolnišnic ne bi več tako bali, kot so se jih včasih.	Hospitalizacija: prebroditev strahu
357	Trudimo se po svojih najboljših močeh, da bi se otroci tukaj dobro počutili. V ta namen imamo vrtec in šolo.	Hospitalizacija: prijetno počutje
358	Ob obisku klovnov zdravnikov pa smo bili priča enkratnemu doživetju za naše paciente. Rdeči noski resnično pripomorejo k boljši podobi bolnišnice in splošni klimi na oddelku. Prav zato si želimo, da bi nas obiskali pogosteje.	Sprememba atmosfere, ugled bolnišnice

359	Vse te aktivnosti so zelo dobrodošle.	Integracija programa
360	Po mojih izkušnjah, kar nekaj let sem v pediatriji, ti otroci imajo manj strahu, kot pa je bilo to pred leti, pred desetimi leti ali pa če primerjam to mojo generacijo, kako smo se mi bali zdravnikov in sester.	Hospitalizacija: skrb za bolnika
361	Tudi zaradi tega, ker se srečujejo s takimi skupinami, ki govorijo o zdravnikih, ki jih ne strašijo, ker so tudi v vrtec seznanjeni z nekim milejšim pristopom in zaradi tega je ta akcija krasna in dobrodošla in upam, da ne bo samo enkratni obisk.	Hospitalizacija: premostitev strahu
362	Če morajo otroci v bolnišnico je to zanje posebej hudo. K temu je dodan še strah pred tujim okoljem, domotožje, osamljenost ter bolečine zaradi raznih terapij.	Hospitalizacija: tuje okolje, domotožje, osamljenost, bolečina
363	Verjamemo, da tovrstne aktivnosti samo pripomorejo k hitrejši ozdravitvi pacientov, pa četudi so že tako precej kratke ležalne dobe.	Hitrejša rehabilitacija pri lažjih boleznih
364	Psihosocialno in fizično zdravje gresta skupaj. Eden brez drugega ne moreta.	Povezanost psihosocialnega in fizičnega zdravja
365	Skupaj s starši, sestrami, upravo in vsemi, ki želijo pomagati otrokom se trudimo, da naredimo otrokom čudovito, prijazno in nepozabno otroštvo.	Sodelovanje bolnišničnega osebja in staršev za kakovostno bivanje v bolnišnici
366	Rdečim noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali.	Želja po nadaljnjem sodelovanju
367	Upam, da bo to res tradicionalna turneja.	Integracija v bolnišnično okolje
368	Vemo, da je psihosocialno zdravje ena zadeva, ki gre skupaj.	Psihosocialno zdravje
369	Brez dobrega socialnega okolja in brez nenehne skrbi za dobro in primerno vzdušje otrok na oddelku oz. v vseh ustanovah, kjer so bolni in trpeči otroci, ni uspeha v zdravljenju.	Hitrejša rehabilitacija: socialno okolje, skrb za dobro vzdušje
370	Skupaj z našimi sestrami, starši in našo upravo, vrtcem in vsemi, ki želijo pomagati otrokom na isti poti, da bi otroci živeli v dobrem vzdušju sproščeno in da bi imeli kot vsi mi nepozabna otroštva brez veliko težav.	Skupno sodelovanje za kakovostno bivanje v bolnišnici
371	Skupaj s starši, sestrami, upravo in vsemi, ki želijo pomagati otrokom, se trudimo, da naredimo otrokom čudovito, prijazno in nepozabno otroštvo. Rdečim	Skupno sodelovanje za kakovostno bivanje v bolnišnici
372	... noskom se zahvaljujemo za obisk, da so se odločili obiskati tudi našo bolnišnico in tako mi kot oni si želimo, da bi se čim večkrat srečali.	Integracija v bolnišnično okolje
373	Tudi sami se trudimo, da se otroci, kljub temu da so v bolnišnici, počutijo kot doma. Imamo vrtec, šolo, 24 ur odprto bolnišnico. Obiskujejo nas tudi drugi mladi umetniki.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: skrb za dobro počutje pacientov
374	Ko otroci čutijo, da jih imamo vsi radi, se boljše počutijo.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: skrb za dobro počutje pacientov
375	Sploh pa so veseli takih dogodkov in veseli tega, da so deležni programa Rdečih noskov, kjer je jasno, da kar počnejo, delajo s srcem.	Pričakovanje
376	Veseli smo, da smo vključeni v skupino bolnišnic, ki jih obiskujejo Rdeči noski, že od odprtja oddelka se trudimo, da bi se otroci tukaj počutili kot doma.	Skupno sodelovanje za kakovostno bivanje v bolnišnici
377	Pogosto imamo obiske, prihajajo umetniške, šolske in tudi vrtčevske skupine.	Integracija kreativnih dejavnosti
378	... veselje in dobra volja pripomoreta k hitrejšem ozdravljenju oz. sta ena najpomembnejših dejavnikov pri terapiji.	Okrevanje in terapija
379	Smo seveda veseli vsake take odmevne akcije ali pa tudi naše lokalne.	Integracija kreativnih dejavnosti
380	Za nas je zadeva pomembna, ker predstavlja popestritev v procesu zdravljenja, pot k hitrejšemu zdravju, tako da jo odobravamo in pričakujemo ponovitve.	Hitrejša rehabilitacija, integracija v bolnišnično okolje
381	Seveda pa je za paciente, ki se v takšni akciji najdejo pri nas in so deležni te akcije to samo pozitivna spodbuda.	Pozitivna spodbuda za paciente
382	Res je to za njih pozitivna izkušnja v bolnišnici, jo bodo tudi prenesli v okoliš in zato ostali otroci in nato lažje z manj nekega cmoka prihajali k nam, ko je pač potreba za to.	Skupno sodelovanje za kakovostno bivanje v bolnišnici: preokvirjanje, sprememba splošne atmosfere
383	Zdravnik med drugim mora biti zdravnik klovn na otroškem oddelku.	Vloga zdravnika
384	Kot je ta odmevna akcija Rdečih noskov, ki jo zanesljivo pozdravljamo in	Integracija v bolnišnično okolje

	upamo, da se bodo k nam še vrnil.	
384	Obiska so bili izredno veseli, zanje je bilo to veliko doživetje in še večje presenečenje.	Sprememba splošne atmosfere, pričakovanje
385	To je razlog, da smo se odločili poiskati sponzorje, da bi zagotovili sredstva, da bi obiski klovnov zdravnikov postali redni ter bi na ta način v vsakodnevni otroški dan v bolnišnici vnesli veselje in smeh.	Pobude za stalne obiske: integracija v zbiranje sredstev
386	Pri smehu ni treba globoko filozofirati, ampak se samo smejeti, kar pozitivno vpliva na male bolnike.	Terapevtski smeh
387	... vsaka dejavnost, ki otroku popestri in razveseli bivanje v bolnišnici dobrodošla.	Sprememba splošne atmosfere
388	Neki strah se razbije, ena atmosfera postane bolj prijetna in seveda zadeva dobi spet ene take otroške dimenzije.	Sprememba splošne atmosfere, dodajanje moči
389	Pediatrična klinika v Ljubljani zdravi otroke ne le iz ljubljanske regije, temveč iz celotne Slovenije, kar je preko 10.000 otrok in mladostnikov na leto.	Osrednja zdravstvena ustanova
390	Da bi dnevi v naši bolnišnici kar najhitreje minili in ostali našim malim bolnikom v lepem spominu se trudimo vsi zaposleni na kliniki. Na pomoč pa nam priskočijo tudi Rdeči noski. Prav njim zelo uspeva bolne otroke sprostiti na način, ki ga zelo potrebujejo in težko si predstavljamo, da teh pristrčnih uric bolni otroci ne bi bili več deležni s strani Rdečih noskov.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: skrb za dobro počutje pacientov
391	... svojo hvaležnost izkazujejo s prešernim nasmehom in veselje z iskricami v očeh.	Odzivi
392	... 'vizit Rdečih noskov' deležni tudi otroci v čakalnicah naših subspecialnih ambulant in tako tudi tem otrokom čas čakanja na pregled dosti hitreje mine.	Preokvirjanje: prebroditev dolgčasa
393	Nemalokrat na zdravje pozitivno deluje tudi prijetno, prijazno in veselo okolje, ki se ga trudimo ustvarjati pri svojih najboljših močeh ...	Kakovostno bivanje v bolnišnici: prijazno okolje
394	Obiski klovnov zdravnikov na pediatričnem oddelku šempetrske bolnišnice so otrokom, ki se tu zdravijo, že velikokrat popestrili dan.	Življenjsko zadovoljstvo, popestritev
395	Nemirno pričakovanje se začne že, ko se na oglasni deski pojavi obvestilo o njihovem obisku.	Preusmeritev pozornosti: pričakovanje
396	Potem so ugibanja, kakšni bodo ti klovnji zdravniki, kaj zanimivega jim bodo povedali, kaj vse bodo počeli.	Preusmeritev pozornosti: preokvirjanje pomena otrokovega doživljanja
397	Otroci ne morejo dočakati dneva, ko jih bodo obiskali.	Preusmeritev pozornosti: pričakovanje
398	Nemalokrat se je že zgodilo, da so malega pacienta dopoldan odpustili iz bolnišnice, vendar je bil pričakovani obisk Rdečih noskov tako obetajoč, da so se skupaj s starši odločili, da ne gredo domov, dokler se ne bodo na lastne oči prepričali kaj jim klovnji zdravniki lahko ponudijo. In še nikomur ni bilo žal. Domov so odhajali nasmejani, s klovnovskimi noski na obrazu in s prijetno izkušnjo iz bolnišnice v srcu.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: pričakovanje, smeh, netravmatična izkušnja hospitalizacije
399	Zdravstveni delavci, ki se vsakodnevno srečujemo z bolnimi otroki, smo prepričani, da je projekt dober in koristen, saj otrokom olajša bivanje v bolnišnici, pomaga premagati strah in popestri enolične dneve. Še posebej je to pomembno pri tistih otrocih, ki morajo zaradi bolezni v bolnišnici prebiti veliko časa, ali pa prihajati pogosto.	Olajšana hospitalizacija: premagovanje strahu, popestritev, sprememba splošne atmosfere
400	Dobro počutje pacienta je tudi velik del zdravljenja, ker pri vsakem zdravljenju je potrebno sodelovanje.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: sodelovanje v procesu zdravljenja
401	... če se pacient dobro počuti, se razveseli, potem mu nekako neverbalno, brez besed, sporočamo, da ga imamo radi, da mu želimo to bivanje pri nas narediti lepše in zaradi tega je lahko tudi uspeh splošnega zdravljenja boljši.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: hitrejša rehabilitacija
402	To delovanje nam zelo pomaga med zdravljenjem.	Hitrejša rehabilitacija
403	Uspeh zdravljenja ni odvisen samo od znanja, od modernih zdravil, tudi sodelovanje pacienta je zelo pomembno, odnos zdravnika in pacienta, odnos starše, in to rečemo strokovno compliance. Sodelovanje nam zelo pomaga pri zdravljenju.	Komplementarno zdravljenje: sodelovanje pacienta

404	... če je pacient v času zdravljenja dobre volje, razpoložen, dobi obisk kakega klovn, mi s tem sporočamo, da skrbimo tudi za njegovo duševnost in ne samo za telo.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: dobro počutje
405	... pričakujemo, da bo to zelo dobro vplivalo na zdravljenje naših pacientov, posebej tistih najtežjih.	Rehabilitacija težjih pacientov
406	... humor in smisel za humor zelo dobro vpliva na počutje ljudi.	Terapevtski humor
407	Tisti pacienti, ki to nekako lažje prenese duhovito, bo tudi uspeh zraven boljši.	Terapevtski humor
408	Mi vemo, kako je razpoloženje pomembno tudi za telesno stanje. Končno zelo je enostavno: v vsakdanjem življenju, če si prestrašen, ti srce hitreje bije.	Dobro razpoloženje
409	Na splošno naš oddelek se trudimo, tako imenovana humanizacija hospitalizacije, da na vsak način otroku tisti čas, ki pač nujno mora bit v bolnišnici, nekako naredimo lepši, naredimo lažji, da se ne čuti sterilno.	Humanizacija hospitalizacije
410	Vsekakor jim je bivanje malo lepše, nekaj časa se imajo o tem kaj pogovarjat in nekaj doživijo.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: socialni stiki, doživljanje
411	... naši pediatri in medicinske sestre zelo skrbno skrbijo ob strokovnem delu z enim materinski, očetovskim pristopom do bolnikov.	Skrb bolnišničnega osebja za paciente
412	Neko veselje, neko razpoloženje jim v takih trenutkih vsekakor manjka.	Splošna atmosfera v bolnišnici
413	... obiski teh klovnov zdravnikov v naši bolnišnici so vsekakor za bolnike velika popestritev.	Sprememba splošne atmosfere: popestritev
414	Povemo, h katerim otrokom naj bi pristopili, kaj je posebnost pri tistem otroku, da se ne bi prestrašil, posebej, če je otrok na tak ali drugačen način bolan, tako da je to zelo pomembno, da jih opozorim na kaj, ali pa tudi na kako nagajivost otroka, ki je zelo vznemirjen, na otroka, ki se boji.	Integracija v bolnišnično okolje: sodelovanje z medicinskimi sestrami (posebnosti pacienta)
415	Nekaj drugačen dan kot vsi dnevi tukaj v bolnišnici.	Sprememba splošne atmosfere v bolnišnici
416	Vsi smo malo bolj razigrani, malo bolj nasmejani, tako da mislim, da je kar dobrodošlo.	Sprememba splošne atmosfere v bolnišnici
417	Med otroci veliko časa preživim in vidim pri njih, da je to velika sprememba, dobrodošla.	Sprememba splošne atmosfere v bolnišnici
418	O teh dogodkih, ki jih doživijo, o klovnih govorijo kar nekaj dni in se jih spominjajo in noske natikajo in se med sabo znajo tudi zaigrat s temi rdečimi noski.	Pogovor, navezovanje socialnih stikov, skupna igra
419	Vesel sem našega sodelovanja. Naš mali pacient, ki so ga vključili v točko s torto je tako dobro igral, da so nekateri novinarji mislili, da je z vama in je le preoblečen v pacienta!	Integracija v bolnišnično okolje
	Rote Nasen, Avstrija	
420	Skupni smeh je prijetna duševna globoka skupna povezava med ljudmi. Humor je mednaroden, humor je brez jezikovnih ovir.	Skupni smeh
421	S klovn pride komunikacija na ravni čustev, ki zelo pozitivno vplivajo na duševnost otroka.	Komunikacija na ravni čustev
422	Klovni so zelo pozitivna obogatitev za rehabilitacijski center.	Integracija v bolnišnično okolje
423	Klovni uspejo tudi pri večjih otrocih in mladini vzbuditi zanimanje in jih vzeti s seboj na potovanje ...	Preokvirjanje (adolescenti)
424	Obiski klovnov so vedno znova absolutni višek.	Integracija v bolnišnično okolje
425	Mlajši pričakujemo klovne z odprtimi očmi in sprašujejo po klovnih.	Pričakovanje, preokvirjanje
426	Naši pacienti so vsakokrat, ko so klovn tu, navdušeni.	Sprejem
427	Njihova senzibilnost, s katero gredo na individualno potrebo posameznega pacienta, njihova profesionalnost in pozitivni učinki na otroke in razpoloženje na našem oddelku nasploh.	Senzibilnost na individualne potrebe pacientov
428	Ena izmed težav, s katerimi se soočamo, je seveda situacija obveznih čakalnih dob. Prav za otroke je to dodatni faktor stresa, saj se med čakanjem strahovi še okrepijo.	Okrepitev stresa in strahov zaradi čakalnih dob
429	Klovni spremenijo to situacijo za vse udeležence – otroke, staršem in tudi za naše sodelavce ...	Sprememba splošne atmosfere
430	... imajo zelo individualen, neposreden in čustven pristop k otrokom ...	Individualen pristop k pacientu

431	Našo bolnišnico si le težko predstavljam brez Rote Nasen klovnov zdravnikov.	Integracija v bolnišnično okolje
432	Če otrok zelo zgodaj zboli, ali se že rodi bolan, je to za starše ekstremna obremenitev.	Obremenitev kronične bolezni otroka za starše
433	Klovnovski obiski delujejo pomirjujoče na zaskrbljene in nervozne starše, kar se prenese tudi na otroke. Ko je mama sproščena, je sproščen tudi otrok.	Sprememba splošne atmosfere: integracija staršev
434	Njihova sposobnost reagiranja se lahko pospešuje preko glasbe. Zato so klovnovske vizite smiselne tudi pri nedonošenčkih.	Kreativne dejavnosti: glasba
	Die Clown Doktoren, Nemčija	
435	Skupina profesionalnih, senzibilnih in posebej angažiranih umetnikov prihaja k otrokom in prinaša v življenja otrok prinaša veder smeh, zabavo in veselje, tako pa poskrbijo za otroke kot terapevti in psihologi.	Terapija: smeh, zabava, veselje
436	Dejavnost klovnov zdravnikov na naši kliniki je krepko presegla naša pričakovanja. Neverjetno je, da klovn zdravniki pridejo na naše oddelke in lahko otroci tisti čas vse (bolezen) pozabijo ter se smeji in zabavajo.	Distrakcija: sprememba splošne atmosfere, preokvirjanje
437	S terapevtskim vodilom, da smeh pomeni zdravje, klovn zdravniki okrepijo pozitivno atmosfero v bolnišnicah in pospešijo zdravljenje po manjših in težjih operacijah.	Terapija: terapevtski smeh, sprememba splošne atmosfere, preokvirjanje
438	Medicinske sestre in zdravniki si želimo, da bi klovn zdravniki še naprej prepodili strahove in tesnobo otrok ter jim deli doze veselja in brezskrbnosti.	Kakovost bivanja v bolnišnici: preokvirjanje, pomoč pri obvladovanju krize
439	S šarmom in duhovitostjo ne razveseljujete le otrok, temveč tudi obiskovalce in bolnišnično osebje.	Vključitev bolnišničnega osebja in obiskovalcev
	KlinikClowns, Nemčija	
440	Presenetljivo je, da tudi stanovalci, ki sicer ne govorijo veliko ali sploh ne, med obiskom klovnov zdravnikov spregovorijo.	Terapija: komunikacijska sposobnost
441	Posebni pomen obiskov klovnov zdravnikov pri socialnoterapevtski obravnavi starostnikov v domovih za ostarele: klovn omogoča prsto komunikacijo, medtem ko običajna vsakdanja komunikacija je v konfrontaciji z bolniki, ki prebolevajo demenco.	Socialnoterapevtska obravnava starostnikov v domovih za ostarele
442	Včasih so otroci tako bolni, da se ne morejo niti igrati. Potem pridejo klovn in pripovedujejo čudovite prigode, ki otroke popeljejo v svet domišljije, ki so ga ostali odrasli že zdavnaj pozabili.	Distrakcija: sprememba splošne atmosfere, preokvirjanje, dodajanje moči
	KiKK (Kunst im Krankenhaus), Nemčija	
443	S klovn pride zabava, z zabavo veselje in z veseljem zdravje.	Terapevtski humor
444	Delo klovnov iz KiKK pomaga našim bolnim otrokom, da preko smeha se lažje spoprimejo s svojimi strahovi v bolnišnici.	Terapevtski humor: soočanje z boleznijo
	Clinic Clowns Hannover, Nemčija	
445	Klovn zdravniki so del bolnišničnega osebja kot medicinske sestre in zdravniki. S humorjem in majhnimi presenečenji postanejo prijatelji majhnih pacientov, še posebej kronično bolnih pacientov.	Integracija v bolnišnično okolje: sprememba splošne atmosfere, preokvirjanje, prijateljstvo
446	Dragi klovn zdravniki, opravljate prav posebno delo. Veseli me, da vas vedno znova srečujem ...	Odnosi z bolnišničnim osebjem

Tabela: Kode izjav otrok in družin

ŠT.	IZJAVE	POJMI
	OTROCI	
447	Bolel me je trebušček, a grem zdaj domov. Če me ne bi pozdravili klovn, bi ostala v bolnišnici.	Preokvirjanje
448	Meni se zdi zelo v redu, nimam kaj. V glavnem odlični so mi. Ja vsaki teden bi mogli prit.	Pričakovanje
449	Ko delajo take zabavne trike ali pa ko jih lahko jaz zabavam.	Integracija otrok
450	Si ti bili vseh Rdeči noski? Pokima 'Ko so žonglirali'	Sprejemanje klovnov zdravnikov

451	V redu. Ko so postelje gledali, če so pospravljene.	Sprejemanje klovnov zdravnikov: preokvirjanje
452	V torek 12. 10. So prišli rdeči noski imeli smo se lepo. Dobili smo rdeče noske in balone na koncu pa še torto potem smo pokali mehurčke. Odspodaj sem pozabil še lučko. Zato sem se vrnil in še drugim zdravnikom rekel dober tek.	Sprememba splošne atmosfere, spodbujanje socialnih stikov, preokvirjanje
453	Kako se ti je zdel ta obisk klovnese? Super. Kaj ti je bilo danes najbolj všeč? Ko je pela. Pa si že kdaj videla v živo...občudovala klovnese? Ne. Pa verjetno bi bilo dobro, če boš še kdaj v bolnišnici, da te pridejo obiskat. Ja.	Kreativne dejavnosti: petje Sprememba splošne atmosfere
454	Kaj ti je bilo najbolj všeč? Ko je pela. Pa bi si še želela da še kdaj ob kakšni drugi priložnosti vidiš klovnese? Ja.	Kreativne dejavnosti: petje Sprememba splošne atmosfere
455	Končno so klovn tu!	Pričakovanje
456	Prosim pridite spet kmalu.	Pričakovanje
457	Pozdravljen klovn, piše ti stanovalec sobe 61a v imenu Lea. Leo bo danes operiran. Ker njegova mama ne more biti vedno pri njem, bo vesel, če prideš ti.	Povezanost: Socialna mreža, druženje, medsebojna podpora
	STARŠI	
458	Jaz mislim, da je to dobro za otroke.	Pozitivno doživetje
459	Super, malo poživi otroka, ga razveseli. Super, v glavnem.	Sprememba splošne atmosfere
460	Super, super. Fajn za otroke, da se malo razveselijo.	Sprememba splošne atmosfere
461	So žalostni včasih, se bojijo. Ko pa jih klovn obiščejo, so pa spet dobre volje.	Sprememba splošne atmosfere: skrb za dobro počutje
462	Seveda popestrijo jim malo to bivanje, tako da so bolj veseli in lažje prestanejo dneve.	Sprememba splošne atmosfere: popestritev
463	Sigurno, jaz mislim, da je prav da se to ne dogaja samo v Ljubljani na kliničnem centru... To bi se moralo po vseh bolnicah dogajati. Vsepovsod so težki bolniki in otroci in starejši in takšni ki nimajo nobenega razvedrila.	Integracija v bolnišnično okolje: razvedrilo, sprememba splošne atmosfere
464	Že vsaj da za tisto uro sprostiš misli in se nasmeješ je to drugače.	Sprememba splošne atmosfere
465	Dobro se mi zdi ...	Pozitivno doživetje
466	... v pediatrični smo to že večkrat doživeli, ker imamo otroka tam,.tako, da sem danes presenečena, da so danes prišli tudi sem.	Sprememba splošne atmosfere: presenečenje
467	Posebnost te skupine je tudi, da poskušajo vplivati na pacientovo razmišljanje in s tem na njegovo usodo.	Preokvirjanje
468	Dejstvo pa je tudi, da svoje delo jemljejo zelo resno ...	Profesionalizem
469	Otroci tudi po drugi strani bolj na šaljiv način spoznajo bolnico, pa da ni vse samo hudo v bolnici.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: sprememba splošne atmosfere
470	Moram reči, da sem se tudi jaz fejest nasmejala, je tud meni pasalo malo.	Sprostitev
471	Mislim, da je to zelo dobra poteza in da dejansko bodo otroci z veseljem ta projekt sprejeli.	Integracija v bolnišnično okolje
472	Super, smo zadovoljni. Otroci so zadovoljni, torej sem zadovoljna tudi jaz.	Integracija v bolnišnično okolje
473	Mislim, da so otroci zelo veseli, so jih že komaj čakali, ko so včeraj izvedeli, da pridejo danes.	Preokvirjanje: pričakovanje
474	Klemen je celo rekel, da ne bo šel še domov, ker se lahko kaj fajnega zgodi v bolnici.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: pričakovanje
475	Midva sva včeraj mislila domov. Pa so rekli, da moramo ostati. Ko so rekli, da pridejo Rdeči noski, je bilo lažje ostati.	Hospitalizacija: lažja premostitev
476	Zelo v redu, zanimivo, smešno, da otroke malo nasmeji jo tukaj v bolnici, da jim ni dolgčas.	Sprememba splošne atmosfere: preganjanje dolgčasa
477	Malo popestrijo, da se boljše počutimo.	
478	Sem le hvaležna mama – za tvoj obisk, ko s kupom skrbi – deset dni sva v bolnici s sinkom ostala sama.	Hvaležnost staršev: distrakcija, popestritev
479	Takrat je prav vse: Vsak nasmeh, vonj pomladi, ptičje žgolenje v malo bolniško sobico mojemu Timu in meni prineslo vsakdanje življenje.	Hvaležnost staršev: distrakcija, popestritev
480	Nikoli ne bom pozabila, kako si prišla k bolnemu Timu, ki ni mogel prav zaznavati, kaj se okrog njega dogaja, mu pustila žalostnega klovna, ki ga še zdaj	Hvaležnost staršev: ohranitev spomina na obisk klovnov,

	hrani in se te spominja.	
481	Dragi klovni, danes smo bili v bolnišnici z našima otrokoma. Na naše veliko veselje so otroci med čakanjem zelo uživali – najlepša hvala!	Hvaležnost staršev: popestritev, sprememba atmosfere

Tabela: Kode zunanega opazovanja klovnovskih vizit

CLINICLOWNS KLOVNI ZDRAVNIKI NA VIZITI		
482	... edina maska je rdeči nosk in zdravniška halja.	Klovnovski karakter
483	... Že s svojo nenavadno kreaturo pritegne pozornost drugega otroka, majhnega dečka, ki je prišel na pregled.	Nenavadnost, sprememba splošne atmosfere
484	... Mamica vesela opazuje, otrok pa samo začudeno gleda, potem pa si sname nosk in ga začne metati v zrak in se pri tem smeja.	Sprememba razpoloženja
485	Simon, starejši od obeh otrok, se igra in nemo opazuje norčije dr. Tupfa, ki mu da nosk, in ga vpraša, če bi tudi njegova mami imela nosk. Tako ga da tudi mami, pri tem pa jo z omelom za prah v vseh možnih fluorescentnih barvah, ometa po laseh, kakor da ji popravlja frizuro, ki je frizer ni uspel dokončati.	Integracija staršev: pot do otroka preko staršev
486	Punčka ga z zanimanjem opazuje, ko ji da nosk.	Nenavadnost, distrakcija
487	Obe mamici se smejata in kmalu tudi otroka začneta s smehom.	Smeh
488	Dr. Tupf s pihalko razpiha sladkor v zraku, da zleti na vzgojiteljico, ki se s krikom umakne stran, otroka pa se zasmejata.	Preokvirjanje
489	Dr. Tupf tudi mene vključi v svojo predstavo in mi z omelom za prah naelektri lase in popravi frizuro. Simon se ponovno smeji. Potem Dr. Tupf vpraša mene: »Kje je tvoj otrok?« Odgovorim: »Kein Kind.« To ga silno začudi in otroci se mu začno ponovno smeja.	Integracija obiskovalcev v klovnovsko vizito
490	Ko odhajamo, nam oba otroka mahata v pozdrav in nas opazujeta.	Integracija
491	Nekaj časa oba klovna samo nemo opazuje.	Presenečenje
492	... punčka, ki je imela danes operacijo, zato z njo ravnajo še posebej previdno.	Senzibilnost
493	... izmerita kolena ter naredita mami frizuro.	Integracija staršev
494	Ker je deklica še vedno bolj ali manj resna zaradi bolečin po operaciji (vmes začne tudi ena izmed njenih naprav piskati), jo Dr. Tupf vpraša, če se lahko usede na njen stol in ko ona odkima da ne, zleze v omaro, v kateri ni veliko prostora in začne ropotati, tako da se deklica počasi začne rahlo nasmihati.	Senzibilnost pri iskanju poti do otroka
495	Najbolj se me je dotaknila vizita pri dečku okoli petih let na intenzivni negi na respiratorju v zatemnjeni sobi. Njegov oče se pogovarja po mobilnetu. Oba klovna zdravnika prideta do dečka in ga začneta rahlo božati. Kljub temu da ne zganjata nobenih norčij in se otrok sploh ne smeji (se tudi ne more), njegov stisk roke klovnese pove vse.	Senzibilnost: individualen pristop
496	»Ti si pa že dolgo tu, kajne?« Deček ju nemo opazuje med težkim dihanjem.	Senzibilnost
497	Ko sem prišla iz njegove sobe, sem imela ogromen cmok v grlu, saj sem preživela enega najbolj čustvenih trenutkov in tako sem lahko dobro razumela pomen upravljanja čustev, s katerim se morajo soočati klovni zdravniki, če želijo uspešno delati.	Upravljanje čustev
498	V naslednji sobi je Valerie, ki ima danes rojstni dan. Valerie je vesela obiska klovnov in ju z nasmehom na obrazu opazuje sede na postelji. Klovna se odločita, da ji bosta zapela Happy birthday, vendar se ne moreta po več poskusih uskladiti, saj klovnesa vedno začne peti Jingle bells. Končno se klovnesa in Valerie odločijo skupaj zapeti Happy birthday in tako jima uspe.	Improvizacija, dodajanje moči
499	Klovna najdeta njegovega zajca in potem ugotavljata, katero operacijo je imel zajec. Kuharica prinese kosilo, tako da hoče zdaj Dr. Tupf na vsak način pojesti dečkovo kosilo. Dečka vse to zabava, saj se glasno smeji.	Sprememba splošne atmosfere: dodajanje moči
500	Ob odhodu se oba klovna zdravnika rokujeta z dečkom, njegovo mamo in seveda z zajcem.	Integracija staršev, vključitev humorja
501	Dr. Tupf delavca na hodniku, ki popravljata napeljavo, povpraša: »Je pacient v redu?«	Integracija obiskovalcev
ROTE NASEN KLOVNI ZDRAVNIKI NA VIZITI		

502	Polno je barv in ni čutiti sivine bolnišnice.	Kakovostno bivanje v bolnišnici
503	Na hodniku je bila tudi razstava izdelkov hospitaliziranih otrok, od katerih so bili nekateri resnično posebni. Tudi samo okolje in opremljenost bolnišnice daje otrokom v njej prijeten občutek in pomagajo premagovati osamljenost in bolezen, ki je za otroka še posebej pereča.	Kakovostno bivanje v bolnišnici: atmosfera, oprema bolnišnice
504	Še preden ju lahko vidim, ju zaslišim na hodniku, kjer s trobento takoj prineseta nasmeh na obraz vzgojiteljice. Takoj začutim izjemno toplino obeh klovnov zdravnikov, ki sta že v maskah prišla na svojo postajo.	Integracija bolnišničnega osebja: sprememba splošne atmosfere
505	Po uvodni predstavitvi je dr. Franz začel eni izmed zdravnic kuštrati lase: »Vsak teden ima drugačno frizuro.« Tudi kasneje jo je ob vsakem srečanju skuštral, ona pa se je zgolj smejala tako kot večino ostalih, ki so opazovali dogajanje.	Integracija bolnišničnega osebja
506	... pri medicinskih sestrah pozanimala o posameznih pacientih v sobah, tako da sta si na list napisala imena vseh otrok v sobi in njihove posebnosti.	Integracija bolnišničnega osebja: podatki o pacientu
507	Pred vstopom v prvo sobo potrkata in potem vstopita z glasnim skokom.	Dovoljenje za vstop v sobo
508	V prvi sobi je Astrid, ki jo je prišel obiskat Emil. Nista posebej zgovorna, vendar se čez nekaj časa začenjata smejati.	Integracija obiskovalcev
509	Deklica se takoj začne smejati, z veseljem pa tudi vzame ponujeni rdeči nosek.	Smeh
510	... iz notranjega žepa potegne malo trobento, ki je pomanjšana različica njegove velike trobente ... Še nekajkrat zaigra v veliko trobento nekaj tonov brez posluha, tako da se vsi v sobi začnejo smejati, mama deklince in dekllica pa si zatiskata ušesa.	Uporaba glasbe
511	... sramežljivo skriva pod odejo in čez nekaj trenutkov pokuka izven nje.	Presenečenje
512	Ko začne televizija motiti pogovor, jo mama hitro ugasne ...	Izključitev motečih elementov
513	... dekle kakšnih 12 let, ki posluša mp3 predvajalnik, poleg sebe pa ima tudi CD predvajalnik in mobilni telefon. Dr. Franz gre do nje in ji vse pobere, hkrati pa ji da roko in pravi, da je zelo prijazna, ker mu bo vse to podarila. Vse naprave stlači v notranji žep, potem pa odide. Deklica je popolnoma presenečena in še preden ugotovi, da je odšel, osuplo gleda, potem pa prileti za njim na hodnik, kjer mu dr. Franz že dr. Oberwichtig kaže vse te naprave. Končno se deklince usmili in ji vrne naprave, na koncu pa iz žepa potegne še plastično hrenovko in jo vpraša, ali je tudi to njeno?	Presenečenje, pozornost, preusmeritev pozornosti
514	Ponovno so vsi v smehu, tudi medicinske sestre in zdravniki na hodniku, ki opazujejo dogajanje.	Smeh
515	Fant, star okrog 16 let z uhanom v ustnici in precej punkerskim videzom, je ravno med kosilom in se za pobude klovna ne zmeni pretirano. Ob njegovi postelji sta mama in oče, katerima da dr. Franz rdeči nosek potem ko ju s spravlja v smeh, vmes pa se nasmeh prikrade tudi na obrazu njunega sina.	Pridobivanje pozornosti adolescentov: pot preko staršev
516	Med njegovo klovno vizito pride tudi dekllica iz prejšnje sobe, ki ni sprva ni hotela noska, iskat nosek zase in za svojo prijateljico.	Preokvirjanje
517	Od daleč pa klovna opazuje punčka v roza pižami iz prve sobe, ki je prišla na hodnik za nami in zdaj z rdečim noskom na nosu opazuje klovna in se smeji.	Sprejemanje: opazovanje in smeh
518	Prav med obiskom klovnov pride pravi zdravnik na svojo vizito. Dr. Oberwichtig mu razloži, da je pacientko že pregledala in da je z njo vse v redu, tako da lahko sname povoj. Zdravnik sodeluje v igri in dobro sprejme oba klovna zdravnika.	Sodelovanje z bolnišničnim osebjem
519	Vse tri so v puberteti, kar se odraža tudi v njihovem vedenju, najprej klovna ignorirajo, potem pa nas ves čas opazujejo in komentirajo.	Pridobivanje pozornosti adolescentov
520	Predvsem mlajši otroci se mi zdijo precej bolj dojemljivi do klovnov zdravnikov, medtem ko je pri starejših že čutiti distanco ...	Pridobivanje pozornosti adolescentov
521	Ko se je vizita končala, sem tudi sama nasmejana.	Boljše počutje
522	Vizita je trajala dobro uro, oba klovna zdravnika pa sta bila resnično profesionalna umetnika z izrednim poslušom za hospitalizirane otroke. Med vizito sta me vprašala, če je vse po pričakovanjih, po koncu pa smo se pogovarjali tudi o različnem pristopu do različno starih otrok.	Profesionalizem
RDEČI NOSKI KLOVNI ZDRAVNIKI NA VIZITI		

523	Klovna začeta peti potiho pesem Čebelica Maja ...	Pesem
524	... opravimo sprejem pri sestrah in klovna si napišeta posebnosti otrok (ime, starost, rojstni dan).	Integracija v bolnišnično okolje: sprejem pri medicinskih sestrah
525	Mama ugasne televizijo, ko pridemo.	Pozornost: izključitev motečih elementov
526	Mamo klovna vzameta za asistenta in skupaj poskušamo zavezati vrv z vozli, vključita tudi naju z Urško pri zavezovanju vozlov.	Integracija staršev in obiskovalcev
527	Anastazija pravi: 'On hoče, da gremo ... Torej, ne bomo šle.'	Pridobivanje pozornosti adolescentov
528	... zapoje opero. 'Pod pol milijona ne nastopam.'	Petje
529	V sosednji sobi je Matej, ki ugasne televizijo, ko pridemo v sobo. 'Pokvarila si televizijo,' reče Marjetka. 'Kaj bi še želel, da ti pokvarim?' Vzame plišastega ptiča, ki pa ga na roki ne pokvari. Marjetka privleče ptiča in reče z njegovim glasom: 'Pogrešam uničevati stvari, spet je televizija prižgana, ne morem je uničiti.' Pritiska na video, da pride ven kaseto: 'O, pokvaril sem video. ... Blazino lahko uničim. Še že boljše počutim.' Vzame copat in reče: 'Uničujem, da bi se imeli fajn.'	Pozornost: izključitev motečih elementov, distrakcija
530	'Nekdo se skriva v tej sobi, pa se ne pokaže. Gospa?' Klovnesi gresta do male punčke brez las. 'Deklica, ne gospa!'	Dodajanje moči
531	Vpije in vriska v smehu. Boža klovna in se smeji, oče pa slika.	Smeh, integracija staršev
532	'Lepo so naju božali, dobra izbira.'	Pohvala: dodajanje moči
533	V naslednji sobi je najstnik, in Anastazija izbere glasbo kot temo pogovora: 'Jaz grem v Milano, pod pol milijona ne nastopam. Kaj poslušas rock, hip hop?' In zapoje svojo opero O sole mio, fant se smeji in reče: 'Lepe melodije. Klasika me ne zanima.' 'Kaj pa Chopinov valček?' in začne peti. 'Bi rajši kaj bolj veselega?' Zapojejo Moj očka ima konjička dva: 'Boljše?' 'Najboljše bo, če bo veselo,' pravi Marjetka. 'Kaj bi najraje delal cel dan?' 'Reševal križanke.'	Pridobivanje pozornosti najstnikov: glasba, dodajanje moči
534	Punčka iz prejšnje sobe pride na hodnik in nas opazuje.	Preokvirjanje, socialni stiki
535	'Naj inštrument? 6 črk ... Ne veš? Melodika!' In potegne na plan melodiko.	Besedne igre, vključitev, glasba
536	V naslednji sobi je Edvin, ki gleda televizijo. Anastazija pravi, da poje tako lepo, da se ptiči ustavijo v zraku, psi tulijo v luno in občudovalke utihnejo, če slišijo ta glas, zato potrebuje tišino. Edvin ugasne televizijo. Marjetka komentira: 'Ko nežno odpre usta, da vzame zraku in bi dala nazaj skozi glas ...'	Pozornost: izključitev motečih elementov, glasba
537	V naslednji sobi je punčka Lea, ki leži in gleda televizijo.	Televizija kot pristočasna dejavnost
538	Klovna z metrom zmerita Leo, ki je visoka 134 cm, tako da ji namerita 134°C temperature.	Preusmeritev pozornosti, dodajanje moči
539	Marjetka vzame svoj srcometer: s plišasto rožico na kolenu posluša srce: 'Ne bije. Nima srca. Naročimo srce. Ko bomo v trgovini, kupimo srce.'	Preusmeritev pozornosti, dodajanje moči
540	Potem je na vrsti pritiskometer: Marjetka na roko pritisne modri svinčnik z mucko in lučko.	Preusmeritev pozornosti, dodajanje moči, rekviziti
541	Potem merita z refleksomatom reflekse s pomočjo ptiča.	Preusmeritev pozornosti, dodajanje moči, rekviziti
542	Marjetka zapisuje, da mora punčka na inštrukcije biologije, ker ne ve, kje je srce, predpiše tudi terapijo: veliko gledanja televizije in nakup srca, ko bo naslednjič v trgovini.	Preusmeritev pozornosti, dodajanje moči
543	V isti sobi potem Anastazija začne peti O sole mio, Marjetka jo udari, Anastazija pa odgovori: 'Včasih me malo zanese.'	Petje
544	... zgrabi premično mizo in z njo potem pleše in poje O sole mio, potem začne vpiti: 'Bum, bum, ognjemet za moj nastop!'	Petje in ples
545	V sobo pride medicinska sestra: 'A tu tako vpijete? Smo mislili, kaj neki se dogaja.' Anastazija spet začne peti in pravi: 'Ljudje prihajajo, da bi slišali moje petje.'	Integracija bolnišničnega osebja
546	... s smehom pa klovna opazujejo medicinske sestre in hišnik.	Integracija bolnišničnega osebja: smeh

547	Anastazija potem tudi zdravnici zapoje O sole mio.	Integracija bolnišničnega osebja: petje
548	Gospa v sprejemni sobi klovna nagradi z jabolki.	Nagrada
549	Že prvi vhodu delimo otrokom noske in dobimo bonbone od vratarja.	Integracija v bolnišnično okolje
550	Tu so že več let isti otroci in najboljše sestre ...	Kronična bolezen, dolgotrajna hospitalizacija
551	Kmalu pridejo tudi sestre, ki plešejo in pojejo na stolu, ena izmed njih pa si zaželi masaže, ki jo izvede Marjetka.	Integracija bolnišničnega osebja
552	... otroci zaželijo, da bi plesali in Marjetka ter ena izmed sester zablešeta tango.	Integracija bolnišničnega osebja: ples, želje otrok
553	Pravijo da morajo še vaditi in da se vrnejo čez 14 dni, ko bodo spet skupaj obe.	Integracija bolnišničnega osebja
554	... 3 otroci, ki z odprtimi usti opazujejo čarovniški trik z rutami, s katerimi delamo vozle.	Pridobivanje pozornosti: čaranje
555	... v civilu pa ustavimo pri vratarici na čokoladnih bonbonih.	Integracija v bolnišnico
	ZDRAVNICA URŠULA TIŠLER	
556	Bolezen je vedno hud in pretresljiv dogodek, sploh če je za njeno zdravljenje potrebno bivanje v bolnišnici, stran od svojih najbližjih.	Hospitalizacija kot kritično obdobje: ločitev od družine
557	Mlad človek, otrok, ki ni navajen biti ločen od staršev več kot nekaj ur, ki se znajde v tujem okolju bolnišnice, kjer se sreča s povsem novimi obrazi, lahko do njih kaže določeno stopnjo nezaupanja, predvsem če gre za sramežljivega, introvertiranega otroka.	Hospitalizacija kot kritično obdobje: nenadna ločitev od družine, nezaupanje
558	Če gre za otroka, ki se z boleznijo srečuje prvič ali če se srečuje z boleznijo, ki je kronična, nepredvidljiva v svojem poteku, tako, da ruši ustaljen ritem razigranega otroškega življenja, če gre za bolezen, ki je neozdravljiva ... je bolezen še toliko bolj neprijazna.	Hospitalizacija kot kritično obdobje: kronična, nepredvidljiva bolezen, prekinitve vsakdanje rutine
559	Kljub temu, da bolezen nikoli ni dobrodošla, bi lahko hospitalizirane bolnike v grobem razdelila na tiste, ki so zaradi svoje bolezni manj prizadeti in na tiste, ki so zaradi nje huje prizadeti.	Hospitalizirani pediatrični pacienti: huje in manj prizadeti
560	Manj prizadeti potrebujejo bivanje na navadnih bolnišničnih oddelkih in običajno bolnišnično oskrbo; pri njih je trajanje hospitalizacije sorazmerno kratko; bolezen, ki jo zdravijo, je predvidljiva v svojem poteku, benigna, povsem ozdravljiva, prognostično ugodna (ima dobro napoved zdravljenja); otrok bolezen sprejema brez posebnih nevšečnosti in je vodljiv v prizadevanju za ozdravitev.	Manj prizadeti pediatrični pacienti: kratka hospitalizacija, benigna bolezen (kratka, ozdravljiva, prognostično ugodna), dobro sprejemanje bolezni otroka (vodljiv otrok)
561	Med huje prizadete otroke pa bi uvrstila tiste, ki potrebujejo zdravljenje na intenzivnih enotah, kjer je potreben 24-urni nadzor življenjskih funkcij; otroke, pri katerih je trajanje bolnišničnega zdravljenja sorazmerno dolgo; bolezen, ki jo zdravijo, je nepredvidljiva, za ozdravitev so potrebne radikalne rešitve (operacija, zdravljenje s kemoterapijo, zdravljenje z obsevanjem); bolezen je prognostično neugodna, morda celo neozdravljiva; otrok bolezen zelo težko sprejema, v zdravljenju je nevodljiv in uporen, nepripravljen na sodelovanje pri zdravljenju, ter izrazito prizadet zaradi nastalega hendikepa.	Huje prizadeti pediatrični pacienti: dolga hospitalizacija, intenzivno zdravljenje (stalni nadzor življenjskih funkcij), nepredvidljiva, prognostično neugodna bolezen (radikalne rešitve za ozdravitev), težko sprejemanje bolezni (izrazito prizadet otrok)
562	Seveda so tu tudi otroci in mladostniki, ki bi jih lahko uvrstila v kategorijo, ki je nekje vmes; po eni strani je bolezen, ki jo prebolevajo, na nek način benigna, ozdravljiva in ustreza opisu »lažje boleznici«, vendar pa je mlad bolnik zaradi nje izrazito prizadet, saj mu kvari samopodobo, ga omejuje pri dejavnostih, ki jih je bil vajen prej in ga ločuje od vrstnikov (tako krajevno, zaradi hospitalizacije, kot tudi zaradi okrnjenih telesnih zmožnosti, ki jih prinaša bolezen).	Posebni: benigna, lažja bolezen, izrazito prizadet otrok zaradi učinkov hospitalizacije in bolezni
563	Take bolnike srečujemo predvsem med adolescenti, ki so že tako velikokrat na prepihu vseh sprememb, ki jih prinaša to obdobje, bolezen, naj bo ta blažja ali težja, pa lahko mladostnika še bolj ohromi v dojemanju sveta, sebe, nastajajočih telesnih in duševnih sprememb in nenazadnje tudi v pripravljenosti prispevati k ozdravitvi.	Hospitalizirani adolescenti pacienti: spremembe bolezni, pripravljenost k ozdravitvi
564	Na dan, ko je v bolnišnici na sporedu klovnovska vizita, je v nekaterih bolniških	Klovnovska vizita: sprememba

	sobah čutiti kar praznično vzdušje, vzdušje pričakovanja nečesa novega. Obisk klovna zdravnika je v poteku hospitalizacije prav gotovo zelo dobrodošla stvar predvsem za skupino otrok, ki jih bolezen ne prizadene v zelo hudem obsegu, za tiste otroke, ki so huje prizadeti, morda celo na smrt bolni, pa jim bližina nekoga, ki jih želi razveseliti, zelo veliko pomeni, za ekstrovertirane otroke, ne glede na težavnost njihove bolezni.	splošne atmosfere
565	Obisk klovnov zdravnikov jim pomeni osvežitev vsakdanjega dolgočasnega bivanja v bolnišnici, prinaša jim razvedrilo, nasmeh na obraz.	Klovnovska vizita: sprememba splošne atmosfere
566	Žal ne morem soditi o tem, ali in kako vizite klovnov zdravnikov dejansko pripomorejo k »oranju ledine« pri vključevanju v novo, tuje okolje bolnišnice in pri premagovanju strahu in nezaupanja do zdravnikov, ostalega medicinskega osebja, »ljudi v belem«, k lažji vključitvi v potek zdravljenja, lažji vodljivosti pri zdravljenju, upoštevanju zdravnikovih nasvetov, k manjši porabi protibolečinske terapije, h krajšanju bivanja v bolnišnici, k boljšemu izidu zdravljenja v celoti; uspeh zdravljenja v bolnišnici in v primeru kroničnega bolnika uspeh v prepričanje bolnika, da s predpisano terapijo doma tudi nadaljuje.	Klovnovska vizita: pomoč pri obvladovanju hospitalizacije
567	... uspešno vključevanje otrok v potek zdravljenja predvsem naloga lečečih zdravnikov, ne morem pa potrditi, ali imajo vizite klovnov zdravnikov pri tem pospeševalno vlogo.	Pomen zdravnikov
568	Obisk klovnov zdravnikov je lahko primeren tudi za otroke, ki so introvertirani, nesamozavestni, sramežljivi; huje prizadete in adolescente, vendar pa je pri obisku teh potreben drugačen pristop, kot pri blažje prizadetih otrocih.	Uporaba individualnega pristopa
569	Sramežljiv otrok, ki se prvič znajde v tujem okolju, obkrožen z velikim številom ljudi, ki so mu tujci, lahko to doživlja kot velik stres. Morda ima tudi kakšno psihološko travmo iz zgodnjega otroštva, zaradi katere se klovnov boji, ali pa preprosto ne mara, da bi se tujci, pa čeprav z dobrim namenom, pogovarjali ali kakorkoli ukvarjali z njim. Take otroke je treba prepoznati (jih morda poiskati v pogovoru z lečečimi zdravniki) in jim »predstaviti« ponuditi le, če to želijo, ali pa jih na nevsiljiv način privabiti k ogledu.	Uporaba individualnega pristopa: prostovoljnost
570	Tudi huje prizadeti otroci, ki so neozdravljivo bolni, so lahko zelo veseli obiska klovnov zdravnikov, vendar pa je uspeh obiska verjetno (?) odvisen tudi od osebnostnih značilnosti bolnega otroka, preteklih izkušenj s klovni zdravniki in že vzpostavljenega zaupljivega odnosa z njimi, njegovega odnosa do bolezni, sprejemanja bolezni in morebitne slabe prognoze.	Uporaba individualnega pristopa: obogatitev odnosov
571	Adolescenti so posebna skupina bolnikov; so na poti odrasčanja, obisk klovna zdravnika se jim lahko zdi neprimeren za njihovo starost, zdi se jim »otročji«, marsikdo klovna, sicer s prijazno besedo, odslovi, češ: »Je že v redu, saj me ni treba zabavati.«	Uporaba individualnega pristopa: adolescenti
572	Vendar pa tudi mladostnik lahko veliko pridobi z obiskom klovna zdravnika, le če se mu klovni zna približati na pravi način. Ni potrebno, da izvaja burkaške nastope, izvaja trike, pripoveduje šale ... ponudi lahko zgolj svojo bližino, pokaže bolniku, da je tam samo zanj in se lahko pogovarjata o čisto vsakdanjih stvareh, nemara celo o bolezni.	Uporaba individualnega pristopa: adolescenti: klovni zdravnik kot sogovornik
573	Bolj kot zabavo in pojav našemljenega lika v bolniški sobi, nekateri bolniki - tudi adolescenti - potrebujejo sogovornika, nekoga ki je pripravljen na pogovor in poslušanje bolnikovih težav, strahov, nezaupanja do metod zdravljenja ali nekoga, ki je v preteklosti ali v sedanjosti preboleval isto bolezen, imel iste ali podobne težave. Nekoga, ki ga RAZUME. Ni torej nujno, da je klovni zdravnik v službi »klovna«, ampak tudi in predvsem v službi zaupnega sogovornika.	Uporaba individualnega pristopa: adolescenti: klovni zdravnik kot sogovornik
574	Če se lečeči zdravniki na oddelku dogovorijo za najprimernejši čas vizite klovnov zdravnikov, ti ne morejo huje poseči v ustaljeno delo zdravniškega osebja, seveda pa je prav, da obstaja dogovor med zdravniki in klovni, kdaj, pri kom in koliko časa taka vizita lahko traja.	Integracija v bolnišnično rutino: dogovor